

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Bibliographie Annuelle du Moyen Âge tardif. Auteurs et textes latins, XVI (2006), X i 686 pp.

Ordenats seguint l'estricta col·locació alfabètica de la primera lletra del nom de pila, el present volum aplega bibliografia, en general mínimament explicada, sobre els següents autors nostres, que entren en el present anuari: Adam, magister (Alderspacensis), per la seva *Summa de Summa Raymundi* (de Penyafort) (1); Alexander VI papa (34); Anfredus Gontheri, Brito (38-39; 59); Arnaldus de Villanova (48-52); Benedictus XIII (71); Bernardus Oliverii (76); Bibliothecae (de Barcelona, 85, d'Oriola, 86); Ferrarius Catalanus (167); Franciscus Eiximenis (171; cf. 439, núm. 3265); Gregorius XII papa (per una lletra a Benet XIII: 200, núm. 1355); Guido de Monte Rocherii (203, núm. 1355); Guido Terreni (203, núm. 1390; cf. 37, núm. 245); Guillelmus de Aragonia (204); Guillelmus de Rubione (279; cf. 275, núm. 1169); Johannes Ballistarii (282); Johannes de Fonte (308); Johannes de Montesono (329-330); Johannes de Palomar (332); Johannes Ludovicus Vives (351-352); Nicolaus Cusanus (423, núm. 3154, estudi comú a ell i a Ramon Llull); Nicolaus Eymerich (426, núm. 3169-3171); Petrus de Aragonia (infant fra Pere d'Aragó: 476); Petrus de Atarrabia (476); Petrus Corregerii (478); Petrus Thomae (491); Raimundus Lullus (515-517); Raimundus Martini (517); Raimundus de Pennaforti (517-518); Raimundus Sabundus (519); Vincentius Ferrerius (612-613). Al final hi ha taules de manuscrits citats (625-641), d'incipits (643-672), i d'autors moderns (673-686). — J. P. E. [20.870

C.A.L.M.A. *Compendium Auctorum Latinorum Medii Aevi (500-1500)*. I. *Abelardus, Petrus - Bartholomaeus de Forolivio. Elenchus abbreviationum. Indices*, curantibus Michaelae LAPIDGE, Gian Carlo GARFAGNINI, Claudio LEONARDI, Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2003, XLII i 834 i VIII pp.

C.A.L.M.A. *Elenchus abbreviationum*, curantibus iisdem. Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2000, 48 pp.

C.A.L.M.A. *Supplementum ad elenchum abbreviationum*, curantibus iisdem, Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2000, IV i VIII pp.

Títol principal i complements del primer volum d'un inventari d'autors, ordenat seguint la lletra inicial del nom de pila d'aquests, dins el qual després de la denominació llatina medieval dels mateixos, dels anys en què cada un és documentat i del corresponent acrònim, trobem una bibliografia general sobre el mateix i presentació de cada una de les seves obres llatines o traduïdes al llatí, no de les escrites en altres llengües (i així, per a Abraham bar Hiyya no són indicades les seves obres hebrees), cada una de les quals té bibliografia específica que conté manuscrits, edició o edicions i estudis, per a cada cas. Dins aquesta llista única i en el lloc que li correspon hi ha el nom d'autors de llengua nativa altra que el llatí (hebrees, per exemple). El primer volum informa sobre els següents autors nostres: Abraham bar Hiyya Savasorda, Abraham iudaeus Tortuosensis (9), Adam magister i Adam Alderspacensis [que deuen ésser la mateixa persona, car tots dos entren per la *Summa de Summa Raymundi*] (20), Agobardus Lugdonensis archiepiscopus (86-88), Alcuinus [per la controvèrsia amb Feliu d'Urgell] (145), Alphonsus de Proaza (189-190), Antonius Andreae (307-312); Antonius Bou (342), Aprilis, Urgellensis episcopus (425), Armen-gaudus Blasii (435-437), Arnaldus Albertini (437-438), Arnaldus Cescomes (438), Arnaldus de Monte, Rivipullensis (439), Arnaldus de Prexens, Urgellensis episcopus (439); Arnaldus de Soler (441); Arnoldus de Podio, Catalanus (473). — J. P. E. [20.871-20.872-20.873

«*Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*», vol. XXIX, *Kilkeberry-Lombardi*, París, Letouzey et Ané 2004-2007, 1520 col.

[Gairebé tot aquest volum és ocupat per noms que comencen per la lletra ,K', escassos en onomàstica catalana]. En entrar en la lletra ,L', trobem: *Labaig i Lasala, Vicente Facundo*, d'E Zaragoza; augustinà valencià, que deixà nombre de sermons publicats durant el segle XVIII (1074-1075); *Labaig, Bernat*, de Roger Aubert: professor a Lleida durant el segle XVII, deixà sermons sobre sant Bernat (1076); *Labarca, Bartomeu*, del mateix: escolapi, de Vilafranca del Penedès, llatí conegut pel seu *De communi Alborracinensium gaudio*, València 1782 (1077): i *Laguna, Josep*, d'E. Zaragoza: predicador valencià del XVII, que deixà sermons publicats (1420). — J. P. E. [20.874

Dizionario Biografico degli Italiani. LXV. *Levis-Lorenzetti*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2005, XX i 812 pp.

A les informacions publicades dins «ATCA», XXVI (2007), 890, núm. 20.022, cal afegir *Linguardo, Francesco*, de G. Dall'Olio, llibreter reformat de Bolonya, encausat per la Inquisició, en la llibreria del qual foren identificades obres del (pseudo) Ramon Llull (161); *Girolamo de Venezia*, de F. Rossi, que fou membre de l'ambaixada d'aquella ciutat a Ferran II Trastámara amb motiu de la conquesta del Regne de Granada el 1492 (166). — J. P. E. [20.875

Dizionario Biografico degli Italiani. LXVI. *Lorenzetto-Macchetti*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2006, XX i 812 pp.

Entren d'alguna manera en la nostra temàtica els antropònims següents: *Lorenzo di Aquileia*, d'A. Terzi, que hauria demanat a Bonifaci VIII la fundació a París d'escoles d'àrab i grec, entorn els mateixos anys en què també ho demanava Ramon Llull (57); *Lorenzo de' Medici*, duca di Urbino, de G. Benzoni: en algun moment estigué en relació amb el virrei de Nàpols, Ramon Folch de Cardona (79-80); *Lucini, Giovan Battista*, de R. Mander: fou pintor de sengles teles dedicades a Sant Lluís Bertran i al «Miracolo eucarístico di Valenza» (351-352); *Ludovico d'Angiò*, bisbe de Tolosa, sant, d'A. Vauchez: pres durant tres anys a Siurana en comptes del seu pare, i germà de la muller de Jaume II, Blanca d'Anjou, [les relíquies del qual es conserven a València, perquè en la seva guerra contra els Anjou per Nàpols, el rei Alfons Trastámara saquejà Marsella, robà el cos sant de Lluís d'Anjou, el portà i n'encarregà el culte a la Seu de València] (397-401); *Ludovico d'Aragona, re di Sicilia* (Trinacria), de S. Fodale (401-402); *Ludovico da Fabriano*, de R. Tamalio: fou ambaixador davant Alexandre VI i estigué en tractes amb Cèsar Borja (414-416); *Ludovisi, Niccolò*, de G. Brunelli: nebot d'Innocenci X, es posà afavor de Felip IV en la Guerra de Separació i fou virrei d'Aragó el 1660 i després de Sardenya (469-472); *Luna, Antonio de*, conte di Caltabellotta, de M. Mosconi: d'ascendència catalana, ennoblit a Itàlia, es relacionà amb el rei Alfons Trastámara (545-548); i *Luna, Pietro de*, del mateix: estigué al servei de Joan II (551-554). — J. P. E. [20.876

Dizionario Biografico degli Italiani. LVII. *Macchi-Malaspina*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2006, XX i 822 pp.

Tenen relació amb la nostra temàtica les biografies següents: *Maccioni, Antonio*, de G. Fazini, sard d'Iglésias, nat el 1671: la seva acta de baptisme és escrita en català (39); *Macedonio, Lancillotto*, de F. Storti, cambrer a Nàpols del rei Alfons de Trastámara (53); *Maffei, Giampietro*, de S. Andretta, jesuïta relacionat a Roma amb Francesc de Borja i amb Pere Joan Perpinyà, al qual succeí en la càtedra del Col·legi Romà (233); *Maffei, Timoteo*, de I. Gagliardi: el 1453 escriví una ,exhortatio' al rei Alfons Trastámara a emprendre croada per a la reconquesta de Constantinoble (265); *Malagotti, Alberto*, d'E. Scarton: personatge de confiança d'Alexandre VI,

que li encarregà alguna missatgeria i el nomenà senador de Roma (286); *Maillard de Tournon, Carlo Tommaso*, de G. Di Fiore: legat apostòlic a la Xina, que s'embarcà a Gènova el 1701 i la seva primera escala fou a Tarragona (539); *Majorana, Cristoforo*, de V. Sapienza: miniaturista al servei d'Alfons Trastámara: un cert nombre de volums il·lustrats per ell es troba a la BU de València (644-645); *Malaspina, Azzone*, de F. Ragone: genovès, baró de senyoriu a Sardenya, dels quals rebé investidura el 1323 de mans de l'infant Alfons i anys més tard es rebel·là contra Pere III el Cerimoniós (761-762); *Malaspina Franceschini*, del mateix: es relacionà amb Jaume II de Catalunya-Aragó (770-771); *Malaspina, Moroello il giovane*, d'E. Salvatori: corresponsal i aliat de Jaume II en la conquesta de Sardenya (789); *Malaspina, Saba*, de B. Pio: implicat en la lluita pel Regne de Sicília entre els Anjou i Pere el Gran i, sembla, autor de la *Chronica sive Liber gestorum regum Siciliae*, molt objectiu en descriure els abusos dels francesos abans de les Vespres Sicilianes, fins al punt de presentar Pere el Gran com a flagell diví en càstig de llurs crims (804-806). — J. P. E. [20.877

«Dominican History Newsletter», XIV (2005), 312 pp.

El primer apartat, de *Notitiae*, en dona de l'exposició de fons bibliogràfics de l'antic convent dominicà de València, ara a la BU de la mateixa ciutat (15, núm. 13; cf. 208, núm. 1025); el de *Conventus historici*, informa del «Symposium Internacional San Vicente Ferrer, València 2005» (26, núm. 36); el de *De haereticis et de inquisitoribus*, n'assenyala sobre Francesc de Borja i la Inquisició espanyola (47, núm. 126) i sobre Nicolau Eimeric i les bruixes (47, núm. 127); *De traditione intellectuali Ordinis*, informa de la traducció castellana de dos sermons de s. Vicent Ferrer sobre la Magdalena (56, núm. 163), de fra Joan Fort (cf. 132), de Joan de Montsó, i de Diego (Jaume) Mas i Aristòtil (57-58, núm. 173). En *De libris bibliothecisque*, som informats de la impremta valenciana dels Orga, s. XVIII (62, núm. 195), sobre el ms. de Berlín, Staatsbibl., Magdeb. 168, amb escrits de s. Ramon de Penyafort (63, núm. 200) i sobre la difusió de les seves *Summae* pel sistema d'«exemplar» i «pecia» (65, núm. 206). El de *praedicatione O. P.*, ens fa saber que el *Raymundus super Decretales* formava part de la biblioteca bàsica del predicador a York (67, núm. 212); i informa de l'existència d'una comparació entre s. Vicent Ferrer i Savonarola (67, núm. 214). La secció *De fratribus* ens proporciona bibliografia sobre Josep Agramunt (80), Sever Tomàs Auther (88); Joan de Montsó (133), Diego (Jaume) Mas (146), Miquel de Fabra (148), Nicolau Eimeric (150), Pere Estornell (153), Ramon de Penyafort (155-156), Jaume Rebullosa (156), Bartomeu Ribelles (157), Joan Tomàs de Rocabertí (159) i s. Vicent Ferrer (195-198). *De locis fratrum* informa sobre els convents de València, Eivissa i Cervera (207-209). Hi ha *Index auctorum* (289-309). — J. P. E. [20.878

«Dominican History Newsletter», XV (2006), 254 pp.

La secció inicial de *Notitiae variae. Necrologium*, ens ofereixen biobibliografia de fra Llorenç Galmés, escrita per Alfonso Esponera Cerdán (8, núm. 16); segueixen informacions sobre recents jornades d'estudis dedicats a sant Vicent Ferrer a València i a Vannes (28, núms. 38-39) i sobre els d'Emilio Callado Estela dedicats a Isidoro Aliaga i a Joan Tomàs de Rocabertí (38, núms. 69-70); trobem referències puntuals en seccions genèriques com la *De traditione intellectuali ordinis* (56-64). La *De Conceptione Immaculata* recorda publicacions d'aquest anuari, i la *De praedicatione* dona dues referències a sermons de Sanç Porta, almenys parcialment publicats (70-71). En *De fratribus* trobem bibliografia relativa a Isidoro Aliaga, Antoni Ginebreda, Bernat Ermengol, Pere Màrtir Coma, Ferrer de Catalunya, Joan de Casanova, Joan de Montsó, Miquel Llot de Ribera, s. Lluís Bertran, Tomàs de Maluenda, Joan Micó, Nicolau Eimeric, Pau Cristià, Pere Sapllana, Ramon Martí, s. Ramon de Penyafort, Joan Tomàs de Rocabertí, Sanç Porta, Baltasar Sorio i s. Vicent Ferrer (84-189). — J. P. E. [20.879

Enciclopedia Filosofica Bompiani, volums 1-12, Milano, Bompiani - Fondazione Centro de Studi Filosofici di Gallarate, 2006.

Els llocs corresponents d'aquestes *Notícies bibliogràfiques* contenen resums dels articles de l'EFB dedicats a Arnau de Vilanova, Ramon Llull i Ramon de Sabunde. Els successius volums tenen numeració unitària i consecutiva de tota la sèrie, de la mateixa manera que segueixen un únic ordre alfabètic; i així, en el primer volum, de CLX i 926 pp. hi trobem articles sobre Abu Salt, de G. Quadri; Adozianismo, de P. Rezzonico; Agobardo di Lione, d'A. Guisalberti Colombo; Anonimo d'ACA; Antonio Andrea, de L. Macali; Ars combinatoria, de M. Sancipriano. El segon volum (*Ava-Cok*), ens informa d'Azriel ben Menachem, d'E. Bertola; de John Baconthorpe, encara signat per Bartomeu M. Xiberta, Bernardo de Lavinjeta, d'A. Cardin; de Carreras Artau, Tomàs, d'A. Muñoz Alonso i A. Savignano; Claudio di Torino, d'A. Bisogno. El terç (*Cal-Dol*), dedica articles a Crescas, Hasday, d'E. Bertola, i a Cusano, Niccolò, de P. Rotta i G. Santinello [sense cap referència a Ramon Llull]. El quart (*Dom-Fic*), informa sobre el lul·lista Eimerico de Campo, de M. Laffranchi, sobre Eiximenis, Francisco, de C. Testore, i sobre Enrico di Harclay, crític envers la tesi escatològica d'Arnau de Vilanova, de P. Porro; també sobre Eximeno i Pujades, Antonio, de T. Beck, sobre Eymerici Nicolaus, d'A. Pompei, i sobre Ferrario di Catalogna. El volum cinquè (*Fid-Hat*), té entrades dedicades a Floro di Lione, d'A. Bisogno; a Gonteri, Alfredo, d'A. Tognolo, i a Guglielmo Rubió, de G. Fiocchi. El tom sisè (*Hau-Lam*) dedica articles a Ibn Turml d'Alzira, de C. Baffoni; a Isacco Albalag, d'E. Bertola i L. Pepi; i a Sebastián Izquierdo, Athanasius Kircher, ambdós lul·listes, de Ramón Ceñal i L. Cardin. Al setè (*Lan-Mem*) li corresponen els articles sobre Raimondo Lullo i Lullismo, ja esmentats, i sobre Levi ben Gershom, jueu occità, refugiat de França a Perpinyà, d'E. Bertola i E. Pepi; Marbres, Giovanni, de V. Sorge; i sobre Masdeu, Baltasar, de P. Dezza. El tom vuitè (*Men-Pap*), ens informa sobre Joan Bta. Monllor, de G. Santinello; sobre el jueu perpinyanès Mosheh ben Jeshua Narboni, de E. Bertola, i sobre Nahmanide (Mosheh ben Nahman/Ramban), d'E. Bertola i L. Pepi; en el volum novè (*Par-Rad*) trobem articles dedicats a Benet Perera, de M. Forlivesi; i a Bartomeu Pou i Puigserver, de C. Piaia. En el desè (*Rae-Sc*) els dedicats a Ramon Martí, d'A. Petagine; i per la seva *Clavis Universalis. Arti della memoria e logica combinatoria da Lullo a Leibniz*, 1960) a Paolo Rossi Monti. — J. P. E. [20.880

«Medioevo latino. Bulletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXVII (2006), XLIV i 1770 pp.

Parte prima: autori e testi: aquesta és la part sistemàticament més generosa en bibliografia sobre autors nostres: Agobardus, Legionensis archiepiscopus (23); Alcuinus (per la polèmica contra Feliu d'Urgell: 33); Alexander sextus papa (38); Alphonsus V Aragoniae rex (44); Antonius de Canalibus (Antoni Canals: 63); *Aphorismi* (d'un pseudo Llull: 65); Armengaudus Blasii (66); Arnaldus de Villanova (66-70); Pseudo Arnaldus de Villanova (70-71); *Ars operativa medica* (72); Anfredus Gontheri Brito (72); Benedictus XIII antipapa (95); Bernardus de Lavinjeta magister (108); Calixtus III papa (131); *Cantilena* (132); *Carmen Campidoctoris* (132 i 236); *Chronicon Rotense* (140); Claudius Taurinensis episcopus (145); *Codicillus* (147); *Compendium animae transmutationis metallorum* (142); *Constrarietas alpbolica* (153); *De anima in arte alchimiae* (158); Dhouda (162); *Dialogus quaestionum LXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis* (162-165); *Epistola accurtationis* (179); *Epistola monachorum Montis Canigonis de morte Wifredi* (171); *Epistola super alchimia ad regem Neapolitanum* (179); Ermengaudus Urgellitanus consul (187); Ermengol Bernat d'Urgell); *Expositio in commentarios Hortulani* (189); Felix Urgellensis Episcopus (191); Florus Lugdunensis diaconus (192); *Flos florum* (193); Franciscus Ximenius Gerundensis (216); Fridericus III Siciliae rex (221); Gabriel Altadellus (223); Garsias Jiménez de Cisneros (227); Gerbertus Aurelianensis scholasticus (231-232); *Gesta Comitum Barcinonensium* (235); Guido de Monte Rocherii (260); Guido Terrena (260); Guillelmus Anglesii Valentinus (261); Guillelmus Redonensis (per s. Ramon de Penyafort: 270); Guillel-

mus Sedacerius, frater OCarm. (272-273); Hieronymus Pardo (291); Hieronymus Torrella (294); Iacobus de Aragonia, Iacobus I rex Aragonum, Iacobus II rex Aragonum (313-314); Iohannes I Aragonorum (!) rex (329); Iohannes Biclarensis abbas (330); Iohannes de Friburgo (per s. Ramon de Penyafort: 349); Iohannes Iacobi (355); Iohannes de Montesono (358); Iosephus Albus/Albó (379); Iustus Urgellensis episcopus (388); Leidradus Lugdunensis archiepiscopus (398); *Liber de secretis naturae Arnaldi de Villanova ps.*; i *Liber de secretis naturae (ps. Lulli)*; *Liber Lapidarii* i *Liber Maiolicibinus* (411); *Lumen novum*; Lupitus Barchinonensis archidiaconus (420); Nahmanides (443); Nicolaus Eymerici (456); Nikolaus Pol (lul·lista) (460); *Novum testamentum* (alchem.) (465); Oliba Rivipullensis et Cuxanensis abbas (467); Paulus Christiani (474); Petrus de Aragonia OFM; Petrus IV Aragonum rex; Petrus de Atarrabia (481); Petrus Thomae OFM (496); Philippus Riboti (500); Pontius Carbonelli (506); Raymundus Lullus (et ps.) (512-524); Raymundus Martini (524); Raymundus de Pennaforti (524-525); Raymundus Sabunde magister (525); *Recepta electuarii univesalis praeservantis ab epidemia* (525); Riculphus Helenensis episcopus (530); *Rosarium philosophorum* (538); Sanctius Porta (541); *Secretum Secretorum* (542-543); *Speculum alchimiae* (550); *Summula seu Brevisloquium de Concordia Novi et Veteris Testamenti* (554); *Testamentum* (ps. Arnaldi de Villanova et ps. Raimundi Lulli) (555-556); Thomas Migerii (598); Vincentius Ferrarii (i ps. V. E.) (608). Esparsos per d'altres seccions del volum (les de ciutats, d'estudis ,in onore' o de miscel·lànies, etc.) hi ha nombre de títols bibliogràfics, que ens pertanyen. — J. P. E. [20.881

Eulàlia DURAN, *Corpus textual de la Catalunya Nord: Catàleg d'impresos rossellonesos*, dins *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 octubre 2004)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 21-30.

Directora del grup que treballa en aquest camp (21-22), l'autora promociona el «Corpus Textual de la Catalunya Nord», desdoblant en dues branques, la primera dedicada a manuscrits («Repertori de manuscrits rossellonesos»: RMR), la segona a impresos («Catàleg d'impresos rossellonesos»: CIR); aquests comptabilitzen sis-cents vint-i-nou impresos conservats en més de cent vint-i-cinc fons escampats pel món (22): hi ha dos incunables, de Joan Rosenbach, i publicacions d'autors moderns diversos (25-26). La presentació es tanca amb dues mostres de fitxes, dedicades respectivament a Fabra, Lluís, *Discurs sobre la peste*, Perpinyà, Sampsó Arbús 1589; i Llot de Ribera, Miquel, *Verdadera relación de la vitoria y libertad que alcançaron quatrocientos christianos...*, Perpiñan, Sansón Arbús [1590] (27-30). — J. P. E. [20.882

Àngel MIFSUD I CISCAR, *El llinatge Salort/Salord: una hipòtesi etimològica*, dins «Randa», 56 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/2), 123-128.

L'autor recorda que l'antropònim ,Calord = Çalord' és ja documentat entorn el 830 i, gràcies a una estrofa de Francesc d'Olesa, que juga amb ,ort' (participi de passat d',orior') i ,hort' (125-126), i a les hipòtesis tant d'Alcover-Moll com de Coromines, arriba a la conclusió que deriva del llatí ,Sol ortus'. Hi ha bibliografia (127-129). — J. P. E. [20.883

Abelard SARAGOSSÀ, *Origen i valor de les construccions donar de menjar i donar de mamar*, dins «Randa», 56 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/2), 137-155.

En el curs del raonament sobre si el ,de' és castellanisme o no, l'autor reporta cinc frases del *Tirant lo Blanc*, en totes les quals Joanot Martorell empra ,donar a menjar/mamar', mentre documenta en el mateix *Tirant*, en obres d'Eiximenis i en el *Llibre dels secrets d'agricultura* del Prior (Miquel Agustí), usos de ,de' en contextos altres que els cinc esmentats; també en altres contextos són reportades frases del *Tirant* i de l'*Espill* (148-149). Hi ha bibliografia (155). — J. P. E. [20.884

Narcís IGLÉSIAS, *El fons lexicogràfic del Diccionari català-valencià-balear, al servei de la crítica a la codificació fabriana. Lectures (públiques) de Josep Calveras a informacions lingüístiques (privades) de Francesc de Borja Moll*, dins «Randa», 56 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/2), 91-116.

L'aparició dels primers fascicles del DCVB no tingué a Catalunya el ressò que hauria merescut, arribant després que Antoni M. Alcover s'hagués tan polèmicament distanciat de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans; hi hagué qualque excepció, com la de Josep Calveras des de l'Oficina Romànica de la Biblioteca Balmes, en els llibres *La reconstrucció del llenguatge literari català* i sobretot en les *Consultes de llenguatge*, en les quals, ultra la repetició o la referència a frases antigues, trobem fragments procedents de lletres de Francesc de Borja Moll, resposta a consultes de Calveras, tal com demostren els nou casos particularment analitzats en aquestes pàgines (98-113). Hi ha bibliografia (114-115). — J. P. E. [20.885]

Albert BALCELLS I GONZÁLEZ, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el ple el dia 12 de juny de 2006 (Semblances biogràfiques, 44), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 30 pp.

«De pocs membres de l'IEC es pot dir, com en el cas de Francesc Martorell i Trabal, que gairebé tota la seva vida professional, com a investigador o com a gestor cultural, hagi girat al voltant de l'Institut» (5). Suposats uns estudis normals a Barcelona i a Madrid, fins al doctorat, ja inicià la seva dedicació col·laborant en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i empenent, a indicació d'Enric Prat de la Riba, l'ordenació de l'Arxiu del Mestre Racional. Per a ulterior capacitació fou primer enviat a Roma, on fou dels primers becaris de la Escuela Española de Arqueología e Historia i treballà en l'Arxiu Vaticà i en la Biblioteca Nazionale (1911-1913); després a París, però la Guerra Europea del 1914 dificultà l'estudi dels fons i tornà a Barcelona, on s'integrà en la feina primerenca de l'IEC en començar el 1916, en les publicacions del qual anaren apareixent els resultats dels seus estudis; després, el 1920, entrà en el Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, l'abast del qual s'amplià amb la Generalitat dels anys de la República; seguí publicant el resultat dels seus estudis, que el portà a fer-se càrrec de l'edició dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (17-18). La seva mort el novembre del 1935 fou ocasió de valorar en molt les seves aportacions a la normalització de la vida acadèmica de Catalunya (19-23). — J. P. E. [20.886]

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Pere de Palol, in memoriam*, dins «VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica: *Les ciutats tarδοantigues d'Hispania: cristianització i topografia*», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 7-8.

[Aquest volum presenta una situació anòmala en relació al prof. Pere de Palol: és ell qui signa la presentació de la sisena reunió i del corresponent volum actual (11-12), més encara, una nota de la pàgina 6 ens informa que «aquesta obra ha estat revisada per Pere de Palol, membre de l'Institut d'Estudis Catalans»; segurament se n'han d'exceptuar les dues pàgines de la seva nota necrològica]. Aquesta resumeix el curs de la seva dedicació universitària, fins que amb el seu pas a Barcelona fou creada la càtedra d'Arqueologia Cristiana; també hi és subratllada la seva constata col·laboració als treballs de l'IEC. — J. P. E. [20.887]

Albert MANENT, *Josep M. Pons i Guri. Investigador de molts horitzons i patriarca cultural d'Arenys de Mar*, dins «Serra d'Or», núm. 557 (maig 2006), 365-370.

L'enyorat Josep M. Pons i Guri moria el 23 de desembre 2005. Feta una presentació global del personatge, ens n'és oferta una entrevista, fins aleshores inèdita, en la qual el ,senyor Pons' recordava les intervencions d'urgència fetes tant al començament de la Guerra Civil com

després, primer salvant arxius i després intentant de salvar la biblioteca de l'Estudi de Pilots d'Arenys de Mar en el segle XVIII; sí que de fet se salvà l'arxiu de la Comunitat de Preveres, ara al Museu Arxiu Fidel Fita d'Arenys, on després han estat acollits arxius patrimonials de la comarca, i on es formà en paleografia i història medieval un grup de deixebles. Estudiós d'història del dret català, algunes de les seves publicacions han estat recensionades en aquest anuari [«ATCA», IX (1990), 384-396; X (1991), 393] i alguns d'ells foren aplegats en tres volums [cf. *ibid.*, 345-358]. — J. P. E. [20.888]

Sílvia COLL-VINENT, *Record de Robert Pring-Mill*, dins «Serra d'Or», núm. 555 (març 2006), 184-185.

Apunt que inicialment subratlla la bonhomia d'aquell professor d'Oxford, crescut a Mallorca (Valldemossa) fins al 1939, primer estudiant de català en la dita universitat anglesa, després estudiós de Ramon Llull, sobre el qual escriví alguns estudis aplegats en volum i presidits pel seu *Microcosmos lul·lià* tothora vàlid. Era Magister de la Maioricensis Schola Lullistica. — J. P. E. [20.889]

Ramon MIRÓ, *L'obra de Josep Romeu i Figueras*, dins «Revista de Catalunya», núm. 218 (juny de 2006), 59-83.

Aquestes pàgines ens presenten la trajectòria de Josep Romeu i Figueras a partir d'uns primers records dels anys de Guerra Civil 1936-1939 i dels de les amistats de la primera postguerra; la seva preparació postuniversitària seguí els viarans clandestins dels Estudis Universitaris Catalans i els oficials de l'Institut de Musicologia del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, emparats per Higiní Anglès, que desembocaren en el tema i la tesi del *Comte Arnau* (68) i més en general en el de la poesia i la cultura popular. Professor de la Universitat Autònoma de Barcelona des del 1969, la seva dedicació s'anà concretant en cinc camps: poesia; crítica literària i assaig; estudis de cultura i poesia popular; estudis i edicions crítiques de textos literaris; i estudis sobre teatre medieval, i es manifestà en nombre de publicacions sobretot de literatura i teatre medieval, sense que manqui qualque prova d'atenció a temàtica moderna (69-72). — J. P. E. [20.890]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Jordi Rubió i Balaguer: semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple el dia 18 d'octubre de 2005 (Semblances biogràfiques, 41), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 28 pp.

Josep MASSOT I MUNTANER, *Jordi Rubió i Balaguer: semblança biogràfica*, dins J. M. i M., *Escriptors i erudits contemporanis*. Sisena sèrie (Biblioteca Serra d'Or, 363), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 161-194.

No deu ésser fàcil d'encabir en una trentena de pàgines tot allò que cal subratllar en la biografia de Jordi Rubió i Balaguer, i menys encara de fer-ho documentant en notes grasses molts dels moments d'aquella curulla vida. Assegurada, en efecte, la preparació que li podia oferir la família, sobretot el pare, Antoni Rubió i Lluch, la universitat i els Estudis Universitaris Catalans, fou enviat a Alemanya a completar especialitat, que també fou de biblioteconomia per voluntat d'Enric Prat de la Riba; tornat a Catalunya, contribuï en l'obra d'aquella gran generació de prohoms que endegà nombre de realitzacions entorn de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Biblioteca de Catalunya, de la qual fou director fins que el substituïren el 1939. Destituït d'aquell càrrec, s'hagué de trobar altra feina 'pro pane lucrando', com deia ell mateix, i en aquesta situació reemprengué a casa seva els «Estudis Universitaris Catalans», hi formà un bon grup de deixebles, publicà un bon nombre d'estudis i sobretot els tothora indispensables aplecs de documents sobre els temps previs a la Universitat de Barcelona (amb Antonio de la Torre),

els primers temps de la impremta a Barcelona (amb Josep M. Madurell i Marimon) i la visió de conjunt de la història de la literatura catalana. Després del 1975 arribaren tots els reconeixements, socials i oficials. — J. P. E. [20.891-20.892

Santi CORTÉS, Vicent Josep ESCARTÍ, *Manuel Sanchis Guarner. Un humanista valencià del segle XX*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua 2006, 510 pp.

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua declarà el 2006, «Any Sanchis Guarner», centrat en una exposició a honor del filòleg i aquesta perpetuada en el temps mitjançant el consistent volum que presentem, el títol del qual és el mateix de l'any esmentat i concreta allò que hom volgué subratllar en el personatge, en la biografia del qual, després de la familiar convivència amb l'oncle i primer mestre, Josep Sanchis Sivera, són subratllats tres moments: els anys anteriors a la Guerra Civil de preparació específica sobretot els de Madrid, en el Centro de Investigaciones Históricas, on gaudí dels mestratges de Ramon Menéndez Pidal, de Tomás Navarro Tomás i d'Américo Castro, amb els quals col·laborà en la preparació del *Atlas lingüístico de la Península Ibérica*; els immediatament posteriors a la Guerra Civil, que s'allargà per a ell en anys insuportables al Campo de Concentració de Salamanca, s'acabaren amb l'exili a Mallorca i desembocaren en la col·laboració amb Francesc de Borja Moll en el *Diccionari català, valencià, balear*; es normalitzaren en el mestratge a la Universitat de València amb la formació de tota una escola de filòlegs alhora valencians i catalans. La pluralment escairada personalitat de Sanchis Guarner és subratllada en catorze col·laboracions, que configuren la primera part del volum, d'entre les quals hem de subratllar les que donen a conèixer les relacions de Sanchis Guarner amb Joan Coromines i Vignaux, a càrrec de Josep Ferrer i de Joan Pujades (126-141); la d'Aina Moll sobre relació personal i col·laboració del nostre personatge amb Francesc de Borja Moll (142-155), i la de Vicent Josep Escartí, sobre estudi de *La literatura medieval i moderna en l'obra de Sanchis Guarner* (170-183). La segona meitat del volum és com una exposició permanent de l'obra escrita de l'homenatjat, en dues parts: la substantiva, dedicada a resum de cada un a dels seixanta-dos títols, que van de la primera edició de *La llengua dels valencians*, del 1933, fins al 1978, amb la reedició de la *Crònica* del rei Jaume, publicada a València el 1557 (278-409), on cada un d'ells és àmpliament resumit; i un apèndix dedicat als treballs periodístics anteriors al 1933 (410ss.). Les darreres pàgines contenen bibliografies. — J. P. E. [20.893

Josep MASSOT I MUNTANER, *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*, Barcelona, Publicacions del'Abadia de Montserrat 2006, 344 pp.

D'entre els records d'escriptors i d'erudits la fesomia dels quals és esbossada en aquest volum, hem d'esmentar els que més directament recauen en el nostre camp: *Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer* (11-57); *Antoni Rubió i Lluch vist pel seu fill Jordi* (101-138); *L'Institut d'Estudis Catalans i l'edició de la Bíblia catalana medieval* (139-149); *Frederic Clascar, sacerdot i home de lletres* (151-160); *Jordi Rubió i Balaguer. Semblança biogràfica* (161-194); *Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (195-228; [216-218: *Publicacions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*]); *Joan Coromines i Josep M. de Casacuberta* (229-235); *Les Lletres de resistència de Manuel Sanchis Guarner* (227-245); i *Cinc-cents anys de Publicacions de l'Abadia de Montserrat* (303-306). — J. P. E. [20.894

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *El retaule gòtic de sant Miquel d'Agramunt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 226-233.

Entre el 1880 i el 1936 tres historiadors locals donaren notícia del retaule de sant Miquel; documentació del segle XV, conservada a Vilassar de Dalt, Arxiu del Castell, *Testaments*, confirma l'existència de la capella de sant Miquel i l'acta de visita canònica a l'oficialat d'Agramunt del 1515, conservada a l'AC de la Seu d'Urgell, certifica l'existència d'un retaule de sant Miquel «nou i bo». Aquest retaule fou venut el 1920 i després d'anys a Maricel de Sitges i al castell de Tamarit, fou subhastat el 26 de juny del 1986 i adquirit pel Museu de Belles Arts de València, on es troba. N'hi ha reproducció fotogràfica i anàlisi artística. — J. P. E. [20.895

Albert de SICÍLIA CRUELLS, *Les ermites del Montseny. Sant Salvador d'Avencó a Aiguafreda*, dins «Monografies del Montseny», 21 (2006), 47-62.

Ultra la notícia de la ubicació i el resum d'història que arriba fins a l'abadessa Emma, filla de Jofre el Pelut, tenim en aquestes pàgines la notícia que l'arxiu parroquial fou incendiat el 1936, però que, alguns anys abans mossèn Fortià Solà i Moreta en publicà alguns documents, entre els quals les declaracions de testimonis de l'episodi de bandolerisme (6 març 1605), en què El Cabré (Pere Moncau), assassinà a sang freda el cap de casa de la família d'El Brull (54-55). — J. P. E. [20.896

José RUBIO MIGUEL, *Les Ordenances Municipals de l'Alcora donades pels comtes d'Aranda als segles XVII i XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 115-147.

El fons *Casa Ducal de Híjar* de Saragossa, ADiputació, conté el volum de dues ordenances municipals de la dita vila, pertanyent a la Tinença de l'Alcalatén, unes del segle XVII, 1613, i unes altres del segle XVIII, sembla del 1713, bàsicament les anteriors amb alguna modificació; unes i altres són completades amb amb lletres del respectiu comte concretant alguns extrems d'aplicació; exposats els capítols generals de les dites ordenacions, i els camps de llur aplicació (119-122), resumits en quadre sinòptic (122-123), és primer transcrit l'articulat del 1613 amb la documentació complementària, normalment en castellà (124-138) i després el del segle XVIII, en redacció només castellana (138-147). — J. P. E. [20.897

José M. PÉREZ RODRÍGUEZ (coord.), *El castillo de Almonecir* (Biblioteca Popular), Castelló, Diputació 2005, 124 pp.

Aquesta publicació és destinada a contribuir «a preservar la torre del homenaje [del dit castell: 39] de forma respetuosa y prudente» (121). El primer pas consisteix a recordar els orígens visigòtics i àrabs del topònim (l'àrab 'al-Munastir' procedeix del llatí 'monasterium') i les etapes de reconquesta (restant la població musulmana), de guerra d'Espadà (25-29), l'expulsió i la repoblació amb cristians (32); és transcrita i traduïda al castellà la donació del «castrum et villam vetus et novum de Almonezir» per Jaume I el 23 de maig del 1238 a Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, en tant que persona privada, i reproduït un fragment de la venda de la Vall d'Almonecir feta per Alfons IV Trastámara a Vidal de Castellà (?) (48-50). En les excavacions es trobà una moneda de Pere III el Cerimoniós (PETRUS REX / BA QI NO NA) i una de Felip IV de Castella (62 i 67). — J. P. E. [20.898

Josep Lluís VICIANO AGRAMUNT, *La falceta medieval de l'Alt Millars*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 83-92.

Ultra la informació sobre el descobriment de la dita eina en el terme de Vilafermosa, en les coves del naixement del riu Carbó, tenim en aquestes pàgines transcripció tant de les senyals literals dels ferrers fabricants de falçs com de llurs propietaris (86 i 91-92), segurament del segle XVIII o posteriors. — J. P. E. [20.899]

Martine CAMIADE BOYER, *La Casa dans la communauté andorrane*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 43-62.

Encara ara al Consell General de les Valls, els consellers de socarrel són cridats a votar pel nom de la casa. L'autora intenta esbrinar des de quan la ‚casa‘ ha influït en el poble-parròquia i en la comunitat de tota la vall, començant pel *Manual Digest* d'Antoni Fiter i Rossell i pel *Polítar andorrà* d'Antoni Puig, cosa que conduí a descriure Andorra a partir de la casa i del seu entorn natural, els seus components que són la família i el seu marc que és la parròquia i el poble; les ‚cases‘, sobretot les ‚cases bones‘ són les determinants en la parròquia i en el comú, i són aquests els amos dels diners d'Andorra, no pas el Consell General; més encara, les ‚cases‘ menen una política matrimonial que genera un parentiu molt extens, és a dir, una xarxa biològica andorrana, visible en els dotze esquemes familiars (102-113). Hi ha bibliografia (114). — J. P. E. [20.900]

Maria GARGANTÉ LLANES, *Arquitectura religiosa del Set-cents a l'Alta Anoià: obres, artífexs i influències*, dins «Miscellanea Aqualatensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoià», 12 (2006), 13-62.

La intenció de l'autora no és pas la d'establir un inventari complet de l'arquitectura religiosa d'aquell segle en la comarca indicada, ans la d'estudiar-ne les obres en tant que fet constructiu i concreció artesanal de postulats classicistes. A base de les actes de Visita Pastoral, salvades a Vic, AE, consten casos en què la necessitat d'una església nova era inexorable perquè la vella no responia (14-16); els AHC de Cervera i d'Igualada fan conèixer passos de tot el procés: preparatiu, el primer dels quals era l'aquiescència i contribució del poble i del comú, seguit de l'elecció del mestre d'obres i l'elaboració de plànol i taba (17-20), signatura del contracte, emplaçament i col·locació de la primera pedra (21-24) i construcció, campanars inclosos (24-30); calia controlar l'obra feta abans d'ésser acceptada, ornamentar-la i completar-la amb el mobiliari litúrgic (33-35). Les noves esglésies de la contrada reberen l'influx arquitectònic de la Universitat de Cervera a través de diversos mestres d'obres: destaca Josep Reit/Reig (35-40) entre d'altres (41-46). Són transcrits quatre documents: dos contractes, una acta de control o visura i una de visita pastoral de Sant Martí de Ssegaioles, Segur i Calaf (47-56). Les darreres pàgines reproduïxen disset obres o detalls arquitectònics (57-62). — J. P. E. [20.901]

Ton LLORET I ORTÍNEZ, *Molins paperers de l'Anoià al segle XVIII: entre el mas i la fàbrica*, dins «Miscel·lània Aqualatensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoià», 12 (2006), 143-183.

Recordades les aportacions sobre la història del paper a la comarca, l'autor es proposa d'analitzar els espais de treball, és a dir, els molins paperers (144), a base sobretot de sis nous inventaris ‚post mortem‘, que van del 1695 al 1795, als quals se n'ha d'afegir un del 1814 (145-147), tots d'Igualada, AHC, *Protocols notariais*, i tots contenint molins hidràulics, en els quals identifica unes parts pròpies del molí (esquinçador, podridor, estança de les piles, estança de la tina, mirador, estança del perol, estança de les carnasses, mall, brunyidor i comptador: 147-159), de les adjacents per a residència (160-165) o de complement com capella, hort o

galliner (166), amb quadre comparatiu d'estances (170-171); és transcrit l'inventari de Jeroni Mateu, del 1781 (172-183); hi ha bibliografia (168-169). — J. P. E. [20.902

Guerau PALMADA, *La primera mina de Banyoles (1799-1805). Els episodis de la construcció*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 233-253.

Citant fons de l'AM de Banyoles, l'autor planteja el tema de la conducció d'aigua potable a Banyoles a darreries del segle XVIII, quan la població s'havia triplicat des del 1717: informes, projectes i inici de les obres, reclamacions, aturades i represa de les mateixes (1708-1805); finalment dóna notícia de l'estat actual de la mina en els trams coneguts gràcies a obres recents. Hi ha mapes i fotografies. — J. de P. [20.903

Josep M. MARTÍ BONET, *Les esglésies de Barcelona i d'Ègara. Dels orígens fins a l'alta edat mitjana*, Barcelona, 2003,

«Ofereix unes breus reflexions sobre la nostra primitiva història eclesial» (9), diu l'autor que és l'objectiu d'aquest seu llibre plural. La seva part principal és la narració dels esdeveniments que anaren definint la història de les esglésies de Barcelona i d'Ègara entre els segles IV i XII, en la qual veu clares dues etapes, l'anterior a la invasió sarraïna i la carolíngia, que desembocà en la del comtat de Barcelona fins a sant Oleguer (23-242); després d'un esbós de síntesi (245-265) i de les abreviatures i bibliografia (268-270), segueixen els apèndixs, el primer dels quals consisteix en transcripció de documents pontificis relacionats amb les dues diòcesis esmentades en el títol, traduïts al català (273-290); el segon reporta els fragments dels concilis visigòtics relatius al mateix tema, en català i llatí (292-302). Assenyalen el quart, resum dels resultats de les excavacions en les esglésies visigòtiques de Terrassa i tot un capítol sobre l'*Evolució del priorat de Terrassa* (333-359); i el cinquè, dedicat a cinc episodis d'elecció de bisbes en les mateixes esglésies (363-386). El volum es clou amb un *Reportatge fotogràfic* (391-412) i amb índex onomàstic (415-433).

[Almenys dues vegades l'autor resta perplex davant el document, àrab i llatí, pel qual qualche walí àrab a mitjan segle XI hauria donat les esglésies de les Balears i de Dénia a bisbe i catedral de Barcelona: 192-193 i 259-260. Potser dos documents, recordats en la secció de recensions d'aquest volum, poden aportar qualche clarificació. El primer és del temps de la conquesta de Mallorca: Jaume I hi dóna a la comunitat jueva de Ciutat de Mallorca tot l'espai que sota sobirania musulmana era al fòndec dels cristians, bo i remarcant que era un espai clos amb un mur; la referència es troba a la pàgina 574; el segon és del 1371, certificat del fet que un tal fra Gregori, «bisbe de Marrochs i del regne de Granada», havia practicat la primera tonsura a un aspirant a clergue «in ecclesia catalanorum Almarie»: també, doncs, a Almeria en la segona meitat del segle XIV hi havia al fòndec per a cristians, en concret catalans, perquè ells donaven nom a l'església; la referència es troba en la pàgina 584. La situació el 1057 contemplada en el document àrab/llatí devia ésser més semblant a la de Mallorca que a la d'Almeria, entre d'altres raons perquè en el segle XI encara no es devia haver inventat (o almenys no es devia haver aplicat a les Balears ni a Dénia) la figura del bisbe, 'in partibus infidelium'. I cal no oblidar que el walí no podia incidir en una possible comunitat mossàrab (suposat que en la seva zona existís), perquè una comunitat de cristians indígenes, pertanyia a un bisbat i a una província eclesial, i no crec que cap walí s'atrevis a saltar per damunt d'un bisbe ni d'un arquebisbe metropolità, ni crec que tal document hagués sigut acceptat oficialment per cap església. Cal, doncs, si no compareixen documents que renovin el tema, pensar en al fòndecs: hom els posava en les mans del bisbe que més cristians seus podia tenir en el clos, en el nostre cas en les del de Barcelona]. — J. P. E. [20.904

Josep M. MARTÍ BONET, *La parroquia, su historia y su geografía en los archivos de la Iglesia en España*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVIII (2006), 575-618.

Josep M. MARTÍ BONET, *La parroquia. Història, evolució i vida*. Lliçó inaugural. Curs Acadèmic 2007-2008, Barcelona, Facultats de Teologia i de Filosofia de Catalunya 2007, 144 pp.

Ambdós títols tenen en comú la primera part que, ultra la bibliografia, resumeix naixement i evolució de la parròquia en el curs dels segles. Després, el primer títol presenta com a apèndix l'acta de dotació de Santa Maria de la Seu d'Urgell, any 839, on consten les parròquies i esglésies del bisbat, amb què era dotada (613-618). L'opuscle, en canvi, sobre la base de les sèries de *Visitationum* i *Processuum* de l'ADB, descriu a grans trets la situació de les parròquies de l'antic bisbat de Barcelona entre els segles XIV-XV (59-89) i XVI-XVIII, aquests fortament influïts per les prescripcions del concili de Trento (91-108). — J. P. E. [20.905-20.906]

Joan FUGUET SANS, *La casa del Palau del Temple de Barcelona*, dins «Locus Amoenus», 7 (2004), 99-109.

Queixant-se que les aportacions sobre el Palau del Temple o Palau Reial menor «han estat mínims i poc clars», l'autor, a base sobretot d'ACA, *Canc.*, *Pergamins* i després *reg.*, ofereix un repàs cronològic del dit edifici i comença transcrivint la notícia de la compra de la casa pel comandador templer, Pere Gil, el 1245, i segueix amb la seva llarga trajectòria després de la supressió dels templers i sobretot després que en la segona meitat del segle XIV el comprà Pere III el Cerimoniós per a la reina Elionor; entre els documents figuren els plans d'obres de Josep Mestres i Francesc Renard, del 1785 (192-193); també són esmentats uns «manuscrits de 1546», conservats a l'Arxiu de Palau [Sant Cugat del Vallès, Col·legi Borja?], que semblen llibre de comptes i compres de materials de construcció (105-106, notes 36 i 38-42). — J. P. E. [20.907]

J. NOGUERA I MARTORELL, *Noves aportacions al catàleg de croats de Barcelona 1285-1706*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 119-121.

Les noves aportacions consisteixen en un mig croat de Ferran I, amb inscripció completa (119) i un quart de croat de Ferran II, on manca la inscripció de la cara (121). L'autor fa observacions sobre l'evolució paleogràfica de la grafia, de gòtica a humanística, de la A, a mans dels únics gravadors de la seca del temps de Ferran I, Nicolau Cases i el seu fill Pere (120). Hi ha fotografia d'ambdues peces. — J. P. E. [20.908]

Margarita TINTÓ SALA, *Privilegis i ordinations reials de la Seca de Barcelona, segles XIII-XV*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 679-718.

Ubicada al carrer de Flassaders fins que fou suprimida el 1868, la Ceca ha suscitat l'interès de l'autora a fi d'exposar el seu funcionament (698), és a dir, les seves línies estructurals i funcionals a base dels privilegis de Pere el Gran (707-710) i de Jaume II (712-715); les esquematitza en les pàgines 699-703. No mancaren els problemes entre els moneders i altres oficials reials, ocasió de confirmar o de precisar els dits privilegis (703-704). Alfons IV Trastámara exigí l'examen previ (704); la seva muller i lloctinent, la reina Maria, establí nombre i llista nominal dels moneders (705 i 718, nota 22), cosa que ja havia decidit Pere el Gran (707-710). — J. P. E. [20.909]

Joan BASSEGODA NONELL, *La cripta de la Catedral*, Barcelona, Publicacions de la Reial Càtedra Gaudí 2007, 214 pp.

[Recau dins l'interès d'«ATCA» la primera part d'aquesta monografia], on és estudiada la restauració de la cripta de Santa Eulàlia de la Seu de Barcelona, duta a terme per l'autor en

qualitat d'arquitecte de la Catedral. Hi és citada molta bibliografia sobre el lloc i són oferts en traducció catalana documents del *Llibre del consell 1326-1327*, de l'AHCB, i reproduïdes les inscripcions de diverses làpides. A base de bibliografia publicada, l'autor defensa la tesi que les tombes comtals del costat de l'epístola de la catedral, ara atribuïdes a Ramon Berenguer el Vell i a la seva esposa, la comtessa Almodis, són en realitat i contenen les restes de Ramon Borrell i de la reina Peronella, que disposà en testament ésser sepultada en la Seu de Barcelona. — J. de P. [20.910]

Carles VELA AULESA, *Ordinacions, privilegis i oficis: la regulació de l'art de l'especieria (s. XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 839-882.

[Cf. «ATCA», XXVI (2007), 905, núm. 20.085]. En comparació amb l'article esmentat, en aquest les normes municipals de Barcelona són més nombroses i els especiaires en feren convertir algunes en privilegis reials (840-841). L'apartat primer recorda les normes destinades a regulació del mercat, 1311-1420: protegien contra productes perillosos o adulterats, el 1341 contra adulteració del safrà, el 1352 sis articles contra la de drogues i espècies (*Bans de mercaderia*, cridats deu vegades, i el 1420 totalment reformats: *Ordinacions de mercaderies encamerades o falsificades*; d'altres bans genèrics les afectaven; *Bans del pes* del 1319, i *Bans de l'ajuda* (845-846); el segon recorda els bans específics per a la cera, objecte de l'article citat; el terç presenta els bans específics per a l'art de l'especieria: *Super facto apothecariorum*, de la Cort de Perpinyà 1351; per al control de medicaments i confeccions (850-852); *Ordinacions novellament fetes sobre especiers*, 1445 (855-862); *Ordinacions fetes sobre los confits de sucre*, 1448 (862); *Ordinacions dels apothecaris*, 1459 (863-865); privilegi reial *Consulum apothecariorum Barchinone*, 1578 (865-868); *Ordinacions dels apothecaris*, 1487 (868-873); privilegi reial *Apothecariorum Barchinone*, 1510 (873-878); i les *Ordinacions* de 1514, 1526 i 1533 (879-882). El primer pas anava al control de matèries; el segon a evitar la intervenció forana; el terç a defensar-se fins i tot de la intervenció de la ciutat. — J. P. E. [20.911]

Carles VELA I AULESA, *Cobrar o no cobrar: la negociació en el comerç al por menor*, dins *Negociar en la Edat Mitjana*, 553-570.

Exposició de casos, coneguts per l'ACB, *Notaris*, *Pia Almoïna* i *Marmessories de la caritat*, per l'AHCB, *Gremis*, i per l'AHPB, segons els quals en els dos darrers segles medievals per cobrar calgué recórrer al jutge. Les vendes 'a fiar' eren normals, però podien sorgir dificultats pel temps entre compra i pagament, o pel fet d'endossar el deute a terça persona (558-561); en casos de necessitat o de conflicte a l'hora de pagar, s'imposava la negociació. Les darreres pàgines resumeixen situacions diverses en què fou liquidat un deute: a terminis, amb intervenció de terceres persones, casos de deute mutu, casos en què calgué avalar, i casos en què el desacord fou total i aleshores calia negociar, amb o sense àrbitres o amb intervenció del jutge (563-569). — J. P. E. [20.912]

Albert ESTRADA-RIUS, *La Drassana reial de Barcelona a l'Edat Mitjana: organització institucional i construcció naval a la Corona d'Aragó*, Barcelona, Museu Marítim de Barcelona 2004, 253

pp.

El Museu Marítim de Barcelona enceta amb aquest llibre un projecte d'estudi, que presenti al lector, tot alhora, l'evolució de la construcció naval i la construcció de l'edifici, formant part de la institució reial que l'administrava sota l'atenció del rei, des dels primers decennis del segle XIII fins a darreries del XV. El llibre resumeix els orígens antics de la construcció de vaixells [fins que en el pas del segle XIII al XIV la capacitat constructora salta al pla internacional, amb els encàrrecs de setanta o vuitanta naus feta per Bonifaci VIII a Jaume II de Catalu-

nya-Aragó, segons la documentació d'aquell papa acabada de publicar, objecte de recensió en la secció corresponent d'aquest volum]; a mitjan segle XIV, Pere el Cerimoniós establia un servei reial per a tot el referent a la marina, des de la construcció de naus a l'avituallament dels estols en acció, passant per les normes d'acordament de mariners, les ordinations sobre el govern de les naus i el de les drassanes. Ultra la Corona, tenien les seves galeres la Generalitat i la Ciutat de Barcelona. Tot un capítol és dedicat a la fabricació i assortiment de material naval com cordes, claus, veles, àncores i armes, tant defensives com ofensives. Encara que la principal drassana reial fou la de Barcelona, ampliada en alguna ocasió, n'hi hagué d'altres, també fora de Catalunya. Al final hi ha transcripció de deu documents, taula de fonts i bibliografia. — J. P. E. [20.913

Sebastià RIERA I VIADER, *La construcció del port de Barcelona durant el regnat de Ferran II el Catòlic*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1417-1425.

Potser perquè el comerç començava de flaquejar, Consell municipal i mercaders de Barcelona reconegueren la necessitat d'un recer on les naus s'arrecressin dels temporals, sobretot dels de Llevant; el 1438 el rei hi accedia i el 1439 començaven les obres, que aquell novembre una llevantada desfaria; nou intent i noves dificultats, i la guerra del 1462 paralitzaven totalment el port; després de la guerra el projecte del port reprengué de cap i de nou i així arribà Ferran II, del qual són ací transcrits quatre lletres dels anys 1491-1497 (AHCB, *Lletres reials originals*), més atentes a les dificultats tècniques que a les econòmiques (1422-1425). — J. P. E. [20.914

Nikolas JASPERT, *Corporativismo en un entorno extraño: las cofradías de Alemanes en la Corona de Aragón*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1785-1806.

Les notícies fins ara conegudes de la 'Confratria Alamannorum' de Barcelona són enriquides per l'autor amb la descoberta del document de Ferran II Trastámara fundant-la des de Granada el 24 de març del 1492, ací transcrit (1795-1799), d'ACA, *Canç., reg.* 3649. Quant a València, hi ha la descripció del monestir de franciscans observants de la Vall de Jesús, prop Puzol, que hauria concentrat almoines de Jodokus Koler i després fou considerat casa dels jurats de la ciutat de València (1792-1793). — J. P. E. [20.915

Maria Elisa SOLDANI, *Dalla bottega al feudo: l'ascesa sociale dei de Doni tra Barcellona e la Sardegna nel basso Medioevo*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1159-1173.

Els de Doni haurien estat una de les famílies d'origen desconegut, que ajudaren i s'aprofitaren alhora de la Corona amb motiu de la conquesta de Sardenya, segles XIV-XV. El comerç de la sal els féu lloc entre els mercaders, a darrerries del segle XIV s'afincaren a Barcelona, i a partir d'aquest moment l'Arxiu Reial (ACA), *Canç., reg.* i *Reial Patrimoni*, *Mestre racional*, l'AHCB, *Consell de Cent*, i l'AHPB, documenten llurs activitats, també els préstecs a la Corona amb notícies sobre estratègia mercantil. Encarregat per Martí l'Humà d'arranjar la situació familiar del possible fill de Martí el Jove el 1409, Gherardo di Doni era elevat a baró de Mara, Gesturi i Tulli. Hi ha notícies de l'aplicació del seu testament (1172-1173). — J. P. E. [20.916

Maria Elisa SOLDANI, *Da Accettanti a Setantif: il processo di integrazione di una famiglia lucchese nella società barcellonese del Quattrocento*, dins *Per Marco Tangheroni. Studi su Pisa e sul Mediterraneo medievale offerti dai suoi ultimi allievi*, a cura di Cecilia IANNELLA, Pisa, ETS 2005, 209-233.

El camí d'integració i d'enlairament dels Accettanti en la Barcelona del segle XV, seguida a través dels documents notariais, avançà «attraverso un iter complesso fatto di strategie patri-

moniali e matrimoniali intrecciate con un'attenta gestione delle relazioni col potere, che si conclude con un completo inserimento economico, sociale e politico», dins el qual es donà l'evolució del cognom d'Accettanti a Setantí i l'ascens a ciutadans honrats. — J. P. E. [20.917

Eva SERRA I PUIG, *Insaculacions de notaris i les bosses dels càrrecs de govern de la Ciutat de Barcelona (1626-1713)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 25-88.

Les primeres pàgines recorden les variacions en la valoració oficial dels notaris quant a les possibilitats d'influx en el govern de la ciutat de Barcelona, car abans de la Pesta Negra els notaris feien grup amb els ciutadans honrats i un notari podia arribar a ésser un dels cinc consellers; després foren col·locats en el bloc dels oficis. L'autora ressegueix els llibres d'insaculació de la ciutat per saber els notaris, de Barcelona o reials, que hi entraren aquells anys; de més a més, eren per als notaris els càrrecs d'escrivans i d'arxiver i els d'ajudants d'escrivà major i compartien les bosses d'obrers i d'administradors de places i d'altres oficis de la ciutat, de manera que un 88,63 % de places eren insaculades en alguna bossa (31-32), raó per la qual l'autora estableix la relació nominal dels notaris insaculats; abans del 1640, aquesta era una operació automàtica, després fou més o menys controlada per les instàncies reials (33). La situació política posterior al 1640 repercutí en les insaculacions: els notaris elevats a ciutadans honrats perdien la insaculació i no sempre hi havia substituït; la conjura del 1705 obligà a desinsacular els implicats; i el perdó reial després de la derrota imposava (i aplicava) el control de les insaculacions (36-43), situació que continuà en els primers anys del rei Borbó i en els de l'arxiduc Carles, fins i tot en la cort del 1705-1706 (47-54). El primer apèndix informa de la insaculació dels notaris d'aquells anys en les diferents bosses de càrrecs municipals (55-83); els altres dos transcriuen una desinsaculació del 1652 (84-86: d'ACA, *Consell d'Aragó*) i la llista dels desinsaculats per l'arxiduc el 1705 (87-88, d'AHCB, 1-C-VIII-4). — J. P. E. [20.918

Joaquim VENTURA, *Probanzas de limpieza de sangre, 'vita et moribus' en el Reial Monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (Barcelona)*, dins *La Orden de San Jerónimo y sus monasterios*, II. El Escorial, Instituto Escorialense de investigaciones históricas y artísticas 1999, 1.043-1.056.

Els expedients sobre els extrems indicats en el títol per a cada un dels aspirants a entrar en el dit monestir són conservats a l'Arxiu Reial (ACA), *Monacals d'Hisenda. Lligalls*; són tretes d'allí les dades d'aquestes pàgines. — J. P. E. [20.919

Rosa M. CREIXELL I CABEZA, *Artículos sumptuosos: manufacturas, demanda i mecanismes de producció a la primera meitat del Set-cents a Barcelona*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 171-215.

Article relacionat amb la tesi doctoral de l'autora, basat en la documentació notarial de l'AHPB (de vegades completada amb BC, *Fons Baró de Castellet*), en la qual l'autora ha cercat informació sobre «com es configurava el comerç de la ciutat, com eren les botigues, quin tipus de mercaderies oferien i quins eren els artífexs encarregats de produir objectes sumptuosos» (172). El primer camí de renovació del mobiliari i decoració eren els encants, sense oblidar el lloguer (172-176); l'altre era la importació, normalment per una de les rutes marítimes, la de la Mediterrània o la de l'Atlàntic, per on arribaven, per exemple, catifes de Sicília, vidre de Venècia, cadires de Gènova o taules i objectes lacats d'Holanda (176-192: amb indicació de llars on es trobaven); la menestralia barcelonina amb llurs obradors i botigues ajudaven a posar a la moda el parament familiar; els inventaris 'post mortem' són en aquests casos com instantànies que informen de com estava la feina en el moment precís de la mort de l'amo (193),

situació de tallers diversos (fusters, torners, escultors, pintors, vidriers i dauradors) resumida en les pàgines següents (194-207); la mateixa consideració es pot aplicar a les botigues, on nombre de productes procedia de València (208-212), i als constructors de carruatges, símbol públic d'aristocràcia (ací el lloguer permetia de mantenir la categoria), on era indispensable la col·laboració entre oficis diversos i on, en aquell moment, s'imposava la influència francesa (212-215). — J. P. E. [20.920]

Josep ALENYÀ I ROIG, *Església de Batea (Bisbat de Tortosa, prov. de Tarragona). Contracte de construcció (1764)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 323-240.

[Conegut l'estudi sobre l'arquitectura barroca en la província de Castelló, per haver-ne escrita la recensió publicada en aquestes pàgines d'«ATCA», XXVI (2007), 873-881], l'autor assenyalava que la de Batea és una de les mostres d'aquella arquitectura barroca i transcriu el llarg contracte, conservat a Tarragona, AHProvincial, *Protocolos* 2598. per a la construcció de la dita església, en el qual eren precisats cinquanta-set extrems d'aquella obra (327-337). Quatre fotografies permeten de veure la construcció per dins i per fora (338-339) i una cinquena dona la primera pàgina del dit contracte (340). — J. P. E. [20.921]

Jesús MARTÍN DE LAS PUEBLAS RODRÍGUEZ, *Sobre la toponímia del valle de Benasque*, dins «Alazet. Revista de Filología», 17 (2005 [2006]), 135-182.

Delimitada la vall en la zona de transició entre aragonès i català, l'autor recorda que la toponímia pot ajudar a aclarir la procedència d'aquella parla i així n'alitza els 'topònims majors', els de les poblacions o aquells que destaquen per algun aspecte, des d'«Abetosa» a «Villanova» (136-179), per a cada un dels quals és o són reportades les frases que contenen el corresponent topònim en documentació antiga i n'és assenyalada l'etimologia, en la qual sovint és trobat substrat basc, catalanització des de Llevant i aragonització des de Ponent. Hi ha bibliografia (179-182). — J. P. E. [20.922]

Joel COLOMER, *El comerç del drap a la vegueria de Besalú (1325-1340)*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 17 (2006), 23-40.

Estudi basat en la documentació de dos llibres particulars de dos drapers, ara a Olot, AHC de la Garrotxa, *Protocolos notariales*; són Joan Roure (1325-1340) i Ramon Porter (1329-1368), assenyaladament la dels anys en què l'activat comercial d'ambdós llibres coincidiria. L'autor hi descriu els dos llibres (54 i 68, respectivament), en defineix l'estructura formal i les clàusules (atès que la major part dels documents són debitoris), classifica per categories socials els compradors (cavallers, eclesiàstics, jueus, pagesos) i analitza el volum, regularitat i/o oscil·lació i evolució interanual de les vendes i el consumidor principal, els pagesos. Són donats en apèndix quadres estadístics dels llibres particulars de la notaria de Besalú dels segles XIV i XV, de les vendes de draps anyals, mensuals i diàries, del volum de diners negociats, de la clientela i de la seva procedència geogràfica. — J. de P. [20.923]

Montserrat del POZO FERRER, *Temàtica militar a Besalú. II. Acadèmies militars a Catalunya*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 215-232.

La biblioteca de la casa Ferrer Noguera, de Besalú, guarda material de temàtica militar aplegat pel coronel d'artilleria Francesc del Pozo i Travy (1879-1968) al llarg de la seva vida. Francesc del Pozo estudià i va transcriure el *Breu tractat d'artilleria* de Francesc Barra, amic de Francesc Fontanella. En l'estudi introductori, del Pozo resumí la història de l'artilleria, la dels

primers tractats d'artilleria, la de la primera escola d'artilleria a Catalunya (1586), la de les acadèmies de Mateo Calabro (1720-1724) i de Guillem Corral, la de l'Acadèmia Militar de Matemàtiques de Barcelona (1717-1803), i la de l'Escola d'Artilleria (1717-...). L'autora dona també notícia de la llista aplegada pel coronel del Pozo de 567 alumnes de l'Acadèmia Militar de Matemàtiques durant els anys 1723-1737. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.924

Tomás DOMINGO PÉREZ, María Rosa GUTIÉRREZ IGLESIAS, *Betxí un enclave levantino en las diócesis aragonesas de Zaragoza (1270-1577) y de Ternel (1577-1956)*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVIII (2006), 509-523.

Baronia del bisbe de Tortosa fins al 1270, en aquesta data ambdues jurisdiccions passaren al bisbe de Saragossa, l'AD del qual documenta intervencions durant el segle XIV, una de les quals, el 1367, fou la permuta de la baronia per la de Luesia amb Ramon de Vilanova, canvi confirmat pel papa; eclesiàsticament tot seguí com abans fins que el 1578 passà a pertànyer al nou bisbat de Terol. Són transcrits quatre documents del ja esmentat AD: informació i confirmació de la permuta de baronia, acta de visita pastoral del 1567 (cf. 515-516), i nomenament de Bernardino Gómez Miedes, ardiaca de Morvedre a València, a vicari general i canceller de l'arquebisbe de Saragossa només per a Betxí el 1569 (517-523). — J. P. E. [20.925

Francisco DELCAMPO BERNAD, *Borriol. Historia y población*, Castelló, Diputació 2006, 156 pp.

Pàgines principalment dedicades a un estudi estadístic de la població de Borriol, precedit per una secció que en resumeix la història (23-50) i una altra que, ja sobre bases documentals per als segles moderns o informacions com les del *Cens de Floridablanca* (63-64) o de Josep Anton Cabanilles, presenta l'evolució estadística del poble, tenint present la fractura de l'expulsió dels moriscs (51-84). Hi ha bibliografia (151-154). — J. P. E. [20.926

Pablo CISNEROS ÁLVAREZ, *La arquitectura de la portada y retablos de San Miguel Arcángel de Burjassot, reflejo de los modelos figurativos de A. Pozzo*, dins «Archivo Español de Arte», LXXXVIII (2005), 369-380.

En aquest cas, la relació amb texts no consisteix a resumir allò que diu la documentació sobre la construcció i embelliment del dit temple, ans en el detall que les parts indicades en el títol, del s. XVIII, són inspirades en el llibre del teòric italià A. Pozzo, *Perspectiva Pictorum et Architectorum*, publicat a Roma en dos volums els anys 1693 i 1700. Hi ha reproduccions fotogràfiques — J. P. E. [20.927

Les Ordinacions de la Pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII). Transcripció, edició i notes a cura d'Enric PRAT, Èrika SERNA, Pep VILA (eds.), Palamós, Fundació Mediterrània 2006, 224 pp.

«Les Ordinacions de la pesquera... són el corpus legal de què es dotà la comunitat de pescadors de Cadaqués entre 1542 i 1793 amb l'objectiu de regular de forma comunitària la pesca amb xàvega o bolig —dos arts de tir de platja, la primera diürna i l'altra nocturna— a les cales del terme municipal... Les Ordinacions recullen els acords que anualment els patrons pescadors reunits en assemblea prenien abans de començar la temporada —compresa entre Carnestoltes i finals de setembre—...» (5). El text manuscrit s'ha conservat a l'AP de Cadaqués i constitueix el nucli central de la present publicació (113-202); l'original porta el títol *Libre de ordinacions de la pesquera de la vila de Cadaqués, fetas des de lo any 1542 fins vuy dia present, del any mil sis-cents setanta sinch* (y 1680), amb dues parts ben clares, les Ordinacions pròpiament dites sobre l'exercici de la pesca professional (113-121) i els acords anyals d'assignació per sort dels punts de

pesca atribuïts a cada pescador; els acords anyals seguiren completant les ordinacions fins al 1792 (202), acords que són sempre redactats en català fins al 1788, en què l'acta de la reunió del 6 d'abril és encara en català i la de Tots Sants del mateix any és ja en castellà i consta feta sota la presidència de l'agutzil de la sotsdelegació de Marina. L'edició ha aplegat els estudis relatius: el de Frederic Rahola i Trèmols, *Algunas noticias sobre las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus*, publicades el 1904 (19-37); els tres articles de Josep Rahola i Sastre, *Les Ordinacions de la pesquera*, publicats entre 1967 i 1984 (39-50) i el d'Ernesta Sala, de clar interès filològic, publicat el 1990 (61-69). Els dos següents no consta que abans haguessin estat publicats: el de Marcel Pujol i Hamelink, *Peix, ormeigs i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués* (71-92), col·loca l'activitat pesquera dins el seu context històric, des de l'Edat Mitjana als temps actuals, en concret, el peix i el seu consum, sobretot en 'dies de peix', (71-78), les classes de pesca (78-86) i les corresponents menes d'embarcacions (87-90), fins a les grans transformacions de la segona meitat del segle XX, tot completat amb bibliografia (93-95) i un lèxic marítim (95-100); i el de Pablo de la Fuente, *Costum contra dret: el conflicte pesquer entre Cadaqués i Roses per les cales Pelosa i Jóncols a la segona meitat del segle XVII* (103-107), que analitza un plet entre Cadaqués i Roses davant la Reial Audiència, any 1672, perquè cònsols i poble de Cadaqués interceptaren una processó de Roses a Sant Sebastià de Pení, obligant-los a desar insígnies i banderes de Roses mentre passaven pel terme de Cadaqués, amb el consegüent aldarull. El fons del conflicte raïa en el fet que, per raons diverses, també de defensa des de la torre del cap Norfeu, els de Roses podien pescar en les dues cales esmentades en el títol. Entre les dues parts del llibre (articles d'autors i text de les *Ordinacions...*) trobem dues pàgines, on són transcrits fragments dels primers sobre el llibre de Cadaqués (109-110). Les darreres pàgines són dedicades a taules diverses (203-213) i a croquis geogràfics de la costa (214-219). — J. P. E. [20.928

Montserrat MOLÍ I FRIGOLA, *Morir a Cadaqués fent retaules*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 149-214.

Resultat d'una pacient i gairebé obsessiva recerca als arxius parroquial i municipal de Cadaqués, als arxius històric i diocesà de Girona i a un arxiu privat de Castelló d'Empúries, a part d'altres fonts impreses modernes, l'autora exhuma i publica vint-i-nou documents dels anys 1699-1774, relatius a la construcció del retaule per a l'altar major de Cadaqués i a una multitud de personatges que, amb funcions ben distintes, intervingueren en la preparació, construcció i daurat del retaule: cònsols de la vila, bisbes, rectors, els escultors Costa, Morató i Torras, els dauradors, mestres de cases, picapedrers, fusters i altres artesans, visuradors, pescadors i coralers, els cadaquesencs que formen part successivament de la comissió i administració de l'obra de la parròquia. Molts dels protagonistes del retaule o familiars seus moren a Cadaqués en plena feina, i això ha suggerit el títol de l'article. L'autora promet una monografia amb ampliacions de dades biogràfiques d'alguns dels personatges decisius en l'aventura del retaule, que es perfila com un esdeveniment de profunda incidència en la vida social de poble i parròquia, a part de proporcionar un model d'investigació per a casos semblants del mateix període. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.929

X. JORBA I SERRA, *Les pellofes de Sant Jaume de Calaf i Santa Maria del Pi. Noves aportacions documentals i monetàries*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 175-189.

L'AP de Sant Jaume de Calaf, fons de la Comunitat de Preveres, ha proporcionat la documentació adient, tant institucional com comptable dels segles XVII-XVIII, ací transcrita del *Llibre de resolucions y títols...* (que conserva les ordinacions de la comunitat), i del *Llibre de distribucions...* (176-179); també l'AP de Santa Maria del Pi (Barcelona) ha proporcionada documentació, sobretot comptable, per als segles XVI-XVIII, d'on són transcrites anotacions (180-

184); segueix llista de pellofes i encunys amb les corresponents fotografies (184-185); també hi havia falsificacions (188-189). — J. P. E. [20.930]

Roser SERRA I COMA, *El castell de Calders: l'organització del territori des d'un castell termenat*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/34 (2006), 65/545-86/576.

Descrita la ubicació i les actuals restes d'aquell castell (65-71), la documentació que hi fa referència comença el 1368 amb una presa de possessió (ACA, *Diversos patrimonials. Can Falguera*), i segueix el 1419 amb un inventari (AP de Calders, *Fons notarial*: cf. «ATCA», XXVI (2007), 1049-1050, núm. 20.655), del qual es dedueix que ja no era utilitzat per a finalitats militars (73). El terme és esmentat en document del 956 (in castro Caldario'), on també consten d'altres topònims del terme (74-75). La darrera secció és dedicada a la família dels Calders, fundadora de Sant Benet de Bages; porta aquest nom des de darreries del segle XI (75, nota 19) fins a començament del XIV (75-78), en què passà als Talamanca (78-86), amb un període d'incertesa a mitjan segle XV (87-88), i des del 1476 als Planella-Talamanca (89-90). El 1564, Calders passava al patrimoni reial, com a carrer de Barcelona, dins la sotsvegueria de Moià (91-94: ACA, *Canc., reg.* 4302). Hi ha bibliografia (85-96). — J. P. E. [20.931]

Jordi MORELLÓ BAGET, *La contribució dels homes del Camp a les muralles de Tarragona. Els terratinents de Reus i la sentència de 1390*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 11 (2006), 915-933.

[L'amenaça de guerres portades des de l'estranger en la segona meitat del segle XIV (Castella, Companyies d'aventurers) obligà a protegir les poblacions amb murs i a cercar els diners per a alçar-los o reforçar-los, i alhora els possibles contribuents maldaven a no pagar]. L'autor aplega informació sobre la construcció de la muralla de Tarragona i es fixa en un dels col·lectius del Camp de Tarragona que miraren d'alliberar-se'n; recorda que el camp es dividia en tres entitats: la Comuna del Camp (les viles de baronia arquebisbal), les Faldes (llocs de la contribució de la Ciutat) i el Territori (partides de Porpres, Quart, la Grassa i Marmorta), es pregunta quins llocs eren obligats a contribuir a les muralles (919) i comença diferenciant el dret de recollida (920-921: dret personal a trobar defensa dins muralles en perill de guerra) i l'obligació de pagar els murs; quant a aquesta aporta consulta i resposta arbitral del 1390, segons la qual els forasters terratinents en el Territori de Tarragona estaven obligats a contribuir en l'obra de murs en un 13 %; la sentència (931-933) és de l'AHP provincial de Tarragona, *Pergamins*. — J. P. E. [20.932]

Elena SÁNCHEZ ALMELA, Ferran OLUCHA MONTINS, *De sepulturas y carneros familiares en la iglesia parroquial de Santa María de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 159-217.

Com en tants llocs, també a Castelló de la Plana molts difunts eren enterrats a l'església parroquial i els autors han documentat en l'AM, *Clàusules d'obres pies i Protocols* fins a norantasis vasos o carners familiars (164-170), dels quals han pogut precisar la ubicació en el plànol del temple (210-212) i transcriure la frase testamental corresponent (171-209), fora d'alguns casos que no han pogut ésser o identificats o ubicats amb certesa (164, notes 21-22); en l'apèndix hi ha també croquis de la distribució dels altars, car en nombre de casos la ubicació és coneguda per referència a algun altar (113-117). — J. P. E. [20.933]

Joaquín APARICI MARTÍ, *Hombres de mar en el litoral medieval de la Plana. Vida de pescadores*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 1089-1114.

La recerca de pescadors en els arxius municipals de Castelló de la Plana, Vila-real i València, de Sogorb, Archivo de la Catedral, i de València, ARV i Arxiu del Patriarca, ha donat una llista alfabètica de pescadors que ocupa les pàgines 1101-1105, cosa que permet a l'autor de donar-nos una primera idea de la multiplicitat d'oficis relacionats amb la mar, seguida de la delimitació d'espais destinats a feines concretes, com graus i carregadors; d'arts de pesca, complementarietat entre pesca i agricultura i comercialització de les captures marines (1090-1100). — J. P. E. [20.934]

María Vicenta CANDELA MARCO, *De labradores a soldados. Un estudio social de las quintas del siglo XVIII en Castellón de la Plana* (Biblioteca de las Aulas, 17), Castelló de la Plana, Universitat Jaume I i Diputació 2006, 240 pp.

El 1770 una 'ordenanza' de Carles III establí amb caràcter obligatori el sistema de 'quintes' per al servei militar. I si en perspectiva general, el nou sistema suprimia pràcticament les altres formes de reclutar combatents per als exèrcits, en visió local representava una novetat no excessivament benvinguda, ni tan sols per part dels responsables de les caixes de recrutament (47). Aquell precepte reial exigí tota una rècula de complements, coneguts de l'autora perquè s'han conservat a l'AM de Castelló (13) i perquè són constantment recordats a l'hora d'aplicar-los a la realitat de la vila i de la seva demografia del segle XVIII (55). I així l'autora ens recorda els successius passos d'aquell acordament, que desembocava en un 'encarterament'* (63), primer pas per al possible soldat (62-87); seguien la presentació de raons d'exempció (71-89), els trets normals de l'identikit d'un soldat (93-101) i la reacció social davant les quintes (105-109). Un dels resultats de l'estudi és el de constatar que a l'hora de quantar els minyons, un percentatge molt consistent era curt de mida (115), fins a més del 48 % el 1762 (122). Segueix una gran quantitat de quadres sinòptics (119-134), la distribució en els successius plànols de la vila (137-151) i l'annex documental, on tenim totes les llistes senceres de les successives actuacions d'acordament en l'exèrcit a Castelló de la Plana (155-224). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (227-237). — J. P. E. [20.935]

Xavier CAMPOS VILANOVA, *Hijos de padres no conocidos: Castellón de la Plana, 1791-1807*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 231-252.

L'AP de Castelló de la Plana, *Baptismes*, ha permès el recompte d'aquells infants, els pares dels quals no constaven: hi hagué una certa tendència a l'augment: vint en el quadrienni 1791-1794, trenta-dos en els anys 1795-1798 (235-236), potser corresponent a la creixença de la població; les anotacions registrals són assenyalades amb mà d'atenció (241). L'autor constata l'elevada taxa de mortalitat del grup i indica les possibilitats d'acolliment de l'infant, entre les quals no hi ha cap cas de posterior reconeixement de paternitat (246-248). Després de la bibliografia (248-250) són transcrits vuit documents, cinc dels quals anteriors als anys estudiats (250-252). — J. P. E. [20.936]

Claude DENJEAN, *Crédit et notariat en Cerdagne et Roussillon du XIII au XV siècle*, dins *Notaires et crédit*, 185-206.

El 1170, els notaris començaren de substituir els clergues en la redacció d'actes de fe pública i el s. XIV hauria estat l'edat d'or del notariat urbà català, amb una inflació que hauria durat fins al 1415: crèdit, notariat i noves poblacions haurien estat «consubstantiellement liées» (187); amb la legislació sobre la 'usura' o interès pel préstec la societat catalana hauria superat possibles objeccions, ja que qui concedia un préstec volia passar per cal notari a fi de legalitzar una operació que entrava dins la definició de 'mutuum' (188), considerat normal en totes direccions, atès que es trobava sota legislació reial (189-192); l'autor analitza la significació social

dels elements que ell troba en els actes notarial: temps, diner, confiança mútua (192-195); el ,fideiussor/fiador' confirma la solidesa del préstec (196), car els que solen endarrerir-se més en el pagament eren els dots nupcials, però la societat se'n refiava i anava a cal notari. Tenim en apèndix: *Documents de l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà*, aplec de fórmules notarial de préstec dels anys 1286-1324 (203-206). — J. P. E. [20.937]

Marc CONESA, *Maisons, familles, patrimoines. Le systhème à maison en Cerdagne, XVII-XVIII siècles*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 115-141.

La teoria de les famílies-soca de Frédéric Le Play responia a la realitat social de la Cerdanya aquells dos segles, tal com demostra la documentació tant de Perpinyà, ADPO, 1 C, volums diversos, com de Puigcerdà, AHC, *Prot. notarial*: arrelament al terròs, dinàmica demogràfica en augment no tant per elevació de la taxa de natalitat com per la fundació de noves famílies, perpetuades a través d'hereu únic, amb la pròpia política matrimonial, i repercussions en l'estat eclesiaístic (121-129); els cabalers fundaven família i vivien en part de la feina que els donava l'hereu o de l'ofici que practicaven; alhora la propietat de terra per família tendeix a reduir-se (130-132). La terra produïa gra, sobretot sègol, i només un 20 % era dedicada a ferratge; un 75 % dels caps de bestiar eren moltons, el restant eren bous i vaques, cavalls i ases, porcs i cabres (133-136). Els béns comunals són oberts a tots els veïns (= caps de casa), encara que els capmasos tenien algun privilegi d'ús. — J. P. E. [20.938]

Jean Louis BLANCHON, Martí SOLÉ, *Les ex-voto de Cerdagne*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 129-140 i quaranta-sis reproduccions a color.

Font Romeu és el gran santuari de la Cerdanya i és allí on, malgrat les pèrdues, s'han concentrat els ex-vots. Alguns dels conservats, amb les corresponents dedicatòries, dels segles XVII i XVIII, recauen en el nostre camp i els assenyalen: núm. 7, del 1749 (134); nùms. 14-18, entre 1654-1740 (135-136) i núm. 26, del 1764 (136). Hi ha bibliografia (138). — J. P. E. [20.939]

Pere VERDÉS PIJUAN, Car vuy en la cort no s'i fa res sens diners. *En torno a la negociación entre la villa de Cervera y el rey durante la Baja Edad Media*, dins *Negociar en la Edad Media*, 185-214.

L'autor estudia la possible aportació dels arxius municipals al tema de la negociació amb el rei, en concret a base de Carvera, AHC, *Fons municipal*, sobretot les sèries de *Llibres d'actes*, *Clavaria*, *Notaments del racional*, *Correspondència* amb els procuradors i memorials (188-191); recorda les denominacions dels encarregats de la missatgeria i que entre el 1387 i el 1516 les ambaixades cerverines al rei foren 57 (quadre del cost de cada una: 211-214) i que per a obtenir els objectius desitjats per la vila, aquesta féu arribar a la casa reial 1.200.000 sous barcelonins (205, nota). Un dels afers més llargs i costosos fou la continuïtat de Cervera dins la directa jurisdicció reial, contra l'intent de convertir-la en baronia per a l'infant Pedro de Trantámara, germà del rei Alfonso; el colla i amolla durà del 1427 al 1430; tot sumat, l'afer costà uns 100.000 sous barcelonesos, i encara cuejava el 1455 (205-210). — J. P. E. [20.940]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Textos documentals sobre les relacions de veïnatge entre Solivella i Cervera (1427-1457)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 24 (2006), 73-107.

[El volum anterior d'aquest anuari informava del fet que, de manera semblant a Barcelona, també Cervera tingué ,carrers' fora del propi terme municipal: cf. «ATCA», XXVI (2007),

919-920, núms. 20.140-20.141]. Les actuals pàgines ens permeten d'assistir a la complexitat de la integració de Solivella com a ‚carrer‘ de Cervera, ja que havia de tenir presents els drets baronials de la família Llorach. Toquen aquell tema trenta-set documents, ací transcrits de Cervera, AHC, *Fons municipal*, datats entre el 1427 i el 1447, que informen dels diversos entrebancs posats al dit veïnatge. El cas era realment complicat no sols per les vexacions que els solivellencs (78) sofrien (81), ans també pel detall que, si eren veïns de Cervera eren vassalls reials i, com a tals, a Montblanc llurs béns s'havien de sotmetre a totes les exaccions reials (84-85). — J. de P. [20.941

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El proveïment i la venda de neu muntanyenca a Cervera durant el primer decenni del segle XVIII*, dins *Poblet-Prades*, 493-503.

L'AHC de Cervera, *Fons municipal. Actes i negocis*, conserva cinc contractes dels anys 1702 i 1707, ací transcrits (497-503), entre els paers de l'any respectiu i proveïdors de neu, on eren establertes amb precisió les condicions d'aquell servei públic. La neu o el gel eren portats a bast de matxos des del Massís del Montsec o des del Port del Comte. — J. P. E. [20.942

Manel MARTÍNEZ I GARCIA, *Ponts de pedra a la Conca de Barberà*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de treballs», 24 (2006), 210-226.

Recordada la construcció de ponts en l'època romana, són ací analitzats i reproduïts en fotografia divuit ponts de la comarca (218-226), d'alguns dels quals és indicada la documentació dels segles XIII, XIV i XVII, que els afecta (214-216); també són documentats drets de pontatge. — J. P. E. [20.943

Guy RANCOULE, *Moulins et ateliers en Haut Conflent aux 17e et 19e siècles. Origines et évolution, essai sur les aspects sociaux et relationnels*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 141-162.

La font documental d'aquestes pàgines es troba en seccions diverses de l'ADPO i en el patrimonial Blanquer/Blanch del Vilar d'Ovansa-Els Molins, documents en gran part coneguts a través de publicacions recordades en la bibliografia (161-162). Ubicats en dos municipis, Sant Pere dels Forcats i Sautó, els dos molins de la Vall d'Ovansa (el de Dalt i el de Baix o del Rei), tingueren greus dificultats d'utilització causades per la gran fortalesa francesa de Mont-Louis (145-152). A l'esquerra de la Tet trobem els molins i fargues de Fetges i les fàbriques de la Casanya, on destaquen, ben documentades, diverses raguèlies de moliners o de ferrers: els Balaguer, Blanquer, Blanch, Fabra, Galiay, Noët, Païra i Radondí, que també eren traginers i pagesos (154-160). — J. P. E. [20.944

Modest BARRERA AYMERICH, *Masovers i pobletans de Culla. Reproducció social i relacions de reciprocitat a finals de l'Antic Règim* (Col·lecció Universitària. Geografia i història 52), Castelló de la Plana, Diputació 2006, 156 pp.

Aquestes pàgines comencen amb una tesi explícita, que en refusa una de precedent; segons aquesta, en les comarques al Nord de l'actual província de Castelló, el mas hauria estat «l'expressió genuïna... d'unes relacions en què les persones haurien quedat inscrites a la terra, configurant així el mas com a unitat d'explotació agrària, com a conseqüència d'uns sistemes d'explotació que reflectiren unes formes de dominació originades en la baixa edat mitjana» (11); per a l'autor, en canvi, «endarreriment no pot considerar-se sinònim d'immobilitat, sinó que, a més a més, juntament amb les relacions de producció, fins i tot per damunt d'aquestes, existeix un altre espai de relacions com ho són les familiars... és la família... l'estructura sobre la

qual s'organitzen les relacions de producció» (12). L'estudi té tres concrecions: Culla en tant que població homologable amb les altres sis de la Setena o Tinença de Culla dins el Maestrat de Montesa; la família o grup domèstic coresident, en tant que és «l'agent per excel·lència de la reproducció social» (13) i els decennis centrals del segle XVIII, entre el 1720 i el 1765, prenent com a base d'estudi els *Registres de compliment pasqual*, perquè informen nominalment dels membres de cada família, i els *Manifests de béns* de l'AM de Culla (13-19). A partir d'ací el resultat de la recerca és presentat en un díptic: la primera part porta per títol *Culla en l'època moderna: espai i habitat, estructures familiars i formes econòmiques* (23-66); la segona, *Reproducció social* (69-150). La primera part ens presenta successivament una caracterització d'allò que devia ésser un mas i de les seves funcions a mitjan segle XVIII, i una de paral·lela de la vila, com a dues formes d'habitat complementàries (24-33); segueix la descripció de la realitat demogràfica que entre el 1750 i el 1786 hauria saltat d'uns cinc-cents a uns vuit-cents habitants (34-37); llur riquesa més important hauria estat la moble (45-46), els habitants dels masos haurien estat més rics que els del poble (50), amb una jerarquia de riquesa que hauria ascendit dels vilatans, als masovers i als propietaris foresters o absentistes; per les lleis d'herència, la propietat-mas també hauria estat sotmesa al procés de partició (54); i la concentració de propietat a mans dels absentistes hauria estat afavorida per les vendes a censal i a carta de gràcia (56-60). En els establiments, el propietari útil pagava un cafís de forment per cada cent lliures del valor de la propietat (60-62), en l'arrendament i la parceria per quantitats periòdicament revisables (62-66). Entrem en la segona part principal, on, per exigències de la historiografia, trobem que el concepte de 'família' retrocedeix a favor del de 'grup domèstic coresident' (69-70) i on, sobretot vistes les coses des de Catalunya, és interessant de saber que els *Furs de València* garantien la plena llibertat del testador a favor d'un sol o de més hereus; i que havent estat suprimits els dits *Furs* en llur totalitat per la *Nova Planta* (a diferència de Catalunya que conservà el dret propi damunt tota l'esfera privada de l'existència i en ella la vigència de l'hereu), s'introduí a València per imperatiu del nou dret castellà la possibilitat de deixar tota l'herència a un sol hereu, possibilitat, però, que no sembla haver estat massa aprofitada a Culla (69-72). I no recordo haver trobat cap referència a capítols matrimonials, que a Catalunya precisaven la forma d'heretament. Els *Registres de compliment pasqual* de l'AM de Culla són la base per a tota mena d'anàlisis sociològiques, alienes a la nostra temàtica, entorn de les diverses menes de famílies (simples o compostes: 73; cal, però, tenir en compte que els registres de compliment pasqual no miren les famílies com a tals, ans les persones, que són les afectades pel precepte pasqual), que també es poden reconstruir a partir d'aquelles dades i es concreten en una vintena de quadres sinòptics. [Una dada m'ha cridat l'atenció: l'abundància de cèlibes sobretot als masos, un 10 % del total de la població d'aquests, que en un moment determinat haurien hagut de marxar d'aquells 'grups domèstics coresidents' (133-136); ho dic perquè a Catalunya, la 'casa', entitat que potser hauria hagut d'ésser col·locada al centre d'aquest estudi, sosté tots els fadrins cèlibes (els 'concos') durant tota la vida, situació ben viva fins als nostres dies]. — J. P. E. [20.945

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Los gobernadores de Ibiza en el siglo XVII. Política y guerra en un enclave del Mediterráneo* (Col·lecció Vint d'Agost, 2005), Eivissa, Consell Insular 2006, 316 pp.

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Los enemigos de la Monarquía en el Mediterráneo: el caso de la defensa de Ibiza en el siglo XVII, 1598-1621*, dins «Investigaciones Históricas. Áreas de Historia Moderna y Contemporánea», 26 (2006), 11-28.

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Ejército y sociedad en un enclave del Mediterráneo: la guarnición de Ibiza y sus relaciones con la sociedad civil pitiusa durante el reinado de Felipe IV (1621-1665)*, dins «Studia Historica. Historia Moderna», 28 (2006), 301-306.

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Ibiza durante el reinado de Felipe IV, 1621-1665. Entre la problemática defensiva y la supervivencia*, dins «Cuadernos de Historia Moderna», 31 (2006), 91-115.

La recerca del llibre és basada en les diverses sèries de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, i de Simancas, *Guerra y Marina i Estado* (303-304), i en bibliografia (309-314), i delimitada en els governadors i en l'atenció d'aquests a la funció defensiva de l'illa. Les primeres pàgines resumeixen la situació durant el segle XVI (12-31); en acabar el regnat de Felip I (II de Castella) i començar el del successor, la situació presentava febleses en defensa, agreujada pel fet que els soldats no rebien el 'pa de munició' i que quan rebien la paga, aquesta era insuficient, atès l'augment dels preus dels queviures, tal com remarcava el governador Alonso de Çanoguera en l'informe inicial del seu càrrec (33-40). Segueixen aplecs de notícies sobre moviments de naus sarraïnes entorn Balears i Pitiüses i sobre preparatius de nous vaixells a Argel (41-47), també de notícies de tivantor dins l'illa entre diverses jurisdiccions dels senyors (Rei, arquebisbe de Tarragona i ardiaca de Sant Fruitós) (48-55) i ja, des del 1619, nous temors d'amenaques, però també de preparatius de defensa contra sarraïns i holandesos, anglesos i francesos (55-60). Els dos capítols següents, respectivament dedicats als regnats de Felip III (IV de Castella) (61-169) i de Carles II (171-235) ens documenten amb constants i de vegades llargues transcripcions de documents d'ACA, *Consell d'Aragó*, la situació d'una illa, d'enorme importància estratègica, però cada vegada més assetjada des del mar per francesos, holandesos i sarraïns, i cada vegada més desvalguda de defensors militars sense pa de munició, amb retards d'anys en les pagues i insuficiències d'armament, havent-se de recolzar en una població sempre pobra i sovint ('Mals Anys' i secades) al límit de la misèria, i amb uns mercaders voltant entorn el governador per a treure amb el seu beneplàcit tot allò que podien de l'única riquesa d'Eivissa, la sal, governador que constantment havia de fer equilibris per a lligar tots els caps. El darrer capítol exposa els preparatius de les successives eleccions a governador d'Eivissa: exhaustives exposicions de mèrits dels aspirants, multitud de recomanacions dels qui comptaven a l'hora de prendre la decisió, entre d'altres els virreis dels estats de la Corona catalanoaragonesa, influències dels illencs; Eivissa era vista com a enclau estratègic en la Mediterrània i com a bona base econòmica per la sal; amb els anys, la responsabilitat del rei en la defensa del punt estratègic augmentà el pes de l'element militar en la designació dels governadors; la mà major de la vila ajudava el rei, alhora que se'n servia a fi de mantenir les prerrogatives, sobretot econòmiques derivades del comerç de la sal.

L'article primer resumeix la situació dient que el segle XVI havia començat a Eivissa, servint de base per a expedicions de conquesta al Nord d'Àfrica, però, s'anà desplaçant cap a punt important de defensa en la cruïlla de comunicacions entre les penínsules italiana i ibèrica, raó per la qual l'atenció del govern es concentrà en la potenciació i defensa (Reial Força) de l'illa (13-19); en realitat, la presència de naus enemigues, turques i berberesques sobretot, entorn Eivissa era constant (20-23), perquè, tal com el 1620 informava el governador Baltasar de Borja, bona part dels moriscs expulsats el 1609 ara es dedicava al cors i coneixia el país; les informacions són de Barcelona, ACA; *Consell d'Aragó* (24-27).

L'article segon resumeix les dades del llibre, sense entrar en el regnat de Carles II; tampoc no és contemplada la temàtica d'eleccions i d'aprofitament del recurs al rei com a mitjà d'assegurar una participació en el comerç de la sal.

L'article darrer es delimita en l'exposició dels perills que planaven damunt Eivissa i la gran dificultat de defensa, car al tradicional turc, se n'afegiren d'altres com el francès, l'holandès i l'anglès (95); la documentació demostra que les autoritats eren conscients dels perills d'atac extern, agreujats per manca de pagues i de subsistències, per la pesta del 1652 (100-101) i per algun cas d'avalot popular contra el governador de l'illa (113). — J. P. E. [20.946-20.947-20.948-20.949

Jordi MORELLÓ BAGET, *El «Laudum impositum contra Januenses» i la seva col·lecta a Eivissa a la dècada del 1340*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 719-736.

Recordats els estudiosos que l'han precedit en el tema, l'autor, basat en la documentació de l'ARM, *Lletres comunes*, delimita el seu a Eivissa i a l'aspecte de la fiscalitat, i encara concretant:

«justificació i destí de l'impost, períodes de vigència, forma de gestió i de percepció, gravàmens imposats» (719). Documentat el 1306, el ,laudum' s'hauria imposat, com el dels pisans, entre el 1303-1304 (733, nota 7: Gènova havia imposat lou contra els catalans entorn el 1294; del 1328 ençà vigia el ,lou nou', que desapareixeria a mitjan segle XIV també a Eivissa: 723-724); per principi, no era vigent els anys de guerra declarada. El lou suposava un acord internacional i la corresponent aplicació sobirana en el propi territori; una part anava al rei i la percepció era controlada pels oficials reials; són coneguts els col·lidors d'Eivissa, sotmesos al de Mallorca (727-728); l'impost era proporcional a la vàlua dels béns transportats, punt en el qual el frau era enorme; per això s'exigí als genovesos albarà de sortida (729-730). — J. P. E. [20.950

Antonio M. POVEDA NAVARRO, *De Cagliari a Elda. Llegada y culto de los santos patronos de Elda en 1604*, dins *Culti, santuari*, 535-558.

Les primeres pàgines descriuen la situació d'Elda en el segle XVI: de majoria sarraïna, passaria durant aquella centúria dels 1000 als 2000 habitants (536-538); era baronia de la família Coloma, antics Corella, convertida en comtat per Felip II de Castella (I de València) el 1577; dos d'ells foren virreis de Sardenya els anys 1570-1577 i 1595-1604, ben documentats en l'AComtal d'Elda; el 1576, Joan Coloma hi publicà *Décadas de la Pasión de N. Redentor Jesu Christi i Cántico de su gloriosa resurrección* (540-542). Antoni Coloma acabava el seu virregnat el 1604 i, acompanyant-lo en el retorn, segons tradició local escrita a darreries del segle XVIII, hi havia dues caixes de fusta destinades a Elda, una de les quals contenia un Sant Crist i l'altra una imatge de la Mare de Déu, després anomenada ,de la Salut' (542-545). Són transcrits els dos fragments, en prosa i vers, del pas del segle XVIII al XIX, narrant l'arribada de les dues caixes (550-552). Hi ha quatre reproduccions fotogràfiques de les imatges (555-558). — J. P. E. [20.951

Emmanuelle REBARDY-JULIA, *La translation de résidence de l'évêque et du chapitre d'Elna à Perpignan (1602)*, dins «Domitia. Revue du Centre de recherches historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 4 (2003), 9-36.

El lligall G 54 de l'ADPO i la sèrie EDT de l'AM d'Elna permeten al'autora de reconstruir el controvertit procés que desplaçà oficialment la seu episcopal d'Elna a Perpinyà, bo i conservant el títol d',Elenensis'. En un temps i un ambient fortament exposats als atacs de bandits, de turcs i de francesos, Elna no es podia defensar, Perpinyà, en canvi, estava ben fortificat i tenia una població de 4000 ,veïns' [caps de casa] pels 250 d'Elna. El temps del bisbe Pere Màrtir Coma, fou pròdig en sobresalts per la seva relació amb el clergat i sobretot amb el capítol d'Elna; afegim-hi la pesta i el bandolerisme (12-17). Amb el nou segle XVII s'ençetava un nou bisbe, Onofre Riart i el 27. VIII. 1601, a instàncies del capítol, Climent VIII signava la butlla que «autorise le transfert de résidence de l'évêque et du chapitre» d'Elna a Sant Joan de Perpinyà, decisió que també comportà canvis en aquest emplaçament, com és ara la que el capítol perpinyanès s'extingia davant la presència del catedralici; fou ocasió per alçar inventari de l'arxiu capitular d'Elna; la translació efectiva fou els darrers dies de juny 1602 (19-22) i donà avinentesa a manifestar-se amb nombre de processos tant a càrrec dels descontents d'Elna com dels de Perpinyà; el malestar hauria crescut amb l'entrada d'un bisbe andalús, en què el descontrol semblava total (23-29). Hi ha vuit documents dels anys 1599-1603 (31-36). — J. P. E. [20.952

Emmanuelle REBARDY-JULIA, *L'indult de 1668: Statut juridique de l'évêché d'Elna/Perpignan après le traité del Pyrénées*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 29-55.

Amb l'ocupació francesa dels Comtats i la presa de Perpinyà, però sobretot amb la Pau dels Pirineus, la situació jurídica del bisbat d'Elna es convertí en un garbuix que costà molt de clarificar. Ja amb l'ocupació militar es formà el partit dels profrancesos, que manifestaven el seu poder posant i traient vicaris capitulars. Des del 1660, el Consell Sobirà, presidit per l'intendent reial' reforçà el partit profrancès, mentre el contrari encenia els ànims amb la reacció a l'exili de la comunitat de clarisses de Perpinyà, la Revolta dels Angelets i la Guerra de Devolució (31-32); de més a més, Roma tenia les mans tan lliures al bisbat d'Elna, que hom deia que en morir un bisbe, el seu successor immediat era el papa (35-37); les pàgines següents analitzen cada un dels punts, en els quals Roma intervenia en el bisbat d'Elna i no en els de França (sistema beneficial, drets de la Cambra Apostòlica, tribunals del Breu i de la Inquisició, butlla *In coena Domini*: 44-45); només entorn el 1750, el bisbat d'Elna s'havia ja equiparat als altres de França. La base documental es troba a Perpinyà, ADPO, registres diversos de les sèries C i D. — J. P. E. [20.953]

Xavier SOLDEVILA i TEMPORAL, *Des de Gènova fins a València: el cabotatge empordanès i selvatà als segles XIII i XIV*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1291-1306.

L'autor es proposa d'analitzar la navegació de cabotatge en naus petites i en ports menors des de finals del segle XIII a mitjan segle XIV en les marines del bisbat de Girona, a base de la documentació de Girona, AH, *Notaris de Sant Feliu de Guíxols* i de *Torroella de Montgrí*, en particular el registre 576; de l'AD, *Arxius afegits*; i de l'ACA, *Canc., reg. i Processos en quart*. Les informacions són sintetitzades en tres quadres, relatius a carregaments de gra i de farina a Torroella de Montgrí els anys 1356-1359 (1295-1296); de carregaments semblants els mateixos anys, destinats a Barcelona (1296-1297); i de carregaments transportats per patrons empordanesos i selvatans (1301-1302). — J. P. E. [20.954]

Llibre de privilegis de la vila de Figueres, a cura d'E. PUIG i Antoni COBOS FAJARDO (Llibres de Privilegis, 9), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 252 pp.

Aquest és un llibre atípic, en el sentit que la seva font directa no és un de tants *Llibres verds* o *vermells*, gelosament conservats en arxius municipals, ans un llibre mecanografiat, procedent de l'Arxiu Municipal de Figueres, ara a l'AHC, intítulat *Privilegis de la vila de Figueres, any 1267. Propietat del senyor E. Puig*, l'origen del qual és desconegut, tot i que els primers noranta-tres registres procedirien d'un antic *Llibre de privilegis*, ara no identificat; els documents (als quals n'han estat afegits dinou procedents d'ACA) van del 1267 (*Carta de poblament*) al 1585 (privilegi d'insaculació); segueixen qüestions sobre el Consolat de Figueres (56-70), documents sobre l'Hospital de Figueres (70-82), taula (82-91) i altra temàtica (91-97). — J. P. E. [20.955]

Enric MIRAMBLELL, Pep VILA, *Notícies de casa Thió de Franciac en època de la Guerra Gran i durant la Guerra del Francès (1791-1811)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 255-307.

En el marc de la commemoració imminent del segon centenari de les Guerres Napoleòniques a Girona i a la resta del Principat, els autors exhumen i publiquen la *Notícia per instrucció dels hereus de la Casa Thió de Franciac en lo que passà des de lo any 1794 en avant*, de Felicià Thió i Prats, de Franciac, que conté notícies corresponents al període 1791-1811. En la introducció, els autors subratllen que Felicià Thió fou home ben informat i crític dels fets, dels protagonistes militars i de totes les calamitats públiques i privades que s'esdevenen en temps de guerra. És testimoni directe i eficaç de les desgràcies que afecten la seva pròpia persona i família i la dels veïns: tothom ha d'acabar fugint, tothom ho perd tot o gairebé tot, els soldats francesos i els seus caps saquegen, tallen, reprimeixen fins a la 'pacificació' del país i al retorn a una certa

normalitat, sota els invasors. Els autors posen la relació de Sebastià Thió al costat de l'obra anti-napoleònica de Josep Baborés i Homs, rector de Gualba, de Pau Porcet, pagès de Sant Boi de Llobregat, d'Antoni Perich i Viader, vicari de Roses, de Janet Leal, de Badalona, i d'altres escrits posteriors de naturalesa semblant. Hi ha una breu referència a la llengua. L'article és enriquit amb il·lustracions de l'època, entre les quals cal esmentar la reproducció de la *Cansó acomodada a les actuals circumstàncies de la guerra contra Napoleon primer emperador dels francesos*, romanç imprès a Girona per Fermí Nicolau. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.956]

Eduard SIERRA VALENTÍ, *L'altra cara de la Girona medieval*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 127-145.

Sense publicar cap text, però referint-s'hi sempre, l'autor repassa summàriament el contingut de la sèrie *Quesitoria* de l'ADG, on consten les autoritzacions episcopals d'acapte i llurs beneficiaris: hospitals, santuaris, parròquies, captius dels moros, mutilats de les guerres dels dos Peres, segrestats i damnificats per membres o escamots de les 'grans companyies', esclaus, sobretot sards i grecs, reduïts a servitud en accions de 'bona' guerra, esclaves a redimir o a ben maridar, captius dels pirates, assenyaladament dels sarraïns, amb una gran varietat de situacions tràgiques. És evocat també el cas de dos terciaris franciscans que capten per construir un far a Salou amb ermites al costat; el del sastre Pere Belluga, que vol plantar set creus de pedra en alguns camins per moure els vianants a pietat; el de l'ermità de Montequiu de l'Albera per a una ermita a honor de la Trinitat; el de la monja benedictina, que vol reconstruir el seu monestir d'Abefeuille, bisbat de Montalban. També són consignats casos de possessió diabòlica i altres tropells mentals, d'estafats o arruinats per haver fet fermança, entre els quals hi ha algun clergue. L'autor destaca la riquesa del fons per a estudis de caire social. — J. de P. [20.957]

Christian GUILLERÉ, *Notariat et crédit: Gérone et ses campagnes dans les années 1330-1340*, dins *Notaires et crédit*, 207-224.

Recordats els estudis sobre la institució i la documentació notarial de Catalunya, on manca el tema del préstec i la possibilitat de resseguir-lo a través dels documents, l'autor es proposa d'exposar el pes real del crèdit en la gran quantitat de documentació de començament del s. XIV (208-209). Ultra l'episcopal, els notaris examinats que treballaven pel titular gironí eren onze i els documents conservats d'aquells anys en l'AH sumen uns 160.000, menys que a Gènova o a Provença (210-213); es poden agrupar en deu tipologies documentals, la primera de les quals, actes de crèdit, arriba al 32 % del total, amb la possibilitat que un acte fontal porti el ròssec d'altres, com transmissió del crèdit a tercera persona, cosa que els fa pujar al 45 %, i, si s'hi sumen les vendes a crèdit, al 63,7 % (214-216). Constata que el crèdit jueu no varià i que en el 90 % dels casos seguia anant a pagesos, cresqué el préstec però disminuï el dipòsit; en el Mal any primer, les vendes de drap a fiar baixaren però no s'enfonsaren (217-20). Les dades són reduïdes a cinc taules (210 i 222-224). — J. P. E. [20.958]

Joan MOLINA, *La catedral del canonge i bisbe Joan Margarit (1443-1484)*, dins «Exposició Margarit», 29-41.

A base de documentació i bibliografia coneguda, sobretot l'anomenat *Memorial del cardenal Margarit*, publicat al seu dia per Enric Mirambell, l'autor estudia el propòsit del bisbe Margarit de construir capella a la catedral, propòsit que fou dut a terme tot just en el segle XVI. Amb motiu d'aquesta construcció, l'autor estudia d'altres iniciatives de Margarit envers el decòrum litúrgic i cultural: el frontal de seda que subvencionà i les obres empreses durant el seu pontificat, dirigides per Berenguer de Cervià, mestre d'obres poc estudiat encara, possible autor o director de les cape-

lles i sepulcres de Dalmau de Raset i de Bernat de Pau, tal vegada ajudat per Antoni Claperós, autor, amb el seu germà Joan, de les escultures decoratives de la Plaça dels Lledoners i de les figures de la Porta dels Apòstols. L'autor allarga el seu estudi cap als pintors actius a la Seu de Girona els anys centrals del segle XV: Honorat Borrassà i els dos Ramon Solà. — J. de P. [20.959]

J. Víctor GAY, *Presència gironina a la Universitat de Cervera*, dins «Revista de Girona», LI/núm. 236 (Maig-Juny 2006), 46/278-49/236.

L'autor informa que Eduard Puigbert i Fontfreda, professor del seminari de Girona, fou encarregat de la lliçó inaugural del curs 1948-1949, que dedicà al tema del títol; aquell text és ara a l'Arxiu d'Imatges [de la Universitat de Girona?]; l'autor, per la seva banda, ressegueix i resumeix l'estudi del prof. Puigbert, i subratlla tant la presència de gironins (tant de la ciutat com del bisbat) a la universitat de la Segarra, com en particular l'actuació dels que en foren professors, alguns d'ells jesuïtes; al final eren aplegades notícies sobre escoles gironines anteriors al 1714. — J. P. E. [20.960]

Joan DUCH MAS, *La baronia i el comtat de Guimerà*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 83-104.

Aplec de notícies sobre Guimerà, les successives raguèlies de barons i comtes, i el seu castell termenat, que el 1599 Felip III de Castella elevava a categoria de comtat en la persona del primer comte Gaspar Galceran de Castre i Pinós, posseïdor d'escollida biblioteca, amb importants manuscrits de traduccions catalanes medievals, ara dispersos (96-96), la inscripció tumularia del qual és d'alguna manera ací transcrita (97-98). — J. P. E. [20.961]

Serge CAULET, *Litiges entre certains habitants des Guinguettes d'Hix en 1789*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 163-172.

A punt d'esclatar la Revolució Francesa, Bartomeu Batlle comprà una casa a les Guinguetes (Cerdanya), per servir-se'n de base per a la pràctica del contraban, cosa que els altres habitants li feren impossible a fi de no tenir competidors, negant-se a concedir-li dret de pas des de la dita casa al camí veïnal. L'episodi és exposat a base de la documentació notarial dels anys 1787 i 1789, ací transcrita (165-172) [però mancada de referència arxivística]. Hi ha un croquis dels camps, dels patis i de les cases de la Guingueta en aquells moments (173). — J. P. E. [20.962]

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El pintor Joan de Borgonya al bisbat de Tortosa: els retaules d'Horta de Sant Joan i d'Arenys de Lledó*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 307-321.

Un plet del 1523 entre els jurats d'Arenys de Lledó i els marmessors d'un antic rector, conservat a Tortosa, AD, *Causas cívils*, ha donat la notícia que l'antic retaule d'aquella parròquia (313), destruït el 1936, havia estat encarregat al pintor Joan de Borgonya, que deixà obra seva de València a Girona, a condició que fos com el d'Horta de Sant Joan, des del segle XVIII repartit en parts. Ací són aprofitades les descripcions d'ambdues obres d'art deixades per qui les pogué contemplar abans del 1936, en són donades cinc fotografies (318-321) i la de la signatura de l'artista (317). — J. P. E. [20.963]

Lídia DONAT PÉREZ, *Memorial de rendes de la senyoria d'Hostoles, segles XV (Mas la Torra, Sant Feliu de Pallerols)*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 17 (2006), 43-75.

L'autora transcriu un memorial de propietat particular, possiblement un capbreu, de les rendes senyoriales d'Hostoles, de la primera meitat del segle XV, mutilat al principi, cosa que ha obligat l'editora a conjecturar de quina senyoria es tracta, probablement del castell d'Hostoles, ja que el titular de les rendes del document té dret d'host i cavalcada, extrem propi de castell terminat. Precedeix l'edició un estudi de les característiques paleogràfiques, lèxiques i gràfiques de la llengua del document, així com de l'estructura del mateix, és identificada amb l'ajut de bibliografia oportuna la localització dels masos esmentats en el memorial/capbreu; la majoria dels pagaments són en espècie, però al final consten les equivalències en diners de les prestacions en espècie i en treball. — J. de P. [20.964

El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479), a cura de Miquel TORRAS i CORTINA (Acta Notariorum Cataloniae, 13-14), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 858 pàgines entre els dos volums.

Conservat a Igualada, AHC, *Notaris*, el dit manual conté set-cents seixanta-nou instruments notariales, que n'han integrat d'altres d'anteriors o posteriors al quinquenni pròpiament representat; actes normalment de relació interpersonal, que permeten un coneixement detallat de la població d'aquells anys, en què la vila es refeia de la llarga guerra contra Joan II. L'estudi introductori de l'editor informa sobre la situació de l'escrivania d'Igualada des que és coneguda, i del moment de la vila en el segle XV. — J. P. E. [20.965

Conxa CASTELLS i CATASÚS, *Joan Castells i Boronat i els seus germans. Els orígens d'un llinatge de l'alta burgesia igualadina*, dins «Miscellanea Aqualatensia», 12 (2006), 185-205.

L'exposició del tema per a una família procedent de Sant Joan de Valls es basa en la documentació parroquial ara a Tarragona, AHA i en la d'Igualada, AP, *Baptismes, Matrimonis i Òbits*, i AHC, *Protocols notariales*, i de Barcelona, AHPB; i encara que l'exposició pertany al segle XIX, els arbres genealògics del tronc i de les tres branques Castells Boronat són tots del segle XVIII (204-205). — J. P. E. [20.966

Pere PASCUAL i DOMÈNECH, Gemma ESTRADA PLANELL, *L'habitatge obrer a Igualada durant el segle XIX*, dins «Miscel·lània Aqualatensia», 12 (2006), 207-239.

Tal com diu el títol, aquestes pàgines informen del segle XIX, però en les 211-215 tenim els números del salt demogràfic que féu la vila durant el segle XVIII (de 1630 el 1719 a 6128 el 1797), descripció i plànol del poblament medieval i estructura de la població activa d'Igualada segons el cens del 1797. — J. P. E. [20.967

Pere FIOL i TORNILA, *Visita al temple parroquial de Santa Maria la Major. Antecedents*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núms. 115-116.

El temple de Santa Maria la Major és l'església parroquial d'Inca; en aquestes pàgines l'autor ens guia en la visita a la nau principal, a la torre i a cada una de les nombroses capelles, a l'orgue, a l'altar major i a la font baptismal, amb l'atenció centrada en les obres d'art que les embelleixen; l'explicació és il·lustrada amb fragments textuais trets de les actes de visites pastorals i d'altra documentació, butlles papals incloses, treta de l'Arxiu Parroquial de S. Maria la Major d'Inca i en particular de la sèrie *Determinacions del Reverend Comú de Preveres*. En alguna ocasió també són transcrites inscripcions de retaules o d'altres obres d'art (233, 236, 239). — J. P. E. [20.968

Esther MARTÍ SENTAÑES, *Les relacions polítiques i institucionals de la ciutat de Lleida en el marc de les Corts de Tortosa de 1442-43*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 361-374.

L'autora sintetitza el capteniment en corts de les ciutats reials, ací en concret de Lleida, a base de la documentació ja publicada en *Cortes de los antiguos reinos...*, i de Lleida, APAeria, *Registros*; la cort de Tortosa havia de proporcionar al rei els diners per a la campanya de Nàpols i procurar millors relacions amb Castella, torbades per les malifetes dels 'infantes de Aragón', germans del rei Trastámara, que havien conduït el rei de Castella a una guerra declarada amb el rei Joan de Navarra (futur Joan II). En el curs de la cort cresqué la tensió entre la reina Maria, lloctinent del rei Alfons, i la ciutat de Barcelona, que s'anà quedant sola en la defensa de les *Constitucions de Catalunya*; la correspondència ens permet de conèixer la presa de posició d'alguna altra ciutat del braç reial en aquell afer. Són coneguts els dos síndics lleidetans, ambdós de mà major i ambdós juristes. Un dels temes principals fou el control dels diners de la Generalitat, dels quals el rei Alfons volia disposar a son albir (368). Fou un pas més en l'allunyament entre Corona i Barcelona, car la cort seguí sense els síndics d'aquesta, encara que després el rei els donés la raó (369). — J. P. E. [20.969

Josep M. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *Dades històriques sobre la cacera del llop i la guineu a la ciutat de Lleida (1788-1792)*, dins *Poblet-Prades*, 425-436.

L'Arxiu de la Paeria de Lleida, *Fons municipal*, té un volum intítulat *Premios de zorros y lobos. Multas (1788-1799)*, que és la resposta lleidetana a una cèdula de Carles III establint premis per als qui cacin llops o guineus i llurs mamellons, ací reproduïda (433-435), ja que documenta els premis concedits; quant a les guineus, els exemplars pagats durant aquells anys foren vuitanta-un i els mamellons vint-i-vuit (426-427); quant als llops, les caceres foren d'un llop, dues llobes i 11 llobatons (431-432). — J. P. E. [20.970

Manuel ARDIT LUCAS, *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 2004.

Manuel ARDIT LUCAS, *La evolució de la renta feudal en el marquesado de Llombay (siglos XVI-XIX)*, dins *Señores y señoríos*, 11-29.

La documentació de la Casa de Gandia-Llombai, ara conservada en l'AHN, *Nobleza. Osuna*, és a la base d'ambdós títols, el segon dels quals permet de veure de forma més coherent l'evolució dels segles XVI-XIX, en què, segons el quadre sinòptic de les pàgines 14-18 de l'article, la renda neta nominal saltà de 1325 lliures el 1486 a 8930 l'any 1800. Les pàgines següents, amb constants referències a la documentació esmentada, dibuixen l'evolució de l'economia amb els seus alts i baixos durant aquells tres segles fins a la seva esfrondada final en els primers decennis del segle XIX. — J. P. E. [20.971-20.972

Elia GONZÁBEZ ESTEVE, *Rentas señoriales en el marquesado de Llombay (XVI-XVII)*, dins *Señores y señoríos*, 67-122.

Publicació relacionada amb tesi doctoral, basada en la documentació de l'AHN, *Nobleza. Osuna*; comunitat cristiana i musulmana conviuen en els quatre pobles de la baronia de Llombai (Aledua, Alfarb, Catadau i Llombai), copropietaris de les terres respectives en virtut d'establiment' o pacte emfitèutic; l'objectiu d'aquestes pàgines és el de «conocer el origen y evolución de unos tributos singulares, con notables convivencias entre los implantados tras la reconquista y los islámicos que sobrevivieron» (71), i així ens passen davant els ulls el tribut consistent en part de la collita, la forma més antiga del qual a Alfarb és coneguda pel *Trellat de població de Alfarb de 1474* (72-78), amb quadre sinòptic del resultat (76); d'altres formes de tribut eren el 'present/adehalas', normalment gallines per Nadal (79-81), l'alcaldia', paga al

alcait pel treball del càrrec (81-94), el ,dret de fatra' o cabessatge, també en fruits (84-86) i el terç-delme (86-88). Una altra forma de tribut consistia en pagaments en diner, per les propietats establertes (88-91), el morabatí per les cases habitades (91-92), el lluïisme o percentatge damunt tota venda de propietat útil (92-96) i el dret damunt les herències (97-99) i d'altres impostos (99-101); els arrendaments per serveis comunitaris constituïa una altra font d'ingressos: monopolis industrials, de caça o de botigues o de pastures (101-107); i finalment les ,çofres' o jornals treballats sense cobrar en obres comunitàries o per al baró, com treball en murs i valls o de transport (108-113) o d'altres jornals (114-116) i les filaces i les vendes imposades (117-119). Resum de la recerca: els sarraïns seguiren pagant els seus tributs anteriors a la reconquesta, als quals s'afegiren els dels nous temps; per això, convertits, maldaven a ésser tractats com els cristians vells i així arribà l'expulsió. — J. P. E. [20.973

Pep BARCELÓ ADROVER, *El ,contagi' i el Llatzaret de Son Casesnoves (Lluchmajor 1652-1653) (manuscrit inèdit)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 121-142.

Les primeres pàgines ens ofereixen la llista de les pestes que desolaren l'illa de Mallorca entre el 1230 i el 1905, també de les formes de protecció col·lectiva (121-125). Els *Gastos del contagi de lo any 1652 y 1653* de Lluchmajor, escrits per Antoni Cardell, ,dipositari de la salut', s'han conservat a Lluc, Arxiu de la Col·legiata: hi consten totes les despeses dels dies de malaltia i de la següent quarantena; ultra els pagaments generals, hi consten les pagues als fossers (132-133), guardes (133-135), la compra de llençols (136), els emoluments dels metges i altre servei (136-138), i els del Fossar de Son Sard (139-140). — J. P. E. [20.974

Javier HERNÁNDEZ RUANO, *Defensa y logística: el norte valenciano durante la Guerra de los Treinta Años*, dins «Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo», núm. 68 (2002), 15-36.

Joan FERRERES I NOS, *Temps de bandolers. Bandolerisme del segle XVII a les comarques del Maestrat, Ports de Morella, Montsià i Terres de l'Ebre*, Benicarló, Centro de Estudios del Maestrazgo 2002.

Títols només coneguts per referència. El primer és tast de tesi doctoral presentada a la Universitat de València el 2004, on és documentat el cúmul de malvestats naturals i humanes que afectaren les comarques del Nord Valencià. — J. P. E. [20.975-20.976

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Los conceptos de orden y desorden político en la historiografía balear*, dins *Coups d'État...*, 351-364.

El primer panorama contemplat per l'autor és el moment de la conquesta de cada una de les tres illes: 1230, 1235 i 1287; segueix el de la ,Corona de Mallorca', 1276-1343; i el dels moviments populars: 1391, 1450 i 1521, aquests complicats amb guerres externes (Gènova, Marroc, Castella i la repercussió de la de Catalunya contra Joan II) i esbrina allò que hi hagué d'ordre i de desordre tant en imposicions des del poder com en convulsions del poble. L'any crític hauria estat el 1405 amb el *Contracte Sant* de tantes conseqüències traumàtiques sobretot en el camp polític (354-356). La constitució de l'Estudi General de Mallorca a darreries del segle XV, poc efectiu, no donaria historiadors, ans només cronistes com Joan Binimelis, que considerava les germanies un moviment il·legítim de menestrals i pagesos contra nobles (357); Vicenç Mut el corregeix en comparar Germanies i Comuneros; els il·lustrats del segle XVIII (Jeroni de Berard) no superaren Mut parlant de «germanías de comuneros» (359). Hi ha llistes de fonts (362-363) i bibliografia (363-364). — J. P. E. [20.977

Josep Francesc LÓPEZ I BENET, *Un fruit de l'expansió mediterrània. Esclaves gregues a Mallorca a mitjan segle XIV i la triple mutació jurídica*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1459-1518.

L'ARM, *Procuració reial i Reial Patrimoni* ha fornint les dades sobre esclaus als estudis precedents d'autors diversos (1463-1466); recordades les prescripcions canòniques sobre esclavitud (1466-1467), l'autor fixa l'atenció en l'ARM, AH 6133, plet entorn la condició de lliure o d'esclava d'una tal Joana, siciliana de Mazzara, on també hauria estat casada (1467-1478), i, en connexió amb el tema, descriu la situació dels esclaus en la Mallorca del segle XV (1479-1487), legalitzada per les *Regulacions del mestre de guayta* (1481-1484), assuaujades el 1450 (1484-1485), però les penes aplicables als esclaus eren plenes de crueltat (1485-1486), tot i que la vida tendia a deixar als esclaus espais de llibertat i de decisió personal quant al treball professional i a l'esbarjo (1486-1488). Norma general: tota dona depenia d'un home, gran part de la seva activitat, també la d'una ,madona / senyora' i la legislació enduria la mà en tractar-se d'elles: treballaven per al seu amo, també en la prostitució (1490); pel fet d'haver estat esclava, era conceptuada ,de leugera condició' (1495). Aquella Joana, doncs, era triplement sotmesa: per nació era estrangera, per esclavitud era marginada, per dona era menysvaluada (1495-1497). Aquest hauria estat el fat d'aquella Joana, que renuncià a enantar el plet (1498-1499). — J. P. E. [20.978

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La guerra de Cerdeña y las finanzas municipales: la deuda pública de Mallorca (1355)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 209-223.

Emissions de deute públic són documentades a Barcelona des del 1333, a Cervera des del 1332, al Regne de València (Alzira) des del 1351; a Mallorca haurien començat el 1355 segons descripció del Gran e General Consell de Mallorca, de Palma, AM, reg. 1131, ací transcrita (219-222); fou escrita pels síndics de Pollença per al consell de la Vila. Aquell Consell General hauria establert «que de nós mateixes haguéssem compradós e venedós de sensals... sobre nostres possessions», a for de tres sous per lliura (220-221). L'autor recorda que el préstec fou l'ingrés financer predominant en el municipi de Mallorca per a les successives ajudes al rei entre el 1349 i el 1354 (211). En realitat, aquell deute públic del març 1355 fou col·locat tant a Mallorca com a Catalunya (217). — J. P. E. [20.979

Jaume SASTRE MOLL, *La exportación de productos agro-pecuarios y manufacturados de Mallorca, para proveer la Corte de Aragón y la Biblioteca Real (1390-1410)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 1045-1059.

El port de Palma era conegut i famós com a punt de redistribució del comerç internacional, però l'autor es limita ací a les dades sobre exportació de productes naturals o artesanals de l'illa, proporcionades per l'ARM, *Lletres reials i Llibres de dades del Reial Patrimoni*; el producte principal era el formatge, enviat a quintars en senalles de palla, que portaven cosides les armes reials pintades en pergamí; també s'enviaven vi, oli, dàtils i qualche fruita com magranes d'Inca (1048-1049); entre els productes artesanals destaquen les vànoves i les catifes, aquestes, en general, obra de jueus o de conversos (1050-1052). Hi ha dades sobre falcons i altres animals per als reis (1053-1054); també era enviada pedra de Santanyí per al Palau Reial Major (1055); ultra l'*Atles* de Jafudà Cresques, hi ha notícies d'obres i de llibres de l'alquimista Jacme de Lus-trac el 1395 i de fra Joan Eixemeno per al rei Martí (1056). — J. P. E. [20.980

Maria BARCELÓ CRESPI, *Beguines i beates mallorquines en els anys de la tardor medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 39-55.

Maria BARCELÓ CRESPI, *Romia Rovira i Genovard (1422?-1460?) i l'entorn familiar*, dins «Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 14 (2004), 25-38.

Recordada l'existència a Mallorca del grup d'homes beguins ja el 1317 i del grup femení el 1336 fins al 1472, l'autora dibuixa en aquestes pàgines tres figures de dones mallorquines: Romia Rovira i Genovard, casada amb Jaume d'Olesa, vídua des dels vint-i-un anys (43-46); Maria Sunyer, hereva universal de totes les branques d'una família de mercaders, monja de Santa Elisabet (46-48); i la coneguda Isabel Cifre, primera directora de 'La Criança', on durant decennis portà vida religiosa (48-50); segueixen pàgines on són aplegades notícies documentals esparses de dones qualificades de 'beguines' o 'beates' de l'ARM, *Protocols notarials* (50-54); [les beguines no semblen haver sobreviscut a les Germanies, les beates al Concili de Trento].

El segon títol aplega totes les referències notarials a 'dona Aulesa, beguina', notícies que, ultra el familiar, permeten de reconstruir l'ambient cultural dels prohoms lul·lians mallorquins en el pas del segle XV al XVI, dins el qual ella s'hauria mogut; també permeten, gràcies al 'pau-perrissime(!)', que, segons el testament havia de presidir funeral i sepultura [cf. «ATCA», XXVI (2007), 1042, núm. 20.624], de preguntar fins a quin punt ella era més arnaldiana que lul·liana [un element important serien les possibles deixes per a bé d'ànima en el testament. La implicació de lul·lisme i arnaldisme ja en el grup de València fou assenyalada en el meu, *El lul·lisme, de Mallorca a Castella...*, dins «ATCA», IV (1985), 61-212]. — J. P. E. [20.981-20.982

Miguel José DEYÀ BAUZA, *La pesca en el reino de Mallorca en los siglos XV y XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 1029-1043.

En la *Carta de franquesa*, Jaume I donava llibertat de pesca als pobladors de Mallorca, «los estanys tan solament retinguts a nós» (1030), però la successiva legislació, les concessions de pesca a l'Albufera i els privilegis del Gremi de pescadors, de fet l'anirien restringint; en aquestes pàgines som informats de classes i preus de venda del peix (1032-1033), de normes per a les èpoques de pesca, i de les condicions per a la pesca amb xàvega, bolitx, batuda, sardinal o almadrava (1034-1036); hi ha, encara, el cas particular de les concessions de pesca a l'Albufera d'Alcúdia amb les corresponents condicions, conegudes pels contractes de l'ARM, *Prot. not.*; les altres dades procedeixen del mateix arxiu, *Actes del General Consell, Arxiu Històric i Audiència*. — J. P. E. [20.983

Onofre VAQUER BENNASSAR, *El comerç de Mallorca la segona meitat del segle XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1307-1319.

Per la manca de fonts fiscals (l'única és de 1635-1636), l'autor es basa només en l'ARM, *Protocols notarials*, en especial en les assegurances de cent setanta-set viatges de naus mitjanes els anys 1561-1562; els resultats són sintetitzats en quadres: d'origen i destí, on el Regne de València ocupa el primer lloc, també en assegurances (1308-1309); de productes, tant d'importació com d'exportació (1310-1315); consten en apèndix els nòlits contractats a Mallorca per al Regne de València els anys 1551-1557. Les dades són també reduïdes a quatre gràfics (1318-1319). — J. P. E. [20.984

Josep JUAN VIDAL, *Los procuradores reales en el Reino de Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 489-510.

En la primera meitat d'aquell segle només hi hagué un procurador del Reial Patrimoni; en la segona n'hi hagué de quatre famílies, encara que tots emparentats amb aquell: Sant Joan, Pacs, Berard i Vivot. A base de l'ARM, *Arxiu Històric, Reial Patrimoni i Lletres reials*, d'on són transcrits nombrosos fragments, coneixem tant els detalls de les relacions familiars i ambientals, del nomenament i presa de possessió, com els de la temàtica amb què cada un s'hagué d'encarar, on no mancaren els problemes estructurals de la mateixa procuració reial de Mallorca. — J. P. E. [20.985

Damià VIDAL RODRÍGUEZ, *Los hijos puestos en condición y su consideración como fideicomisarios: una aproximación a la doctrina y jurisprudencia de la Real Audiencia de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 95-120.

[Cf. «ATCA», XXV (2006), 890, núm. 19.747]. L'article present es refereix a la situació jurídica actual del tema, on l'autor informa que darrerament ha estat posada en dubte l'autenticitat d'una decisió de Ferran II a la Cort de Montsó del 1511, favorable a l'homologació jurídica de Mallorca amb la de Catalunya (100). Al final són resumides sis sentències de la Reial Audiència de Mallorca datades entre els anys 1663 i 1774 (115-118). — J. P. E. [20.986

Christian HUARCAYA, Beatriz GAMUNDI MOLINA, *El conjunt arquitectònic de la Casa de la Missió de Palma de Mallorca des de la fundació fins a l'actualitat*, dins «Randa», 57 (2006 = Homeatge a Jordi Carbonell, 3), 74-91.

El dit conjunt arquitectònic comprèn convent i església, iniciats el 1722, en quatre etapes completats el 1784 i documentats en l'arxiu de la mateixa casa, *Llibre major*, *Llibre d'Albarans*, *Carpetes* i *Testaments*, i en l'ARM, *Arxiu Històric*, *Notaris* i *Lligalls*. Del 1722 al 1736 fou elaborat un projecte de l'obra i assegurat el finançament (77-78), del 1737 al 1749 començà l'obra i donà els primers passos (78-81), del 1749 al 1764 l'obra fou completada i començà la decoració (81-83) i del 1764 al 1784 es construïren els edificis complementaris i fou completada la decoració de l'església (83-84); al final de cada etapa tenim la llista dels corresponents superiors de la casa. Segueix una descripció del conjunt ja acabat (84-87) i les vicissituds posteriors (87-90). Hi ha croquis de la ubicació en el segle XVIII i ara (91). — J. P. E. [20.987

Charles DALLI, «*The Sea Will Be Ours*». *Catalan-Aragonese Malta, 1282-1530*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 261-274.

Objectiu d'aquestes pàgines: esbrinar les maneres i l'abast dels beneficis que els pobles de la Corona reberen del propi control de Malta. Es basa en la documentació oficial, tant angevina com barcelonesa, i en les *Cròniques* de Ramon Muntaner i de Bernat Desclot. La batalla de Malta, en què Roger de Llúria desfèu l'estol angeví dels provençals Guillem Cornut i Bartomeu Bonvin, amb la consegüent ocupació militar de les illes de Malta, Pantelleria, Djerba i Kerkenna el 1283, portà a la constitució d'un estat marítim a mida de Roger de Llúria, i així la vida de Malta seguia determinada en tots els ordres per la de Sicília; el 1345, hi consta un consolat català (268); en ple segle XVI, l'emperador Carles donà Malta a l'orde militar de St. Joan de Jerusalem (269). — J. P. E. [20.988

Jordi BOLÓS I MASCLANS, *Com era el Moianès fa més de mil anys*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/34 (2006), 7/487-20/500.

La documentació d'entorn el canvi de mil·lenni i en particular la relativa als comtats d'Osona i de Manresa sobre el ,pagus/pau', els ,castra' i les esglésies sense oblidar algunes masies i les ,viae', proporciona informacions que han estat aplegades en aquestes pàgines i concentrades en dos croquis, un dedicat a la parròquia de Mojà (11/491) i un altre on són col·locades totes les dades de la comarca (15/495), amb particular esment de les relatives a l'organització del territori, que possiblement repetia l'anterior a la invasió musulmana. — J. P. E. [20.989

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Mojà, carrer de Barcelona (1384/1385)*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/34 (2006), 21/301-64/344.

Explicada la institució del ,carreratge' [cf. «ATCA», XXVI (2007), 904, núm. 20.078], som informats per la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, que Mojà es trobava

sotmès a l'alienació del Reial Patrimoni ja el 1289 a favor del comte de Pallars; el 1298 i encara el 1337 el rei no alienava la jurisdicció, però sí rendes i emoluments a acreedors seus, alhora que el 1323 i el 1343 confirmava la pertanyença de Moià a la directa jurisdicció reial (24-27). El 1381 reaparegué l'alienació del Reial Patrimoni a Francesc de Perellós i a Pere de Planella, per a qui Moià i altres béns esdevindrien castell termenat (27-31). El 1384, arribà la solució de tornar al reial patrimoni com a carrer de Barcelona, operació que només el 1408 fou coronada amb èxit (32-35), i així Barcelona pogué prendre possessió de la vila (41-43) i la retingué malgrat els recels de Manresa i les dificultats de la guerra contra Joan II (46-48). L'apèndix conté còpia de les capitulacions del 1385 entre Barcelona i Moià establiment el carreratge, amb la signatura de vuitanta-set caps de casa de Moià; la presa de possessió de Moià en tant que carrer de Barcelona, el mateix any, de l'AHCB, *Notularum* (34-38); privilegi de Joan I, estenent a Moià franquícies i privilegis de Barcelona, el 1393 (59-61); i unió de Castellnou de la Plana i Moià i presa de possessió del lloc per la ciutat de Barcelona el 1408, de l'AHCB, *Consellers*, amb signatura de disset nous caps de casa (61-64). — J. P. E. [20.990

Josep GALOBART I SOLER, Marta ESTEVE I CANALS, *Restauració del volum «Impresos en la causa de la Rnt. Comunitat de Moyà amb lo Dr. Rafel Casagemas rector de Marfà, de l'Arxiu Històric de Moià»*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/núm. 32 (2005), 91/283-96/288.

Notícia que el volum esmentat, ara pertanyent a l'Arxiu Històric de Moià, ha estat objecte de restauració en els Serveis de Restauració de Barcelona, BC, atès l'estat deficient en què es trobava. Conté la documentació tant catalana com romana relativa a l'ingrés del clergue Rafael Casagemas en la Comunitat de Preveres de Moià entre els anys 1725-1733. Hi ha notícies tècniques tant de la situació del volum a l'hora d'entrar en els Serveis esmentats com de les actuacions restauradores i de la consegüent situació actual. — J. P. E. [20.991

Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Política, societat i economia en una vila catalana medieval. Molins de Rei 1190-1512*, Molins de Rei, Ajuntament 2005.

Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Implicacions polítiques en la recuperació del patrimoni reial a Catalunya durant el regnat d'Alfons el Magnànim. La lluita de Molins de Rei i la seva pèrdua posterior, 1419-1430*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 161-182.

El 1190 Alfons I el Cast féu edificar uns molins al costat esquerre del Llobregat, parròquia de Santa Creu d'Olorda; el nucli habitat cresqué durant el segle XIII i el 1309 comptava amb cent-trenta famílies que vivien dels horts i vinyes, dels molins, de l'artesania i el comerç; el 1309 s'alienava del patrimoni reial a mans de Sibil·la de Pallars, de la qual anà als Jutges d'Arborea (Sardenya), els quals donaren els drets senyorialment damunt la vila a les menoretges de Santa Clara d'Oristà, aquestes a la reina Elionor de Sicília, muller de Pere III el Cerimoniós, i d'ací passà a la família Relat fins que Pere de Relat i Desplà el 1419 traspasava la baronia al Reial Patrimoni (162-164); les pàgines 164-172 resumeixen els documents del retorn a la senyoria reial, que en part serien les ordinacions de la vila, però l'elevat cost de l'operació, incidint en els tres anys de males anyades (1425-1428) que causaren pobresa i pèrdua d'habitants, creà forta lluita social i impossibilitat de pagar els censals; la solució portà a mans de baró el senyoriu de Molins de Rei, concretament a les de Galceran de Requesens el 1431 (la documentació d'aquest pas es troba a Sant Cugat del Vallès, Col·legi Borja), però afectava uns drets de la Ciutat de Barcelona, la qual s'enfrontà amb el dit Requesens (177-182). — J. P. E. [20.992

Albert PALACÍN, Josep M. GRAU PUJOL (coord.), *El centenari de la Coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc* (Col·lecció 'El Tinter', 70), Valls, Cossetània edicions 2006, 256 pp.

Aquest volum, memorial d'un centenari d'àmplia participació popular, conté alguns títols que per alguna raó recauen en el nostre camp, els tres següents: — J. P. E. [20.993]

Josep M. GRAU PUJOL, Eugeni PEREA SIMON, *Església i ordes claustrals: les clarisses del monestir de la Serra de Montblanc*, 21-65.

En aquestes pàgines trobem notícies esparses sobre el convent de la Serra durant els segles medievals i barrocs, que creixen en atansar-nos al segle XVIII, en què el *Llibre d'entrades...* (1683-1713) ens permet de conèixer amb detall el règim alimentici (33-36), les responsabilitats de l'obreria, dels clergues beneficiats i de la confraria de Santa Llúcia (37-39), i l'estat actual de l'arxiu, ric en documentació econòmica dels segles XVII-XIX (40-42); hi ha llista dels anys de pregàries públiques, normalment per secades, en algun cas per guerra o per pesta (43-44); l'apèndix conté un inventari d'església i sagristia del 1714 (47-49); documentació prèvia a una professió solemne del 1770 (49-59); acta de devolució a la Serra dels *Llibres d'inventaris* i altra documentació que es trobava en l'arxiu del Plebà, del 1783 (51); i prescripcions de l'arquebisbe Francesc Armanyà en la seva primera visita pastoral a la Serra, del 1788 i en la segona del 1792 (51-59). — J. P. E. [20.994]

Joan ROIG MONTSERRAT, *Els goigs de la Mare de Déu de la Serra de Montblanc*, 169-177.

Són coneguts tres goigs antics, A, B, C. El primer, *Vós dels àngels sou servida...*, «un text amb gràcia i correcció» (171) almenys del segle XVII; el segon ja seria del segle XIX; el tercer, *Puix que sou nostra advocada...*, «text popular, a cavall entre la història i la llegenda» (174), de darreries del segle XVIII, tothora utilitzat. Hi ha llista d'edicions del darrer (176-177). — J. P. E. [20.995]

Núria MEDRANO TORRES, *Els cants dedicats a la Mare de Déu de la Serra*, 179-212.

Les dues primeres d'aquestes pàgines es tornen a ocupar dels *Goigs C* acabats d'esmentar (179-180); al final hi ha bibliografia (211-212). — J. P. E. [20.996]

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Política y economía en el Consejo de Aragón: entre la euforia y la ruina. (La obra del último maestre y la situación económica de la orden de Montesa a finales del siglo XVI, dins As Ordenes Militares e de Cavalaria na Construção do Mundo occidental. «Actas do IV Encontro sobre Ordenes Militares. Palmela (Portugal), 30 janeiro a 2 fevereiro de 2002»*, Lisboa, Edições Colibri 2005, 295-315.

Breve resolución de todas las cosas generales y particulares de la Orden y Cavallería de Montesa (1624): manuscrito de frey Joan Borja, religioso montesano, edición y estudio preliminar de Fernando ANDRÉS ROBRES y Josep CERDÀ i BALLESTER, València, Edicions Alfons el Magnànim 2004.

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Montesa y la crisis del siglo XVII: el colapso financiero de la Orden Militar valenciana*, dins *Señores y Señoríos*, 227-251.

L'autor esbrina principalment la situació econòmica d'aquella ordre a base del ms. 2688 de Madrid, BN, i AHN, d'*Órdenes militares*, llibre 582. En acabar el segle XVI, l'economia de l'orde militar havia arribat al cim amb 13.429 lliures d'ingressos; segons l'estimació de Joan de Borja, el 1624 esperava arribar a les 15.750, però aquesta previsió no era realista perquè els ingressos ja havien començat de baixar i sobretot perquè aquells anys les despeses havien augmentat un 46,5 % (228-240: amb quadres d'entrades: 230-231; i de despeses: 236-239). En la

segona meitat del segle XVII, la situació s'agreujaria, també per la crisi demogràfica i pels ròssecs de la Guerra de Catalunya, segons dues fonts, la primera d'Hipòlit de Samper, *Al rey nuestro señor. Memorial... suplicando... que no se le impongan nuevas cargas...*, imprès del 1693, i l'altra, contemporània i anònima, del ms. 2688 ja esmentat, segons les quals en algunes de les comandes els ingressos havien baixat el 55,7 % (244-247). Era urgent de trobar-hi remei, reduint despeses (249-251). — J. P. E. [20.997-20.998-20.999]

Javier HERNÁNDEZ RUANO, *Justicia y sociedad en el señorío de la Orden de Montesa en los siglos XVI y XVII*, dins «Estudis. Revista de Historia Moderna», 30 (2004), 241-257.

Resum de tesi doctoral. A base d'una «voluminosa masa documental» l'autor estableix la relació entre els processos judicials i la situació política i econòmica contemporània dins el senyoriu laic de Montesa. La documentació consta dels 1626 processos dels segles XVI i XVII de València, ARV, sumats als de Culla, Sant Mateu, Vinaròs i Vallada, AM, i completats amb d'altra documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, de Madrid, AHN, *Montesa*, i de Simancas, AG, *Guerra y Marina*; els aspectes demogràfics són dels registres dels AP de Benicarló i Vinaròs. A partir d'aquí són explicitats els lligams entre 'parents, amics i valedors' amb referència a casos concrets i constatació de simbiosi «entre los caballeros de Montesa y la élite local» (245). Referides les tensions entre Orde i Corona tant abans com després de la integració d'aquella a aquesta (246-248), és constatat l'augment progressiu de litigis entre 1580 i 1640, i l'empitjorament de la situació econòmica en el segle XVII fent el cim en la Guerra de Catalunya, tot agreujat per la lentitud de la justícia; i així es multiplicaren els plets entorn béns materials (pastures, per exemple), augmentà la bel·licositat popular s'estengueren les bandositats i les colles de malfactors (254-257). — J. P. E. [21.000]

Josep CERDÀ I BALLESTER, *Els membres de l'orde de Montesa durant el govern dels primers administradors perpetus (1592-1665)*, dins «Estudis. Revista de Historia Moderna», 31 (2005), 161-195.

En morir el darrer mestre, Pere Lluís Galceran de Borja, fou executada la butlla papal d'incorporació de l'orde a la Corona, segons acta existent en l'ARV, *Clerecia. Montesa*; el rei havia esdevingut administrador del Maestrat, representat a València per un «lloctinent general de Mestre en la ciutat i regne de València»; el 1671 deixava d'existir la vinculació espiritual amb Santes Creus; les decisions juridicopolítiques eren preses pel Consell d'Aragó (162-166); l'orde tenia les seccions de cavallers, destinats a la milícia (167-180), i de religiosos, amb funcions clericals i pastorals en les vint-i-una parròquies de l'orde, formats en el Col·legi de Sant Jordi (181-185, 188-189). Després de la bibliografia (186-187) tenim estadística dels cavallers i gràfic d'aquests i dels religiosos (194-195). La documentació de Madrid, AHN, *Órdenes militares. Montesa*, llibre 812-C, informa, entre d'altres, de la vestició d'hàbit del célebre igualadí Pere (don Pedro) Franquesa (Franqueza), celebrada a Valladolid el 1601 i 1603 (179, nota 78; cf. 191). — J. P. E. [21.001]

Josep BAUCCELLS, *Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny el segle XIV (I part). La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Vallcàrcara*, dins «Monografies del Montseny», 21 (2006), 87-124.

[Article relacionat amb la tesi doctoral de l'autor, sobre la qual hom pot veure la recensió publicada en la secció corresponent d'aquest volum, 555-559]. Ací, presentades les localitats, aleshores totes del bisbat de Barcelona, i la sèrie *Visitacionum* de l'ADB amb les corresponents actes de visita (93), en són resumides les declaracions tant les relatives als laics (95-102) com als clergues (102-116) de cada un dels llocs. Hi ha fotografies de les esglésies. — J. P. E. [21.002]

Joan PORTALS, *El sindicat remença de 1448 al Montseny*, dins «Monografies del Montseny», 21 (2006), 126-136.

Aquestes pàgines apleguen les dades que es refereixen a la zona del Montseny en el cens del sindicat remença del 1448 conservat a l'AM de Girona, *Manuscrits de tema divers*, i publicat darrerament per M. Mercè Homs i Brugarolas (130-136; cf. recensió: «ATCA», XXVI (2007), 826-831). Ací són indicats els caps de casa assistents a les successives reunions del sindicat entre l'octubre del 1448 i el febrer del 1449. — J. P. E. [21.003]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La lotta per il potere in un famoso santuario. Montserrat (Catalogna) nei primi anni del Trecento*, dins *Culti, santuari*, 129-148.

Els darrers anys del segle XIII foren difícils per a Montserrat, tant per a la vida i administració interna com per la seva submissió a Ripoll, de priorat a abadia. Jaume II intentà d'aprofitar la seva influència damunt Bonifaci VIII a favor de l'elevació de Montserrat a abadia, però el papa nomenà un altre prior, capellà dels reis Anjou de Provença i Nàpols, Bernat Esquerer (132). Temps de tensions entre prior(s), abat de Ripoll, Rei, metropolità de Tarragona i Ciutat de Barcelona, i destacament militar posat pel rei, en un moment de forts deutes i baralles per la possessió de les claus de la caixa d'almoines (134-139). Els *Annals* de Benet de Ribes certifiquen de la generositat dels fidels, de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, de l'atenció dels reis a favor de la seguretat de Montserrat i dels pelegrins; fou confirmada a l'abat de Ripoll la jurisdicció damunt Montserrat, que només els primers anys del segle XV fou elevat a abadia [per insistència del rei Martí l'Humà i decisió de Benet XIII]. — J. P. E. [21.004]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Alfonso el Benigno y el santuario de Montserrat (Barcelona) en el siglo XIV*, dins *Culti, santuari*, 409-433.

L'autora es proposa «poner de manifiesto el significado de Montserrat como centro de culto y peregrinación» (409) durant els anys d'aquell rei, a base d'ACA, *Canc., reg.*, i de fonts ja publicades, entre les quals destaquen els *Annals* del P. Benet de Ribes. La devoció, alimentada per la fama de miracles (l'ACA, *Ripoll* 193 en narra deu), portà els pelegrins i aquests la protecció reial (411-413); el rei anà a Montserrat almenys dues vegades (415-416); dos germans del rei (els infants Pere i Joan) i d'altres nobles feren pública llur devoció a la Mare de Déu de Montserrat (417-419). Fou particularment fructuosa l'administració de Montserrat a les mans de l'infant Joan; el rei l'ajudà a exercir la jurisdicció baronial sobre tot el senyoriu del monestir, a no trobar-se ofegat per deutes i a recobrar béns i drets usurpats per senyors feudals (424-429); mort l'infant Joan, el rei obtingué del papa que Montserrat seguís administrat per l'home de confiança de l'infant difunt, Ramon de Vilaragut, i insistí a fer complir les darreres voluntats del germà; aquest intentava reemprendre la construcció del pont de Monistrol. — J. P. E. [21.005]

Fernando BAUZA, O qual eu vi. *Escritura y mirada nobiliarias en el Discurso nas Jornadas que fiz a Montserrat de Manuel Ataíde, tercer conde de Castanheira (1602-1603)*, dins *Estudios de genealogía, heráldica y nobiliaria* («En la España medieval. Anejos»), Madrid, Universidad Complutense 2006, 277-304.

El dit comte portuguès deixà manuscrita la narració del seu pelegrinatge, conservada a Lisboa, Biblioteca da Ajuda, ms. 52-VIII-44, absent fins ara de les col·leccions de viatges per la Península Ibèrica. L'article és atent a «descubrir las diferentes maneras de mirar, que testimonia el conde... en sus notas de viaje» (280): hi trobem el detall de les jornades de camí per terra catalana, de Fraga a Montserrat i Barcelona i altra vegada a Fraga els mesos de desembre 1602 i de gener 1603; destaquem el record de la pujada a Cervera (292), la senzillesa de capteni-

ment dels nobles catalans (293) o l'extensió social de l'ús dels pedrenyals i l'absència d'espases, i del bandolerisme, o la summa veneració dels catalans pels 'sus foros' (294), la impressió que li féu la llengua catalana (295) i l'impacte rebut de l'església de Montserrat (296), el costum dels barcelonins d'acudir al Pla del moll a badar (297) i el de les cases d'esbarjo en el Pla de Barcelona (297), la condícia dels carrers de la ciutat (297-298), la valoració artística del sepulcre de Ramon Folch de Cardona a Bellpuig (298), la magestat de la Seu (Vella) de Lleida (299) i la commoció íntima per la mirada de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat (302). — J. P. E. [21.006]

Ferran FALOMIR GRANELL, *Dels convents de Sant Francesc i les Agustines al Quarter d'Infanteria i de Cavalleria. La transformació històrica d'un espai religiós a un espai militar en Morella: les evidències arqueològiques*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 314-358.

La intenció de l'article és «fer una breu síntesi de les fites més importants a nivell arquitectònic d'aquest espai seguint les notícies de les diferents fonts que hi fan referència» (315), fonts que si a Morella mateix són escasses (Arxiu Històric Eclesiàstic; Arxiu Notarial), són fins a cert punt completades amb mapes militars francesos de la Guerra de Successió i amb notícies aplegades per historiadors (Josep Segura Barreda, Manuel Milian Mestre, Josep Alenyà Roig). Les intervencions arqueològiques han permès d'establir en sis fases una estratigrafia que va d'entorn el 1270 a la Guerra del Francès a començaments del segle XIX (322-323). Els nombrosos fragments ceràmics no han aportat cap segell de fabricant (357). Hi ha bibliografia (352-355). — J. P. E. [21.007]

Xavier JORBA I SERRA, *La demografia d'Òdena i Rubió a l'Edat Moderna*, dins «Miscellanea Aquilantensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoia», 12 (2006), 65-141.

Precisat el ròdol dels dos termes (68), fons documentals diversos, com els fogatges (69-77), els registres parroquials d'Òdena (68-98: ara a Vic, AEpiscopal) i d'Igualada, AP, i AHC han aportat les dades aplegades en aquest estudi; les dues poblacions passaven de 38 i 29 focs respectivament el 1497 (69) a 309 i 233 habitants estimats el 1717 (69), després de passar per nombre de recomptes, també de les llistes nominals de veïns i de la irrupció de gavatxos (98-111) en la demografia dels dits pobles els segles XVI i XVII. — J. P. E. [21.008]

Miquel PUIG I REIXACH, *L'ensenyament a Olot al segle XVIII: l'estudi públic i els seus mestres*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 17 (2006), 77-157.

Tant per la seva extensió com pel seu contingut, aquest treball és una veritable monografia, bastida sobre fons arxivístics municipals i flanquejada per una bibliografia pràcticament exhaustiva de l'ensenyament a Olot i entorns, facilitada el fet que, per ara, no hi ha notícies sobre l'ensenyament a Olot durant l'Edat Mitjana. La informació comença el segle XVI amb la fundació per obra de mossèn Sebastià Ferrussola d'una escola pública (1568). L'autor n'estudia el règim amb detall, la seva ampliació per iniciativa municipal els anys 1723 i 1725, els intents infructuosos d'implantació dels jesuïtes i de l'Escola Pia a Olot i, amb el concurs del bisbe, l'aplicació d'una part dels rèdits de l'Hospici a reforçar l'ensenyament olotí de finals del XVIII. El segon capítol és dedicat a l'estudi dels diversos edificis escolars: el del Firal, el de la Casa de la Vila, el de la Vila Vella i les dependències de l'Hospici. Els capítols següents estudien els mestres de l'escola: salaris públics, mesades dels alumnes, casa franca per als docents, tria i contractació dels mestres de primer i de segon ensenyament o llatinitat, amb els concursos i oposicions del cas. El darrer capítol parla dels alumnes: hi destaca la personalitat d'Elisabet Lamarca, que amb el concurs del comú organitzà una escola per a noies, efímera. A part de les

nombroses anècdotes que esmalten les pàgines d'aquest estudi, al final s'imposa la conclusió que, tot i no ésser un sistema ni gratuït ni universal, la tasca del municipi olotí en matèria pedagògica té més punts a favor que en contra. — J. de P. [21.009]

Juan Leonardo SOLER MILLA, «Que ordi ne [blat?] sia tret de la vila d'Oriola ne de son terme». *Producción y comercio de grano en el primer tercio del siglo XIV en la Gobernación de Oriuela*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1061-1076.

La comarca d'Oriola produïa excedent de gra i d'altres productes vegetals i l'autor es proposa d'estudiar els sistemes d'assortiment de queviures tant a València com a Oriola, en doble sentit, el de la respectiva regulació dels recursos i el de la política encaminada a suplir les deficiències alimentàries. Oriola, excedentària, era favorable al lliure comerç i només decretà restriccions en moments d'escassetat de collites, malgrat la protesta dels mercaders perquè en la fretura d'aliments tenien ocasió de negoci (1062-1063); València, deficitària, s'hagué de procurar gra d'on pogués i per això era contrària a les restriccions oriolanes (1064-1066); la contraposició entre el deçà i delà Xixona en moments d'escassetat és documentada a València, AM, *Manuales de consells*, i a Barcelona, ACA, *Processos* (1067-1069). — J. P. E. [21.010]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *El asociacionismo popular urbano en la segunda mitad del siglo XV. El procurador del pueblo de Oriuela en 1459-1460*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 687-712.

Estudi centrat en el cas del pareire Joan Rodríguez, pesonificació d'un grup de descontentos que el 1459 es queixaven de no haver-se'ls reconegut el dret a ésser insaculats per als càrrecs municipals (694), afer conegut per l'AM d'Oriola, *Contestador*, i per l'ARV de València, *Reial*. Aquell grup presentà una proposta de reforma dels censals, que ells creien que es podien trobar al 4 % i que tot allò que es pagava de més era usura. La proposta fou refusada pel consell municipal, i, en insistir-hi, Joan Rodríguez fou empresonat (696-602) i li fou incoat procés (704-707). L'afer arribà al rei Joan II, que, informat, nomenà Rodríguez batlle local d'Oriola (710). — J. P. E. [21.011]

José HINOJOSA MONTALVO, *Bandos y Bandositats en la Gobernación de Oriuela en la Baja Edad Media*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 713-750.

Les informacions proporcionades per l'Arxiu Reial (ACA), per l'ARV, *Reial*, pels respectius *Manuales de Consells* (Alcoi, Elx, Oriola) i pels *Anales de Oriuela* de mn. Pero Bellot i altra bibliografia recent (714-716), permeten a l'autor, ja en les pàgines sobre causes d'aquelles tensions, de reportar casos concrets (716-723), i en les dedicades a Oriola ofereix una cronologia de successives bandositats entorn l'accés de generosos a càrrecs municipals, agreujades per la proximitat de la Corona de Castella i el veïnatge amb el Regne de Granada i complicades pel fet que algun dels caps de bàndol fos clergue, amb moments sanglants com el de l'enfrontament Rocafull-Rocamora entorn 1470. Hi ha notícia de tensions semblants a Elx, Alacant, Xixona, Alcoi i Cocentaina (739-750). — J. P. E. [21.012]

Josep SERRANO DAURA, *L'organització econòmica dels dominis dels ordes militars a la Catalunya Nova. Comandes d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i Batllia de Miravet* (Dossiers d'Història Terral·lenca, 10), Batea, Patronat pro Batea 2005, 56 pp.

Pàgines procedents d'una conferència, basada en fonts i bibliografia indicades en les pàgines 43-53; hi són exposats els recursos materials de les dites comandes i batllia, amb diferenciació entre els exclusius de cada senyoria i els que «corresponien a cada una de les comunitats veïnals

que en depenen per tal d'atendre les necessitats dels seus vassalls; i en últim terme, veure quines càrregues es cobreixen amb aquests recursos» (5). El primer apartat resumeix la constitució política de la contrada, després de la reconquesta de mitjan segle XII, a les mans dels ordres militars del Temple i de Sant Joan sota sobirania del comte de Barcelona (5-17); el segon apartat desgrana les prestacions econòmiques derivades dels establiments concedits pels dits ordres, diferenciant entre les exigides a cristians (18-30), a sarraïns (30-32) o a jueus (31). La percepció real era encomanada al batlle de cada un dels barons (33). El darrer apartat sintetiza la situació dels municipis locals, tant abans com després de la Nova Planta (34-42). — J. P. E. [21.013]

Walter HEIM, Artur QUINTANA, *Manuscrits del Consell de les Païls (1576-1636)*, dins «Alazet. Revista de Filologia», 11 (1999 [2000]), 185-293; 12 (2000 [2001]), 245-353; 13 (2001 [2002]), 163-266; 15 (2003 [2004]), 391-455; 16 (2004 [2005]),

Artur QUINTANA, *Manuscrits del Consell de les Païls (1637-1667)*, dins «Alazet. Revista de Filologia», 16 (2004 [2005]), 17 (2005 [2006]), 267-447.

Els quaderns de comptes del consell municipal de les Païls foren retrobats el 1980 en l'església parroquial i publicats en facsímil a Saragossa entre els anys 1983-1999; l'original, conservat a l'Arxiu Parroquial de les Païls, és ara finalment transcrit d'acord amb la metodologia aplicada a les edicions de texts catalans antics. Són actes oficials del municipi, on trobem acords de concessió d'exclusives de serveis municipals i anotacions de despeses del clavari; en aquestes, ja el 1640 comença de comparèixer algun soldat, com en el vol. 17 (2005), 275, 277, un 'alcabust' (279), algun 'capitan' (277) i fins i tot 'un cap d'esquadra ab cinc soldats' (279). La transcripció dels dits quaderns és important per constatar la barreja entre català i aragonès en mans de successius escrivans i, doncs, la possibilitat de constatar-ne els canvis en diacronia. — J. P. E. [21.014-21.015-21.016-21.017-21.018-21.019-21.020]

Carles RABASSA I VAQUER, *Funcions econòmiques del port de Peníscola durant la Baixa Edat Mitjana*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1269-1290.

L'autor es basa en la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*; de Morella, AArxiprestal i ANotarial; de València, ARV, *Protocols*, i de Madrid, AHN, *Órdenes militares. Montesa*, amb la intenció de «reunir les notícies de què disposem sobre els intercanvis mercantils realitzats al port de Peníscola» (1269), que, segons l'ADatini, de Prato, hauria estat «el major port exportador de llanes de la Mediterrània» en el pas del segle XIV al XV; en particular esbrina l'articulació entre el dit port i els Ports de Morella els anys 1375-1450 (1270), sense oblidar les informacions dels anys 1250-1330 (1271-1272). En el pas del segle XIV al XV, ultra la llana, hi era exportada mel, pells, safrà i draps (1273-1281); en aquell moment els mercaders italians compareixen en documentació de plets fent la competència als de Barcelona i València (1282-1284). — J. P. E. [21.021]

Vicente FORCADA MARTÍ, *Peñíscola, la muralla de Poniente*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 93-114.

Precisada la diferència entre la fortificació del Castell i la de la vila, l'autor, concentrat en la segona, considera que aquesta només començà d'existir després de la conquesta del 1233; resumida la narració conqueridora [del *Llibre dels fets*] com també després els projectes del virrei Vespasiano Gonzaga del 1578, l'autor descriu allò que encara ara es pot atribuir a cada obra (97-102); al final transcriu les cinc inscripcions, tres llatines, dues castellanes, que recorden les obres del 1578; [en la de la Font de Fora, abans de la data final, la darrera paraula sembla que hauria d'ésser 'AQUIS', no pas 'AQUES'] (103). Hi ha onze gràfics (106-111) i sis fotografies (112-114). — J. P. E. [21.022]

Helena KIRCHNER, Jaume OLIVER, Susanna VELA, *Espais hidràulics feudals a la Vall d'Aravó i a la vila de Puigcerdà*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 107-128.

La documentació dels segles altomedievals ja publicada sobretot per Ramon d'Abadal, Cebrià Baraut i Eduard Junyent és aci recordada i permet de resseguir els diversos ginyes hidràulics entorn Perpinyà (Canal Reial, molins, ús d'aigüa de reg), amb particular esment de la concessió del rei Sanç de Mallorca, 1318 (113-115), amb la constatació que la principal utilització de l'aigua era la de moure molins, concedida en establiment emfitèutic (117-118); al costat de l'Aravó en consten sis (119-120): hi ha sis croquis (122-125) i bibliografia (126-127). — J. P. E. [21.023]

André ESCARRÀ, *Le couvent des frères Prêcheurs de Perpignan*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 36 (2001 = *L'ordre des Prêcheurs et son histoire en France méridionale*), 99-122.

Les primeres pàgines (100-107) recorden les dates bàsiques d'aquell convent, des de la fundació per Jaume I el 1242-1245 fins al foc del 1558, que destruí l'arxiu i endanyà els murs; havia estat residència de reis, seu de capítols provincials i generals del'ordre, estada de sant Vicent Ferrer, sepultura de magnats. En un primer moment fora murs, des de mitjan segle XIV el convent fou integrat dins la muralla nova (102-103), en zona de menestrals i hortolans, dins el call jueu; les pàgines 107-114 ressegueixen les particularitats arquitectòniques de les construccions principals (església, claustre, sala capitular). La darrera secció és dedicada a l'art (115-120): construïda d'acord amb les normes primitives de l'orde dominicà, hereves de l'austeritat cistercenca, des del final del segle XIII assumí pautes diverses i, coincidint amb la millor època del regne de Mallorca, es reféu d'acord amb l'art mallorquí, amb decoració abundant i plural, ja poc dominicana; el conjunt resultà una «oeuvre à la fois sobre et majestueuse» (121). Hi ha catorze il·lustracions; les dades procedeixen de diverses edicions de fonts, com la *Marca hispanica* de Peïre de Marca, també de la *Història...* de Francisco Diago (Barcelona 1648) i del *Llibre dels miracles...* de Miquel Llot de Ribera (Perpinyà 1590). — J. P. E. [21.024]

Rafael CORNUDELLA, *El Mestre de la Llotja del Mar de Perpignan (àlies Mestre de Canapost; àlies Mestre de la Seu d'Urgell)*, dins «Locus Amoenus», VII (2004), 137-169.

Article d'història de l'art, en el qual l'autor pren posició decidida a favor de la unitat de pintor, per a alguns crítics bifurcat entre el Mestre de Canapost i el Mestre de la Seu d'Urgell; i si en el curs de l'exposició ja és citat algun fragment del *Dietari de la fidelíssima Vila de Puigcerdà*, de Joan Onofre d'Ortodó (141, nota 8), la referència a documentació antiga és bàsica en les dues darreres seccions, *Mestres anònims i pintors documentats: la batalla per les identitats* (159-165) i *Apèndix sobre les sarges de la Seu d'Urgell* (165-169): el tema central són aquestes sarges (reproducció: 166-167), la composició de les quals és datable de darrerries del segle XV, de retruc dels contractes de construcció dels orgues catedralicis tant de la Seu d'Urgell com de Girona els anys 1491-1495, d'on són transcrits paràgrafs sencers; l'autor seria Rafael Tamarro, canonge de Sant Joan de Perpinyà (160-161). — J. P. E. [21.025]

Sílvia GÓMEZ MESTRES, *Los procesos de arreglo en los Pirineos Orientales. Antropología e Historia*, dins «Initium», 11 (2006), 485-508.

«Las transacciones [és a dir, l'acord o pacte extrajudicial entre parts] han jugado un rol importante en el derecho penal catalán, que a pesar de los procesos de uniformación jurídica, a los que se sometió en sucesivas ocasiones por parte de Francia, hasta entrado el siglo XIX mantuvo el recurso a la transacción penal...» (485). No gaire després de la seva annexió a França, arribava amb l'Arrêt del 1670 el primer intent d'uniformació jurídica dels Comtats catalans, que limitava la transacció a «aquellos crímenes que no merecían pena afflictiva o capital» (442);

havia nascut un problema legal, els juristes rossellonesos se n'ocuparen i el ms. 21 de l'ADPO ha conservat les observacions del conseller Noguera sobre el tema, ací resumides (493-495). El problema seguia viu fins ben entrat el segle XIX. — J. P. E. [21.026]

El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà, a cura de Joan PEYTAVÍ DEIXONA (Acta Notariorum Cataloniae, 15), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 675 pp.

És ben sabut que el 1700 el rei de França obligava a redactar en francès els actes civils i administratius en els Comtats Catalans del Nord i el manual del notari perpinyanès Jaume Esteve i Lloran, de família de Prada de Conflent, és un document immediat de com aquell 'arrêt' fou complet. El manual es conserva a Perpinyà, ADPO, conté quatre-cents setanta-un documents (49-640), ací transcrits, entre els quals es troba l' 'arrêt' esmentat en traducció catalana; la rica documentació permet de prendre el pols a la vida de Perpinyà i de la comarca de Rosselló, seixanta anys després de l'ocupació francesa; l'editor ha estudiat la llengua del manual, il·lustrativa de la situació esmentada, a base dels gal·licismes que a l'hora d'escriure ja s'esmunyien en el text. — J. P. E. [21.027]

Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre de 2004), a cura d'Albert BALCELLS i Josep MASSOT, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 56 pp.

Aprofitant l'avinentsa de la presència d'una representació de la Secció Històricoarqueològica de l'IEC a Perpinyà, foren recordats en breus resums alguns aspectes històrics dels Comtats, en concret Anscari Manuel Mundó, *La documentació de la Catalunya Nord anterior a l'any 1000. Catalunya Carolíngia. Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Cerdanya* (9-12: recensió de l'edició en dos volums, en les pàgines 542-546); Eva Serra Puig, *La representació de la Catalunya Nord a les institucions polítiques catalanes abans del'annexió a França* (13-19); Eulàlia Duran, *Corpus textual de la Catalunya Nord: catàleg d'impresos rossellonesos* (21-30); Xavier Barral i Altet, *Josep Puig i Cadafalch, els Pirineus i l'arqueologia monumental romànica de la Catalunya Nord* (31-44); Josep Massot i Muntaner, *Els erudits rossellonesos i l'Institut d'Estudis Catalans* (45-51); Francesc Fontbona, *Notes sobre les relacions artístiques modernes Catalunya Nord-Catalunya Sud* (53-56). — J. P. E. [21.028]

Mercè COMAS, *Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII*, dins «Randa», 57 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell, 3), 55-74.

L'autora proposa tres punts: visió global de la impremta a Perpinyà fins a la primera meitat del segle XVII (activitat discontinua i normalment d'una sola impremta, coronada amb el *Sumari...* d'Andreu Bosch: 55-59); edicions contemporànies de la impremta perpinyanesa i llur temàtica: ensenyament del llatí, història política del Rosselló, fulletons de fets concrets, disquisicions jurídiques, temes religiosos i pràctica de pietat: 59-67); i les justificacions de la llengua utilitzada, amb particular atenció a les que expliquen l'ús de la llengua catalana (67-69); al final hi ha relació cronològica de totes les obres impreses a Perpinyà en el primer terç del segle XVII (69-73) i bibliografia que s'hi refereix (73), amb sigles dels fons que n'han conservat exemplar (74). — J. P. E. [21.029]

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Aprenents, oficials i mestres artesans a la Plana de l'Arc durant el segle XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 219-230.

L'AHP provincial de Castelló de la Plana, *Protocols*, ha proporcionat vint-i-una actes d'afermament d'aprenents, un d'oficial i cinc de mestres per a les parròquies de Benlloc, Borriol, Cabanes i Vilafamés; la major part d'aprenents tiraven a espardenyers; el conjunt procedia

també de l'Alcalatén, de la Plana i del Maestrat; l'autor analitza allò que les actes diuen de les condicions sobretot laborals de cada categoria i de l'examen previ, com també dels materials consignats en inventaris d'obradors (220-226). Hi ha llista de les vint-i-set actes notariaus implicades, amb la corresponent referència en l'esmentat arxiu (226-228) i llista alfabètica nominal dels afectats (228-230). — J. P. E. [21.030]

Josep M. GRAU PUJOL, Josep MORAN OCERINJAUREGUI, *Difusió de cognoms derivats de topònims de les Muntanyes de Prades a les terres de l'Ebre, País Valencià i Mallorca (segles XII-XX)*, dins *Poblet-Prades*, 357-366.

El DCVB i l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines, els fogatges de les poblacions ja publicats o encara inèdits i els registres parroquials de les respectives poblacions de les Muntanyes de Prades hen estat la base per a trobar llurs topònims convertits en cognoms a les Terres de l'Ebre, a València i a Mallorca a partir de la reconquesta. Els topònims-cognom són: Albiol, Arbolí, Capafonts, Febró, Mont-ral, Mussara, Prades, Riba, Rojals, Siurana, Vallclara i Vilanova de Prades (358-363). Segons la recapitulació, tant com la presència dels dits topònims-cognoms és del 50 % a les terres de l'Ebre i del 66 % a València, baixa al 33 % a Mallorca (364). Hi ha bibliografia (365-366). — J. P. E. [21.031]

Josep M. GRAU I PUJOL, Valentí GUAL I VILÀ, *Notes documentals sobre la presència del llop a les Muntanyes de Prades i a la seva plana (Camp de Tarragona i Conca de Barberà) en els segles XVI-XVIII*, dins *Poblet-Prades*, 413-424.

Aplec de notícies proporcionades per l'actual Arxiu de Poblet, Armari III, Calaix 31, *Comptes del bosser 1589-1592*, on sovintegen les gratificacions per llops deixats morts a la porta del monestir i d'altres notícies sobre penes a caçadors furtius (416). També la Comuna del Camp retribuïa per llop eliminat, tal com consta a la Selva del Camp, Arxiu de la Comuna del Camp, registres 305-312 (417-418); també tenim la llista dels veïns de la Selva del Camp que declararen posseir arma el 2 de juny del 1704, de l'AHM, registre 2735 (419-421). — J. P. E. [21.032]

Ramon AMIGÓ ANGLÈS, *Presència de neveres (pous de neu) al Priorat*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 60 (2005), 187-201.

En les presents pàgines l'autor estableix la llista tant de les poblacions, en les quals els possibles pous de neu no han deixat cap rastre (189-192), com d'aquells on n'ha estat trobat (193-200), i així recorda la documentació del segle XVIII que certifica la seva existència a Cornudella (193); també recorda la *Memòria de la neu portava Banús del pou de la Fatarella...*, relativa al Mas de Magrinyà, terme de Coldejou, pertanyent al segle XVIII, document de la Comunitat de Preveres de Reus (196); i sobretot documents diversos del mateix segle, que relacionen pous de neu amb la Carroixa de Scala Dei (198-199). Hi ha bibliografia (201). — J. P. E. [21.033]

Ramon PLANES I ALBETS, *L'orgue del monestir de Santa Clara de Puigcerdà encomanat a Celdoni Bordons (Solsona, 1637)*, dins «Ceritania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2005), 249-250.

La raguèlia solsonina dels Bordons entre mitjan segle XVI i XVII construïren orgues per a esglésies de la ciutat de València i per a un bon nombre de les de Catalunya, a les quals ara s'afegeix Puigcerdà. L'orgue fou encarregat per Joan Aranyes, mestre de capella de la Seu de Tortosa, i en el moment del conveni, l'orgue «ja està molt havant» (250). El conveni, del 7 setembre 1637, conservat a Solsona, AHC, *Protocols*, ací transcrit, precisa les característiques

musicals del nou instrument, el preu de setanta lliures i el termini d'acabament, per tot el 30 de novembre del mateix any. — J. P. E. [21.034

David BERNABÉ GIL, *El patrimonio de los marqueses de Rafal (1639-1736)*, dins *Señores y señoríos*, 253-304.

La documentació d'Oriola, ACat. i AHistòric, *Protocolos*, del Juzgado Privativo de Aguas del Azud de Alfaitamí, de Madrid, AHN, *Consejos*, lligalls diversos, i de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó* i els estudis precedents (254, nota 1), són a la base d'aquesta aportació sobre el patrimoni nobiliari dels dits marquesos, el 1638 condicionat a herència unitària (258-259), tot i que l'hereu disposés d'altres béns que els de la Casa, que en els anys considerats fou de poca capacitat procreadora, i així el patrimoni anà augmentant per successius matrimonis (261-264 i 273-274), del qual són analitzats els béns agrícoles (266-274), les propietats urbanes (274), el bestiar (275-277), els crèdits (278-280) i els grans blocs constitutius del marquesat de Rafal (281-286) i de la Puebla (286-292), als quals calia afegir quantitat de propietats útils en zona de reialenc (292-298); el conjunt de tots els béns és reduït a quadre sinòptic (298-299). És transcrit en apèndix el contracte d'establiment a una família de llauradors de Rafal el 1634, en valencià, d'Oriola, AH, *Protocolos* (300-304). — J. P. E. [21.035

Jordi MORELLÓ BAGET, Daniel PIÑOL ALABART, *La lluita per l'aigua a Reus. Abastament, gestió i conflictes fins a principis del segle XX*, Lleida, Pagès editors 2006, 536 pp.

El present llibre és encapçalat per una afirmació del consell municipal de Reus, del 1640: «...Atesa la esterilitat del temps en lo qual està posada de tanta secada...» (15: la present notícia és envoltada per una ,secada' no menys ,tanta', la de la primavera del 2008). El capítol inicial del llibre ens recorda la multiplicitat tant sincrònica com diacrònica del tema: sincrònica perquè abasta tot allò que és relacionat amb l'aigua: pluviometria escassa, necessitat d'assegurar-se aigua d'altres indrets, tècniques de transport, xarxes de distribució, conflictes de l'ús, recerca de solucions celestials; i diacrònica, per l'evolució de les possibilitats tècniques en el curs dels temps i sobretot per la possibilitat de coneixement proporcionada per la documentació i utilitzada en publicacions sobre el tema en els països catalans, en el Camp de Tarragona i a Reus (29-37; cf. 527-534), bàsicament a partir de la de l'AM de Reus, ara a l'AHC, primer només l'escripta damunt pergamí, des del 1297-1298 la notarial i del 1444 ençà els *Manuale de Consells*, amb ordinacions sobre ús d'aigües, i el *Llibre de la cadena*; sèries que segueixen en l'Edat Moderna, completades amb documentació municipal comptable (sèries d'albarans) i amb una font específicament reusenca, la de les mines d'aigua (46-50). A partir d'ací, trobem en dues àmplies seccions exposada la situació en els segles de la Baixa Edat Mitjana, els posteriors a la reconquesta (57-159) i, amb més detall, en els de l'Edat Moderna (163-292). L'assortiment d'aigua al Reus medieval depenia de l'aigua de l'Almóster (64-70) i finalment, a les acaballes de l'Edat Mitjana, hom arribava a les solucions pactades dels anys 1459 i 1480 (148-159); i així, a partir dels *Usatges*, que concedien l'ús de l'aigua a les poblacions, i de la seva concreció a Reus en les *Cartes de poblament* del 1183 i 1186, som conduïts als detalls de les formes de particions i d'utilització tant en el reg d'hortes, com en les primeres decisions oficials del consell municipal (la de la creació de l'ofici d'aiguader i les ordinacions més primerenques: 136-143); el segle XVI continuà els intents de la segona meitat del XV, encarregant a saurins el descobriment de noves deus d'aigua dins el terme (165-172); l'enduriment de les condicions de vida amb l'augment de la necessitat d'aigua de rec en el segle XVII obligà a estendre la recerca de nous cabals hídrics fora terme, amb les noves inversions en obra pública de conducció i els consegüents plets (177-207); de més a més, calgueren abeuradors per al bestiar i més aigua per a blanquers, saboners i paraires, i per als alambins de l'aiguardent (223-229); tot plegat enfortí la implicació del consell municipal en el control sobretot sanitari de l'aigua i en la seva finan-

ciació (231-281). L'aportació del segle XVIII fou sobretot urbanística: fou coberta la pràctica totalitat dels recs i multiplicades les fonts públiques (285-292). L'apèndix documental aplega catorze peces, datades entre el 1298 i els darrers anys del s. XVIII (473-506). La bibliografia ja ha estat indicada. — J. P. E. [21.036]

Carlos RIZOS JIMÉNEZ, *Nombres de aldea en la baja Ribagorza occidental: estudio histórico-lingüístico*, dins «Alazet. Revista de Filología», 11 (1999 [2000]), 47-71.

Són ací, 'aldea' les unitats menors de població, algunes de les quals han seguit habitades fins fa ben poc; de cada un dels seus topònims (d',Aldea' a ,Villagarda'), col·locats dins el sistema lingüístic català i estudiats filològicament quant a la seva procedència, n'és donat al començament del respectiu apartat, amb el màxim de fidelitat literal, el fragment o fragments documental(s) dels segles medievals o moderns, on consta el dit topònim. Hi ha bibliografia (69-71). — J. P. E. [21.037]

Eugeni PEREA SIMÓN, *Onomàstica de Riudoms* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 460 pp.

[En relació amb aquest llibre, cal tenir present que d'acord amb el títol, no es limita a aplegar la toponímia d'aquell terme, ans s'estén a tota l'onomàstica, incloent noms, cognoms i malnoms documentats de les persones riudomenques]. Els noms anteriors al segle XIX són coneguts gràcies a la seva compareixença en documentació d'aquells segles, degudament sistematitzada, com també ho són els arxius que la conserven (destaquen l'AM i l'AP de la vila, aquest conservat a l'AHA de Tarragona, amb registres notariais de la parròquia des del 1447), en les pàgines 61-68. El cos de l'obra consisteix en la llista alfabètica dels noms (*abadia* fins a *Zum-zum, el mas del*), després de cada un dels quals és (o són) transcrita la frase (o frases) dins la qual (o les quals) el dit nom és documentat, normalment durant els segles de l'Edat Moderna; en alguns casos entre el nom i la frase documental hi ha notícies sobre la ubicació i les modificacions en el curs del temps (71-457). Hi ha bibliografia (68-70) i cinc plànols, quatre del terme municipal i un dels carrers de la vila (entre les pàgines 70 i 71). — J. P. E. [21.038]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Notes d'arxiu sobre els Armengol, barons de Rocafort de Queralt*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 24 (2006), 110-116.

Aplec de notícies dels segles XVI-XVIII relatives a membres de la dita família, trobades en els arxius de Tarragona, Catedral i Històric, de Montblanc i de Valls, AHC, i de Barcelona, AREial (ACA); la majoria corresponen a activitats econòmiques, com venda o arrendament de drets senyoriais, i a moments biogràfics, com capítols matrimonials, testaments i sepultures, o a fets de la Guerra dels Segadors. — J. P. E. [21.039]

Julien LIGAUD, *Être peintre en Roussillon à l'époque moderne (1650-1730)*, dins «Domitia», 4 (2003), 47-56.

Julien LIGAUD, *La polychronie baroque en Roussillon*, dins «Locus Amoenus», 7 (2004), 226-236.

A Perpinyà des del 1560 els dauradors formaven gremi amb els argenters; el 1698 era prohibit de practicar simultàniament els oficis de pintor i de daurador; la formació era gremial, d'aprenentatge sota mestre, fins que al final l'aprenent presentava una obra de mestre feta per ell. L'ADPO, 4E 52-58 i d'altres sèries, conserva la documentació relativa als dauradors que treballaven al Rosselló; la major part eren indígenes, però set eren de les comarques veïnes al Rosselló del Principat de Catalunya (227: taula); tot un apartat és dedicat a individuar eines i estris de treball, en particular els dels dauradors de retaules (228-230, i 231: taula). La tercera part

exposa l'activitat, en la qual l'autor distingeix l'encàrrec, les etapes de la feina i el cobrament; l'emplejar hauria estat una feina complementària, com el daurat dels marcs (aquest documentat a Ribestaltés, AP, *Llibreta de la confraria de la Sang*) (230-236). — J. P. E. [21.040-21.041]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Els erudits rossellonesos i l'Institut d'Estudis Catalans*, dins *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre 2004)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 45-51.

Des del primer moment de l'IEC hi hagué relació ben viva amb Puigcerdà a través del director de l'ADPO, Jean Auguste Brutails; després, durant anys hi hagué nomenaments de membres corresponents, i en els darrers decennis ja han esdevingut numeraris. — J. P. E. [21.042]

Christian GUILLERÉ, Anthony PINTO, *Le port de Sant Feliu de Guíxols et l'expansion catalane (1340-fin du XV siècle)*, dins «XVIII Congrès Corona». II, 1233-1248.

Exposició definida com a ,rapide survol' (1243). Les primeres pàgines indiquen les dificultats amb què topa una història del dit port, no essent la menor la dispersió de documents en els arxius de les ciutats de la Mediterrània (1233-1235); i així, els autors es limiten a presentar les persones dels mariners i la construcció naval, temes que porten als tipus de navegació. El 62 % dels oficis guixolencs coneguts pel fogatge del 1360 pertanyen a gent de mar, començant pels patrons de naus, i a d'altres oficis de marineria i alguns són coneguts com a víctimes de corsaris, esclaus inclosos (1236-1238). En dressana o en la platja, la construcció de naus, privades o reials, era contínua (1238-1239); eren naus de vela, en general per a cabotatge, però podien fer travesses llunyanes amb tota sort de mercaderies, sobretot gra (1239-1241). La construcció contínua de naus era senyal de la vigoria del conjunt; els vaixells augmentaven en tonatge i encarien de preu. La base documental és l'ACA, *Batllia general* i Girona, AH, *Notaris. Sant Feliu de Guíxols*. — J. P. E. [21.043]

Ildefonso FERRERES ALEU, *Historia de la villa de San Mateo* [Edició de Tomàs SEGARRA ARNAU] (Història i Documents), Castelló, Diputació 2006, 224 pp.

Aquesta història hauria estat escrita el 1836, però entra en la present secció perquè, tal com diu el mateix autor, ha estat escrita a base de les informacions proporcionades pels historiògrafs valencians entre Vicià i Cabanilles, citats constantment, i de les ,escrituras antiguas' i ,algunos archivos' (20); per això, es distancia clarament dels orígens heroics d'alguna població valenciana (24). Alguns capítols tenen particular relació amb el present anuari, com el terç, sobre *Situación de San Mateo y número de vecinos*, pel seu interès demogràfic (33-36), el sisè *Gobierno y privilegios de San Mateo*, perquè darrere ell hi deu haver alguna o algunes *Ordinacions* antigues (45-51), l'onzè, *Escritores hijos de San Mateo*, perquè informa de les publicacions de l'humanista Pere Jaume Esteve, de Bartomeu Cucala i el seu *Baculus pastoralis*, del gramàtic Francesc Gavaldà, comentador de la *Gramàtica* d'En Torrella, de Narcís d'Arano i Oñate, «curioso observador de la propiedad de la lengua lemosina», traductor d'Ausiàs Marc «en octavas rimas castellanas», de fra Francesc Crespí de Valldaura, bisbe de Vic, mort el 1662, del també gramàtic i humanista Miquel Grifolla i Giner, entre els títols del qual hi ha la *Diaria y verídica relación de lo ocurrido en los asedios de la villa de San Mateo... en los años 1649, 1705 y 1706* (67-75), el tretzè, *San Vicente Ferrer viene a San Mateo* (81-82); i notícia de l'antic arxiu parroquial, del 1580 ençà, amb transcripció de les tres primeres anotacions de baptisme, matrimoni i sepultura (88); i els tres capítols 23-25 dedicats a les tres guerres i setges: *Guerra de Germania y primer sitio de San Mateo* (151-156), *Guerra con la Francia y segundo sitio de San Mateo* (157-158) i *Guerra de Sucesión y tercer sitio de San Mateo* (159-163). Hi havia memòria col·lectiva dels darrers actes del Cisma d'Occident (59-62). — J. P. E. [21.044]

Montserrat OBIOLS BOU, *El monacat femení a la Catalunya medieval. Santa Maria de Valldaura (1241-1399)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 177-198.

Resum de la tesi doctoral de l'autora, consagrada a descriure la història del monestir cistercenc de Valldaura, que ella ha pogut reconstruir mitjançant l'anàlisi dels cent setanta documents de la casa conservats avui a Madrid, AHN i d'altres documents de l'ACA, de l'ASVaticà i d'altres arxius eclesiàstics i civils. Exposada la hipòtesi de treball, l'autora esbrina els punts tractats en la tesi: la relació entre la vida eremítica i les petites comunitats monàstiques, especialment cistercenques; els orígens del monestir de Santa Maria de Valldaura (1241-1399); la crisi, ruptura i divisió del monestir i de la comunitat; i la clausura, vista com a violència de poder, de dret i de gènere. — J. de P. [21.045]

Albert VENTURA RIUS, *El testamento de D. Pedro Miralles ,el Antiquo' (1550-1627) fundador del Colegio de Jesuitas de Segorbe y otras instituciones en Caudiel*, dins «Anales Valentinos», 63 (2006), 123-141.

El testament, datat el 14 IV 1626, és ací transcrit de València, ARV, *Processos*, I/P, 1419 (131-140); nat a Bejís, emigrat a Amèrica, d'on tornà molt ric, rebé títol de cavaller i dels seus béns sorgiren a Caudiel un col·legi d'Agustins Descalços i el de Jesuïtes de Sogorb, amb les condicions ací descrites (128-130). — J. P. E. [21.046]

Mª Cristina FORNS DE RIVERA, *Pere Guarda i Martí, estirp d'una nissaga de notaris de la Seu d'Urgell (1720-1776)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 217-274.

A base d'arxius diversos (Seu d'Urgell, ADiocesà, *Sanaiija*, i AM; Lleida, AHProvincial; Barcelona, ACA, *Notaris*; i AHPB; i Andorra, Arxiu Nacional), i després de pàgines dedicades a la Seu d'Urgell a començament del XVIII (221-223), trobem el desplegament d'algun dels quinze fills de Jaume Guarda i Margarida Martí (218-219), en concret del futur notari, Pere, nat el 1720, segurament estudiant de gramàtica (llatina) a la Seu, aprenent de notari a Barcelona durant vuit anys; el 1744 ja ho era i el 1745 encetava el seu primer manual (224-227); casat, les seves relacions familiars s'ampliaren, i parà casa, la distribució de la qual és coneguda per l'inventari de béns, on consten els seus llibres (233-238); vidu, contragué segones nocces (240-241); la seva activitat notarial és descrita en general (242-245), després més en particular: les famílies-clients (245-248), els eclesiàstics (249-251: amb notícia de la biblioteca particular del bisbe, Francisco Fernández de Xàtiva, llegada al seu nebot (249-251), la casa de la ciutat (252-253), la duana i l'exèrcit (253-256), els clients de pagès, visites incloses (254-259), i Andorra (262-264); entre els protocols s'esmunyí part d'un quadern de comptes del 1770, reduït a quadre (259-262 i 271-273); no sembla que incidís en la política municipal, tot i que, per notari, tenia el càrrec de regidor terç (264-266); amb els companys notaris la relació fou la normal (267-270). Hi ha arbre genalògic, també de les raguèlies notariales emparentades (274). — J. P. E. [21.047]

Ramon PLANES I ALBETS, *Les ordinacions de la Confraria de Sant Sebastià de Solsona i els esquellots (1606)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 523-525.

A les *Ordinacions de la Confraria de Sant Sebastià* de Cardona s'afegeixen ara les de Solsona, de l'AD, *Confraria de Sant Sebastià*, 38, ací transcrites (524-525). Era una forma d'enquadrar dins l'autoritat municipal els moments de gatzara, assegurant que també aleshores totes les actuacions es trobaven sota control: per això també portava el nom d'«Abadia del Mal Govern» i, segons les ordinacions, regulaven, entre d'altres punts, «moltes coses de burla... y altres

demés coses de burla», i explícitament els esquellots, que hom procurava de transformar en un «pagament de cinc sous a la [dita] confraria». — J. P. E. [21.048]

Vicent GIMENO I ESTORNELL, *Notícies per a la història de la vila i parròquia de Suera. Amb la col·laboració de Josep Martí i Montoliu*, Castelló, Diputació 2006, 458 pp.

Només d'encetar la lectura del llibre, sabem que Suera es troba «al peu de la Serra d'Espadà» (20) i això evoca una de les darreres accions bèl·liques dels sarraïns en el Regne de València; després ens serà explicada amb detall (47-50), però de moment ja sabem que som en zona, que durant segles serà de dues religions; sense que es modifiqués la població sarraïna d'abans de la conquesta, el 1259, Jaume I donava la baronia del ‚castrum et villam de Suera‘ amb els de Fanzara, al seu fill Pere d'Ayerbe (41-56), i lògicament el 1609 seria afectada per l'expulsió definitiva dels moriscs (66-68), i poc després rebria nova *Carta de població* per a nous repobladors cristians donada pel duc de Sogorb el 1612 (69-73). La secció del llibre dedicada a la parròquia (103-164) resulta més informada sobre la situació de l'Església en la zona, car a darreries del segle XIV, hi hagué un intent d'Ènec de Vallterra, bisbe de Sogorb, de fer agregar aquestes terres al seu bisbat (121-122), però la parròquia cristiana no fou establerta fins al 1602 (126-129) i no deuria funcionar normalment fins entorn el 1620, que és quan començava la documentació parroquial, segons inventari del 1896 (139: fou cremada el 1936); el 1661 sorgia la primera confraria, la del Roser, a la qual se sumarien d'altres fins a darreries del segle XVIII (140-164). Ultra els copiats en el curs del llibre, tenim un apèndix amb catorze documents, dels anys 1342-1612, en les pàgines 431-448. — J. P. E. [21.049]

Joan TRES, *Joaquim Vilardebò, un metge originari de Tagamanent amb afeccions literàries*, dins «Monografies del Montseny», 20 (2005), 101-124.

Aquestes pàgines presenten les de Joaquim Vilardebò, *Mas Vilardebò de Tagamanent. Copiat dels apuntaments i records de Joaquim Vilardebò i Cortès, aleshores a Barcelona, a 28 de febrer de 1889*, texts conservats en una llibreta, la localització arxivística de la qual no és indicada. La part terça dels dits apuntaments és una genealogia del Mas Vilardebò (113: fotogr.), que comença l'any 1200 (103), fa referència a l'arxiu del mas i als documents que hi són aplegats, començant per un acte d'establiment del 1200, conservats des d'ençà, i font de la reconstrucció genealògica dels Vilardebò (109-110) i d'algun dels episodis de la raguèlia fins a la Guerra del Francès (111-112). — J. P. E. [21.050]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (Addenda sisena)*, dins «Acta Numismàtica», 36 (2006), 19-29.

L'edició bàsica, en referència a la qual aquestes pàgines són un ‚addendum‘, és del 1994: ara dona variants en monedes romanes de llegenda ibèrica (19-20) o en monedes de Tiberi, Galba i Vitel·li, s. I pC (20-22); les noves dades són sintetitzades en el catàleg final (23-29). Hi ha reproducció fotogràfica de les dues cares de les monedes. — J. P. E. [21.051]

Maria RECASENS I ROVIRA, *La Comuna del Camp a l'Edat Mitjana*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de l'Alt Camp. Valls (Alt Camp)», VI/8 (gener 2007), 9-20.

La Comuna del Camp de Tarragona és una institució «singular, única, i avançada al seu temps, i democràtica» (9), tal com afirma l'autora, que en aquestes pàgines ens proporciona resum dels documents fundacionals, en particular de la sentència del metropolità infant Joan d' Aragó del 1330, donant valor jurídic a les decisions de la Comuna del Camp de Tarragona

quant a la distribució d'imposicions del baró-arquebisbe o del rei i a la participació en la defensa de la terra tant contra corsaris com en casos de guerra. Ací són recordats els moments més importants en l'actuació de la Comuna, suprimida per la *Nova Planta* de Felip V, i la participació de Valls en les activitats conjuntes. — J. P. E. [21.052]

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Festes barroques a Tàrrega els anys 1618 i 1619*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 175-202.

Les festes barroques targarines dels anys 1618 i 1619 foren dues, la de la ,sortija' el primer any i la de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu, el segon, que han resultat reflectides en l'AHC de Tàrrega, *Fons Municipal*: el notari del consell municipal, Pere Llorenç Rabassa, deixà descripció detallada de la primera en el *Llibre en lo qual estan continuades algunes actes y memòries de la vila de Tàrrega...*, festa reduïda a quadre sinòptic de participants (184) i text transcrit (193-195); la festassa de la Concepció, fou l'anella targarina de la celebració peninsular de la decisió de Pau V, prohibint afirmacions contràries a la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria: durà quatre dies el juny del 1619 i en resta descripció, aquesta vegada anònima en el mateix fons, *Llibre de capitulacions*, transcrita completa (196-201); l'autor subratlla la participació també de la noblesa en una festa popular i el caràcter barroc en la totalitat i en la desmesura de la celebració; són també transcrits els comptes de cada una de les dues festes (195-196 i 201-202). — J. P. E. [21.053]

Sílvia CANALDA I LLOBET, *El grabado internacional en la génesis del programa iconográfico de San Francisco de Asís en Terrassa (Barcelona)*, dins *Verum, pulchrum, bonum*. «Miscellanea di studi offerti a Servus Gieben in occasione del suo 80° compleanno», a cura de Yoannes TEKLEMARIAM, Roma, Edizioni Collegio San Lorenzo da Brindisi (Istituto Storico dei Capuccini) 2006, 693-718.

Sílvia CANALDA I LLOBET, *Humildad, penitencia y éxtasis: la exaltación del ideario de la recolección franciscana en la decoración del claustro del antiguo convento de Terrassa*, dins *Congreso franciscanismo*, 949-965.

[Cf. ATCA, XXV (2006), 740, núm. 19.173]. Tal com diu el títol, aquestes pàgines es fixen sobretot en les representacions que serviren de model a l'enrajolada del convent de Terrassa.

El segon títol, recordades les vicissituds fundacionals de la casa a primeria del segle XVII, es fixa en la característica d'una casa de recol·lecció franciscana i, encara que no n'és localitzat l'inventari de biblioteca, és sabut que les dites cases s'alimentaven de la *Legenda Maior* de sant Bonaventura i del *De conformitate vitae Christi* de Bartomeu de Pisa (956-957), que, com les rajoles de Terrassa, insisteixen en la humilitat extrema de sant Francesc d'Assís en fer-se trepitjar pels seus ,fratres', també en la senzillesa, en la penitència i en la pobresa com a passes vers la contemplació (960-962). Hi ha cinc fotografies de reproduccions (963-965). — J. P. E. [21.054-21.055]

Joan IVARS CERVERA, *Els noms de lloc i de persona del municipi de Teulada*. Pròleg del dr. Jaume COLOMINA (Premi d'Investigació Vila de Teulada, XIII), Teulada, Ajuntament i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta 2006, 472 pp.

Els dos arxius de la població (AM i AP), els provincials i municipals veïns (Dénia, AM; Alacant, AHP i ADiputació), els de València (ARV i ACol·legi Patriarca), de Madrid (Servicio Histórico Militar), de Simancas, AG, i de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*) han proporcionat la primera matèria de l'onomàstica de Teulada, (441-444), notícies completades amb àmplia bibliografia (433-440), ací agrupada per capítols de toponímia urbana de Teulada (25-106) i de Moraira (108-128), i de toponímia rural, sempre il·lustrada amb frases textuais tre-

tes de documentació antiga, on figura cada antropònim o topònim (123-397). Segueix el recompte d'antropònims per segles, del XIV ençà (332-343; en particular 351-366); també hi ha llista de topònims per segles (375-378). — J. P. E. [21.056]

M. Teresa SAUCO ÀLVAREZ, Susana LOZANO GRACIA, *El puerto de Tortosa: lugar de convergencia de mercaderes mediterráneos según los protocolos notariales tortosinos (siglo XV)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1249-1268.

La documentació de Tortosa, AHCTerres de l'Ebre, *Notaries. Bernat Vicent*, i de Saragossa, AHProtocolos, informa de transaccions mercantívoles, en particular de protestes i de reclamacions, i així tenim llista de persones implicades en protestes entre 1438 i 1461 (1254-1258) i dates de protestes i mercaderia implicada entre 1438 i 1461 (1259), sobretot llana i pells (1262). Documents d'un protest del 1455 són transcrits de la documentació de Bernat Vicent (1262-1266). — J. P. E. [21.057]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El faristol del cor de la catedral de Tortosa*, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», Època VI/27 (2005), 251-262.

Les pàgines inicials informen sobre la construcció del cadiram del cor de la Seu de Tortosa a darreries del segle XVI i sobre l'entallador Gabriel Domènech, en l'AHCTerres de l'Ebre, *Fons notarial*, documentat per altres obres en fusta; finalment és presentat i transcrit el contracte per a la construcció del faristol i d'unes banquetes, de Tortosa, ACap, *Actes capitulars* 22 (257-259). Hi ha notícia d'haver-se salvat algun fragment del dit faristol i sis reproduccions fotogràfiques (260-262). — J. P. E. [21.058]

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Escultura al Pla d'Urgell entre 1500 i 1640. Notes d'arquitectura*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 145-174.

Aplec de notes entorn de deu obres pertanyents a l'època del Renaixement en la comarca indicada en el títol, ubicades en les viles de Mollerussa, Castellnou de Seana, Palau d'Anglesola, Linyola, Barbens, Miralcamp i Vila-sana, relatives a creus de terme, façanes i portallades, capelles, un retaule i una imatge. Són indicats en cada cas els fons documentals que informen de llur construcció i la bibliografia que els ha estat dedicada. Tarragona, AHA, *Arbeca. Notaris*; Poblet, Arxiu Medinaceli; Cervera, AHC, *Tàrrrega. Notaris*; i Solsona, AHD, *Palau d'Anglesola. Notaris*; també és transcrita alguna inscripció, com la de la Creu de Terme de Castellnou de Seana (Carrer d'Amunt) (160). Hi ha cinquanta-dues fotografies i, al final, transcripció d'una capitulació per a Linyola i un rebut d'obres pagades al Palau d'Anglesola (174). — J. P. E. [21.059]

Maria GARGANTÉ LLANES, *L'arquitectura de les cases consistorials urgellenques d'època moderna (s. XVII-XVIII): influències i invariants*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 203-224.

Els primers edificis municipals són italians, d'on vingué a Catalunya en els segles XIV i XV l'impuls de construir-ne, i on la duplicat església-castell derivà en la d'església-casa de la vila. Les pàgines centrals de l'article, basades en documentació dels AHC de Cervera, Tàrrrega i Balaguer, de Solsona, AD, resumeixen allò que coneixem dels treballs i dels mestres d'obres de la Paeria de Tàrrrega (209-212), de la Casa de la Vila d'Agramunt (212-216) i de la d'el Talladell (217-218); s'acaben amb algunes consideracions sobre les cases senyoriales que esdevingueren consistorials (218-220). L'estudi és completat amb nombre de fotografies. En apèndix són transcrits tres contractes: de la Casa de la vila i de la casa senyorial Siscar, d'Agramunt,

de l'AHC de Balaguer, i de la Casa de la vila d'el Talladell, de l'AHC de Tàrrrega (221-224). — J. P. E. [21.060]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre tres retaules urgellens (1700-1794)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 235-243.

Continuant les seves publicacions de documents sobre retaules urgellens (237, nota 7), l'autor n'afegeix ara sis, tots de Cervera, AHC, *Fons notarial* de Cervera, Tàrrrega i Bellpuig, respectivament. Els quatre primers són encàrrec i èpoques de pagament del retaule del Sant Crist (parròquia de Bellpuig), el cinquè és l'encàrrec del de sant Joan Baptista per a l'altar major del Poal; i el sisè és el contracte per al retaule de l'església d'Utxafava (ara, Vila-sana), [en el qual no figura quin sant o misteri s'hi ha de representar]. Els sis documents són publicats ací (238-243); només el darrer, del 1794, és escrit en llengua castellana. — J. P. E. [21.061]

Mª Luisa CABANES CATALÀ, *La delimitación geográfica eclesiástica del Reino de Valencia: la repoblación y las restauraciones de diócesis*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVIII (2006), 451-471.

«...estado de la cuestión de los estudios sobre las tres diócesis valencianas, en función de los trabajos ya realizados...» (451), treballs que es basen en la delimitació de les províncies romanes i en la documentació visigòtica (subscripcions de concilis) i del temps de la reconquesta. Trobem aplecs de dades sobre els bisbats visigòtics de Xàtiva, de Dénia, d'Elx i de l'èfimer d'Elo/Elda (452-455). Ja en els segles de la restauració, l'autora informa de les lluites polítiques i eclesiàstiques entorn el bisbat d'Albarrassí-Sogorb (pertanyença a la Corona de Castella i a la província eclesiàstica de Toledo?), fins a la separació dels dos bisbats el 1577, definitivament tots dos en províncies eclesiàstiques de la Corona catalanoaragonesa, Saragossa i València (456-458). No fou menor la lluita per l'adscripció de València a una de les dues metròpolis, davant la decisió inflexible de Jaume I a favor de Tarragona, totalment d'acord amb la història, car «la línia del Júcar... dividía el conventus jurídico Tarraconense y Cartaginense, y luego fue asimismo frontera entre las provincias del mismo nombre» (452-453): [i després entre Tarragona i Toledo, successora de Cartagena i entre Cartagena i València, successora de Tarragona en la frontera ,dellà Xixonar'] (458-463). No menys polèmica i remoguda fou l'elevació d'Oriola a capital de bisbat entre les dues corones i ja de forma directa entre Oriola i Cartagena/Múrcia entre els segles XIV-XVI, fins que el 1564 Pius IV i Felip II tallaren les batusses confirmant el bisbat d'Oriola (464-470). — J. P. E. [21.062]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La política d'establiment i construcció de molins al Regne de València durant el regnat de Jaume II*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 2172-2204.

D'aquestes pàgines en resulta «una clara acceleració quant a la política de la monarquia sobre concessions i nous establiments de molins... especialment a la comarca de l'Horta» (2177), paral·lela a la de Mallorca, coincidint, però diversa de la d'Aragó i de Catalunya (2178). El pas del segle XIII al XIV fou de creixement demogràfic i del nombre de molins, pendents sempre de la concessió d'aigua pel rei o pel baró (2179-2180); són coneguts els de concessió reial per la documentació d'ACA, *Canç., reg.*, on l'autor ha descobert 140 documents (2181-2183), sis per a Castelló i Elx (2185). La gran majoria eren fariners, alguns arrossers o batans, essent normalment explícit en la concessió el permís per a l'arròs i batans (2188); també era normal que fossin de roda o rodet horitzontal, accionats per aigua corrent o embassada (2190); a Peníscola en fou concedit un de vent (2191); era obligat moldre en el molí del propi terme (2193); les concessions reials anaven a ciutadans de València o a servidors de la casa reial (2194); els concessionaris eren els titolars del molí, però el podien llogar, sotsestablir o explotar en societat (2195). Són transcrites d'ACA cinc mostres de concessió diversa (2197-2202). — J. P. E. [21.063]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les terres meridionals del País Valencià després de l'annexió (1304): la població, l'organització del territori i de l'economia*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2041-2059.

Les seves quatre comarques tenien població cristiana i sarraïna; les poblacions principals eren de cristians (uns 8000), els poblets de sarraïns (uns 7.500); el conjunt formava la part del País Valencià ,dellà Xixona'; les poblacions de cristians anaren rebent l'estructura jurídica i la moneda de les del Regne de València, amb inseparabilitat de la Corona (2045-2048); reberen franquícia de tributs onerosos per al mercadeig (lleuda, peatge, pesatge...); l'economia de les viles fou estimulada amb fires i mercats i amb la protecció de produccions específiques, com les de vi o de gra, amb els consegüents permisos de tretes; en indústria, prenia volada el teixit i el tint i la seva comercialització a través de Mallorca (2051-2054); l'aplicació de marques en comerç estranger eren particularment difícils (2049-2051). Les dades precedeixen d'ACA, *Canc.*, *reg.* i d'estudis tant de l'autora com d'altri. — J. P. E. [21.064

Antonio José MIRA JODAR, *Circuitos marítimos de intercambio y comandas mercantiles en Valencia durante la primera mitad del siglo XIV*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1369-1393.

Trobats en protocols de nou notaris del ARV (1388, nota 2), l'autor estudia cent seixanta-set comandes mercantils i redueix a quadres el resultat de l'estudi: de socis col·laboradors i d'inversors (1370), d'origen autòcton o foraster dels dits socis (1372), de categoria socioprofessional dels socis regnicols (1373), de comandes i/o d'operacions mercantils (1376), de localització econòmica de les comandes valencianes (1377) i dels llocs de sortida de les dites comandes (1378). En apèndix, de més a més, les dades són reduïdes a tretze nous quadres (1383-1388). — J. P. E. [21.065

M. Eugenia CADEDDU, M. Rosa MUÑOZ POMER, Vicent PONS ALÓS, Mateu RODRIGO LIZONDO, *Valencianos en la conquista de Cerdeña a través de un registro de Lletres del Justicia civil de Valencia (1322-1323)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 225-250.

L'ARV, *Justícia civil. Lletres*, 10, del març al desembre 1323, certifica que 248 acordats a l'estol reial destinat a Cerdenya, la immensa majoria dels quals eren valencians, havien presentada al Justícia civil de València la corresponent lletra reial d'allongament o allargament de deutes, certificant que el portador s'havia inscrit en la taula d'acordament per al dit estol reial, cosa que li permetia d'ajornar legalment el retorn d'un deute (226-227); hi ha llista nominal dels deutors interessats (234-241) i en apèndix quatre mostres de documentació corresponent (241-246). — J. P. E. [21.066

Josefina MUTGÉ VIVES, *Contribució de València a la guerra catalanogenovesa de 1330 a 1335*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 309-326.

Aquella guerra afectava sobretot Barcelona perquè dificultava el mercadeig per mar; per això, l'autora es basa en l'AHCB, *Consell de Cent. Llibres del consell*, 11. El setembre del 1330 es comença de preparar l'estol barceloní, cosa que desembocà en les primeres ,imposicions municipals' (311); en començar el 1331 hi hagué acord de col·laboració entre Barcelona i València; a partir d'ací, els esdeveniments són resumits any per any: armament de galeres, rutes de control per la Mediterrània contra genovesos i granadins, aliats, segrest de vaixells catalans portant gra de Sicília (Mal Any Primer) i fortes pèrdues catalanes per atacs genovesos. — J. P. E. [21.067

José BORDES GARCÍA, *Producción y comercio textil en la Valencia bajomedieval (1350-1450)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 957-974.

L'ARV, *Justícia de 300 sous* i *Prot. notarial*, l'AMV, *Manuale de consells*, i l'ACol·legi Patriarca, *Prot. not.*, han proporcionat la documentació que permet d'analitzar la producció de drap valencià i de veure el trànsit de l'autarquia a la integració de mercats, la mercantilització del producte i l'extensió de la manufactura, temes sobre els quals la ciutat promulgà normes, conegudes en els *Manuale de consells*, acceptant, d'una banda, utilitatge tèxtil estranger, però, imponent, de l'altra, garanties de producció, a fi que el drap fabricat a València tingués la qualitat exigible, com l'examen previ al mestratge i el marcatge de les peces amb l'escut de la ciutat, fabricades en obradors d'artesans independents, entorn als quals hom discuteix si ja hi actuà un primer capitalisme (958-964). La segona part aplega notícies de fonts diverses sobre l'activitat mercantil drapera de tota mena de protagonistes valencians, forasters i estrangers, de manera que «el control del proceso productivo textil y la comercialización de la pañería por parte del grupo de los pelaires nunca fue total» (966). — J. P. E. [21.068]

Vicente GRAULLERA SANZ, *Los abogados de la ciudad de Valencia*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 551-567.

Els primers anys després de la conquesta el consell de la ciutat tenia advocats 'ad casum'; a mitjan segle XIV el consell necessitava advocats d'ofici amb estudis universitaris de (quiscun) dret; l'autor en ressegueix la trajectòria fins a les Germanies (553), a base de València, AMV, *Manuale de consells*, d'on són assenyalades les decisions fins al 1418 (554-557); a mitjan segle XIV els advocats del Consell eren quatre, cada any renovables de dos en dos; segueix l'enumeració dels afers sobre els quals el Consell demanava informe jurídic (557-562); al final hi ha llista cronològica dels advocats de la Ciutat de València, 1299-1522 (563-564). — J. P. E. [21.069]

Jill R. WEBSTER, *Efímera valenciana. Notes sobre homes distingits de la València Medieval*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1767-1775.

A base de València, ACat. *Pergamins*, i ARV, *Fons notarial*, l'autora dona a conèixer alguns detalls relatius a frares mendicants, a pintors i a relligadors de llibres, alguns d'ells conversos: Simó de Carcassona i Simó de Tاراçona (1771). Quant a pintors, és transcrit [d'on?] un document, pel qual Jaume Çareal, pintor de Morella, es llogava per mosso al també pintor Pere Nicolau el 1402 (1774). — J. P. E. [21.070]

Paula NAVÍO LATORRE, *Armamento de naves en Valencia a principios del siglo XV*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 975-984.

Informació i anàlisi de les actuacions, a càrrec de la ciutat de València, en la preparació d'una nau per a la lluita contra accions corsàries sofertes per mercaders valencians entorn Cartagena, a base del registre de l'ARV, *Prot. not.*, 697, del 1421, ací resumit (977-979); les pàgines següents contenen relació diària de compres de material divers (980), d'objectes bèl·lics (981) i de queviures i estris de cuina (982). — J. P. E. [21.071]

Fancisco Javier MARZAL PALACIOS, *El colectivo esclavo presente en la ciudad de Valencia en la década de 1430 (procedencia, sexo y edad)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1439-1457.

De les dades proporcionades pels documents notarials contemporanis de l'ARV, *Protocol*, l'autor en recull les informacions relatives a la procedència (1440-1443), al sexe (1443-1444) i a l'edat (1445-1446) dels esclaus documentats durant aquells anys en la ciutat de València, en què és nova i notable la presència de negres subsaharians, al costat dels tàrtars orientals i dels sarraïns; també que el comerç era en mans de catalans i de venecians i que els esclaus arribaven a València des de Mallorca o de Barcelona. — J. P. E. [21.072]

Antoni AURA GÓMEZ, *Los mercaderes catalanes en la ciudad de Valencia durante la Guerra Civil del Principado*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1115-1127.

La documentació de València, ARV, *Batllia general. Lletres i privilegis i Governació*, de l'AM, *Lletres missives i Aveïnaments*, i de l'APatriarca, *Protocolos*, unida a la de Barcelona, AHCB, *Protocolos*, permet de constatar que la Guerra de Catalunya contra Joan II provocà un desplaçament de mercaders barcelonins a València i d'algun a Perpinyà, però, acabada la guerra tot s'hauria normalitzat ràpidament. L'escorcoll de la documentació notarial dels anys 1458-1472 ha permès a l'autor de conèixer 238 mercaders catalans a València i tres canviadors (1116); hi ha informació especial, en part transcrita, de la protecció reial a la família Bertran, malgrat que el pare hagués restat a Barcelona amb els sublevats (1117-1118); els anys 1462-1465 predominaven els mercaders barcelonins, després, en canvi, els d'altres bandes de Catalunya, tant com les successives crides reials dificultaven l'activitat dels no afectes al rei (1119-1123). Solucionat el conflicte, en un sol any la presència de mercaders catalans saltà de quatre a vint i al cap de quatre anys eren vuitanta-quatre (1123-1124). — J. P. E. [21.073

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Las reliquias en la Valencia tardo medieval. La formación del relicario de la catedral de Valencia*, dins *Culti, santuari*, 435-456.

Amb la reconquesta cristiana de Jaume I el 1238 i la transformació de la mesquita major en catedral, València necessitava relíquies. La primera fou una espina de la corona, donada per Lluís IX de França (440); mort el rei Martí, algunes de les aplegades per ell anaren a la Seu de València per donació de la vídua, Margarida de Prades (440-441): de l'herència de la reina Violant de Bar arribà a la mateixa Seu una llarga llista de relíquies (441-442); el 1424, el rei Alfons IV Trastámara baratava per 44.000 florins el 'Cos sant' de sant Lluís d'Anjou, robat de Marsella el 18 XI 1423, barata dissimulada sota aparença de 'custòdia e comanda', prèvia taxació del valor per experts, tant de les joies unides al cos del sant com d'altres moltes relíquies, dipositades a la Seu en penyora dels 40.000 florins destinats a la conquesta de Nàpols (449-451). La nova donació de relíquies per Calixt III, ocasionà nova confrontació entre papa i rei, car aquest volia primer que un seu nebot (bord) fos nomenat bisbe de València i així hauria estat el nebot, però en realitat el rei, qui hauria rebut la donació, però el primer papa Borja no féu aquell nomenament perquè hauria estat com fer el rei senyor feudal de València. Les noves relíquies, amb el jubileu que les acompanyà, foren rebudes amb gran fervor popular (451-456). Les successives donacions són documentades a l'AC de València, *Pergamins* o *Protocolos notariales*. — J. P. E. [21.074

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *La capilla de los Montagut en el convento de San Francisco de la ciudad de Valencia*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 189-305.

En el pas del 1466 al 1467 la ciutat de València fou afectada de pestilència, també la família Montagut, detall que consta en més d'un testament (189-190); és particularment interessant el d'Aldonça de Montagut per la sèrie d'activitats que sufragà, començant per la sepultura familiar en l'església de sant Francesc de València, en la qual, però, calgueren d'altres complements ultra el treball del mestre d'obres, documentats tant a l'ARV, *Protocolos*, com en els de l'Arxiu del Patriarca, d'on són transcrits en l'apèndix els convenis o articulats per a les diverses obres dels anys 1469-1470 (299-304). Hi ha dues reproduccions de la zona en el *Pla del P. Tosca* i de l'església de Sant Francesc del 1840 (304-305). — J. P. E. [21.075

Francesc MASSIP, Alfons LLORENÇ, *La festa de l'Assumpció a la Catedral de València: originalitat i difusió d'un nou model teatral*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1675-1690.

El *Llibre de Antiguitats* dona constància de la forma com festes diverses eren solemnitzades a la Seu de València i la de la Mare de Déu d'Agost era de les que més; les primeres pàgines recorden els preparatius i l'instrumental tant per a aquella com per a d'altres representacions (1677-1679); fundada el 1371, la Confraria de l'Assumpció compartia la iniciativa de la festa, que incloïa el trasllat de la imatge des de la seu de la Confraria a la Catedral, l'estada ací el dia de la festa i tota l'octava, i la gran processó de retorn a la capella de la Confraria, seguint un camí que evitava d'entrar en el call jueu. Molts dels elements de la solemnitat foren copiats o imitats per altres ciutats. — J. P. E. [21.076]

Adele CONDORELLI, *El hallazgo de los frescos de Paolo de San Leocadio en la catedral de Valencia y algunas consideraciones acerca de Francesco Pagano*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 175-179.

Confirmació que darrere la volta barroca de la Seu de València s'han salvat en les zones gòtiques algunes almenys de les pintures renaixentistes de Paolo de San Leocadio, l'atribució de les quals a aquest pintor és documentada pels *Llibres de comptes* de l'AC de la mateixa Seu i confirmada per les característiques de la pintura. — J. P. E. [21.077]

Teresa CANET APARICI, *La abogacía fiscal. ¿Una figura conflictiva en la administración valenciana?*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 523-550.

L'autora es fixa en l'actuació de dos fiscals, Martí Pons de Castellví i Tomàs Cerdà de Tallada (528). En l'administració valenciana en començar el segle XVI, el fiscal formava part tant de Cancelleria com d'Audiència i de Consell Reial, però ja en la segona meitat es desdoblaria el càrrec en criminal i civil, era home del rei i normalment arribava a jutge de cort (524-527). En Pons, fill de fiscal que morí en acte bèl·lic contra els Agermanats (529 i 547, notes 20 i 21), fou sotmès a procés de visita, conservat a l'ARV, *Reial Audiència. Processos. 3ª part*; era sospitós de joc i de freqüentar, casat, una vídua, i d'ésser advocat de Xàtiva i de clients privats (532 i 537, notes 20 i 21); funcionà la solidaritat de classe, els companys declararen a favor seu i fou absolt (536). Cerdà de Tallada [cf. «ATCA», XXVI (2007), 1063-1064, núm. 20.709] havia topar amb el virrei, Francesc de Montcada, marquès d'Aitona, pels mètodes expeditius d'aquest o dels seus executors, contra la insistència del jurista a observar les exigències legals (538-539); la contraposició de virrei i d'advocat fiscal frenava l'administració pública, però l'advocat fiscal fou promogut i ambdós hagueren de col·laborar. El resultat fou que l'advocat fiscal s'hagué de limitar als càrrecs públics i que desaparegué la solidaritat de classe, car el fiscal s'havia convertit en fiscalitzador dels altres càrrecs (541-544). — J. P. E. [21.078]

Amparo FELIPO ORTS, *Felipe II y la inspección sobre el Patrimonio Real de la Ciudad y del Reino de Valencia*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 107-131.

Són ací documentats, de Madrid, AHN, *Consejos. Llibres*; València, AM, *Manuales de consells*, i Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, encàrrecs reials de control d'institucions del Regne de València, un dels quals, del 1564, havia d'informar de consistència i situació del Reial Patrimoni, per al qual foren redactades instruccions, ací publicades (123-131); alguna part d'aquell patrimoni seguia alienat des del temps de Joan I i sobretot des de les Germanies; alguns afers es trobaven en suspens, en particular la quantificació dels deutes de la corona a la ciutat de València. — J. P. E. [21.079]

José SARRIÓN GUALDA, *La «Tenença de Taula» en el Derecho Foral Valenciano. Contribución al estudio de los procedimientos de control de los oficios públicos en el Antiguo Régimen*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 677-696.

El control de les activitats dels oficials regis era previst i ja ha estat objecte d'alguns estudis; l'autor es fixa en la diacronia de la ,tenença de taula' «desde sus orígenes medievales, siguiendo luego su evolución hasta cuando nos permitan las fuentes» (678), és a dir, des dels *Fori Regni Valentie* fins a la darrera de les Corts valencianes, on ja no és clara la diferència entre ,purga de taula' i ,visita' (682); l'autor aplega i sistematitza la doctrina sobre aquella institució, sobre els «sujetos pasivo y activo, materia objeto de control, periodicidad y duración, posibles recursos y efectos jurídicos» (683-690). — J. P. E. [21.080]

Joan-Antoni SENDRA, *Sistematització dels diners valencians amb data de l'època dels Àustries 1610-1706. Presentació del diner de l'arxiduc Carles*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 155-174.

L'objectiu de l'autor és el de sintetitzar el material, ja conegut o novament descobert, dels menuts valencians fabricats a la seca de València entre els anys 1610-1706, bo i tenint present la tècnica de falsificació d'aleshores (156-158) i les variants de les diverses emissions, també en la inscripció, per als regnats de Felip II i III (III i IV de Castella), de Carles II i de l'arxiduc Carles (158-160, amb particular esment al C3 coronat: 162-163); segueix el catàleg d'aquests quatre regnats, on consten les respectives inscripcions i fotografia (163-174). — J. P. E. [21.081]

Isabel Amparo BAIXAULI JUAN, *El treball domèstic femení a la València del Sis-cents. De Polònia Seu a la casa de Mossèn Aierdi*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 133-156.

L'autora enfoca la seva recerca per camí doble, el de la trajectòria laboral d'una criada, que passà per cases diverses, o el de criades successives en una sola casa. El primer camí és aplicat a la morellana Polònia (Apolònia?) Seu, l'altre és conegut pel *Dietari...* de Mossèn Joaquim Aierdi (135-137). L'Apolònia hagué de recórrer al jutge a fi de cobrar d'amos diversos les seves anualitats i així la seva trajectòria és coneguda per l'ARV, *Governació. Judiciari 1970*, que certifica el pas de minyona per cases diverses a començaments de segle XVII, canviant a fi de millorar en la retribució (138-142). En la segona meitat, mossèn Aierdi havia posada casa, necessitava qui li'n portés el pòndol una majordona, i el servei corresponent; ací són transcrites les anotacions personals i econòmiques de les onze que serviren sota Tomasa Pla (145-148) i de les quatre que estigueren sota Felipa Marsal (149-151): eren dels voltants de València, de la Plana i dels Ports, i de l'Aragó; s'arribaren a establir relacions com de família (153-155). Hi ha tres quadres (146, 150 i 156). — J. P. E. [21.082]

Dolores GUILLOT ALIAGA, *El àmbit penal en la Valencia Foral y el delito de estupro*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 781-796.

En el codi penal valencià l'estupre no era sols violació, ans també relació sexual sota engany, normalment promesa de matrimoni a fadrina; no era perseguible d'ofici, sinó que s'havia de denunciar; l'ARV, *Governació. Processos criminals*, permet de documentar tant les denúncies com els passos següents del procés, d'on són transcrits fragments tant dins el text com en les notes. — J. P. E. [21.083]

Emilio CALLADO ESTELA, *Por Dios y por el Rey. Los virreinos del arzobispo de Valencia fray Juan Tomás de Rocaberti (1678-1679 y 1683)*, «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30, (2004), 157-182.

Arquebisbe de València des del 1677, hagué de fer de virrei, lloctinent i capità general els anys 1678-1679 i el 1683. La primera vegada substituïa un virrei honest i valent, i per això

malvist de barons i cortesans. El nou virrei s'hagué de contraposar al bandolerisme i a la delinqüència comuna: són resumides una per una les intervencions de l'arquebisbe-irrei en aquest camp, contrafaccions de la llei incloses, amb vistes a l'eficàcia (162-168); s'hi afegí la pesta, introduint-se des de Múrcia, i ell defensà el Regne amb la *Crida y real pragmática... sobre la precaució del morbo...*, València 1678; la situació s'agreuà amb la notícia que els ‚gavatxs‘ havien envaït la Cerdanya i pres Puigcerdà, fet que provocà un enorme avalot antifrancès, al qual dedicà el *Real bando de manifesto de los franceses...*, València 1678. La clausura de les portes de la ciutat per la pesta, en particular la del Mar, acabà en topada entre virrei i Ciutat, cosa que contribuï al nomenament d'un virrei ordinari (169-179); era el 1679: quatre anys més tard, calgué encarregar de nou a l'arquebisbe la càrrega virregnal, el qual actuà decidit contra bandolers (180-182). La problemàtica és coneguda per València, ARV, *Canc. Epistolarum* i *Curiae Lugartentiae*; AM, *Cartes reials* i *Manuale de consells*; i per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; també per qualche manuscrit de València, BU. — J. P. E. [21.084]

Emilio CALLADO ESTELA, *Contra lo mal contagiós i pestilent. Más sobre el arzobispo virrey Rocabertí y la última peste valenciana del seiscientos*, dins FRANCISCO A. CARDELLES et alii, *Acción sanitaria y cambio social. Cinco estudios históricos sobre la sanidad valenciana* (Colección Boix, 2), València, Boix 2005, 105-125.
Estudi només conegut per referència. — J. P. E. [21.085]

Joaquim E. LÓPEZ I CAMPS, *La invenció de l'economia a la ciutat de València (1680-1700)*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 183-201.

Aquells foren anys de reformes econòmiques en un municipi que, després del privilegi d'insaculació del 1648, s'anà atansant a una crisi, que els anys 1677-1679 ja es manifestava en la proposta d'abolició de la ‚sis del tall‘, per part d'un grup de consellers municipals, que hauria repercutit en les finances de la Generalitat, perquè hauria liberalitzat el comerç; s'hi afegiren les propostes de port franc i de reducció del ‚terç de cortesia‘, rebaixa d'impost d'entrada a la ciutat al mercader que es comprometés a seguir introduint-hi mercaderies en un determinat termini de temps (195-198), i el 1676 la de construcció d'un moll de pedra al Grau (198-200); el comú denominador era la liberalització de la mercaderia, però les propostes no prosperaren. Són documentades a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, València, AM, *Cartes reials* i *Manuale de consells*; i ARV, *Canc. Epistol. Caroli II* (193-195). — J. P. E. [21.086]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Una butlla d'indulgències per a la capella de la Verge dels Socors al Convent del Carme de Vic, impresa l'any 1528*, dins «Ausa», 155 (2005), 69-75.

Un exemplar de la dita butlla (Barcelona, 1528) s'ha salvat a Moià, AMunicipal; l'autor n'analitza les tres lletreries gòtiques i per la identitat de les mateixes amb d'altres impresos de Carles Amorós l'atribueix a aquest estamper i la reproduceix en fotografia (72); també en transcriu el text en llenguatge actual (74-75). — J. P. E. [21.087]

Miquel GUTIÉRREZ I POCH, *Entre el cep i el cotó: treball, terra i fàbrica a Vallbona d'Anoia*, dins «Miscel·lanea Aqualatensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoia», 12 (2006), 241-283.

Les primeres pàgines recorden que el poble s'anà formant vora els hostals del Camí Ral secular de Barcelona a Igualada, Cervera i Lleida, raó per la qual ni l'agricultura ni la demografia cresqueren durant el segle XVIII com les dels pobles veïns, tot i que el cultiu de sempre ha estat la vinya i que funcionessin un batà de llana, algun forn de vidre i qualche molí fariner; els darrers anys del segle començaren dos molins paperers, documentats a Simancas, AG,

Secretaría y Superintendencia de Hacienda (243-245). Els habitants sumaven 116 el 1719 i 136 el 1787 (247). — J. P. E. [21.088]

Alberto VELASCO GONZÁLEZ, *El Mestre de Vielba: un pintor del tardogòtic entre Catalunya i Aragó* (Col·lecció Espai/Temps, 47), Lleida, Edicions de la Universitat 2006, 288 pp.

El tardogòtic equival a la segona meitat del segle XV, durant el qual foren ben actius en les comarques frontereres entre Aragó i Catalunya un eixam d'artistes, coneguts tant gràcies a Lleida, Arxiu Capítular, *Visites pastorals, Llibre d'obra i Protocols* (22-24), com a Barbastro, AM (25), per diversos aplecs de documentació i fins i tot pel testimoniatge de viatgers com Francisco de Zamora (30; 40, nota 76); alguns d'aquells artistes són coneguts per llur nom propi, com Pere Espallargues, treballant al Pallars Sobirà (31), Pere Garcia de Banavarri, actiu a Ribagorça i zones adjacents (44), o identificats només per (alguna de) llurs obres com el Mestre de Vielha, treballant a l'Alta Ribagorça i a la Noguera (37-39); en nota hi ha informació dels museus on es troben les seves obres. Remarquem la referència a l'arquebisbe de Saragossa, Dalmau de Mur, i a la seva importància en l'evolució artística de la zona en tant que protector d'artistes renovadors (24). Tot el segon apartat és exposició de les característiques estilístiques del dit grup d'artistes, pàgines particularment abundoses en reproduccions de taules (63-103). L'apartat terç és dedicat a l'anàlisi de cada una de les trenta-cinc peces estudiades, de cada una de les quals hi ha reproducció fotogràfica (105-236). Aquest apartat és particularment abundant en referències a autors del segle XVIII (ultra Francisco de Zamora, recordem Juan Francisco Gracia de Tolva, *Relación al Rey don Phelipe III... del Valle de Arán...*, del 1613, publicada a Saragossa el 1793: 255), i a temes doctrinals com el dimoni pesador d'ànimes, recordat per Ramon Llull (114/269; cf. 131/333) o a escenes escatològiques documentades en el *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis (115/276), en *Sermons* de sant Vicent Ferrer (117/287; 130/330; 131/333; 151/398; 188/573); o en la *Vita Christi* de sor Isabel de la Trinitat (117/285; 188/513), en Joan Gaspar Roig i Jalpí (140/360), en el *Llibre de bons amonestaments* d'Anselm Turmeda (168/439), en Nicolau Eimeric, *Vita fratris Dalmatii Monerii* (204/543) o en les *Constitutiones Sacrorum Conciliorum Tarrachone* (179/482), i fins i tot en reproducció de fragments de contractes de retaule (116/289; 119/298; 132-133/343; 135/351; 138/354; 146/378; 150/385; 170/452; 200/537). Tot el conjunt de dades condueix a la conclusió que «s'ha dut a terme una aproximació a la personalitat de Pere Garcia de Benavarri, atès que segurament esdevingué cap d'un taller, en què col·laboraren el Mestre de Vielha-Bartomeu Garcia i Pere Espallargues» (237). Hi ha bibliografia (241-276). — J. P. E. [21.089]

Belén MORENO CLAVERÍAS, *La burguesía local de las letras y los negocios a través de los inventarios post-mortem. El Penedès del siglo XVIII*, dins *Consumo, condiciones de vida y comercialización*, Jaume TORRAS i Bartolomé YUN (dirs.), Valladolid 1999, 71-88.

Belén MORENO CLAVERÍAS, *Révolution de la consommation paysanne? Modes de consommation et différentiation sociale de la paysannerie catalane, 1670-1790*, dins «Histoire et Mesure», XXI (2006/1), 141-183.

Belén MORENO CLAVERÍAS, *La notaria a la Catalunya moderna: Centre de treball i sociabilitat. Vilafranca del Penedès, 1670-1790*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 89-117.

Belén MORENO CLAVERÍAS, *Pautas de consumo en el Penedès del siglo XVIII. Una propuesta metodológica a partir de inventarios sin valoraciones monetarias*, dins «Revista de Historia Económica», XXI (2003), 207-245.

El primer títol només m'és conegut per referència.

La base documental per als títols segon i terç es troba en els inventaris 'post mortem' de Vilafranca del Penedès, AHC, *Notaris* (146-148); per al quart article, també l'ALHPB. El quart,

de més a més, proposa un esgraonament d'objectes paral·lel del social, escala aplicada en els altres estudis; només m'és conegut per referència.

En el segon l'autora es pregunta si en aquells anys indicats en el títol és documentable al Penedès la ,revolució del consum'; atès el creixement demogràfic i econòmic d'aquells anys, efecte de l'augment en la producció de vi i en el de vinyes a ,rabassa morta', l'autora presenta el resultat de la comparació entre els béns documentats en els inventaris del primer i del darrer vinteni d'aquells anys, bo i diferenciant entre els que es trobaven en pagesos que posseïen entre 5 i 15 hectàries, els que en tenien fins a 5 i els que cap (158), amb particular atenció a certs béns significatius: roba de vestir i de taula (161-162), joies i objectes artístics de devoció (162-167); la comparació segueix entre aquests resultats i els dels pagesos de Vilafranca del Penedès i els de Barcelona (168-175). Conclusió: entre els pagesos del Penedès no hi hagué ,revolució del consum' ans només canvis moderats consistentes en major qualitat dels objectes tradicionals, amb qualche novetat (forquilles, rellotges, ulleres) (176-178).

El terç es fixa en la ubicació dels notaris dins la societat, amb les característiques de la notaria per la seva triple funció de lloc de residència, de treball i de vida social, en trets de la cultura material dels notaris i en altres dedicacions; per al cas concret de Vilafranca durant aquella centúria, més que l'estratificació política de mans és significativa la de vuit menes de funerals (95); descriu en particular l'estudi o espai per a l'exercici professional d'algun notari concret amb els corresponents mobles, estris i fòtils; la sala, espai per a la vida familiar i social (96-97); i la cambra matrimonial: hi ha quadre sinòptic dels objectes més significatius en cases de quatre graus socials el darrer decenni del segle XVIII (101). Ultra la de donar fe dels moments més importants de la vida personal o col·lectiva, feina de vegades pesada i, en temps de guerra, exposada (104), i de protector de clients en alguna dificultat (107-108), el notari era també arxiver perquè conservava els protocols de notaris passats, familiars o no (105-107), i cronista de les novet'ats familiars, del poble i contrada (109-110). És transcrit en apèndix l'inventari del notari vilafranquí, Pere Soler, de l'AHC, *Protocols* del 1765 (113-117), on fora dels seus protocols, només figura «un llibre gran de pharmacopea» (114). — J. P. E. [21.090-21.091-21.092-21.093]

Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII). Edició a cura de VICENT GIL VICENT (Fonts Històriques Valencianes, 7), València, Universitat 2002, 222 pp.

Poc després de la *Nova Planta* valenciana, el dr. Emanuel Montesinos transcrivía «del libro antiguo y archivado en la sala del magnífico consejo de dicha villa de Villarreal» (29) els estatuts i ordinacions que havien encaminada la vida col·lectiva de la dita població fins aleshores i que almenys parcialment la seguirien presidint fins al 1857 (23). En l'actual AM de la vila només es conserva la còpia manuscrita de Montesinos, fins al 1973 propietat de la família Sartou Carreres, ací descrita (21-23). El conjunt ordenador que havia arribat a començament del segle XVIII era el resultat de successives aportacions dels consells municipals dels segles XIV-XVIII, recollides pels escrivans del consell: Miquel Avinent, Marc Calaceit, Bernat Cortès, Jaume Cortès, Ferrer Colomer, Guillem Oçello i Antoni Pedrona, ultra l'esmentat Montesinos (14-15), autors de successives compilacions, documentades en l'AM des del segle XIV (16-20). Les tres-cents quaranta-sis decisions sobre tota mena de detalls de vida col·lectiva (per exemple, l'amplària que han de tenir els diversos camins: 177) són aplegades al final del volum en el *Repertori e índex dels estatuts i ordinacions de Vila-real per abesedari*, cada una de les quals remet a la pàgina del manuscrit, indicada a l'interior del text (179-201). Al final hi ha un ,addendum' del 1714, *Concordia echa por las villas de Villarreal y Borriana sobre los daños y prohibición de toros de labrança y cevones*, del 18 de setembre del 1714 (203-207). Hi ha taula onomàstica (209-213) i toponímica (215-218). — J. P. E. [21.094]

Estrella MASSONS RABASSA, *La iconografía del diablo en el frontal de Santa Margarita de Vilaseca (1160-1190)*, dins «Locus Amoenus», 7 (2004), 53-71.

Pàgines d'història de l'art. Entre les bases textuais d'aquella iconografia del frontal de Vila-seca hi ha els llibres passioners, dels quals el 957 la catedral de Vic en posseïa dos i quatre passioners, més dos martirologis el monestir de Ripoll el 1046; cal afegir-hi el text de la missa de santa Margarida, present en els sacramentaris de Vic (Museu Episcopal, ms. 128) i de Ripoll (ACA, *Ripoll*, ms. 67) (58-59). — J. P. E. [21.095]

Ramon PERE ANGLÈS, *Els noms del Vilosell i el seu terme municipal* (Treballs de l'Oficina d'O-nomàstica, XII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 356 pp.

Cal tenir present que aquest llibre no es limita ni a topònims ni antropònims d'aquell poble de les Garrigues, ans, tal com diu el títol, aplega tota mena de noms en fonts que es remunten fins a començaments del segle XIV (i fins i tot del XIII si es tracta d'actes copiats en pergami) i es basa en una documentació parroquial que abans del 1936 ja havia estat integrada en l'AHA de Tàrragona i així s'ha salvat pràcticament íntegra; per això, ja en les pàgines introductòries crida l'atenció la llista de noms que, temps era temps, procedien de topònims agafats al nom personal mitjançant el ,de' (19-21). Els noms formen llista única, en cada entrada de la qual consta la frase, dins la qual es troba el nom, i l'any, al qual pertany, de la A (A part damunt de l'ermita de Sant Miquel: 33) fins a la Z (Zasala: 344). Hi ha dos croquis del terme municipal, respectivament dedicats a les actuals partides i a les de noms en desús (29-31) i a la configuració del nucli urbà (33). Al final tenim llistes alfabètiques de partides, de trossos i trossets de terra, de llocs d'anomenada, de cognoms, de noms de casa, de renoms i dels pobles veïns (345-353). — J. P. E. [21.096]

Isaïes Blesa DUET, *Un nuevo municipio para una nueva monarquía. Oligarquías y poder local. Xàtiva, 1707-1808*, València, Publicacions de la Universitat de València 2005, 472 pp.

[El volum anterior d'«ATCA», XXVI (2007), 1080-1081, núm. 20.773 publicava la notícia bibliogràfica dedicada a l'estudi del prof. Josep M. Torras i Ribé sobre la història dels ajuntaments catalans després de la Nova Planta]; a l'antic regne de València i en concret a Xàtiva, l'esquema d'aplicació de la Nova Planta a la vila de Xàtiva, fou obra de Pedro Colón de Larreátegui. El títol ara presentat ens parla d'una de les poblacions valencianes i no pas de qualsevol, ans de la que, almenys aparentment, fou la més afectada per aquell daltabaix, car perdé fins i tot el nom, canviat pel de ,San Felipe'; i no sols perdé el nom ans també una part del terme municipal, que passà a Ontinyent, elevada de categoria; una altra característica fou la que els primers anys posteriors a la Nova Planta els membres del nou Ajuntament no sols foren nomenats des de les instàncies reials, ans encara foren exclusivament militars, alguns d'ells regidors vitalicis, tot i que en principi els càrrecs havien d'ésser triennals. I encara que Felip V en una primera etapa evità intencionadament que el mal exemple de la Corona de Castella, el de la venda dels càrrecs municipals al millor postor, s'estengués als de l'antiga Corona d'Aragó [però la Nova Planta no consistia en imposar «práctica y forma de gobierno de Castilla (?)»], el 1739 claudicà i també els posà a la venda. L'autor ens fa conèixer els noms dels qui durant aquella centúria ocuparen els principals càrrecs del municipi. — J. P. E. [21.097]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Ramon VIÑAS VALLVERDÚ, *El conjunt de pintures rupestres de les Muntanyes de Prades*, dins *Poblet-Prades*, 459-484.

Ramon VIÑAS VALLVERDÚ, *Descobriments de pintures rupestres a les Muntanyes de Prades (Cornudella de Montsant, Tarragona)*, dins *Poblet-Prades*, 485-489.

D'algunes d'aquestes pintures rupestres (per exemple, les de les fotografies 5, 9, 10-12) hom es pot preguntar si realment només equivalen a traços figuratius o són un pas entremig entre aquests i l'escriptura; alguna d'aquestes representacions ha estat batejada com a 'Portell de les lletres' i algun estudiós les qualificà d'escriptura ideogràfica.

El segon títol aporta noves bases per a l'estudi del conjunt i informa de llur descoberta.
— J. P. E. [21.098-21.099]

Dirce MARZOLI, *Die Besiedlungs- und Landschaftsgeschichte im Empordà von der Endbronzezeit bis zum Beginn der Romanisierung* (Iberia Archaeologica, Band 5), Mainz, Philipp von Zabern Verlag 2005, 423 pp i 21 làmines.

Ultra les fonts escrites normals, l'autora ha aprofitat les dades de la cartografia històrica de l'Empordà, perquè permet de veure les darreres etapes d'evolució de la zona i deduir les anteriors, en què les comunicacions eren bàsicament aquàtiques; també reconstrueix la xarxa de camins terrestres, localitza els ports, refugis i embarcadors del Golf de Roses; el poblament humà hauria girat entorn d'Ullastret, l'Illa d'En Reixac i el Puig de Sant Andreu; després es formà la 'jora' amb les colònies gregues anteriors a Empúries. No s'han d'oblidar els sis-cents vint jaciments preromans i romans de l'Alt i del Baix Empordà. — J. P. E. [21.100]

Isaías ARRAYÁS MORALES, *Morfología histórica del territorio de Tarraco: ss. III-I aC.* (Col·lecció Instrumenta, 19), Barcelona, Universitat de Barcelona 2005, 303 pp.

Isaías ARRAYÁS MORALES, *Tarraco, capital provincial*, dins «Gerión», 22 (2004), 291-303.

El primer títol pertany a la tesi doctoral de l'autor, estudi d'un territori a través de la seva arqueomorfologia a fi d'oferir-ne una comprensió global, per a la qual un dels apartats aplega les informacions que ofereixen les fonts literàries, epigràfiques i numismàtiques des de la Segona Guerra Púnica, els segles IV i III aC.

Informacions d'autors diversos (Polibi, Titus Livi) certifiquen que Tarragona i només ella, fou lloc de concentració i de repòs de l'exèrcit romà en temps de Tiberi Sempronius Gracus i que els anys 219-217 hi foren celebrades conferències entre les autoritats romanes i les ciutats aliades, cosa que Cèsar repetí el 49 aC, després de la victòria de Lleida; quant a la capitalitat, algun autor afirma que Carthago Nova ho hauria estat des del 197 aC i Tarraco només des d'August, 25-27 aC. L'autor considera que no es pot parlar de 'província' abans de l'Imperi i que en aquella etapa era 'centre políticoadministratiu del territori' (293) i segons Estrabó ambdues ciutats haurien estat residència compartida del governador romà (394-395). August, en canvi, el 27 aC hauria ubicat a Tarraco el 'legatus Augusti pro praetore Hispaniae citerioris', aprofitant la romanitat indiscutida de Tarraco, l'existència d'un 'conventus civium romanorum' (297-298), tot reforçar per les dues visites d'August els anys 26-24 i 16-13 aC, durant els quals exercí no sols de capital de la província, ans de tot l'Imperi (299-300). — J. P. E. [21.101-21.102]

Sabino PEREA, *Yébenes, la batalla de Munda, César y el primer viaje de Octaviano a Hispania, según el testimonio de Nicolás de Damasco.* (Nota complementaria a un libro reciente), dins «Gerión», 23 (2005), 7-18.

El llibre esmentat és el d'E. Melchor Gil, J. Mellado Rodríguez i J. F. Rodríguez Neila, *Julio César y Córdoba: Tiempo y espacio en la campaña de Munda (49-45 a.C.)*, Còrdova 2005; però l'article concentra l'atenció en el temps posterior, en què Octavi, desembarcat a Tarragona, emprengué camí vers el Sud i es trobà amb Cèsar a Calp; arribats a Carthago Nova, se'ls adreçaren els de Saguntum, que foren defensats per Octavi davant Cèsar, tal com diuen els capítols X-XII de la *Vita Augusti* de Nicolau de Damasc, ací transcrits en grec i en traducció castellana (15-18). — J. P. E. [21.103]

María José PENA, *La tribu Velina en Mallorca y los nombres de Palma y Pollentia*, dins «Faventia», XXVI (2004), 69-90.

Estrabó, Florus i Orosi reporten la conquesta de les dues Balears el 123 aC; el conqueridor, Q. Caecilius Metellus hauria fundat les dues ciutats. La Tribu Velina s'havia estès pel Picenum, en particular a Aquileia (73); ja Plini recorda la presència dels Velina a Mallorca (73-77), confirmada per inscripcions (77-81). La 'Via Caecilia', que va al Picenum, hauria estat el camí per on els Velina s'haurien anat a embarcar vers Mallorca. Hi ha un croquis geogràfic (85), quatre reproduccions fotogràfiques (86-87) i bibliografia (88-90). — J. P. E. [21.104]

Margarita ORFILA PONS, *La época romana en las Islas Baleares. La documentación arqueológica*, dins *Concepto provincial*, 201-224.

Entre el darrer treç del segle VII aC i el 123 aC, les Balears reberen influx talaiòtic i les Pitiüses púnica; integrades totes en la Hispania Citerior Tarraconensis, els autors actuals interpreten diversament les informacions dels clàssics llatins: Plini, *Nat. Hist.*, Plutarc, Anni Florus, Dion Cassius, Estrabó, Pomponi Mela; durant el segle IV foren agregades a la Cartaginensis i del 380 ençà formaren província pròpia (207). En el repàs del territori, dels productes del comerç per mar i de la configuració de les poblacions i dels cementiris, l'autora recorda les dades locals documentades per les troballes arqueològiques. Hi ha bibliografia (218-224). — J. P. E. [21.105]

José M. BLÁZQUEZ MARTÍNEZ, *Guerreros de las Baleares con cascos y corazas*, dins *Concepto provincial*, I, 89-99.

Els mercenaris balears son documentats per Diodor el 406 aC i després pels historiadors fins a Servi Gramàtic (350-410). L'autor analitza els cascs de les estatuetes de bronze gregues trobades a l'Occident (81-97). Hi ha bibliografia (98-99). — J. P. E. [21.106]

M. CRUSAFONT SABATER, *Dracmes i divisors ibèrics inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 39-53.

L'autor havia tingut notícia de la troballa fa més de trenta anys, però no és conegut el temps que passà entre la troballa i la seva publicació; l'única dada és que «un pagès les havia trobades casualment, més o menys agrupades, llaurant un camp prop el riu Ebre», cal suposar que a la Ribera d'Ebre; les peces eren quaranta-una, però només se'n pogueren estudiar trenta-dues, car les altres nou es dispersaren; l'autor ha esperat tants anys, confiant que tindria la sort de veure-les totes reagrupades; no essent així, s'ha decidit a publicar allò que sap sobre cada una; ultra l'EMPORITON hi són repetides cinc inscripcions: ILTIRTAR, ...LKABI, KUM/ MKU, KERTEKUNTE, SOTIARNAN i les lletres M-A (40-52); és probable que la seca sigui la del Castellet de Banyoles de Tivissa (52). Hi ha fotografies de les peces. — J. P. E. [21.107]

L. VILLARONGA, *Comentaris a la circulació monetària a Vieille-Toulouse*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 63-75.

Situada a cinc quilòmetres de Tolosa de Llenguadoc, en la confluència de la Garona amb l'Arièja, hom ha pogut recomptar en 778 el nombre de monedes que en procedeixen; moltes d'aquestes són de ceques de terres catalanes, essent les més ben representades Untikesken amb 43, Kese amb 26, Ebusus amb 16, Ilirta amb 13, Iltirkesken amb 9, Emporia amb 7, Iluro amb 5 i Laiesken, Lauro, Baitolo, Eso i Ilerda amb una de sola (65); l'anàlisi de les imitacions de monedes d'Iltirkesken i d'Ilirta ha conduït l'autor a hipotitzar que «Vieille-Toulouse sigui la cruïlla on s'imiten i encunyen les monedes del Llenguadoc» (68). — J. P. E. [21.108

Xavier DUPRÉ RAVENTÓS, *Un santuario foceo junto al río Oleum: la antefija arcaica del Hospitalet del Infant (Vandellós, Tarragona)*, dins *Concepto provincial*, I, 55-88.

Descoberta el 1990, aquella peça al cap de dos anys arribava al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. La 'Mansio Oleastrum', en la zona de la qual fou trobada, consta en l'*Itinerarium Antonini* i abans en Estrabó (56-57) i Aviè li dedica tres versos en *Ora maritima* (74, nota 99); l'hospital de l'Infant és abundantment documentat des que fou construït per l'infant, futur fra Pere d'Aragó, (56-57). L'anàlisi de la peça porta a datar-la en el primer quart del segle V aC. (62), a col·locar-la en el punt de connexió entre la Via Augusta i el camí vers el Priorat i Mora la Nova, i a considerar-la «la prueba de la construcción, a principios del s. V, de un edificio inspirado en modelos arquitectónicos griegos» (73). Hi ha bibliografia (83-88). — J. P. E. [21.109

Julio GONZÁLEZ-ALCALDE, *Una aproximación a las cuevas-santuario del País Valenciano*, dins «Madrider Mitteilungen», 46 (2005), 87-103.

La distribució de les dites coves-santuari és visible en els dos primers mapes (88-89) i el resultat de les prospeccions en el quadre de les pàgines 92-93, on consten tipus diversos de terra sigil·lata; a la Cova de la Torre del Mal Pas (Castellnou/Castelló) un fragment de terrissa porta una considerable inscripció (ibèrica?) pintada (97, núm. 14). Seria del segle I aC?. — J. P. E. [21.110

Asunción FERNÁNDEZ IZQUIERDO, *Aproximación a la villa romana de Mas d'Aragó (Cervera del Maestre, Castellón): producción cerámica del alfar*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 271-300.

Francesc GUSI I JENER, Asunción FERNÁNDEZ IZQUIERDO, *Resultado de las prospecciones geofísicas realizadas en la villa romana de Mas d'Aragó (Cervera del Maestre, Castellón)*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 301-311.

Localitzada l'antiga vil·la d'acord amb les coordenades actuals, l'autora del primer títol recorda que les excavacions, iniciades el 1983, no són acabades, però les troballes de fragments ceràmics i les cinquanta-tres monedes, no posteriors a l'emperador Galba (253-268), permeten ja una primera cronologia; l'autora es limita a estudiar la ceràmica, en la qual s'han trobat i desxifrat un segell amb el nom HERO i dos graffiti, ambdós amb la lletra H (280; cf. 285 i 290-291); tot sembla indicar que pertany al s. I aC o, al màxim, al I pC (291-292). El tipus de vil·la s'emmarca dins la Tarraconense (295-296). Hi ha bibliografia (298-300).

El segon títol recorda que el conjunt del mas consta «de una serie de edificaciones, hornos romanos, áreas industriales y de una vivienda» (302); dues de les zones de la prospecció «concentran el mayor número de restos cerámicos de época ibérica», també peces dels segles XIII-XIV i un diner valencià del 1610 (302). «Los resultados obtenidos en esta prospección han demostrado que es factible la detección de estructuras arqueológicas en este yacimiento» (310). Hi ha bibliografia (310-311). — J. P. E. [21.111

Frédéric DES BOSES, *La richesse des aristocraties de Bétique et de Tarraconaise (50 a. J.C.-fin du IIème siècle ap. J.C.). Essai de synthèse*, dins «Gerión», 22 (2004), 305-353.

Ja Estrabó admirava la riquesa de la Bètica. Hi havia certa continuïtat amb la de la costa mediterrània de la Tarraconesa. De fet, des d'August el sentit dels intercanvis comercials s'havia invertit, ara des de les províncies arribava a Itàlia i a Roma; el producte exportable era assegurat per un sistema de producció basat en les ‚villae‘, iniciat a Catalunya i manifestat en les àmfores per a l'exportació de vi o de garum; seria el cas del barceloní L. Minicius Natalius Quadromus Verus (317, 218, 336) i de Voconius Romanus, de Sagunt (320, 338-339). Hi ha bibliografia (342-347) i quadre sintètic de la riquesa de senadors i cavallers en l'època del títol (348-353). — J. P. E. [21.112]

Albert LÓPEZ MULLOR, Albert MARTÍN MENÉNDEZ, *La production d'amphores gréco-italiques, Dres-sel 1, Lamboglia 2, et Tarraconaise 1 à 3 en Catalogne. Typologie et chronologie*, dins «Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Pézenas 25-28 mai 2006», Marsella, SFÉCAG 2006, 441-460.

Un dels elements de l'anàlisi de les dites àmfores és el de les marques dels productors: són escasses, però n'hi ha dues d'escrites en alfabet ibèric, i dues de localitzades en l'‚ager‘ de Tarraco. Les altres són d'antropònims llatins (448). Hi ha bibliografia (457-460). — J. P. E. [21.113]

Carlos PLA PEREA, Víctor REVILLA CALVO, *El santuario romano de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona). Nuevas aportaciones para su interpretación*, dins «Empúries», 53 (2002), 211-239.

La complexitat del jaciment s'explicaria perquè del s.I al IIIpC fou lloc de culte, del qual ha estat identificada una divinitat, Mithra; els autors, descrit l'emplaçament geogràfic i el poblament romà (213-217), resumeixen els resultats de les successives excavacions: la del 1974-1984 (217-224), a la qual pertanyen les tres inscripcions: IRC, I, 85, 86, 206 (220); i la del 1999 (224-229): un dels resultats és la datació esmentada (229-232); la significació religiosa sobrepassaria l'àmbit local (237). Hi ha bibliografia (237-239). — J. P. E. [21.114]

Albert LÓPEZ MULLOR, Xavier FIERRO MACÍ, *Les darreres intervencions a les termes romanes de Sant Boi de Llobregat. Datació i tipologia*, dins «Empúries», 53 (2002), 261-296.

En l'àrea de les termes, cap al 30aC., fou construïda una bòvila per a la producció d'àmfores, en les quals han pogut ésser identificades vint-i-una marques (289); algunes donen el nom de ‚Julius Anicetus‘, que seria el primer santboià conegut pel nom (275). Hi ha bibliografia (293-296). — J. P. E. [21.115]

Josep Antoni REMOLÀ, Joaquín RUIZ DE ARBULO, *L'aigua a la Colonia Tarraco*, dins «Empúries», 53 (2002), 29-65.

Article de parts i autors diversos; comença amb el fragment de Lluís Ponç d'Icard, ple d'admiració per les obres entorn l'aigua a la Tarragona romana. Ja Plini cantava les excel·lències de l'aigua que el Francolí portava a Tarragona (a la qual s'afegia la del llac subterrani descobert darrerament), i la de fonts i pous. Els romans construïren tres conduccions complementàries, una del riu Gaià, dues del Francolí, una de les quals captava l'aigua al Rourell i la conduïa pel Pont del Diable/Aqueducte; tant aquesta com la del Gaià són conegudes pels plànols que el 1782 n'alçà J. A. Rovira, conservats a Madrid, Servicio Geográfico del Ejército, *Cartoteca histórica* (33); el clavegueram és conegut per les restes arqueològiques. — J. P. E. [21.116]

Montse GARCIA NOGUERA, Josep M. MACIAS SOLÉ, *Les aigües subterrànies a Tarraco: Natura i home*, dins *Ibid.*, 38-40.

Ara són coneguts el llac subterrani, la xarxa de galeries en roca viva a 13 m. sota terra, les restes d'una font monumental subterrània prop l'àrea portuària; és documentada el 1369 l'excavació d'un pou a l'actual Plaça de la Font; recordem el Pau Cartanyà, ja utilitzat el segle I pC (38-40). — J. P. E. [21.117]

C. A. POCIÑA LÓPEZ, J. A. REMOLÀ VALLVERDÚ, *Una font monumental a l'àrea portuària de Tarraco. Notes preliminars*, dins *Ibid.*, 41-47.

Redescoberta els anys 1998-2000, ha confirmat l'abundància d'aigües de molt bona qualitat a 200 m. de la costa, tal com deien Ponç d'Icard i informes dels anys 1776 i 1777. Amb l'ajut de 9 fotografies i d'un dibuix, aquestes pàgines descriuen l'edifici, assenyalen les característiques que tenia en època tardorepublicana i en la imperial; i recorden la destrucció dels segles III-IV pC (38-40). — J. P. E. [21.118]

Moisès DÍAZ GARCÍA, Josep M. MACÍAS SOLÉ, *Les termes públiques de Tarraco*, dins *Ibid.*, 48-51.

Moisès DÍAZ GARCÍA, Josep M. PUCHE FONTANILLAS. *El gran col·lector tardorepublicà del carrer Apodaca núm. 7, Tarragona*, dins *Ibid.*, 52-55.

Maria ADSERIAS SANS, Conxita FERRER ÀLVAREZ, Montserrat GARCIA NOGUERA, Pedro OTIÑA HERMOSO, *Els balnea tardoantics del sector suboriental de Tarraco*, dins *Ibid.*, 56-65.

Els tres títols darrers informen dels resultats de les corresponents excavacions; cada un té la seva pròpia bibliografia. — J. P. E. [21.119-21.120-21.121]

Moisès DÍAZ GARCÍA, Josep M. MACÍAS SOLÉ, M. Immaculada TEIXELL NAVARRO, *Intervencions al carrer Sevilla nùms. 12-14. Noves dades per a l'evolució urbana del «Casac antic» de Tarraco*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núm. 27 (2005), 47-103.

La part d'aquest estudi que recau més en el nostre tema és el relatiu a la troballa de vint-i-sis monedes, datables entre els anys 160-251 pC. (69-71), de cada una de les quals és transcrita la inscripció tant d'anvers com de revers, quan ha estat possible de llegir-la (73-74); hi ha fotografia d'algunes (99) i bibliografia (86-90); d'altres fotografies il·lustren jaciment, excavacions i troballes (91-103). — J. P. E. [21.122]

Juan José PALAO VICENTE, *Legio VII Gemina (Pia) Felix. Estudio de una Legión romana* (Acta Salmanticensia. Estudios históricos y geográficos, 136), Salamanca, Universidad 2006, 512 pp.

Aquest llibre entra en la present bibliografia per les referències a municipis, completades amb transcripció d'inscripcions, començant per Tarragona, que és «con diferencia, el núcleo que acumula la mayor parte de la documentación epigráfica de la Legión (mapa 16)... ya que dicho material representa un completo elenco de los diferentes cuadros que conformaron la legión» (248); a les altres poblacions no els són dedicades gairebé cinc pàgines com a Tarragona (284-288), però figuren en la taula topogràfica (493-498) i en les pàgines indicades en la taula hom pot trobar, normalment en nota a preu de pàgina, transcrites les inscripcions que els afecten, p. e., Barcelona (207, nota 132 i quinze altres pàgines). — J. P. E. [21.123]

Joaquim PERE I ISERN, *La Terra Sigillata itàlica de Iesso (Guissona, La Segarra)*, dins «Empúries», 54 (2005), 177-211.

Resumida la informació sobre Guissona romana i ubicat el jaciment en el Parc Arqueològic de Guissona, són presentats els materials corresponents, on, quan n'hi ha, són indicats els 'sigilla' (178-187); segueix l'anàlisi dels segells que, en peces de barnís vermell, són antropòmics (190-200), tot seguit aplegats tant en llistes de transcripcions com en dibuixos (202-205); també hi ha llista de llocs d'origen (206), i nou conjunt de marques amb les corresponents fotografies (207-209); serien dels segles I aC a I-II pC (210). Hi ha bibliografia (210-211). — J. P. E. [21.124]

Joaquín RUIZ DE ARBULO, David VIVO, Ricardo MAR, *El capitolio de Tarraco. Identificación y primeras observaciones*, dins *Concepto provincial*, 391-417.

Reconstrucció de les successives intervencions en la zona, que han conduït a la identificació del capitolio, entre els quals destaquen els «trabajos metódicos y rigurosos de [Joan] Serra i Vilaró (394); en aquest trajecte, les inscripcions han aportat elements decisius, que han ajudat a identificar el fòrum provincial (398, nota 8), com també la intuïció de Cristòfor Salom estudiant la zona a mitjan 90, que fou el primer a identificar el capitolio (401, nota 11), o l'epigrafia dels segles II-III pC de la Plaça de les Estàtues (409, nota 13). Hi ha bibliografia (414-417). — J. P. E. [21.125]

Xavier AMIGO COLÓN, *Sobre un denari folrat i híbrid trobat a Empúries*, dins «Empúries», 53 (2002), 297-302.

Moneda de bronze trobada a Empúries el 1997; analitzada (inscripcions: 292), resulta ésser falsa: l'anvers i el revers no encaixaven (aquest correspon als anys 183-184 i a una emissió de Còmode); de més a més, havia estat folrat de plata en ceca il·legal d'Augusta Raurica, a l'Alt Rhin. — J. P. E. [21.126]

Marta PI VÁZQUEZ, *Estudi de tres inscripcions sobre plom trobades a la necròpolis Ballesta (Empúries)*, dins «Empúries», 54 (2005), 165-176.

Descripció de la troballa, fotografia dels dos ploms i anàlisi de cada una de les lletres, qualificació del tipus de lletra com a capital cursiva, transcripció i traducció dels sis fragments, *tabellae infixionum* (175), que resultarien relacionats amb pràctiques de màgia, datable de darreries del s. I pC.; identificació de personatges, un dels quals, Rufus, és també esmentat en una altra inscripció, i esquema governamental dins el qual són col·locables (173). Hi ha bibliografia (175-176). — J. P. E. [21.127]

Manel PUJOL I HAMELINK, Cèsar CARRERAS I MONTFORT, *L'ancoratge i el port de Rhodè (Roses, Alt Empordà)*, dins «Empúries», 53 (2002), 131-154.

Els autors es proposen «donar a conèixer el material que ens ofereix el fons de l'ancoratge del port grecoromà de Rhodè» (131), constituït per fragments d'ànfores, on consta un segell per a obra de terrissa (fotografia: 137) i marques impreses en fragments (ACO/ALCO/AL: 141). Hi ha bibliografia (152-154). — J. P. E. [21.128]

José Luis JIMÉNEZ SALVADOR, *Consideraciones sobre la evolución de las corrientes decorativas en la ciudad romana de Valentia*, dins *Concepto provincial*, 471-484.

Aquest resum històric de la València més primitiva aprofita les descobertes arqueològiques dels darrers decennis, entre les quals, ultra els fragments de pintura, hi ha la inscripció que presideix una portalada, gairebé legible en la fotografia (477). — J. P. E. [21.129]

Achim ARBEITER, *Grabmosaiken in Hispanien*, dins «Römische Quartalschrift», 101 (2006), 260-288.

Ultra els sarcòfags i les càmeres sepulcral, també els mosaics proporcionen informació important sobre aspectes artístics i inscripcions; el mapa de la pàgina 265 indica la quinzena de localitzacions en països catalans; el text de les pàgines següents en completa les informacions (271-278) i reproduïx fotografies, que permeten de llegir algunes inscripcions (272/9; 274/11; 278/17 i 19; 281/22; 282/24-25 i 284/26 i 27). — J. P. E. [21.130]

Raúl GONZÁLEZ SALINERO, *Retórica y violencia contra los judíos en el Imperio cristiano (siglos IV y V)*, dins «Sacris Erudiri», 45 (2006), 125-157.

La integració de l'estructura de l'Església cristiana dins la de l'Estat Romà també s'hauria traduït en un cert creixement de l'antijudaisme. El bisbe Sever en l'*Epistola de conversione Iudeorum apud Minorcam (!) insulam meritis beati Stephani* forneix una prova de com la tensió social entre les dues comunitats esclatava amb motiu de l'arribada de les relíquies de sant Esteve [cf. el resum següent], es transformava en avalot dels cristians contra la sinagoga, que fou cremada, destruïda i convertida en església (151-154). — J. P. E. [21.131]

Pedro MARTÍNEZ CAVERO, Domingo BELTRÁN CORBALÁN, *La desaparición de Orosio en Menorca*, dins «Antigüedad y Cristianismo. Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía», XXIII (2006 = *Espacio y tiempo en la percepción de la Antigüedad Tardía*), 591-600.

Les primeres pàgines resumeixen els viatges i trobades d'Orosi amb personalitats de l'església de Jerusalem els anys 415-416; la seva presència a Menorca, Maó, és documentada en l'*Epistula ad omnem ecclesiam* de Sever de Menorca a darreries del 417 i començaments del 418 (597-598), però l'autor no veu clara la raó de l'estada d'Orosi a Menorca i menys encara la de deixar-hi unes relíquies tan importants, destinades a l'església de Braga; la hipòtesi de l'autor és que «Orosio se vio obligado a renunciar en Menorca a sus reliquias y sus documentos, en definitiva a todos sus bienes, y probablemente la isla fue el punto final de su tentativa de retorno a su tierra» (599-600). — J. P. E. [21.132]

Diego PIAY AUGUSTO, *Acercamiento prosopográfico al Priscilianismo*, dins «Antigüedad y Cristianismo. Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía [cf. resum anterior]», XXIII (2006), 601-625.

Una part de l'article és dedicada als priscil·lianistes de terres catalanes coneguts per l'*Epistola XI* de Consentius (614-616), segons la qual vers el 419 el priscil·lianisme era present en les capes altes de la societat, amics del ,comes Hispaniarum' Asterius, presència descoberta per l'espia Frontó, procediment refusat per sant Agustí en el *Contra mendacium*; el principal encausat, Sever, posseïa tres còdexs, un dels quals tingué llarga història entre els bisbes de Lleida (Sagritius), d'Osca (Siagrius) i el metropolità tarragoní (Tatianus) amb intervenció del dit ,comes' (614-615); hi havia d'altres implicats, poc coneguts. Tot el conjunt tenia altes implicacions polítiques, potser amb Teodosi (615-616). — J. P. E. [21.133]

Josep VILELLA, *Los concilios eclesiásticos de la Tarraconensis durante el siglo V*, dins «Florentia Iliberitana», 13 (2002), 327-344.

Aquest títol és traducció de l'article publicat dins «Annals de l'Institut d'Estudis Girolins», 37 (1996-1997), 1041-1057. El text resumeix l'*Epistola 3 Innocentii I* (329-330: de l'any 400); l'*Epistola 11* de Consenci: del 418) i les lletres entre el metropolità de Tarragona Ascani i el papa Hílari (336-344: any 464). — J. P. E. [21.134]

Damián FERNÁNDEZ, *What is the De fisco Barcinonensi about?*, dins «Antiquité tardive», 14 (2006), 217-224.

El *De fisco Barcinonensi* és del 592: l'autor hi estudia la naturalesa precisa de les instruccions d'aquell text i el seu sentit polític, reflectit en la terminologia; és reproduït el text llatí i traduït a l'anglès (218), la primera observació recorda que el normal era que la tributació es fés en espècie, però l'administració cada vegada preferia més una quantitat de moneda equivalent (,interpretium') decidida pels agents oficials, els quals haurien establert equivalències injustes a càrrec del contribuïent, contra la *Lex visigotorum*, XII, 1. 2 (226); el *De fisco*, doncs, era una crida d'atenció a fer complir la llei, insistint en l'obligació de les autoritats civils de posar-se d'acord amb els bisbes en el tema dels pagaments fiscals. L'autor recorda que els primers temps de Recesvint havien estat insegurs per nombre d'avalots populars. Un dels quatre signants era Joan de Biclara, bisbe de Girona. — J. P. E. [21.135]

Juan Antonio JIMÉNEZ SÁNCHEZ, *Un testimonio tardío de ludi teatrales en Hispania*, dins «Gerion», 21 (2003), 371-377.

Entre els anys 612-620 el rei Sisebut recriminava al metropolità de Tarragona, Eusebi, la seva afecció als ,ludi teatrales', donant així l'esment més tardà dels dits jocs en tota la Península Ibèrica. Atès que a Tarragona hom podia comptar per a aquests jocs amb teatre, circ i amfiteatre, l'únic espai en exercici en aquell moment havia d'ésser el circ, malgrat le normes eclesiàstiques contràries sobretot per als clergues. — J. P. E. [21.136]

Mateu RIERA RULLAN, *Excavacions arqueològiques a l'illa de Cabrera (Illes Balears). Recerques sobre la comunitat monàstica de l'Antiguitat tardana*, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», Època V, 27 (2005), 175-219.

Les primeres pàgines d'informació literària repassen les notícies donades per autors de l'antigor sobre establiments humans, particularment monacals, en illes i illots de tota la Mediterrània (181-188); en destaca el fragment de sant Gregori el Gran sobre la població monàstica de l'illa de Cabrera, prop ,Maiorica' (189). Segueix la informació dels resultats de les prospeccions en l'illa de Cabrera en el Pla de ses figueres, on, en la zona de les Estructures arqueològiques fou descobert un fragment d'inscripció (201) i un altre fragment mínim en la zona de Sa Font (208). L'illa de Conillera i en concret el Port de la Colònia de Sant Jordi, ha proporcionat, ultra fragments de ceràmica, setze monedes «encunyades durant el segle IV o els segles V o VI dC.» (214). La preponderància de troballes arqueològiques dels segles acabats d'esmentat, sobretot d'àmfores i gerres d'època vàndala o bizantina, fa «molt temptador relacionar les activitats d'aquells monjos amb aquesta important ocupació de l'Illot des Frases» (215). Hi ha abundant il·lustració tècnica i bibliografia final (217-219). — J. P. E. [21.137]

Pascal BOULHOL, *Claude de Turin: un évêque iconoclaste dans l'Occident carolingien. Étude suivie de l'édition du Commentaire sur Iosué* (Collection des Études Augustiniennes. Série Moyen Age et Temps Modernes, 38), Turnhout-París, Brepols-Institut d'Études Augustiniennes 2002, 568 pp.

Pascal BOULHOL, *Esesesi compilativa e propaganda iconoclastica: Claudio di Torino in bilico tra ossequio alle autorità patristiche e voglia di autogiustificazione*, dins *Biblical Studies in Early Middle Ages*. «Università degli Studi di Milano. Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino. Gargagno on Lake Garda, 24-27 June 2001» (Millenio Medioevale, 52. Atti di Convegno, 16), a cura di Claudio LEONARDI e Giovanni ORLANDI, Firenze, Edizioni del Galluzzo 2005, 155-174.

L'estudi sobre Claudi de Torí reconstrueix la situació de lluita política entre els mateixos carolingis, amb la suma del perill musulmà i la tensió entre els poders d'Aquisgrà i de Roma. La trajectòria que hauria convertit Claudi de Torí en personatge controvertit hauria començat amb el comentari a les dues *Lletres als Corintis*, en la segona de les quals, v, 16b (fragment transcrit al final de l'article, 170-174), trobà la base bíblica per al seu iconoclasme, però també hauria estat aprofitat per a acusar-lo d'ensenyar doctrina anticatòlica; ell es defensà amb l'*Apologeticum*, del qual només s'han salvat els fragments que Lluís el Piadós manà copiar: hi propugna un iconoclasme extrem en matèria de culte, pelegrinacions i primat romà, més extrem que el dels iconoclastes bizantins, per als quals la figura de Crist crucificat és indiscutible i Claudi s'hi oposa. Afegim-hi discussió i polèmica amb jueus, moros, monjos i intel·lectuals; és notable la seva coneixença dels Pares antics, sobretot d'Orígenes, Agustí, Eusebi de Cesarea, Rufí, etc. El *Tractatus in librum de Iesu Nave* arriba a presentar els veneradors d'imatges com a idòlatres perillosos; el text de Claudi es basa en els manuscrits de Troyes, BM, 221, Vat., Reg. lat. 98 i Vat. lat. 5775. — J. P. E. [21.138-21.139]

J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA, J. SAGRERA, *Aportacions gironines a la qüestió de l'evolució i la transformació de les vil·les o termes rurals durant l'antiguitat tardana segles IV-VIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 15-48.

L'excavació de les vil·les tardoantigues posa de manifest que entre els segles V i VI es produí una crisi amb episodis violents, que tingué com a conseqüència l'abandó de les vil·les per part dels estadants. Contrastant amb aquesta realitat evident, les fonts escrites referides a la Tarraconense plantegen la supervivència de la vil·la com l'àmbit local o el terme on viu la comunitat camperola i damunt el qual actua el poder públic. Reflexionant sobre ambdós fets els autors, a partir de nombrosos exemples locals, proposen que el poder visigòtic s'imposà amb violència, suscitant revoltes i resistències hispanoromanes; però, malgrat els trasbalsos de tot ordre, fàcilment imaginables, la vil·la es mantingué en el món rural com la principal estructura comunitària i de govern, tant en època tardoantiga, com durant els dos segles plenament carolingis; aquesta seria la situació deduïble de la documentació més primitiva. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.140]

Jochen JOHRENDT, *Papsttum und Landeskirchen im Spiegel der päpstlichen Urkunden (896-1046)* (Monumenta Germaniae Historica. Studien und Texte, 33), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2004, XXII i 305 pp.

L'autor esbrina el contingut dels privilegis atorgats per la Seu de Roma a les institucions eclesiaístiques particulars: són quatre cents-nou privilegis, quaranta-sis dels quals anaven destinats a Catalunya (22 a monestirs, 13 a bisbats, 4 a arquebisbats i dues concessions del pal·li acompanyades de privilegi i 7 a d'altres destinataris); els monestirs són els de Gerri, S. Pere de Besalú, S. Cugat del Vallès, Cuixà, Ripoll, Arles del Tec, Camprodon i Banyoles: normalment rebien del papa l'exempció, protecció de béns i sobretot legitimitació rebuda d'un poder altre que l'autoritat carolíngia. — J. P. E. [21.141]

X. SANAHUJA ANGUERA, *La moneda de Barcelona al segle X, segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (925)*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 79-113.

,'Espanya-1' és la denominació d'una troballa en un punt indeterminat de l'Estat Espanyol d'una vintena de peces carolíngies del s. X; ,Espanya-2' són les peces conegudes després d'aquella primera vintena, que, sumades a les primeres, puguen a quaranta-nou, dinou de les quals, segons l'autor, serien barcelonines (80); analitzades totes d'acord amb la seca de procedència (82-93), l'autor dona les raons o les hipòtesis que li fan afirmar-ne la procedència barcelonina, més

encara, les cinc episcopals serien del bisbe Frodoí (c. 861-c. 890), homologables amb les de llegendada BARCINO (96); les sis dels anells serien relacionables amb el comte Ramon Borrell (992-1018); exposades les raons de l'atribució (94-99), arriba el catàleg actual de monedes barcelonines d'aquells dos segles, primer agrupades sota els successius emperadors o reis carolingis del segle IX (99-110), després sota els comtes de Barcelona del segle X (110-112). Les explicacions són acompanyades de reproducció fotogràfica de les monedes corresponents. — J. P. E. [21.142]

Stephen P. BENSCH, *La séparation des comtés d'Empúries et du Roussillon*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 405-410.

El 989, Gausfred I, comte d'Empúries, Peralada i Rosselló, feia testament; després d'ell, Hug I era comte d'Empúries i Peralada i Jofre I del Rosselló, però els comtats no s'havien separat, car «la tradition carolingienne de ‚condominium‘ entre frères était profondément enracinée dans la marhe hispanique» (405), i és aquesta la realitat que s'imposà, tal com demostra la documentació de [Sevilla?], Archivo Ducal Medinaceli, *Empúries*, que certifica d'actuacions comunes d'ambdós germans almenys fins al 1040; i, malgrat d'episodis de violència, el 1085 el comte de Rosselló qualificava el d'Empúries de ‚dominus‘ i ‚senior‘ seu, situació que no desapareixeria totalment fins a començaments del s. XIV. — J. P. E. [21.143]

Nathanael TAYLOR, *Testaments, publication de testaments et ordre public en Catalogne et en Languedoc (IXe-XIIIe siècle)*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 447-451.

En cap país contemporani d'Europa no s'han conservat tants de testaments com a Catalunya i Languadoc entorn el 1100, més de dos mil d'autèntics, sense la documentació complementària, com és l'acta de publicació de darreres voluntats, presidida per l'autoritat (448); l'acte enfonsa les arrels en els temps del Baix Imperi Romà; els segles posteriors hi afegiren l'autoritat eclesiàstica, alhora que el jutge civil tendia a desaparèixer, entorn Narbona ja el 900 (450); és significatiu que qui donava validesa pública era l'Església (450-451). — J. P. E. [21.144]

Eric PALAZZO, *Arts somptuaires et liturgie: le testament de l'évêque d'Elne, Riculf (915)*, dins *Retour aux sources. Textes, études et documents d'histoire médiévale offerts à Michel Parisse*, à cure de Monique GOULLET, Sylvain GOUGUENHEIM, Odile KAMMERER, París, Éd. Picard 2004, 711-717.

El testament, publicat en la *Patrologia Latina* de J. P. Migne, és ací reproduït; són analitzats amb particular acribia els objectes litúrgics i els llibres, que, en virtut de la darrera voluntat del testador, eren destinats a la catedral d'Elna i enriquien el seu parament. — J. P. E. [21.145]

J. de SANTIAGO FERNÁNDEZ, *Inscripciones en lipsanotecas y tapas de altar catalanas de los siglos X-XII. Su origen y función*, dins «Signo. Revista de la Cultura Escrita», 10 (2002), 35-62.

Article només conegut per referència. — J. P. E. [21.146]

Mark MERSIOWSKY, *Documents catalans a col·leccions particulars. Originals dels segles X, XI de Sant Llorenç del Munt i de Sant Llorenç prop Bagà, que posseï Joaquim Areny de Plantolit*, dins «Faventia», 27 (2005), 57-81.

[Títol ja conegut per les notícies bibliogràfiques d'«ATCA», XXV (2006), 938-939, núms. 19.925-19.926]. Són transcrits tres dels documents dels anys 965, 1040 i 1063 (77-81). — J. P. E. [21.147]

Marco ZUCCATO, *Gerbert of Aurillac and a Tenth-Century Jewish Channel for the Transmission of Arabic Science to the West*, dins «*Speculum*», 80 (2005), 742-763.

L'autor es pregunta com s'explica que ja al segle X s'hagués realitzat un transvasament de saber des d'Andalusia a Catalunya i es decanta a explicar-lo pels conductes diplomàtics, com el viatge de Gotmar de Girona a Còrdova; així s'aplicaria que Gerbert d'Orlhac pogués rebre a Catalunya elements culturals àrabs i portar-los al Nord. — J. P. E. [21.148]

Jean DUFOUR, *Recueil de rouleaux des morts (VIIIe siècle-vers 1536)*, publicat sous la direction de Jean FAVIER. I. (VIIIe siècle-1180) (Recueil des Historiens de la France. Obituaires. Série in 4°. Tome VIII), París, Académie des Inscriptions et Belles Lettres 2005, XLVIII i 725 pp.

Els dits 'rotllos' són els escrits amb els quals una institució informava de la mort d'algun personatge (abat, bisbe, comte); un dels més famosos és el de Sant Martí del Canigó informant de la mort del comte Jofre de Cerdanya, fundador del monestir († 31 VII 1049); a la informació inicial s'hi anaven afegint les manifestacions de condol dels monestirs pels quals el dit rotllo passava, en aquest cas, cent-un. — J. P. E. [21.149]

Adam J. KOSTO, *Les otages conditionnels en Languedoc et en Catalogne au XI siècle*, dins «*Annales du Midi*», CXVIII (2006), 387-403.

Encara que la figura legal d',Einlager' (fiador retengut fins que el deutor paga al prestamista) sigui germànica i que fins ara només se'n coneixia un cas documentat en país romànic, de Sant Víctor de Marsella (387-391), l'autor n'aporta quatre més del Lenguadoc i de Catalunya; els dos catalans són un acord entre el bisbe d'Urgell i el comte de Cerdanya, dels anys 1050-1068; i el pacte d'aliança entre els Trencavel de Carcassona i el comte de Barcelona, 1068-1070, on Ramon Berenguer I, Almodis i el fill, futur Ramon Berenguer II, designen set prohoms que es presentarien com a ostatges en cas que els comtes no complissin els terminis del pagament, condicions reportades en el *Liber Feudorum Maior* d'ACA, i en el *Cartulari dels Trencavel* (393-396); al final, l'autor compara vocabulari i sintagmes amb d'altres casos d'ostatges (395-402). — J. P. E. [21.150]

Josep M. ESCOLÀ TUSET, *Los epitafios de los condes catalanes*, dins *Mittelateinische Biographie und Epigraphik: Vorträge in Barcelona und Heidelberg*, herausgegeben von Walter BERSCHIN, Joan GÓMEZ PALLARÉS, José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Heidelberg, Mattes Verlag 2005, 107-120.

L'autor estudia les inscripcions funeràries de Ramon Berenguer I († 1076) i de la comtessa Dolça d'Urgell i, seguint la pauta dels *Gesta Comitum Barcinonensium*, en subratlla aquells punts que ells mateixos o llurs marmessors volgueren destacar: construcció d'esglésies, lluita contra els moros i, si s'esqueia, el final tràgic. — J. P. E. [21.151]

Alberto MONTANER FRUTOS, Alfonso BOIX JOVANÍ, *Guerra en Sarq Al-andalus. Las batallas cidianas de Morella (1084) y Cuarte (1094)*, Saragossa, Estudios Islámicos y del Próximo Oriente 2005, 342 pp.

Cada un dels dos autors ha escrit el seu estudi, Montaner sobre la batalla de Morella, Boix sobre la de Quart entorn València. Ambdós comparteixen la metodologia de completar l'anàlisi històrica amb la filològica; la gran diferència és que Montaner conta amb una sola base textual, la *Historia Roderici* de Rodrigo Jiméñez de Rada, mentre Boix disposa —i transcriu— set narracions que van de documentació diplomàtica a més d'una reelaboració poètica. A Morella, Rodrigo guerregjà per compte d'al-Mu'tamin de Saragossa amb la intenció d'obrir un camí d'accés a la Mediterrània; el punt clau havia d'ésser la construcció d'un contra-castell del de More-

lla, ubicat a Alolala, que l'autor identifica amb la Pobleta d'Alcolea. A Quart, en canvi, Rodrigo defensava la seva possessió de València i la batussa militar tingué lloc en camp obert i en podem saber nombre de detalls concrets. — J. P. E. [21.152]

Ingrid HEIDRICH, *Wandbehänge und Decken des Frühmittelalters (9-11) Jabrbundert*. *Das Zeugnis der schriftlichen Quellen und die wenigen Überreste, vor allem der Schöpfungsteppich von Girona*, dins «Mittelalterliche Studien», 40 (2006), 103-125.

El *Tapís de la Creació* de la catedral de Girona és objecte d'estudi més adient que el fragment de Colònia o el tapís de Bayeux, ni que només fos per les seves mides (3'65 m. d'alt, 4'70 m. de llarg): datat de darreries del s. XI pel seu principal estudiós, Pere de Palol, permet la comparació, tant artística com literària, amb el *Beatus* del mateix ACatedral de Girona, datat el 975 i decorat per una «Ende pictrix et Dei aiutrix» i un «frater Emeterius praesbiter» (110); recordada l'existència contemporània d',històries' damunt roba (111-115), fins i tot brodades (,acupictilis'), l'autora considera que són detalls que confirmen l'antigor (,antikisierend': 117); Palol argumentà la procedència catalana del Tapís amb l'anàlisi de la seqüència ,Annus, Dies solis, Dies lunae', etc., coincident amb la que utilitza Teodulf d'Orleans (120, notes 112-113); al final, l'autora el col·loca entre els ,tapetia' coneguts de l'Alta Edat Mitjana; l'adjectiu ,hispanicum', ,spanisco / spanisca' no significaria encara ,maurisch' (123, nota 130). — J. P. E. [21.153]

Aldo Angelo SETTIA, *Pisa e le tecniche belliche mediterranee*, dins «Archivio Storico Siciliano», 160 (2002), 735-751.

L'autor analitza les tècniques aplicades pels pisans perquè consten en el *Liber Maiolichinus*, que reporta l'expedició pisana a les Balears els anys 1113-1115, on resulta clar llur domini de tècniques bèl·liques com torres d'assalt, màquines llençaroques i focs de guerra, i per al transport, naus per al desplaçament de tropa i de cavalls. — J. P. E. [21.154]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *Normas de derecho portuario en la Corona de Aragón (siglos XII-XVI)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1427-1437.

Transcripció de frases o paràgrafs i comentari dels *Usatges* (1427-1428), dels *Costums de Tortosa* (1429), dels *Furs de València* (1430-1431), de les *Ordinacions de Ribera de la Ciutat de Barcelona* (1431-1433), d'altres referències portuàries a documents reials (1433), i de les del *Llibre del Consolat de Mar* (1434). — J. P. E. [21.155]

Irène MACQUART-MOULIN, *Les portails roussillonnais en marbre des XIIe et XIIIe siècles. Une renaissance de l'antiquité*, dins «Positions de thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2006 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École Nationale des Chartes 2006, 151-159.

,Rosselló' equival a bisbat d'Elna, en un moment en què cresqué la producció de marbre i la seva utilització no es limità a les grans abadies, ans s'estengué arreu pel Rosselló, el Conflent i el Vallespir fins a les petites parròquies. Els aplecs documentals dels ss. XVII i XVIII, conservats a París, BN, i a Perpinyà, ADPO i Médiathèque Municipale, i els exemplars monumentals salvats totalment o en part, són a la base de la tesi. Algun d'aquests portals era completat amb inscripció, com el de Cornellà de Conflent, inspirada en la de la *Dormitio Mariae* de Jerusalem. La materialitat del marbre, la seva composició artística dins el conjunt i el treball de l'escultor són constantment recordats i fan el cim en el darrer capítol dedicat al Mestre de Cabestany, autor també del portal de Sant Pere de Roda, pròxim a les il·lustracions dels *Bea-*

tus: «...cette production à destination religieuse correspond à l'apogée de la réforme grégorienne en Catalogne» (159). — J. P. E. [21.156]

Jaume AURELL, *From Genealogies to Chronicles: the Power of the Form in Medieval Catalan Historiography*, dins «Viator», 36 (2005), 235-264.

En esdevenir reis d'Aragó, els comtes de Barcelona necessitaven una història, que foren els *Gesta Comitum Barcinonensium*; un segle més tard arribaria el *Llibre dels fets* i encara després les altres tres cròniques de Desclot, Muntaner i Pere III. L'autor es limita a comparar els *Gesta* i el *Llibre* en una taula (240). Les genealogies són legitimadores i els *Gesta* ho era de tot un pas-sat que desembocava en Alfons I, primer comte de Barcelona i rei d'Aragó (242-243); l'origen carolingi a través dels comtes de Flandes donava prestigi i alhora proclamava la vàlua del fundador, Jofre el Pelut, capaç de vèncer els moros, els *Gesta* del qual no són coneguts per documents, ans per la fama: «Antiquorum nobis relatione compertum est» (247). Les dones tenien un gran paper en l'enfortiment de la nissaga (248). El conjunt presenta uns comtes herois de llegenda, formulada amb una narració que la fa plenament creïble (250). El *Llibre dels fets* pertany a un altre món; el mateix rei dictava i el *Llibre* conserva l'oralitat, és ple de detalls viscuts, el rei és tot un cavaller i és ell qui ha donat nova configuració als seus reialmes després de Muret: el *Llibre* legitima l'expansió de la corona i l'assalt a la Mediterrània (258-260). — J. P. E. [21.157]

Stefano M. CINGOLANI, «Seguir les vestígies dels antecessors». *Llinatges, reialesa i historiografia a Catalunya des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 201-240.

El primer apartat s'intitula *Ramon Berenguer IV i la consciència del llinatge*: reporta l'anècdota (falsa?) de Bernat Desclot segons la qual el comte refusava de dir-se rei d'Aragó perquè el títol de Barcelona el feia «un dels melors chomtes del món» (202). Després esbrina en el pròleg de la *Crònica* les íntimes intencions de l'autor: subratllar la «consciència genealògica de l'origen llunyà de la família» com a font de poder i de noblesa (210); 'nobilis' és qualificatiu merescut per les altes virtuts morals o per la genealogia i en tots dos sentits pertany a la nissaga (211-216); la 'nobilitat' comporta l'obligació de no ésser menys, ans més que els passats per l'exigència biològica del llinatge més que pels actes de noblesa (216-224); l'altre element és l'elevació a la dignitat reial, el primer pas de la qual fou la donació de l'honor barceloní a Jofre el Pelut (230-231); el segon moment seria el d'Alfons I, el primer rei, que volgué els *Gesta Comitum Barcinonensium* i el *Liber Feudorum Maior* (233-236), que defineixen la posició del comte i la font de la mateixa. — J. P. E. [21.158]

Tomàs de MONTAGUT, *Pactar i transaccionar a Catalunya: l'Usatge de Barcelona Communie et Convenientie*, dins *Negociar en la Edad Media*, 29-43.

La inexistència d'un poder públic prou potent a Catalunya el segle XI obrí les portes a la violència, però enllà d'aquesta possibilitat, hom procurà de substituir la violència privada amb els judicis públics davant una cúria i amb acords intersubjectius (32-33), que eren «bàsicament el sistema contractual romà» (34) i passaria a l'*Usatge* 70 i als seus glossadors fins al segle XV, i a la jurisdicció del príncep, comte de Barcelona (36-37) en la cort de Montsó del 1289 i seria sistematitzat en el dret general de les *Constitucions de Catalunya* dels anys 1413-1422, i com a «contracte típic i especial» (41) seguiria vigent fins al 1960 (35). — J. P. E. [21.159]

Maria BONET DONATO, *Las dependencias personales y las prestaciones económicas en la expansión feudal en la Cataluña nueva (siglo XII)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LXVI (2006), 425-481.

La zona geogràfica estudiada es troba en la darrera pàgina (481). L'autora hi analitza les implantació i quantificació de les relacions de senyoriu sobretot damunt la pagesia, tenint en compte les col·leccions documentals de la Catalunya Nova publicades en els darrers cinquanta anys, nascudes d'una situació que ja no era la dels homes de remença. Una primera part repassa les etapes de l'ampliació dels comtats de Barcelona i d'Urgell vers Ponent, començant per les terres de Marca, tant del comtat de Barcelona com del d'Urgell al segle XII (431-443), de Tortosa i Siurana a mitjan XII (443-449) i de la zona de Lleida (449-459). — J. P. E. [21.160]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Llibre de la pabordia major del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 51-108.

Després d'exposar què era i quines funcions exercia el paborde d'un monestir, l'autor descriu breument el dit *Llibre...*, de l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses, conservat 'in situ', pondera la importància del nucli de quatre documents dels anys 1177-1184, corresponents al govern de l'abat Ponç de Monells, després bisbe, i dóna l'índex del contingut del volum. Després d'una curta 'ratio editionis', segueixen cinquanta-quatre pàgines amb la transcripció de tot el volum. — J. de P. [21.161]

Damien COULON, *Los consulados catalanes en Siria (1197-1400). Algunos datos de historia y de historiografía*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 178-188.

El de Síria hauria estat el primer dels consolats catalans i era alhora representació mercantívol i diplomàtica. L'autor, recordats els estudis d'autors precedents (180), assenyalava les variacions en els diversos consolats i moments, i així, el de Tir, el 1187, s'havia de compartir amb Marsella, Sant Gili de Provença, Nimes i Montpeller, i desaparegué endut en la caiguda de Sant Joan d'Acre (180); l'Arxiu Reial, ACA, *Canc., reg.*, ens informa que reaparegué a Beirut, i l'AHCB, i l'AHPB enriqueixen les informacions en el sentit que la seva jurisdicció s'estenia a tota la Síria i a la Petita Armènia (182) i que el d'aquesta darrera deixà de tenir vigència des de mitjan segle XIV; però el concolat de Síria hauria desaparegut a la primeria del segle XV, restant només el d'Alexandria (183); l'activitat comercial, però, es mantingué a l'altura competitiva de la de venecians i genovesos. Hi ha dos mapes (185). — J. P. E. [21.162]

John WEI, *Two Letters of Honorius III to Catalonia*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXII/155 (2005), 83-92.

L'arxiu de la Catedral de Vic ha conservat una colla de butlles, altrament desconegudes, ja publicades (83, nota 1); n'arriben dues més, d'Honorius III, que no figuren en els reculls de lletres seves publicats fins ara: la primera, del 1219, fa referència a una situació interna de Sant Cugat del Vallès de dificultats en l'elecció d'un abat, que demanava manament del papa; la segona, de 1220, respon a la queixa de l'ardiaca de Vic contra els senyors de Bellpuig, sotsfeudataris del bisbe de Vic, acusant-los d'apropiar-se-li de certs delmes. Ambdues lletres són transcrites i fotografiades (90-92) i explicada llur circumstància històrica (84-89). — J. P. E. [21.163]

Manuel Ambrosio SÁNCHEZ, *Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan*, dins *The Sermon* directed by Beverly Mayne KIENZLE (Typologie des sources du Moyen Âge occidental, 81-83), Tournhout, Brepols 2000, 759-858

La primera part del llibre conté bibliografies sota el títol de *Medieval Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan*, de George Ferzoco (104-115), però la informació només arriba a les publicacions fins al 1996. Sánchez, en canvi, s'encara directament amb la *Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan* en les pàgines indicades en la fitxa: veu la predicació en català des de perspectiva castellana i així, si bé per a ell la figura central és sant Vicent Ferrer, aquesta és exposada sobretot a base de la seva predicació a Castella del 1411-1412 (793-795; 804-811; 817-820), no tant per la seva predicació conservada en català; les altres formes de predicació, des de les *Homilies d'Organyà* fins a les peces sàvies de Felip de Malla i les posteriors fins a Martí Garcia i Baltasar Sorio, són recordades perquè predicaven de la manera criticada per mestre Vicent (813-815). Al final hi ha bibliografia, tant general com sobre cada un dels autors (843-850). — J. P. E. [21.164]

Anna ALBERNI, *El cançoner occità V: un estat de la qüestió*, dins «Cultura Neolatina», LXV (2005), 155-180.

El volumet de Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, Str. App. 11-278, és escrit damunt pergamí per mans diverses, la primera de les quals seria catalana (ff. 25-118); el copista de la terça es deia R. de Capellades, però la seva lletra no coincideix ni en grafia ni en signum amb els documents escrits per copistes homònims (157-169); hi ha hipòtesis de treball en curs que assenyalen connexions catalanes en les que foren les fonts del dit volum, que darrerament ha estat estudiat amb detenció per Ilaria ZAMUNER, «Intavulare». *Tavole di canzonieri romanzi. I. Canzonieri provenzali. 3. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana*, Modena, Mucchi Editore 2003, XIV + 189 + 9 figures. — J. P. E. [21.165-21.166]

Oriana SCARPATI, *I senhals nella poesia catalana medievale*, dins «Cultura Neolatina», LXV (2005), 53-98.

Arribat el segle XIV, els poetes catalans conservaren el ,senhal', certament evolucionat, però mantenint sempre la funció de signatura personal i la referència a la dama i col·locant-lo en el primer hemistiqui de la tornada. Hi ha doble llista dels ,senhals', l'alfabètica d'aquests (57-64) i la també alfabètica pel cognom dels autors (88-96); l'autora ofereix àmplies explicacions sobre els senhals-signatura (64-68), els d'amor (68-72) i els de desamor (72-76) i finalment els religiosos-marians (76-79); dedica exposicions particulars als utilitzats per Andreu Febrer (79-81) i per Ausiàs Marc (81-87). Hi ha bibliografia (96-98). — J. P. E. [21.167]

Martín ALVIRA CABRER, *La Couronne d'Aragon, entre hérétiques et croisés. La croisade albigeoise (1209-1211) selon le «Chronicon Rotense»*, dins «Heresis», 38 (2003), 71-87.

El dit *Chronicon* conté un paràgraf dedicat a les barbaritats dels croats antialbigesos en les seves incursions per Occitània; és ací transcrit en traducció francesa i comentat per l'autor en el sentit que si el *Chronicon* és obra d'algun dels canonges de Roda, ni tan sols tots els eclesiàstics estaven d'acord amb els resultats de la política vaticana. — J. P. E. [21.168]

Agnes VINAS, Robert VINAS, *La conquête de Majorque: Textes et documents* (Société Agricole, Scientifique et Littéraires des Pyrénées Orientales, vol. xci), Perpinyà, Société Agricole... 2004, 304 pp.

El títol diu que aquest volum conté texts i documents sobre la conquesta de Mallorca, començant per recordar els precedents, com el *Liber Maiolichinus*, aplegats en seccions, cada una de les quals és presidida per una de les *Cròniques*: la de Jaume I, amb els fets complementaris del *Repartiment*, la submissió de Menorca i la conquesta d'Eivissa; la de Bernat Desclot, com-

plementària de la del rei, amb detalls sobre els moments decisius de la presa de la Ciutat; i la de Ramon Muntaner, amb documentació complementària, també de procedència sarraïna. Al final hi ha petites biografies dels principals protagonistes, taules cronològica, onomàstica i de vocabulari tècnic. — J. P. E. [21.169]

Joan A. ARGENTER, *Cultura verbal i responsabilitat en el discurs en el Llibre dels fets: recursos gramaticals, pragmàtics i discursius a LRJ 388-389*, dins (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, 48), Barcelona, 2004, 5-21.

Joan A. ARGENTER, *Responsibility in discourse: evidence, report and entitlement to speak in the «Book of Deeds of King James»*, dins «Language in Society», 35 (2006), 1-25.

Joan A. ARGENTER, *Les Corts de Barcelona, desembre de 1228, i la conquesta de Mallorca: oratòria política, poder i autoritat a la Catalunya medieval*, dins «Randa», 57 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/3), 5-27.

L'autor es proposa d'entendre aquella decisió de les dites Corts «d'acord amb les condicions en les quals va produir-se i amb el significat que li atribuïa la gent de l'època» (5), que era el de la relació entre ,figura' i ,realitat' (7-8), relació que l'interès polític ,formalitza' i converteix en socialment indiscutible (8-9), servint-se de l'oratòria política. Les proposicions reials de Jaume I i dels seus successors a les Corts catalanes en serien un cas (10-11) i l'autor concentra la seva atenció en la proposició reial a la ,curia generalis' o ,parlamentum', convocat des de Tarragona per a Barcelona 1228, resumida pel mateix rei en el *Llibre dels fets* (12-14) i analitzada per l'autor, que la divideix en set parts (14-15), estructurades dins un conjunt, la clau interpretativa del qual era «el component religiós cristià» (16); nobles, eclesiàstics i ciutadans hi responen, cadascú subratllant allò que l'integra en el projecte; els nobles com a part del mateix rei, tant en la participació en les lluites com en les conquestes i botí (17-18), els eclesiàstics aplicant al rei frases evangèliques que l'eleven a Predilecte (18-23); els ciutadans, suposada la licitud de l'empresa, prometent de contribuir-hi (23-24). Hi ha bibliografia (25-27). — J. P. E. [21.170-21.171-21.172]

RAYMOND OF PENYAFORT, *Summa on Marriage*, Pierre J. PAYER, traductor (Medieval Sources on Translation, 41), Toronto, Medieval Institute for Mediaeval Studies 2005, 98 pp.

Prenent com a base l'edició romana del 1603 i la recent, també romana, de X. Ochoa i L. Díez, el traductor dóna la seva versió anglesa de la *Summa de matrimoni*, destinada a presentar la doctrina de l'Església sobre el matrimoni agrupada en sis blocs i posada a l'abast dels rectors de parròquia a fi d'ajudar-los a donar resposta a problemes concrets: contracte, característiques del matrimoni, impediments matrimonials, procediments legals, legitimitat dels fills, i dot de l'esposa. El traductor remarca el deute envers el *Decretum* de Gracià, les *Compilationes antiquae* i els paral·lelismes amb la *Summa* de sant Tomàs d'Aquino i amb el seu comentari a les *Sentències* de Pere Llombart. — J. P. E. [21.173]

Breve chronicon de rebus siculis. Herausgegeben und übersetzt von Wolfgang STÜRNER (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi, LXXVII), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2004, 130 pp.

Narració centrada en l'emperador Frederic II Hohenstaufen, dins la qual s'integren certs fets que ens afecten: l'estol ofert per Guillem II, pare de Frederic, a l'emir de Mallorca Ishâq ben Muhammad ibn Gâniya, a fi de restablir-lo en el tron; aquest regnà entre el 1156 i el 1183 (48); el casament de Frederic amb Constança d'Aragó, germana de Pere el Catòlic, el 1209, i el viatge d'ella a Sicília (66); i el testament de Frederic II, que deixava l'illa de Sicília a Manfred [pare de Constança, casada amb Pere el Gran], en presència, entre

d'altres volguts per l'emperador com a testimonis, del mestre Iohannes de Procida (120 i 122). — J. P. E. [21.174]

Philip DAILEADER, *La coutume dans un pays aux trois religions: la Catalogne, 1228-1319*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 369-386.

Entre les dues dates del títol foren escrits almenys vuit *Costums* d'altres tantes poblacions catalanes; l'autor en subratlla 'l'étonnante diversité' i alhora en recorda els aspectes socials i religiosos (370-371) i constata que, malgrat les grans diferències tenem quelcom de bàsic en comú, els costums: ells mateixos subratllen llur antigor, tot i que els de la Catalunya nova són molt explícits en relació a llur origen (no anterior al 1150). Perpinyà, però, exclòia dels seus *Costums* els *Usatges* o lleis d'altres comtes que no fossin els exclusius de Rosselló (376). Els 'altres', jueus o musulmans, resulten més ben considerats a Lleida que a Barcelona o Perpinyà, i els jueus més que els musulmans (379), sempre, però, 'in favorem fidei' o dels fidels (383). — J. P. E. [21.175]

M. de los Desamparados CABANES PECOURT, *La infeudación de la Huerta, cinturón de seguridad de la ciudad de Valencia*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 637-650.

El juliol del 1237, al Puig, Jaume I començava les concessions registrades en el *Llibre del repartiment*; l'autora es pregunta quins eren els llocs ubicats al Nord, a l'Oest i al Sud de la capital i a qui foren donats; Montcada a Pere de Montcada, Paterna i Manises a Artal de Luna i una llarga llista de casals a d'altres nobles; ja assentat a Russafa abans de l'entrada a València, tenia la ciutat totalment encerclada per punts a mans dels seus fidels. El *Repartiment*, però, només era una promesa; l'efectivitat arribà amb les dotze cartes efectives de poblament dels anys 1240-1265, la majoria a mans d'Ordes militars, alhora que nombre de les concessions individuals del *Repartiment* sofrien canvis. — J. P. E. [21.176]

Luis GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, *Jaime I y los proyectos de cruzada a Ultramar: la coyuntura de 1245-1247*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2165-2176.

El trienni 1245-1247 la Cristiandat visqué un dels seus pitjors moments a Palestina i començà la seva posta amb la pèrdua de Jerusalem (22 juny i 17 octubre 1244). La documentació pontifícia d'Innocenci IV informa de la reacció papal convocant el I Concili de Lió, al qual fou cridat Jaume I: vencedor en la presa de Biar es convertia en figura triomfant en la lluita contra l'Islam, rebia la felicitació papal i potser es pensava que podria invertir les males conseqüències de Muret (2171). Però el 1247, la revota d'al-Azraq obligà el rei a concentrar-se totalment en el sud de València (2173-2174). — J. P. E. [21.177]

Jennifer SPEED, *Emotion and negotiation during the reign of Jaume I*, dins *Negociar en la Edad Media*, 65-85.

Atesa la magnitud de l'obra de Jaume I, configuradora dels dos regnes, ell necessitava un cos ben conjuntat de juristes i de copistes i l'autora vol esbrinar la manera com ell veia les pròpies relacions amb els seus oficials i altres contemporanis i com negociava els seus drets reials amb els ciutadans (67), combinant jerarquia i consens (68), que, cosa inaudita, també enfortí la seva legitimitat (71). L'autora creu que el *Llibre dels fets* s'ha de veure no pas com uns annals, ans «as a cultural and historical discourse, a dialogue between Jaume and the world in which he lived» (74) i aplica la dita convicció a les informacions sobre les conquestes de Xàtiva (75-78), València i al-Azraq (78-79) i Múrcia (79-84). — J. P. E. [21.178]

Alejandro VALIÑO ARCOS, *La recepción del arbitraje romano en los Furs de València*, dins «*Studia et Documenta Historiae et Iuris*», 69 (2003), 483-539.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.179]

Vicent GARCIA EDO, *Una aproximació al Llibre del Consolat de Mar*, dins «*XVIII Congrés Corona*», I, 595-611.

El dit *Llibre* no és estructurat de forma unitària, repetida en cada una de les seves còpies, ans cada una d'aquestes és resultat d'agregació d'unitats diverses com *L'ordre judiciari de la cort dels còsols de mar de València*, les *Costumes de la mar*, els *Capítols del rei En Pere de 1340* i les *Ordinacions de tot vexell que armarà per anar en cors* (596). L'autor exposa diacrònicament la configuració de les successives etapes del *Llibre...*, començant per unes 'consuetudines maris' documentades a Vic, AE el 1231; l'autor les considera arribades del Nord d'Itàlia en temps de Ramon Berenguer IV amb el *Corpus Iuris Civilis*, tal com indica el *Cronicó del jurament de les Costumes de la mar*, i s'haurien naturalitzat en el país fins al punt de fer-les créixer (596-599); dos dels articles haurien entrat el 1238 en els *Furs de València* (600); el primer conjunt legislatiu català sobre el mar foren les *Ordinationes proborum hominum Riparie Barcinone*, elaborades per Jaume Gruny i aprovades per Jaume I el 1258 (601-602); seguiren els *Costums de Tortosa* del 1272 (602-603) [cf. *Notícia* següent], el *Privilegium Magnum* atorgat a València per Pere el Gran el 1282, establint-hi dos còsols de la mar, que havien d'actuar «prou est in Barchinone (!) fieri consuetum» (604); seria completat amb l'*Ordre judiciari de la cort dels còsols de la mar de València* i amb els *Capítols del rei Pere el Cerimoniós* i, ja en el segle XV seria el *Llibre del Consolat de Mar de València* (AM, mss.) (603-606). El 1326 també Mallorca obtenia consolat sobirà i el 1343 actuava «ad modum et formam civitatis Valentie» (607); el 1348 Pere III reestructurava el Consolat de Barcelona d'acord amb la «forma, qua commissum est civitati Maioricarum» (608) i es concentraria en els *Capítols de la Llotja* i el 1424 en el *Llibre del consolat de mar* (609). Amb la impremta s'estendria per tota la Mediterrània (610). — J. P. E.

[21.180]

Josep SERRANO DAURA, *El dret mercantil marítim en els Costums de Tortosa (1277-1279)*, dins «*XVIII Congrés Corona*», I, 569-582.

Després de les respectives *Lletres de seguretat* per a sarraïns i jueus del mateix 1148, i de la *Carta de Poblament* per als cristians del 1149, la situació jurídica de Tortosa era codificada en els *Costums de Tortosa*, on en són aplegats quaranta-quatre de tema marítim sota el títol de *Consuetudines et usus maris quibus utuntur homines Dertusenses*; serien font del *Llibre del Consolat de Mar* del 1370 (571). Les pàgines següents esquematitzen els capítols dels *Costums* i llur presència en el *Llibre* (571-578). — J. P. E.

[21.181]

Albert ESTRADA-RIUS, *Alcaldes de la Seca versus Còsols de Mar: apunts sobre un conflicte de jurisdiccions*, dins «*XVIII Congrés Corona*», I, 583-594.

Exposició «d'alguns dels conflictes que es documenten entre els alcaldes de la seca i els còsols de la mar de Barcelona» (584); els nous membres entraven en la Seca per 'ius sanguinis' i la Casa posseïa la seva pròpia jurisdicció, també judiciària, basada en privilegis reials des de Jaume I, aplegats en manuscrits diversos (B, BC, ms.; Palma, ARM, LR; Càller, Archivio di Stato, E 1/11) (584-587) i completats amb tractats jurídics específics, com el *De moneta*, de Jaume Callís (588). L'autor reporta plets diversos entre les dues jurisdiccions (589-591); Jaume Callís i Tomàs Mieres arribaren a dubtar que un moneder pogués renunciar al seu fur (590). — J. P. E.

[21.182]

Antoni RIERA MELIS, *Els orígens de la manufactura tèxtil medieval a la Corona catalanoaragonesa*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 821-901.

Les anteriors aportacions al tema, del 1992 ençà, s'han concentrat en l'estudi dels anys 1350-1500, raó per la qual l'autor delimita la seva recerca en els anys 1150-1300, a base de la documentació dels arxius Reial de Barcelona (ACA), AHCB i AHPB; de Perpinyà, ADPO; de Puigcerdà, AHC; de Lleida, APaeria; i de Palma de Mallorca, ARM, fonts limitades als aranzels de la lleuda de Barcelona, al Peatge de l'Ebre i a alguns comptes de batlles reials d'Alfons el Trovador, ultra la documentació notarial (822): «pretenc replantejar la gènesi de la draperia urbana en tota la Corona continental i illenca. El punt més eficaç en la transformació del conjunt vers una economia més incisiva fou la major fluïdesa en el transport de primeres matèries» (824); el fet és que, ultra a Osca i Lleida, es fabricava drap a Perpinyà, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Gósol, Bagà, Berga, Sant Daniel, Banyoles, Ripoll, Girona, Vic, Barcelona, Igualada, Valls i el Pont d'Armentera; a l'Aragó, Jaca, Saragossa, Daroca, Terol i Albarrassí i, després de la conquesta, a València, Borriana, Alzira i Xàtiva (826). El cada vegada més fort control gavatx damunt Occitània i Provença encaminaria les inversions del gran comerç en la manufactura autòctona, en la renovació tecnològica dels obradors, en l'aparició de la figura del mestre-empresari i en l'envol del moviment associatiu dins la menestralia, elements de canvi àmpliament analitzats i exposats en les pàgines 827-878, amb particular esment de l'organització econòmica, social i tècnica de la producció en les 841-878, dins les quals trobem, sistematitzats en quadre, els molins drapers de senyoriu reial en la Corona Catalanoaragonesa entre el 1150 i el 1298 (855-856). — J. P. E. [21.183]

Gábor KLANICZAY, *Proving Sanctity in the canonisation Processes (Saint Elizabeth and Saint Margaret of Hungary)*, dins *Procès de canonisation*, 117-148.

L'autor constata que durant el pontificat de Gregori IX, alhora que fra Ramon de Penyaforç elaborava els *Decretalium libri V*, els processos de canonització dels anys 1228-1233, en particular el de santa Isabel de Thuríngia, eren presos com a model, sobretot en allò que afectava les declaracions de testimonis; i creu probable que el *Processus et ordo canonizationis beatae Elyzabet propter quorundam detractationes et calumpnias* és obra de sant Ramon de Penyaforç (125-126; cf. 204, nota 7). — J. P. E. [21.184]

Iona MCCLEERY, *Isabel of Aragon (d. 1336). Model Queen or Model Saint?* dins «Journal of Ecclesiastical History», 57 (2006), 668-692.

Aquestes pàgines comencen amb l'acta de la inspecció del cadàver de santa Isabel de Portugal el 1612, segons la qual el cos de la santa era meravellosament íntegre. Ací és estudiada la relació entre 'reginalitat' i santedat en el cas d'Isabel d'Aragó, reina de Portugal, filla del nostre Pere II, el Gran, i de Constança de Hohenstaufen, nada entorn el 1270 (670 i 684-685: arbre genealògic), casada amb Dinís de Portugal el 1281, vídua el 1325, morta el 1336 i sepulrada a Santa Clara de Coimbra. Immediatament comencaren les actes notarials de favors rebuts d'ella i el 1340 ja n'hauria estat escrita la *Vita*, pots ser obra d'Isabel de Cardona, neboda i abadesa de Santa Clara, 1329-1362, publicada dins els *Acta Sanctorum Julii*, II, París 1863, 169-213 (670-673 i nota 16). L'article s'estén entorn l'ideal medieval de reina i dona perfecta, la Mare de Déu (674), i esbrina els possibles punts de referència en dinasties europees, bo i recordant que la primera figura a imitar havia estat la de la seva mare Constança. Hi ha quatre fotografies del sepulcre (680-683) [No és exacta l'afirmació que la relació d'Isabel amb la seva família s'estroncà en marxar ella a Portugal el 1281 (683): «her relationship with her birth family remained close»]. Convisqué amb el seu germà Jaume II en la frontera entre l'Aragó, Navarra i Castella durant les vistes entre els tres reis en preparar el Tractat de Torrelles (1303), on el seu marit era un dels àrbitres]. — J. P. E. [21.185]

Christine Ellen CALDWELL, *Dominican Inquisitors as 'Doctors of Souls': The spiritual Discipline of Inquisition, 1231-1331*, dins «Heresis», núm. 40 (Printemps-Été 2004), 23-40.

Entorn el tema de si els primers dominicans ja en predicar s'assemblaven a uns inquisidors, l'autora es fixa en la *Summa de penitentia* de sant Ramon de Penyafort i subratlla el paral·lelisme entre les tres qualitats que el penitent ha d'assegurar en el sagrament de la penitència -,confessio oris, contritio cordis, satisfactio operis'- i els objectius d'una actuació inquisitorial, en el sentit que els inquisidors justificaven llurs dures actuacions perquè contribuïen a assegurar en el pacient les disposicions per a la recepció del sagrament de la penitència (30-34). La tesi de l'autora és que la inquisició demostra que la imposició i la persecució poden ésser resultat d'una espiritualitat sincerament viscuda i justificades per aquesta. — J. P. E. [21.186]

Philippe BOBICHON, *Le thème du «Verus Israel». Est-il constitutif de la controverse entre christianisme et judaïsme?*, dins «Annali di Storia dell'Esegesi», 22 (2005), 421-444.

Ramon Martí, tant en el *Pugio fidei* com en el *Capistrum iudaeorum*, explicita els punts essencials, en els quals es contraposen cristianisme i judaisme, entre els quals no hi ha el del 'Verus Israel' (428-429; cf. 442, on són citats els dos texts esmentats i el *Liber praedicationis contra Iudaeos* de Ramon Llull). — J. P. E. [21.187]

Costanzo DI GIROLAMO, *La versification catalane médiévale entre conservation et innovation de ses modèles occitans*, dins «Revue des langues romanes», 107 (2003), 41-74.

Partint del judici negatiu de Martí de Riquer sobre l'important influx de l'Acadèmia del Gai Saber de Tolosa de Llenguadoc en els poetes catalans del segle XIV, en un moment en què el futur de la poesia passava per Itàlia, l'autor recorda que, alhora que acceptaven aquella normativa, molts poetes catalans se'n distanciaven i en punt de versificació es prengueren «des libertés inconcevables de l'autre coté des Pyrénées» (43), com en la cesura dels versos decasíl·labs (45), on Andreu Febrer «emploie divers types de décasyllabes» (47), innovacions que també es troben en les seves adaptacions de balades franceses (48) o en els estramps (53-56) i en versos (musicats?) de Jordi de Sant Jordi (57) i en d'altres (61-67). — J. P. E. [21.188]

Jaume de PUIG i OLIVER, *Bernat de Vilamarí, bisbe de Girona (1292-1312), compra unes propietats a Corçà*, dins «Miscel·lània Ernest Lluch i Martín», I, Barcelona 2006, 215-221.

Gràcies a la sèrie de *Pergamins de la mitra* de Girona, AD, es pot reconstruir pas a pas la compra que entre 1294 i 1299, el bisbe Bernat de Vilamarí va fer a la vila de Corçà d'unes conspícues propietats de la família Montpalau. Foren mobilitzats fons de l'Almoïna del Pa de la Seu, de la Mitra, i, finalment i en forma de préstec, del capítol. En tota l'operació fou decisiva Gueraua de Mosset, mare de Bernat de Montpalau, venedor principal. Sembla que la mare imposà l'operació de venda o almenys hi decantà la voluntat del fill. La compra era una maniobra política destinada a enfortir el poder del bisbe contra la bel·licositat del comte d'Empúries, i Gueraua de Mosset era aliada incondicional del bisbe. Els detalls econòmics de l'adquisició, mobilitzant recursos oportuns i sense haver d'acudir al crèdit extern, mostren que Bernat de Vilamarí fou un prelat que entenia admirablement els mecanismes d'una administració viva, però susceptible d'ésser mobilitzada amb major eficàcia. Després de l'èxit de la compra de Corçà, el bisbe no trobà cap obstacle en la seva política de reorganitzar les pabordies de la Seu, a fi de millorar llur rendiment econòmic. La figura, doncs, del primer bisbe Vilamarí de Girona es configura com un personatge interessant per a la història, si no del pensament, sí de la pràctica econòmica innovadora i imaginativa del començament del segle XIV. — J. de P. [21.189]

Paolo EVANGELISTI, *Metafore e icone costitutivi del discorso politico francescano tra Napoli e València*, dins «Studi Storici. Rivista trimestrale dell'Istituto Gramsci», 47 (2006), 1059-1106.

Paolo EVANGELISTI, *Christus est proximus noster. Costruzione dell'identità comunitaria e definizione delle infidelitates in Arnau de Vilanova e Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», (2005-2006), 39-70.

En el primer títol l'autor parteix del dibuix de portada del *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis, València 1499: el framenor fita la ciutat i així introdueix al text del llibre, on hi ha el resultat d'aquella reflexió «che sarà poi codificato come politico, per fornire alla ,res publica' simboli identitari in cui riconoscersi e valori coesivi per i quali operare» (1060). Crist crucificat és constituït en ,Sprachbild' o símbol de l'Estat en tant que Cos místic, i és resseguit per l'autor, d'una banda en Ubertino de Casale i d'altres autors franciscans, personificats en les *Meditationes Vitae Christi*, i de l'altra en els autors catalans que van de Ramon Llull i Arnau de Vilanova a Bernat de Fenollar, passant per Francesc Eiximenis, Joan Eixemenó i Mateu [Guimerà] d'Agrigento, fragments textuais dels quals són aplegats en les seccions següents: contemplació de mans, peus i costat i de tot el cos de Jesús en creu (1090-1093); aplicacions tant col·lectives com personals de la contemplació de Jesús en creu, també en relació a la ,res pública' i als mercaders (1094-1106).

En el segon títol l'autor segueix assenyalant els paral·lelismes entre idees ,franciscanes' i tesis propugnades pels nostres pensadors en el pas del segle XIII al XIV [punt sobre el qual el possible lector hauria de veure la recensió publicada dins «ATCA», XXVI (2007), 799-800, que ha d'ésser tinguda en compte, ja que també en aquestes pàgines l'*Expositio super apocalypsi* segueix essent atribuïda a Arnau de Vilanova: 43, nota]. — J. P. E. [21.190-21.191]

Anna Maria COMPAGNA, *La tradizione extravagante della letteratura medievale: il contributo dei notai del medioevo catalano e non solo*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 7-23.

Les primeres pàgines recorden les aportacions de notaris a les literatures romàniques i les obres literàries trobades per Josep Hernando en els inventaris de biblioteques notariales barcelonines segons el seu *Llibres i lectors de Barcelona, del segle XIV* [cf. «ATCA», XVI (1997), 509-511]; segueix la llista de les peces literàries conservades per protocols notariais [no totes, car si en la nota 11 són esmentades tres fórmules de conjurs en català, com s'explica que no hi figurin les més de tres d'«ATCA», I (1982), 68, 71 i i 74?]; però no sols transmeteren composicions escadusseres en prosa o vers, ans en recopilaren conjunts, com podria ésser el *Cançoner Aguiló* o el de Carpentràs amb poesia d'Anselm Turmeda o el *Cançoner Vega-Aguiló* (9-17); dos, almenys, d'aitals notaris tenen nom i cognom, Joan Fogassot, compilador del *Cançoner de l'Ateneu Barceloní* i Antoni Valmanya, els quals estarien darrere alguns dels cançoners (18-20); són, de més a més, coneguts eixams de notaris que en les tres capitals es dedicaren a la poesia (21-22). — J. P. E. [21.192]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Lo rey d'Aragó no ns fa sinó greuges e vilanies!: Papat i casa d'Aragó a la Crònica de Muntaner*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 200-229.

Primera part d'un treball, en el qual l'autor analitza com es presenten les relacions entre el papat i els reis d'Aragó en la *Crònica* de Ramon Muntaner. Aquest primer lliurament estudia l'entramat polític i diplomàtic complex de la guerra de les Vespres Sicilianes, que en la ploma de Muntaner s'enriqueix amb referències cavalleresques i literàries. També és recollida l'opinió d'altres cronistes i historiadors sobre el paper que tingué en tot l'afer la reina Constança. De part aragonesa hom exhibeix l'argument de l'extensió eclesiàstica en les conquestes de Mallorca i València; malgrat aquesta contribució tangible a la ,renda de l'Església', el papat no vol concedir la croada a Pere II perquè el papa no se'n fia, i sobretot perquè Martí IV està infeudat

a França. Així, la Santa Seu és antagonista dels interessos catalans i perd els bons serveis que la casa de Barcelona li ha prestat i li podria encara prestar. Són adduïts molts textos de la *Crònica* de Muntaner, de vegades prou llargs i confrontats amb d'altres textos de cronistes medievals, com Giovanni Villani, Guillem de Nangis, Brunetto Latini, i amb textos històrics anònims, sobretot sicilians. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.193]

Ignasi J. BAIGES JARDÍ, David PIÑOL ALABART, *Notariat, comerç i cultura a la Catalunya Nova (segles XIII-XV)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1825-1838.

Una dotzena de poblacions tarragonines posseeixen sèries de registres notariais iniciats durant el segle XIII, quan consta que Tarragona tenia escola de gramàtica almenys des del 1219 (1828); encara que el document notarial presenta uniformitat en l'àmbit mediterrani no manquen tipologies documentals mercantils específiques, com la comanda, present a l'Alcover ja el 1228 (1830), o la procura (1831), el nòlit i l'assegurança (1832) i el testament (1833). — J. P. E. [21.194]

Joan BLASI I SOLSONA, *Aproximació a la data de la primera ocupació de Barcelona pels musulmans i la descripció del Pirineu Oriental pel gran geògraf Al-Idrisi*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2005), 55-63.

Els primers anys de la invasió islàmica els sarraïns haurien evitat les fortificacions costaneres i per l'interior haurien saltat els Pirineus vers Narbona; en aquells moments, la ruta de Còrdova a Barcelona hauria passat per Narbona i, des d'aquesta ciutat, seguit en direcció sud, tal com dóna a entendre Al-Idrisi. Ací són reportades les hipòtesis d'autors diversos, les dades proporcionades per d'altres autors antics, fins i tot la història de la salvació de persones, relíquies i llibres de Tarragona per mar, [confirmant així que, àdhuc després de la invasió, les comarques marines haurien tingut per mar porta oberta i camí de sortida]. — J. P. E. [21.195]

X. SANAHUJA ANGUERA, *Una moneda de la taifa l'Alpont amb data (423) AH*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 77-78.

Cent onze exemplars almenys són coneguts d'emissions d'aquella taifa valenciana fetes per cinc dels seus sobirans entre el 1009 i el 1106; la inscripció no és transcrita, però som informats que en la primera línia hi ha el nom Ahmed, seguit de professió de fe musulmana, i que la llegenda central del revers és quasi il·legible, però s'hi intueix 'al-dawla' en la darrera línia. Hi ha fotografies. — J. P. E. [21.196]

Dominique VALERIAN, *Bougie, port maghrebin, 1067-1510* (Bibliothèque des Écoles d'Athènes et de Rome, 328), Roma, École Française 2006, VIII i 796 pp.

En la presentació de fonts som informats que els documents àrabs dels arxius de Barcelona ja són publicats i traduïts (19) i que els llatins notariais de Mallorca, València i Barcelona «sont assez riches» (21), que els de naturalesa fiscal es troben en les mateixes ciutats, mentre el fons més important de naturalesa jurídica és el de Barcelona, ACA (21-22). En la segona part de la tesi, *Bougie, port méditerranéen* (245-496), comencem de trobar la Corona catalanaoaragonesa en els tractats de 1272 (267), de 1314 i 1323 (254, 255, 258, 261 i passim), referències a l'ACA i a l'ACB (261); també trobem Anselm Turmeda (258; cf. 308, 486, 490-491). En el capítol dedicat a les *Communautés marchandes étrangères*, la presència de catalans és constant, començant pels alfòndecs i llur activitat (273-330). *La mer source de profit* es basa sobretot en documentació mallorquina, de més a més reduïda a taula sinòptica dels *Textiles importés de*

Majorque (1408-1480) (344-346); també notícies de transports per mar (359-361) d'exportacions a Bugia: d'oli, també vi, mel, figues, sucre i sal (363-368) i les cèlebres 'coses vedades' (274-275); n'arribaven cuiros i algun producte per a tint i algun manufacturat, cera i sobretot gra (395-410). La secció intitolada *La mer source de profits*, recorda el cors, generador de rescats (quadres sinòptics: 420-496); l'activitat comercial dels bugiencs es concentrava en els nostres ports (503-525); la dels cristians era molt més important, car incloïa transports (555-570 i 590-593). Des de mitjan segle XIII, catalans i mallorquins accentuaren llur presència a Bugia (617-619) i encara més durant el segle XIV (630-642), però a poc a poc, les relacions s'acostaven a la crisi i l'episodi de Llull a Bugia en seria una prova (646), com ho seria la proposta del 1349, que tots els mallorquins es poguessin dedicar al cors (649, nota 271). Durant el segle XV les relacions tendiren a millorar (653-659). Entre els annexos, hi ha la llista de tractats de pau i comerç (685-690). Hi ha bibliografia (693-754) i taules de topònims, d'antropònims i de matèries (759-797). — J. P. E. [21.197]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La incursió de l'exèrcit de Granada, de 1304, pel Regne de València i l'atac a Cocentaina*, dins «Alberri», 15 (2002 [2005]), 53-150.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [21.198]

Juan Manuel del ESTAL, *Grave alarma ante un ataque granadino a la bailía de Oribuela (junio 1308)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2111-2124.
L'ACA, CRD *Jaume II*, conserva les lletres amb les quals informadors diversos, entre els quals destaca Ferrer Dezcortell, batlle general de València 'ultra Sexonam', informaven el rei que al regne sarraí de Granada hom preparava escamots de guerrers destinats «a fe dan a terra del rey d'Aragó» (2114); són transcrites cinc d'aquestes lletres demanant urgent reforç de defenses (2116-2123). — J. P. E. [21.199]

Félix RETAMERO, *La formalización del poder de las monedas de los Mulûk de Denia (siglo V H./XI D.C.)*, dins «Al-Qantara», XXVII/2 (2006), 417-445.
Desaparegut el califat de Còrdova, l'al-Andalus es dividí en regnes de taifes, cada un dels quals es trobà en la necessitat de proclamar i de veure reconeguda la pròpia sobirania, que cada un reafirmava amb la també pròpia moneda, problema repetit a Dénia, a Almeria, a València i a Saragossa (424). La forma de redactar i de col·locar les inscripcions en les monedes de les taifes és mostra de les incerteses i d'una recerca a palpentes, en fer-hi figurar els noms que més podien legitimar i prestigiar el poder emissor (430). Això succeí a Dénia amb Muyâhid i els seus `Amiries, que després foragitats, vers el 1075-1076, passarien a les Balears i a Sardenya (435); per això les inscripcions de les monedes reafirmen la professió de fe musulmana amb text de l'*Alcorà* i, de més a més, la connexió amb Allah a través del nom de l'imam, la solidesa de la raguèlia amb el(s) nom(s) del(s) successor(s), el poder del sobirà manifestat pels noms dels caps que el recolzaven: aquest era llur missatge, que alhora explica els canvis en inscripcions pràcticament contemporànies. Darrere hi ha l'existència de grups fortament cohesionats, capacitats a fer llargs èxodes i a imposar-se per la seva força. — J. P. E. [21.200]

Federico CORRIENTE, *A vueltas con las frases árabes y algunas hebreas incrustadas en las literaturas medievales hispánicas*, dins «Revista de Filología Española», LXXXVI (2006), 105-126.
En el curs de l'article trobem alguna referència a l'*Elegia àrab de València* (110, nota 14) i al *Llibre de medicines particulars* (117, nota 51). Les tres darreres pàgines, en canvi, apleguen les expressions en llengua àrab que integren el *Llibre de la çuna e xara dels moros* (124-125): Carme

Barceló, 1989) i expressions trobades per la mateixa professora en documentació valenciana contemporània (125-126). — J. P. E. [21.201

Delfina SERRANO RUANO, *Why Did the Scholars of al-Andalus Distrust al-Ghazâlî? Ibn Ruschd al Jadds Fatwa on Auliyâ Allah*, dins «Der Islam», 83 (2006), 137-156.

Abû Bakr al-Turtûshî (+ 1126), mestre a Síria, inclinat a l'ascetisme sufista, críticà al-Ghazâlî en el seu *Kitab al-hawâidîth wa-l-bida'*, contribuint així a crear aquell ambient que convencé les autoritats almoràvids a fer cremar els llibres del dit 'al-Ghazâlî. — J. P. E. [21.202

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Más allá de la mediación de la palabra: negociación con los infieles y mediación cultural en la Baja Edad Media*, dins *Negociar en la Edad Media*, 409-439.

Hi ha primeres referències escadusseres a traductors en Ramon de Perellós, *Viatge al purgatori de sant Patrici* (416), o en parlar dels mallorquins Miquel Rovira i Anselm Turmeda (424-425) o d'Antoni d'Igualada (425-426); institucionalment foren encarregats de la mediació envers els musulmans les autoritats del regne de València (429), els mercaders que podien fer alguna gestió (431-432) i els agents diplomàtics específics (434-438), tot conegut per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* — J. P. E. [21.203

Damien COULON, *Negocier avec les sultans de la Méditerranée orientale à la fin du Moyen Âge. Un domaine privilégié pour les hommes d'affaires?*, dins *Negociar en la Edad Media*, 503-526.

L'autor es limita a les relacions comercials catalanes, que augmentaren en els dos darrers segles medievals i feren la competència a Gènova, Pisa, Florència i Venècia; l'Arxiu Reial (ACA) ha conservada la documentació de les vint-i-sis ambaixades dels sobirans mamelucs entre 1290 i 1390 (507); la iniciativa era normalment de les potències occidentals (509-510); els ambaixadors catalans foren normalment oficials de cort reial, sovint acompanyats de mercaders com Esteve Noguera i Pere de Mitjavila, quatre vegades ambaixador, i ja en el segle XV, Lluís Sirvent (514-516), alhora diplomàtic i mercader; són particularment coneguts els passos i els resultats de la darrera, tan plena d'accidents com buida d'efecte, i denunciada, car al cap de poc d'ésser signats els acords bilaterals (518-522), eren trencats, tal com en dóna fe l'ACA, que infórma d'altres intents a través de còsols (523-525). — J. P. E. [21.204

Manuel RUZAFÀ GARCIA, *Valencia, Granada y el Norte de África: relaciones de frontera en la Baja Edad Media*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1191-1202.

Ací l'autor no estudia un cas concret, ans descriu la zona de frontera dibuixada en el títol i assenyala (com si fos un butlletí bibliogràfic) els estudis d'ell mateix i d'altres que s'han ocupat d'aquell tema. — J. P. E. [21.205

Isabel O'CONNOR, *Les activitats econòmiques dels mudéjars de Cocentaina a finals del segle XIII: més enllà d'una comunitat de camperols pobres*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1707-1716.

Després de la conquesta del 1244 i de la primera revolta d'Al-Azraq, 1248, les concessions del *Llibre del repartiment de València* demostren que a partir d'aquell moment Cocentaina s'anà transformant en població cristiana: però que, això no obstant, fins i tot després de la segona revolta sarraina del 1276, la comunitat islàmica d'aquella vila pogué demostrar la seva vitalitat, situació visible en el *Llibre de la cort del justícia*, de l'AM, segons el qual els musulmans no sols responien als requeriments dels cristians, ans en presentaven tant a sarrains com a cristians (1709) i no sols de la vila, ans de la contrada; també se'n dedueix que els musulmans no eren

sols ,eixàrics' (mossos o masovers) de cristians ans podien ésser ells els propietaris o socis en operacions comercials. — J. P. E. [21.206

Josep-Dauid GARRIDO I VALLS, *Castelldans - Qal'â' al-Hamîr, pàtria de Mubaxxir ibn Sulaymân an Nâsir ad-Dawla, valí independent de Mallorca*, dins «Randa», 56 (2006 = *Homenatge a Jordi Carbonell*, 2), 5-9.

Nat a Castelldans (Castrum Asinorum = Castell d'Àsens) entorn el 1050, presoner en un atac cristià, esclau eunuc en la cort comtal barcelonina, fou rescatat per un ambaixador mallorquí i portat a Mallorca, on, segons Ibn al-Kardabûs i d'altres historiadors musulmans, sabé enfilar-se fins a prendre el poder i governar les Balears i morí poc abans de l'expedició pisanocatalana del 1114-1115, coneguda pel *Liber Maiolichinus*, després que ell demanés ajut als almoràvits. — J. P. E. [21.207

Francesc X. LLORCA, *De tannûr a tenor. La història d'un arabisme valencià*, dins «Randa», 57 (2006 = *Homenatge a Jordi Carbonell*, 3), 213-224.

,Tenores', ,tenors', ,les tenors' es troben en documentació valenciana entre el 1292 i el 1371 (214-215), sempre amb el significat d'un petit forn o fogonet per a coure pa en privat, concedit o prohibit en *Cartes de població* mentre hi hagué comunitats musulmanes al Regne de València (215 i 217); l'arqueologia ha confirmat existència i descripció de l'objecte, car n'ha estat trobat un a Oriola (215-216): era el ,tannûr' dels àrabs; en valencià havia donat diminutius i altres derivacions (218-220). Hi ha indicació de la zona on la denominació fou viva i bibliografia (221-223); i mapa de distribució geogràfica (224). — J. P. E. [21.208

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Un pareire de Vimbodí acusat d'haver-se convertit a l'Islam (Tortosa 1522)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 24 (2006), 118-121.

Un interrogatori, de localització arxivística no declarada, datat el 12 d'octubre del 1522, ens fa conèixer el cas d'un pareire de Vimbodí que, havent participat en la repressió de les Germanies de València, s'havia vestit i fet passar per musulmà, portant «senyal de moro en los pits, ço és miga luna de drap» en poblacions de València i d'Aragó, segons digué ell «per exir bandejat de Catalunya» (119 [qui sap si per dissimular que havia estat bandejat per lladregot]); se'n sortí assotat en una cercavila tortosina. — J. P. E. [21.209

Eugenio CISCAR PALLARÉS, *Economía y fiscalidad en los señoríos ,pobres' de la Casa de Gandía en la época de la expulsión de los moriscos*, dins *Señores y señoríos*, 123-151.

L'impacte de l'expulsió dels moriscos en les economies, també dels barons, ha estat més estudiada entorn Gandia i en la Marina; l'autor es fixa en les baronies ,pobres' d'aquella casa, una per una, i mira de comparar els ingressos senyorials anteriors i els posteriors a l'expulsió, coneguts per l'AHN, *Nobleza. Osuna*, lligalls diversos, començant per les Valls d'Ebo i Gallinera (125-130), la baronia de Castelló (130-137), la baronia de Xella (137-140) i la baronia de Turís (141-146); en les Valls augmentaren, en les altres disminuïren; la multiplicitat de tributs i les diferències entre els diversos casos i situacions fan impossible d'establir una quantificació entre l'abans i el després, però hi ha dos fets innegables: els musulmans pagaven menys (no eren sotmesos a delmes i primícies, per exemple) i sobretot, després de l'expulsió, els focs i per tant els habitants eren molts menys, amb totes les conseqüències (per exemple, l'arrendament de serveis comunitaris deixà d'ésser un negoci clar) (147-151). — J. P. E. [21.210

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *Benemejts y Señera ante la expulsión de los moriscos*, dins *Señores y señorios*, 153-226.

A base de la declaració intitolada *Don Francisco Joaquín Sans, señor de los lugares de Benemixix y Seniera, sobre el daño y perjuicio que se le ha seguido con motivo de la expulsión de los moriscos*, i d'altra documentació tant de Madrid, AHN, *Consejos*, i de València, ARV, *Reial Audiència i Protocolos*, la primera part d'aquestes pàgines ressegueix els emoluments baronials anteriors a l'expulsió, que són sintetitzats en quadre sinòptic (172-173), i donen una suma de 2.173 lliures el primer poble i de 2.688 el segon (187-188) i són completats amb la llista de censals que gravaven els dits senyorijs que pujaven a 1.026 lliures (184-185); la segona part, basada en la nova *Carta de població*, presenta la suma de 233 lliures d'emoluments senyorijs per collites del primer lloc i de 275 en el segon (205). És transcrit en apèndix l'*Acte d'establiment fet per don Francisco Joachim Sanz, senyor dels llocs de Seniera i Benimixix, als nous pobladors i vassalls del lloc de Seniera*, del onze de juliol del 1611 (217-226), conservada a l'AHN, *Consejos*, 22.243/4, i a l'ARV, *Manaments i empires*, 2/18. — J. P. E. [21.211]

Mark D. MEYERSON, *Milenarismo converso y morisco en el Reino de Valencia: un estudio comparativo*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1731-1740.

El llarg, però incomplet, procés inquisitorial de València 1464, ara a Madrid, AHN, *Inquisición de Valencia*, 537/1/5, és el punt de partida d'aquestes pàgines: la presa de Constantinoble el 1453 hauria desencadenat esperances messiàniques jueves almenys en els vuit conversos que foren apresats en embarcar-se a València vers Venècia i Constantinoble, on haurien tornat al judaisme, convençuts de l'arribada d'un messies jueu, ja fadrí, que destruiria la Cristiandat i ompliria de 'molta honor' als jueus, també als conversos que es reconvertissin, alhora que les esglésies cristianes serien transformades en estables. Hi hagué un moviment paral·lel entre els moriscs, amb la diferència que en comptes d'un 'messies' els sarraïns afectats per aquella propaganda, esperaven que un califa turc tornaria Espanya a la sobirania política de l'Islam; alguns, impacients, emigraren al Maghreb. — J. P. E. [21.212]

Henri DOLSET, *Intermédiaires par excellence. Le rôle des juifs entre chrétiens et musulmans dans la Catalogne du Moyen Âge*, dins *Minorités juives*, 209-219.

Basat en documentació ja publicada i en d'altra d'inèdita a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer II*, l'autor col·loca les seves pàgines entre els segles X i XIII i recorda els casos en què per llur ubicació geogràfica en les dues bandes de Cristiandat i d'Islam, i coneixedors tant del llatí com de l'àrab, del 940 ençà són documentats jueus fent d'ambaixadors entre ambdues bandes; traduint obres de medicina al llatí o a l'hebreu, mediant en les transaccions comercials i fins i tot omplint els espais territorials buids, com sembla que hauria succeït al Camp de Tarragona (Salomó, Vilajudaica). — J. P. E. [21.213]

Elka KLEIN, *Les juifs et la société chrétienne à Barcelone au Moyen Âge*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 437-440.

Cal subratllar l'arrelament de la comunitat jueva dins la ciutat cristiana i Barcelona és un excel·lent camp d'estudi per a comprendre l'evolució de la mateixa comunitat jueva els anys 1050-1300, per la seva mateixa vitalitat i per les qualitats de la dinastia comtal i reial, i també per la riquesa dels arxius; l'autora ha estudiat la implicació reial en la vida del call i es pregunta si les intervencions de la corona no donaven als prohoms jueus aquella autoritat que altrament no els arribava de la dinàmica interna de la comunitat i insisteix en la força d'un sòcol comú sociocultural entre comunitat jueva i ciutat cristiana (439-440). — J. P. E. [21.214]

María José CANO, *Descripción paleográfica de tres aggadot judeoespañolas (Barcelona, Sarajevo y J. Rylands)*, dins «Misc. Vándor», 113-120.

Els o les *Aggadot* són bàsicament l'aplec de texts oficials per a la celebració jueva del temps de Pasqua i poden ésser estudiades des de tres angles: el textual, ja que les pregàries oficials són completades amb d'altres texts, normalment composicions poètiques d'autors diversos sobre el mateix tema; l'artístic, ja que contenen il·lustracions sobre els fets de la Pasqua jueva; i el paleogràfic o d'anàlisi dels elements que han entrat en la còpia, sobretot del tipus de lletra; l'autora es limita al darrer en els tres exemplars estudiats, els de Londres, BL, *Add.* 14.761, factici i copiat almenys per dos escrivans amb lletra tant quadrada com cursiva (115-117); Sarajevo, Museu Nacional, unitari també en la còpia per part d'un copista únic, encara que empri tipus quadrats i cursius (117-118); i de Manchester, John Rylands Library, *Heb. Ms.*, 6, també factici, i de dos escrivans (118-119). Tots tres procedirien de Catalunya, però el primer hauria passat per Provença i per Bolonya; entre els posseïdors del segon hi hauria la reina Margarida de Prades; tots tres haurien estat escrits en la segona meitat del segle XIV o primers anys del XV. — J. P. E. [21.215]

José HINOJOSA MONTALVO, *Aproximación a una minoría religiosa. La prosopografía de los judíos de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 21-82.

Recordades les publicacions anteriors sobre els jueus castellonencs i les fonts, sobretot municipals (*Llibres del consell*, *Llibres de la peita*, *Llibres de la cort de justícia*), per al seu coneixement i estudi (22); les primeres pàgines resumeixen la història d'aquella aljama, amb particular atenció a la posterior al 1391, amb pàgines noves sobre les conversions (26-28), i sobre la nova ubicació del call, la seva demografia, activitats i relació amb els cristians (28-38). Tot seguit tenim llista alfabètica de tots i cada un dels jueus castellonencs dels segles XIII-XV, on, en cada cas són aplegades totes les notícies que permeten de concretar-ne la figura, des d'Abbenemies, Josuè a Xebba, Abrafim (38-63); les darreres pàgines apleguen informació, també per ordre alfabètic, sobre les famílies més conegudes, des d'Abenaçar a Xambell (65-82). — J. P. E. [21.216]

Prim BERTRAN ROIGÉ, *Els jueus a la ciutat de Lleida: alguns aspectes*, dins «Misc. Vándor», 49-67.

La 'col·lecta' jueva de Lleida incloïa les aljames des de Tàrrega i Balaguer fins al límit de la zona aragonesa de l'antic bisbat de Lleida, documentades des de la conquesta del 1149 amb els corresponents serveis comunitaris de sinagoga, carnisseria i maell, forn, cementiri i banys; l'autor, a base de documentació en general ja publicada, també per ell mateix, i d'altra de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Consells*; estableix que la jueria lleidetana era ubicada a la Cuirança, que es convertí en denominació de la comunitat jueva (51), s'estructurava de forma paral·lela a la ciutat cristiana (53); la convivència no fou fàcil, sobretot amb l'Església i encara més amb els estudiants de la nova Universitat, encara que alguns jueus es guanyaren la confiança reial (52-54); les necessitats de la corona augmentaren la pressió fiscal després del 1285 (55) i la convivència tancada propicià les baralles entre membres de l'aljama (56-57); la Pesta Negra encara dificultà la convivència, en ésser-ne considerats causants (58-61) i el pogrom del 1381 causà víctimes, tot i la protecció reial (62); la *Disputa de Tortosa* deixà conversos (64); malgrat tot, l'aljama s'hauria refet, malgrat el ghetto (65-66), fins a l'expulsió del 1492, ací recordada amb descripció contemporània (66-67). Fou famós el metge Maymó Galipapa, autor del *Tractat dels metges*, del *Tractat de lleis de les dones* i del satíric *Promesa de vídua* (63). — J. P. E. [21.217]

Lorenzo GALMÉS MAS, *Los frailes predicadores en el caso atípico de antijudaísmo en Mallorca entre los siglos XIII y XX*, dins *Praedicatores, inquisitores*, II. *Los dominicos y la Inquisición en el mundo*

ibérico e hispanoamericano. «Actas del 2º Seminario Internacional sobre los Dominicos y la Inquisición. Sevilla, 3-6 de marzo de 2004». edición de Arturo BERNAL PALACIOS (Disserationes Historicae, XXXI), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 173-196.

L'autor intenta d'exposar «un caso de antijudaísmo... atípico y único, que afectó a la comunidad cristiana de la isla de Mallorca a lo largo de unos siete siglos» (173). Resumeix la història jueva de l'illa de Mallorca, amb particular atenció al ,pogrom' del 1391 (177) i dels esdeveniments especials del 1435 (178-179), que desembocaren en l'existència d'una població ,xueta', oficialment conversa i batejada, i que, implantada la Inquisición Española, s'enverinà fins a la tragèdia amb continus ,autos de fe' entre el 1645 i el 1679, documentats en el llibre de Francesc Garau, *La fee triunfante...* (181); la contraposició social als xuetes esdevingué tan forta que quan en la segona meitat del segle XVIII, Carles III dictà tres vegades la pragmàtica a favor de la igualtat civil entre tots els ciutadans, favorable als xuetes, els anys 1782, 1786, 1788, però fou perfectament inútil perquè la societat mallorquina hi fou totalment impermeable (182), tot i que alguns dominics s'hi manifestaren favorables (186-190). — J. P. E. [21.218]

F. Andreu LASCORZ ARCAS, *Situació del call jueu de Montsó*, dins «Misc. Vándor», 255-262.

[Fins als nostres dies Montsó ha pertangut al bisbat de Lleida i en l'Edat Mitjana es trobava al límit de la llengua catalana, cf. «ATCA», IV (1985), 471-474]. A l'hora de l'expulsió, el 1492, l'aljama de Montsó tenia setanta-quatre famílies que marxaren a Perpinyà i un grup que anà a Tarragona; el call i el seu creixement demogràfic és documentat des del moment de la conquesta aragonesa el 1089, després de la qual passà a senyoriu de l'orde del Temple fins a l'extinció d'aquesta el 1308-1309; ací trobem record documentat sobre un avalot dels cristians de la vila contra els jueus entorn el 1260 perquè aquests, emparats pels templers, volien aplicar una concessió de Jaume I als jueus facultant-los a cobrar deutes endarrerits dels cristians i els de Montsó s'hi negaren, si la concessió no s'estenia a tot el regne; l'altre moment documentat és el setge del castell per l'exèrcit reial amb motiu de la supressió de l'orde el 1308-1309. — J. P. E. [21.219]

Rebecca WINNER, *La femme, la richesse et la communauté: femmes chrétiennes, juives et musulmanes à Perpignan au XIII siècle*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 459-463.

En el marc de les teories de Michel de Certeau («Au lieu de l'individualité, nous devons nous concentrer sur les réseaux d'interactions»), ella, a partir dels registres notariais, treballa a reformular la història de les dones de Perpinyà en el segle XIII: tota la vida de la dona era emmarcada i determinada per normes morals: «la posició i l'estament social del marit determinen les opcions econòmiques i jurídiques de la dona» (460). La suma de tots els elements personals i col·lectius es troba en el testament; la vídua tutora dels seus fills és la manifestació més patent d'individualitat, amb el sotrac al final, quan els fills s'emancipen. Les vídues jueves no tenien tantes prerrogatives com les cristianes. L'autora prepara un estudi sobre les esclaves musulmanes en els estats de la Corona catalanoaragonesa. — J. P. E. [21.220]

Lluís TUDELA VILLALONGA, Jorge MAÍZ CHACÓN, *Els mercaders jueus mallorquins a meitat del segle XIV*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1129-1148.

«La tensió política entre Jaume III [de Mallorca] i l'aljama de Mallorca» (1130) canvià després de la reintegració a la Corona, car Pere III practicà «un tracte de favor» als mercaders jueus, clarament documentat en els anys 1343-1348 (1131-1136), mentre els anys següents (1349-1356) el comerç exterior dels jueus hagué d'aprofitar les noves possibilitats i així s'en-caminà al Nord d'Àfrica, alhora que utilitzava coques de gran capacitat per al transport de

mercaderies. La situació econòmica es deteriorà per la dificultat de cobrar els préstecs a cristians després de la Pesta Negra, de la darrera defensa de l'illa contra Jaume de Mallorca i dels entrebancs a la navegació causats per la intervenció genovesa a Sardenya (1137-1138), que impulsà la concentració de l'activitat comercial jueva mallorquina en la franja africana entre Tenes i Tedelis (1140). Els autors es basen en documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.* i *Reial Patrimoni*, i en l'ARM, *Reial Patrimoni*, *Governació* i *Lletres reials*, i ACatedral, *Protocols*. — J. P. E. [21.221]

Josep Xavier MUNTANÉ i SANTIVERI, Les cases que solien ésser dels jueus. *Una aproximació al call de Tàrrrega a través dels Llibres d'estimes*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 106-123.

La sèrie de *Llibres d'estimes* de Tàrrrega, de l'AHC, completada amb d'altres sèries com la de *Llibres de consells* i *Llibres de bans* dels primers anys del segle XVI sovint fan constar que l'edifici objecte d'avaluació havia pertangut a algun jueu els anys abans de llur expulsió el 1492. Són transcrits els corresponents paràgrafs de les estimes, on es manté encara el topònim de *Carrer del ca(y)ll* (114-122). Aquestes dades permeten de reconstruir les zones d'ocupació jueva de la vila de Tàrrrega els segles XIV i XV (108-111) i fins i tot reconstruir un plànol del dit call els últims anys del darrer (113). — J. P. E. [21.222]

Pere CASANELLAS i BASSOLS, *La influència hebraica en la bíblia del segle XIV*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXI (2006), 347-358.

[Cal precisar que el tema de l'influx hebreu no es planteja en la *Bíblia* en general, ans en la traducció catalana], en la qual el signant d'aquesta notícia bibliogràfica l'havia assenyalat en un article seu en la mateixa «Revista Catalana de Teologia», III (1978), 68, basat no sols en influïxos positius, ans també negatius, com les retallades de text en el *Salm* 21]. L'observació no havia plagut a algú, que demanava sondeig llibre per llibre (348), i ara l'autor esbrina si es pot confirmar el dit influx en *Èxode* i *Levític* de la *Bíblia del segle XIV*; havent reafirmat que la traducció fou realitzada bàsicament a partir de la *Vulgata* (349-352), constata no sols influx del text hebreu en la traducció catalana (352-355), ans d'altres influències judaïques, com la duració de la festa de la Pasqua, traduccions coincidents amb el *Targum* i altres mostres de l'exegesi rabínica (355-356). — J. P. E. [21.223]

Ursula RAGACS, «*Mit Zaun und Zügel muss man ihr Ungestüm bändigen*». *Ein Beitrag zur Christlichen Hebräistik und antijüdischen Polemik im Mittelalter* (Judentum und Umwelt, 65), Frankfurt am Main, Peter Lang 1997, 202 pp.

Ursula RAGACS, *Christliche Gelehrsamkeit versus rabbinische Tradition. Das «Capistrum iudeorum» des Raimund Martini und die Disputation von Barcelona*, dins «Frankfurter Judaistische Beiträge», 29 (2002), 57-78.

La tesi doctoral defensada el 1995 a la Universitat de Viena ha estat resumida en l'article del 2002; ambdós títols només em són coneguts per referència. — J. P. E. [21.224-21.225]

Jean Patrice BOUDET, *Les «images astrologiques» en français à la fin du Moyen Âge. Remarques sur un commentaire de la neuvième proposition du Centiloquium*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 117 (2005), 697-718.

Tot i que l'article sigui tot ell dedicat a traduccions franceses, alguns dels seus punts entren en temàtica nostra, com la traducció francesa del *Megillat ha megalleh*, llibre cinquè, d'Abraham bar Hiyya, ara perduda, però documentada en la biblioteca de Carles V de França (699); o la

traducció llatina del *Kitab* d'Abû Ja'far Ahmad, realitzada a Barcelona per Plató de Tívoli el 1136 amb el títol de *Centiloquium*, traducció impresa tres vegades els anys 1484, 1493 i 1519, una part del i de la qual és transcrita en apèndix: *Verbum 9 de imaginibus celestibus uniuscuiusque creature terrene* (711 i 715); i la notícia que el ms. de París, BN, lat. 14070, té un text català en els ff. 4-9v, anotat el 1398 (711-712). — J. P. E. [21.226]

Dietrich BRIESEMEISTER, *La trayectoria de los tratados antijudíos en España desde la Edad Media hasta la primera mitad del siglo XVI*, dins «Por discreto y por amigo. Mélanges offerts à Jean Canavaggio». Études réunies et présentées par Christophe COUDERC et Benoît PELLISTRANDI (Collection de la Casa de Velázquez, 88), Madrid, Casa de Velázquez 2005, 487-498.

L'emperador Carles s'hauria trobat immers en una gegantina i múltiple confrontació religiosa entre Cristiandat i Islam i entre les diverses comunitats que es formaren a l'Occident dins el cristianisme. Quant al primer tema, nombre de preses de posició dels darrers segles medievals havien format una tradició consolidada, encara que no unitària. Ramon Llull propugnà serenitat d'exposició i argumentació, respecte personal i utopia de portar les tres religions a una sola veu. Ramon Martí descobrí llavors del *Talmud* concordants amb el missatge de la *Biblia* i de l'Església cristiana i Pietro Galatino integrà i estengué aquesta doctrina a través de l'*Opus de arcanis theologicæ veritatis* i així influí en d'altres autors. Només dos rabins seguiren jueus després de la *Disputa de Tortosa*, però els pogroms i la Inquisició Espanyola conduïren a l'expulsió, només set anys després que Jaume Peres de València publicqués el *Tractatus contra iudaeos*. A Joan Lluís Vives el problema li costà sang i encara que escriví en el sentit pacífic de la tradició catalana, els seus llibres només foren publicats pòstums. A l'hora del concili de Trento, és polèmica l'obra de l'arquebisbe de València Martín Pérez de Ayala, *De divinis, apostolicis atque ecclesiasticis traditionibus... libri X*. Hi ha bibliografia (494-499). — J. P. E. [21.227]

Meritxell BLASCO ORELLANA, José Ramon MAGDALENA NOM DE DÉU, *Excursiones de 'Eres Yisra'el por un discípulo anónimo de Rabí Moshe ben Nahmán (finales del siglo XIII o comienzos del siglo XIV)*, dins «Misc. Vándor», 69-95.

Publicada almenys dues vegades, aquesta narració es conserva manuscrita a Sant Petersburg, Biblioteca Nacional de Rússia, *Firkovitz* II/764; l'autor es declara alumne de «mi maestro el rabino R. Moseh bar Nahmán de Girona» (84) i, si no fou català, tingué relació amb un mestre català. Ací és reproduït el text hebreu (72-83), acompanyat amb traducció castellana (84-95), en la qual s'han reproduït dibuixos d'alguns llocs de la terra d'Israel vistos amb ulls de viatger del pas del segle XIII al XIV. — J. P. E. [21.228]

Anne-Sylvie GUÉNOUN, *Les traductions en hébreu de l'oeuvre du médecin Gérard de Solo (XIV siècle)*, dins «Revue des Études juives», 164 (2005), 463-488.

Aquest estudi té dues parts, cada una de les quals és dedicada als dos principals traductors: Abraham Avigdor, d'Arles de Provença, també hauria traduït obres mèdiques autèntiques d'Arnau de Vilanova com les *Medicationis parabolae* i algunes d'autenticitat dubtosa com el *De iudiciis astronomiae* i el *De medicinis digestivis* (465-467); l'altre, Lleó Josep de Carcassona, s'establí a Perpinyà per culpa de l'expulsió dels jueus de França el 1394; hi ha llista de les biblioteques que conserven traduccions seves; de Gerard de Soló, *Comentari al Llibre IX de l'Almansor, de Rbazès*, i l'*Introductorium iuvenum* (477-482). — J. P. E. [21.229]

Germà COLÓN, *Català malsí/malsín 'delator'*, dins «Randa», 56 (2006 = «Homenatge a Jordi Carbonell/2»), 129-136.

El mot es troba en un recull de *Cobles noves de la crich crach*, estampades a València el 1506 i reproduïdes per Marià Aguiló i Fuster en el *Cançoner de les obretes...*, i ha estat considerat castellanisme i interpretat com a ,mal signe, mal averany, dissort', però l'autor creu que és ben català, significa aquell qui «ha acusats diverses juheus contra veritat» (132) i aplega una dotzena de fragments en català o en llatí dels segles XIV i XV, tots de referència jueva i activitat delatora (130-133). Exiliats els jueus, el mot no arrelà en català, a diferència del castellà, que, sembla, es mantingué en context inquisitorial. — J. P. E. [21.230]

Marina MONTESANO, *Le comunità ebraiche e musulmane nella predicazione di Vincenzo Ferrer*, dins *Ferrier romand*, 61-76.

Objectiu de l'autora: intentar de comprendre quin fou l'influx de mestre Vicent en la convivència amb les altres dues religions, atesa tant l'herència de lluita com de convivència de totes tres en la Península Ibèrica: descriu les lluites sobretot internes en la corona de Castella durant el segle XIV (61-64), recorda els intents catalans de discussió racional entre les tres Lleis en temps de Jaume I, però també la seva resposta d'expulsió, que de fet fou de confiscació de béns, dels aixecats després de la revolta [d'al-Azraq al sud de València] (64) i l'evolució de la doctrina catòlica sobre la croada (84-68); ací encaixa mestre Vicent, del qual l'autora transcriu o cita els *Sermons*, també els *Sermons de Quaresma* de València 1413, amb anècdotes que afecten sarraïns, rarament elements doctrinals, però arriba a distingir que no tots els seguidors de l'islam són ,moros', ans també turcs o mongols; la seva polèmica antiislàmica explota sobretot els excessos de comportament, però mai no qualifica Mahoma d'Anticrist (71-72). Quant als jueus, la política propugnada és més tradicional: potenciació de les veritats cristianes, dificultats a la convivència entre jueus i cristians, implicació en la campanya de conversions entorn la discussió de Tortosa (1413) i radicalitat a l'hora d'exigir dels cristians tracte d'igualtat envers els jueus conversos (72-75). No se li pot atribuir l'evolució posterior que conduí a l'expulsió (76). — J. P. E. [21.231]

Eugenio BENEDICTO GRACIA, *Documentos acerca del funcionamiento del sistema de insaculación en la aljama judía de Huesca (siglo XV)*, dins «Sefarad. Revista de Estudios Hebraicos, Sefardíes y de Oriente Próximo», 60 (2006), 309-344.

Segons el *Super officis Aragonum*, unit al registre de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. 287, som informats de mitjan segle XVI; en la situació anterior, en canvi, els càrrecs eren directament nomenats pel rei (310); i, estenent als jueus l'experiència de les poblacions cristianes, la insaculació fou atorgada a les aljames per la reina Maria el 1445 (310-311); l'autor concentra la seva atenció i transcriu els documents relatius a la insaculació en les aljames d'entorn d'Osca. — J. P. E. [21.232]

Norman ROTH, *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain. (With a new Afterword)*, Madison, The University of Wisconsin Press 2002, XX i 484 pp.

Tal com el títol indica, aquest llibre es fixa en la totalitat de les terres sotmeses a la Inquisició Espanyola, tot i que l'autor confessa no entendre gaire la diferència que troba en els segles anteriors entre les terres de la Corona catalano-aragonesa i les altres (17); això no obstant, ell mateix s'havia adonat que una de les diferències del segle XV en comparació del passat consistia en el fet que el nou segle ja no podia comptar amb els grans mestres Nahmànides, Ibn Adret o Isaac b. Sheshet (13), tots tres raus en terres catalanes; entre les fonts, l'autor dóna bel·ligerància als *Responsa* d'Ibn Adret (23-30); el llibre conté dades que entren en el nostre anuari, les informacions de Hasday Crescas sobre el ,pogrom' del 1391, la campanya de mestre Vicent Ferrer per Castella o fragments textuais traduïts en anglès, com els de part del toc d'atenció als calls de Catalunya i València del 1354, després dels de Nahmànides i de Nissim Gerundi,

davant les conversions al cristianisme (34-48), o la *Disputa de Tortosa* (55-61). Jueus i conversos es queixaven de les normes que dificultaven llurs relacions entre nosaltres (74-78); són coneguts els nostres conversos llibreters i metges (83-87) i oficials reials (125-134). Una altra part específicament nostra és la relativa a la inquisició medieval, en gran part basada en el *Manuel des inquisiteurs* (!) de Nicolau Eimeric (203-212). En arribar a l'Edat Moderna, sota la Inquisició Espanyola, la narració s'unifica i només conté referències més o menys puntuals a temes nostres: a Ramon de Penyafort (194), Ramon Martí (191, 194), Profiat Duran (192-193), David Boner Bonjorn (193-194), la notícia de la troballa a Barcelona i a València en el segle XIX de manuscrits amb texts religiosos xampurrats de català i hebreu (219; cf. 295), a la resistència de Barcelona i altres llocs contra la Inquisició (253, 261 i 331), a nombre de condemnats en les tres capitals (265), a la traducció castellana del llibre de Jafudà Bonsenyor (330) i a bibliografia sobre tema nostre (369: [«the superb dissertation of Subirats» és el llibre de Jordi Ventura i Subirats sobre la inquisició a València]). — J. P. E. [21.233]

Jaume RIERA I SANS, *Esculls en la història dels jueus*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 137-160.

L'autor malda a posar en la consciència col·lectiva la distància que hi ha sovint entre allò que és publicat i tothom pot llegir i allò que diuen els documents i posa com a mostra l'afirmació de Yitzhak Baer segons la qual les comunitats jueves controlaven els seus propis mercats, que es basaria en una concessió de Pere d'Urgell, segons la qual, com que els jueus no podien anar al mercat el dissabte facultava la vila de Balaguer a celebrar altre mercat el dimecres (137-139); d'altres casos són indicats en les pàgines següents i amb transcripció del document original de l'infant Joan el 1379 precisa que allò que l'infant concedí no és que els documents interns del call entre jueus fossin vàlids també per als jutges cristians, car allò que concedia era que fossin vàlids a l'interior del call ,inter vos et vestros' (143, nota 18); un altre dels punts discutits és el de la poligàmia entre els nostres jueus medievals, punt en el qual la tendència imperant és negar-la o presentar cada cas com una raresa, quan hi ha «moltes llicències concedides pels sobirans a jueus dels seus dominis per prendre més d'una muller», arribant en algun cas a la poligàmia (153-155); el darrer cas discutit és el de l'autonomia de les aljames, car altra vegada amb transcripció de document de la reina Violant, muller de Joan I, la veritat és que tota aljama era sotmesa al rei, normalment a través del propi batlle (157-159). — J. P. E. [21.234]

Albert SOLER, Josep SOLERVICENS, *Selecció d'edicions i d'estudis lul·lians. La poètica del diàleg medieval i renaixentista. La ubicació de Lull i de Metge en aquest context*, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 17 (2006), 431-441.

El prof. Soler dóna la llista de les catorze principals publicacions de tema lul·lià dels anys 2003-2004 (431-432); ell subratlla les edicions de texts llatins o altres, els estudis d'història de la ciència (Lola Badia, Lluís Cifuentes) i les col·leccions d'estudis o de descripcions de manuscrits (J. N. Hillgarth, Llorenç Pérez).

Solervicens resumeix els treballs del grup coordinat per Klaus W. Hempfer en la Freie Universität de Berlín entorn el sentit del gènere literari del diàleg renaixentista, no completament homologable dins els esquemes aristotèlics, car també és sensible als afectes, emocions i valors poètics. Dins aquest context, trobem les pàgines de Roger Friedlein, *Bernat Metges Lo Somni* (1398): *die Konkurrenz der Erkenntnisweisen zwischen scholastischem und humanistischem Dialogmodell*, dins K. W. HEMPFER (dir.), *Poetik des Dialogs. Aktuelle Theorie und rinascimentales Selbstverständnis*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2004, 97-130 [cf. «ATCA», XXV (2006), 858-859, núm. 19.631], segons el qualen *Lo somni*, Bernat Metge hauria despertat el diàleg medieval, l'hauria col·locat més prop de Petrarca que de Boeci i hauria recer-

cat la versemblança d'una veritat complexa (437-438). Solervicens dedica les darreres pàgines (438-441) al llibre del mateix Roger Friedlein, *Der Dialog bei Ramon Llull. Literarische Gestaltung als apologetische Strategie* (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 318), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2004, VIII i 348 pp. [cf. «ATCA», XXV (2006), 608-613]. — J. P. E. [21.235-21.236]

Guillermo PONS, *Ramón Llull*, Madrid, Editorial Ciudad Nueva 2005, 125 pp.

Presentació bàsica del polígraf mallorquí, que conté un resum de vida i de pensament amb particular referència a l'espiritualitat, en breus apartats sobre Déu, Crist, l'Església, Maria, família, unió dels cristians, relació amb l'Islam, evangelització dels gentils i amor a Crist crucificat i per ell amb projecció universal. — J. P. E. [21.237]

A[lfonso] POMPEI, *Lullismo*, dins *Enciclopedia filosofica*. Volume settimo *Lan-Mem*, Milano, Fondazione Centro di Studi Filosofici di Gallarate - Bompiani 2006, 6831-6832.

M[íchela] PEREIRA, *Lullo, Raimondo*, Ibidem, 6832-6836.

Sota el primer títol trobem l'itinerari de les idees lul·lianes, des de l'*Electorium Remundi* de Thomas Le Myésier, que aplica els esquemes lul·lians al camp cosmològic incloent-hi els esperits creats, passant per Ramon Sibiuda, que es basa en Llull per saltar de la realitat creada a la increada, unificant així tots els coneixements humans. El lul·lisme, que ja havia suportat tant l'atac frontal de Nicolau Eimeric com la prohibició de Jean Gerson, justament per la seva capacitat unificadora de tots els coneixements interessà grans noms del Renaixement des dels cardenals de Cusa i Bessarió al dissertat Giordano Bruno, enciclopedisme que seguí fascinant fins a Bacon i Descartes, Alstedt i Leibniz, com també ho féu en tant que 'ars memorativa'.

La prof. Pereira dedica la primera part a exposar les implicacions de vida i obra: les visions de Jesús Crucificat portaren a la conversió dels infidels i a escriure els 257 [ara potsers 256] llibres, també a perfeccionar l'*Ars* i a propugnar escoles; també d'ací l'antiaverroisme i les raons necessàries per *Demonstratio per aequiparantiam*; esclatà l'antilul·lisme. Ell, laic escriví en romanç i aprenqué l'àrab per a la missió, que fou sempre l'objectiu principal, també per a la croada; com Roger Bacon, demanava coneixença de llengües. Amb vistes al futur deixà tres col·leccions d'obres a Mallorca, a Gènova i a París. La segona part exposa la combinatòria i les seves aplicacions: els anys d'estudi a Montpeller es completaren amb temporades de contemplació a Randa; el *Llibre de contemplació* ja comença d'utilitzar les lletres per conceptes; els estudis d'àrab i d'autors àrabs desembocaren en els correlatius i en llur dinamisme; des del primer moment foren introduïdes les lletres per conceptes, que després en juxtaposicions de dues o més asseguraven l'anàlisi de totes les hipòtesis possibles en la formació d'afirmacions, sobretot teològiques; l'*Art* també fou després utilitzada com a instrument mnemotècnic i àdhuc alquímic durant el Renaixement. La visió neoplatònica del món permeté de parlar de 'raons necessàries' en teologia i medicina; la figura de l'arbre encaixava en l'intent de ciència universal, aplicada fins i tot en obres literàries com el *Blanquerna* i el *Fèlix*. Ja en el primerenc *Llibre del gentil i dels tres savis* presentà una mostra de recerca comuna entre religions presidida pels valors de la intel·ligència, sense oblidar la 'filosofia de l'amor' que arribà a cimals místics. — J. P. E. [21.238-21.239]

Bibliografia Lul·liana. Ressenyes, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lullianos», XLV-XLVI (2005-2006), 85-185.

La primera part presenta la llista bibliogràfica, que arriba a 161 títols, tretze per a edicions de textos (85-87), del núm. 14 al 156 per als estudis de tema lul·lià (87-111) i els restants (157-161), a tesis i tesines (111-112). Segueix la secció de *Ressenyes*, amb comentari a la majoria dels títols de la primera part (113-185), excloses les tesis i tesines. — J. P. E. [21.240]

Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca. Fons lul·lians en biblioteques espanyoles*. Edició a cura d'Albert SOLER. Pràmbul de Fausto ROLDÁN i Anthony BONNER (Col·lecció Blaquerna, 4), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2004, XVI i 270 pp.

Després d'una presentació de l'interès del malaguanyat amic Llorenç Pérez en donar a conèixer manuscrits lul·lians, trobem en aquest volum reproducció fotostàtica de la rècula d'articles publicats sota el primer dels dos títols dins «Estudios Lulianos», 2-14 (1958-1970), que ací ocupen les pp. 1-194, i sota el segon en la mateixa revista, 15-17 (1971-1973), ací pp. 197-231; tenim, doncs, presentació dels manuscrits lul·lians de les principals col·leccions de Palma de Mallorca i de les de Madrid i El Escorial, completats per al present llibre amb taula d'autors i d'obres (235-250) i d'obres lul·lianes i pseudolul·lianes (251-269). — J. P. E. [21.241]

Albert SOLER, *Recomposició d'un antic còdex lul·lià*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLV-XLVI (2005-2006), 75-83.

L'autor proposa que els actuals volums de Palma de Mallorca, BPública 1022 i el de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Ottob. lat. 542, inicialment formaven un sol llibre, extrem confirmat perquè la darrera pàgina del mallorquí indica que «Comencen les hores de sancta maria verge gloriosa compostes per Ramon Llull», i mitjançant reclam que en la següent començava un text amb íncipit «A hon...»: ambdues coses es troben en el volum vaticà; per això l'autor considera que «ambdós manuscrits són copiats de la mateixa mà» (76), encara que en algun punt veu dues mans en la preparació del volum de Palma (80); hi ha descripció dels dos volums (78-82). Dissortadament, la reproducció de la pàgina inicial del còdex de Munic, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 10.504 (79), no permet d'afirmar que també aquest terç volum formés unitat bibliogràfica amb els dos esmentats. — J. P. E. [21.242]

Albert SOLER, *Estudi històric i codicològic dels manuscrits lul·lians copiats per Guillem Pagès*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 229-266.

En el volum II (1983), 124-125, d'aquest anuari, el signant de la present notícia assenyalava l'existència d'altres tres volums (Munic, BSB, Clm 10504; Magúncia, Martinus Bibliothek 220h; Palma, BP, 1103) que haurien estat escrits en el mateix obrador i possiblement per mà idèntica que el *Llibre de contemplació* de Milà, Ambrosiana (A.268.inf. i D.549.inf.), acabat de copiar per Guillem Pagès a Palma el 8 de juliol del 1280; l'observació no convencé tothom, però ara l'autor torna sobre el tema, confirma la comunitat d'origen, i n'hi afegeix dos d'altres (Killiney/Dublin, Franciscan Library Dún Mhuire, B 95; i Roma, Sant'Isidoro 1/38), els sotmet a anàlisi codicològica i subratlla les coincidències tant en la configuració de les pàgines com en la cal·ligrafia i en la il·luminació. Hi ha set reproduccions d'altres tantes pàgines de manuscrits (255-261) i bibliografia (262-266). — J. P. E. [21.243]

Albert SOLER, *Descripció del manuscrit lul·lià F-143 del Col·legi de la Sapiència de Palma*, dins «Homenatge a Joseph Gulsoy/1» (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 13-23.

El dit còdex conté còpia del *Llibre de contemplació*, posterior a la del 1280, ara a Milà, Biblioteca Ambrosiana, però molt primitiva; ací l'autor ens dóna anàlisi dels vint-i-set quaderns (15-16), qualificació de l'escriptura (gòtica textual) i compaginació (17-18). El segle XVII pertanyia a Pere Jordi Rossinyol, d'on devia passar al Col·legi de la Sapiència i ara a la BD de Mallorca (19). Serví de base a l'edició de les ORLL, a cura de Salvador Galmés. Hi ha bibliografia (19-20) i tres pàgines amb altres tantes reproduccions fotogràfiques (21-23). — J. P. E. [21.244]

Lia VOZZO, *Falsari, medici e alchimisti: i percorsi di un racconto nella Spagna medievale*, dins «Medioevo Romano», III serie, XXIX (2005), 116-131.

Entre el 1280 i el 1330, Llull, el *Libro del caballero Cifar* i l'infant Juan Manuel repetiren la historieta de l'estafador que enganya un rei fent-li creure que sap de fabricar or. Llull en dona la primera versió hispànica el el *Llibre de meravelles*, llibre VI, cap. IV, *Dels metalls*, on Fèlix pregunta com és que tants ho proven, si artificialment és impossible; i el Filòsof respon amb dos exemples, que donen la mateixa resposta: hi ha tipus que, per necessitat o egoisme, es volen fer rics aprofitant-se de la badoqueria dels altres. La contalla responia a una gran necessitat contemporània de moneda de valor en un moment en què els reis jugaven amb l'aleació de la mateixa, començant pel de França (116-118); l'autora assenyala la diferència entre les tres narracions (125). — J. P. E. [21.245]

Charles LOHR, *Raimundus Lullus und die Scholastik*, dins «Recherches de Théologie et Philosophie médiévale», LXXIII (2006), 335-347.

L'escolàstica aristotèlica parla de 'ciència', Ramon Llull d'art: ciència era la conclusió d'un sil·logisme, mentre l'acceptació racional dels principis o premisses és 'intelligentia'. En Teologia, els articles de la fe equivalien als principis o premisses, dels quals s'havien d'extreure les conseqüències. Però el mateix Aristòtil en l'*Ètica a Nicòmac*, al costat de l'epistème/ciència, recordava altres camins d'atènyer 'verdadera ciència': tejne/ars, fronesis/prudentia, nous/intellectus, sofia/sapientia (338-340). Amb la introducció dels llibres científics aristotèlics es donà a l'Occident europeu una cursa a la 'ciència' el cas més clar és el de la medicina, fins aleshores un conjunt d'observacions entorn malalts i malalties, que en aquell moment, sota el guiatge de Pietro d'Abano, hom transformà en 'ciència' o conjunt de coneixements procedents de principis de física (345). Salvades totes les diferències, també en els altres camps de vida hom compartia «die Absicht, die produktiven ‚Künste‘ als demonstrative ‚Wissenschaft‘ zu verstehen», que en lloc d'elaborar ciència abstracta es dedicava, a partir dels principis/dignitats a la «schöpferischen Produktion» aplicable al concret individual pel camí de tots els possibles aparellaments de conceptes; i així, mentre tothom s'esforçava a convertir-ho tot en ciència, Ramon Llull treballava a presentar les 'ciències' com a 'arts' (346). La filosofia anglesa dels dos segles XIII-XIV es manifestava en direcció idèntica: la del coneixement del singular (347). — J. P. E. [21.246]

Charles H. LOHR, *‚Art‘ and Possibility: The Rule concerning Possibility in the Ars lulliana*, dins *Potentialität und Possibilität: Modalaussagen in der Geschichte der Metaphysik*, herausgegeben von T. BUCHHEIM, Stuttgart 2001, 165-173.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E.

[21.247]

R. D. HUGUES, *Speculum, Similitude and Signification: the Incarnatio as Exemplary and Proportionate Sign in the Arts of Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLV-XLVI (2005-2006), 3-37.

L'autor es proposa d'establir una anàlisi lingüística de la temàtica de 'semblança', en concret dels mots 'imatge', 'figura', 'semblança' i en particular 'mirall' amb especial esment a les categories de la segona figura (T), els correlatius de diferència i contrarietat i de semblança i concordança entre Déu i l'home i llur implicació en la cristologia lul·liana, a base de l'obra escrita de Ramon Llull i de la bibliografia citada en les pàgines 35-37. Si fins entorn el 1290 (6, nota 6), la cristologia de Llull és dominada per la necessitat de 'recreació' de les malvestats del pecat d'Adam, a poc a poc hi va emergint la manifestació de les dignitats divines que es trobaven en la primera creació, també amb el joc entre concordança i diferència que ja es troba en la Trinitat (3-9). Per influx de Gèn. 1, 26 'imatge' i 'semblança' s'han considerat sinòms, però hi ha

també la interpretació que ,imatge' és l'home pel fet d'ésser-ho i ,semblança' és el resultat de la salvació de Crist efectiva en el cristià; Jordi Gayà sembla acostar-s'hi amb la seva distinció entre ,imatge i figura' d'una banda i ,similitudes' de l'altra (12-13). Llull veu que Crist és ,figura' tant en pla epistemològic com ontològic, començant per la seva realitat física, que és el camí pel qual la materialitat del món obté el seu fi d'arribar a Déu, però també la realitat humana de Crist és el mitjà pel qual són perceptibles les ,dignitats' de Déu, en virtut de la unió de les dues naturaleses, divina i humana, en la Persona del Verb, tema repetit des de diversos angles en els successius llibres, on no insisteix tant en la funció recreativa o redemptora de Crist i més en la seva situació com a màxima semblança mitjancera de Déu davant l'home (13-21). El tema següent és la forma com en llibres diversos Llull presenta la figura de Crist, Verb encarnat i home alhora, com la més encertada manifestació de la Trinitat i de la seva vitalitat íntima (22-25) i hauria passat de considerar Crist com a signe privilegiat dels atributs divins a presentar-lo com a llur signe suprem «in terms of external and internal similitudes of the dynamic divine attributes» (25). I això desemboca en el tema de Trinitat i Encarnació, sobre el qual reflexionà des del primer llibre al darrer: l'Encarnació només encaixava amb el Fill perquè en ell la filiació humana empeltava en la divina (26); a base del *Llibre de demostracions* i de la *Disputació de cinc savis*, l'autor resumeix l'explicació lul·liana segons la qual recíprocament Trinitat i Encarnació es ,signifiquen i demostren' la una a l'altra, cadascuna, però, en el seu pla; per això el Cristianisme professa ambdós articles de fe, les altres religions, no (28-30). — J. P. E. [21.248]

Lulle et la condamnation de 1277. La Déclaration de Raymond écrite sous forme de dialogue. Traduction de Latin avec notes et appendices: Cécile BONMARIAGE et Michel LAMBERT avec la collaboration de Jean-Michel COUNET. Introduction: Cécile BONMARIAGE (Philosophes médiévaux, XLVI), Louvain-París, Institut Supérieur de Philosophie - Éditions Peters 2006, XXX i 198 pp.

La *Declaratio...* és una de les reaccions més primerenques al document del bisbe de París, reacció que no va explícitament contra Averrois ans és una reflexió general adreçada als qui amenacen el pensament cristià separant massa fe i raó (XV). Llull hi volia defensar la concordança entre filosofia i teologia, insistint ací en el bon ús de la raó; l'article 18 sobre la resurrecció és paradigmàtic: «grâce à la connaissance du Premier principe et de son rapport à son effet, on ne peut qu'assumer que il y aura resurrection, et cela par des raisons necessaires» (XVII), que convencin els infidels (XVII-XVIII); i no es pot excloure que Llull intentés d'atreure l'atenció dels professors de teologia de París (XVIII). Segueixen cinc pàgines que resumeixen les tres bases del raonament lul·lià, segons el qual les posicions de Sòcrates són insostenibles, fins i tot en filosofia: la primera figura, és a dir, el raonament ha de partir de Déu, el principi de concordança («...il faut qu'il soit vrai ce par quoi les raisons divines possederont une plus grande concordance en leur effet, et ce par quoi la cause et l'effet possederont une plus grande concordance» (XXI-XXII), i la doctrina dels punts transcendents, principis que en el curs del tractat són aplicats als temes discutits: l'eternitat del món, la unitat o la personalització de l'enteniment humà, la unitritinitat de Déu, la fe, l'eternitat de les intel·ligències separades, la resurrecció i el lliure albir (XXIV-XXXII). Segueix la traducció francesa, enriquida amb moltes notes (1-177), l'estructura del llibre (179-162), les referències internes (183-184), la taula de temes (185-188) i la bibliografia (189-196). — J. P. E. [21.249]

Jordi PARDO PASTOR, *Disputa entre Ramón y el Averroista. Cinco cuestiones*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 12 (2005), 235-242.

Traducció castellana anotada de la *Disputatio Raymundi et Averroiste*, del 1310, sense indicació ni de data de la composició ni de l'edició llatina presa com a base de la traducció. — J. P. E. [21.250]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Ramon Llull i la seva teologia de la Immaculada Concepció. Versió definitiva*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 193-228.

El text d'aquest títol, ben conegut dels lectors d'«ATCA», XXV (2006), 195-228, és ací completat amb el de les pàgines 226-228: en relació a les línies 6-12 del text de Llull, són reportats tres fragments d'altres obres lul·lianes que expliciten la relació causal entre l'acció divina d'una dignitat i el seu efecte paral·lel i condigne en la creatura; quant a les línies 43-51 de Llull, és indicada una frase de sant Anselm, possible font de la lul·liana; el punt terç completa la bibliografia. — J. P. E. [21.251

Francisco José DÍAZ MARCILLA, *La unicidad y la trascendencia de Dios en el «Liber ad probandum aliquos articulos fidei catholicae per syllogisticas rationes» de Ramon Llull*, dins «Estudios Franciscanos», 107 (2006), 245-254.

Exercici d'un curs en què l'autor estudià la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni* i deriva a «uno de los aspectos que la doctrina luliana quiere demostrar con argumentaciones racionales...la unicidad y la trascendencia de Dios», o sis articles de fe en cada un dels capítols del llibre (246). Després va seguint el text en la presentació dels divuit principis i de les deu regles o preguntes, després de les quals es fixa en la secció que presenta proves a favor de la unitat i de la transcendència de Déu d'una banda, i de la unitat i la unitritat de Déu, per l'altra, raons formulades pel camí lul·lià de mixtió de principis, regles i correlatius (248-252); el resultat de les raons exposades és que la formulació contradictòria a la unitritat de Déu és insostenible: «oppositum est impossibile» (253). També és indicada la vinculació entre aquesta doctrina i la de l'Encarnació (252-253). — J. P. E. [21.252

Josep PERARNAU I ESPELT, *Certes, hipòtesis i preguntes entorn el tema ,conversió i croada' en Ramon Llull: ,croada militar' o ,croada gramatical'?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 479-456.

Davant certes publicacions, entre les quals destaca el llibre del prof. Franco Porsia, *Progetti di crociata. Il De fine di Raimondo Lullo* [cf. recensió dins el mateix volum d'«ATCA», XXV (2006), 604-608], l'autor recorda no sols la diferència lògica, ans sobretot la diferència real entre croada (destinada a canviar la sobirania damunt un territori) i conversió (esdeveniment íntim); amb els versos de Bonaiuto da Cusentino per a Bonifaci VIII recorda que en la cúria d'aquest més aviat imperaven idees ben allunyades de l'objectiu lul·lià (482-484). A partir d'ací l'autor s'encara amb la idea segons la qual la croada hauria estat sempre un element just, legítim, meritori i necessari, per a la conversió dels infidels, idea que porta a traduir que si els infidels «rifiuteranno di convertirsi...ne siano obbligati», quan l'original llatí parla de ,convenire = aplegar-se, reunir-se', no pas de ,convertirsi' (486-490). Fins i tot en la resposta a la pèrdua de Sant Joan d'Acre, la part principalíssima de la proposta és la de la missió cristiana, per a la qual l'element més essencial consisteix a obtenir que els no cristians coneguin la doctrina cristiana, és a dir, que sàpiguen fer encaixar a subjecte com Déu, Trinitat o Encarnació els predicats que els corresponen: per a Llull és més important la croada ,gramatical' que la militar, que només és lícita en cas de defensa contra un atac, com el de Sant Joan d'Acre. Una dotzena d'anys més tard, repetia la possibilitat de defensa davant l'atac, i encara més l'obligació d'aplicar en la missió el ,modus Christi et apostolorum» (500-501). — J. P. E. [21.253

Silvana FOSSATI RAITERI, *Genova e Ramon Llull*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1895-1905.

A base de documentació i d'estudis ja publicats, l'autora comença donant una taula cronològica de la presència de Ramon Llull a Gènova entre 1290 i 1308, concentrada entre 1290 i 1304. Unes reflexions sobre la situació geopolítica de la Mediterrània occidental contem-

porània, amb punts forts com Mallorca i Tunis, condueixen l'autora a emmarcar «l'opera lulliana, ossia la diffusione in tutto il mondo cristiano dello spirito crociato e dell'idea dell'unità dei cristiani, nonchè dell'urgenza della missione a convertire gli infedeli e gli ebrei»; per això, «il Lullo considerò come mezzo di conversione la crociata, intesa come occasione di conversione, perchè altrimenti gli infedeli non apparivano disposti ad ascoltare per farsi convincere» (1900); en conseqüència, Llull, «minore francescano», s'hauria valgut de la potència de Gènova a l'hora d'anar a Tunis i a Bugia (1901). Entre els amics genovesos destaca Percivallo Spinola: «dalle conoscenze genovesi scaturirono da un lato la sua prima impostazione della crociata e dall'altro la sua idea di unificare tutti gli ordini militari», sots mestre únic, que podia haver estat Frederic III de Trinària (1902), i a casa Spinola hi deixava en testament una col·lecció de les seves obres (1904). — J. P. E. [21.254

Lorenza TROMBONI, *Raimondo Lullo e Niccolò Cusano. Bolzano - Bressanone, 25-27 novembre 2004*, dins «Quaderni Medievali», 59 (giugno 2005), 295-301.

Informació del «convegno internazionale» indicat en el títol i resum de les lliçons que hi foren exposades, tot centrat en dos punts: el de la tolerància i el de l'influx de Llull en les obres de Cusa. [Els textos es troben en el llibre *Ramon Llull und Nikolaus von Kues: Eine Begegnung im Zeichen der Toleranz / Raimondo Lullo e Niccolò Cusano. Un incontro nel segno della Toleranza* herausgegeben von / a cura di Ermenegildo BIDESE, Alexander FIDORA, Paul RENNER (Instrumenta Patristica et Mediaevalia, 46. Subsidia Lulliana, 2), Turnhout, Brepols 2005, XII i 300 pp., la majoria dels quals han estat resumits en el volum anterior d'«ATCA»]. — J. P. E. [21.255

Josep HERNANDO I DELGADO, *Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 267-345.

L'escorcoll sistemàtic dels arxius de Barcelona, ACA, ACB, AHCB, AHPB, ha proporcionat a l'autor cinquanta inventaris 'post mortem', datats entre el 1407 i el 1499, on consten llibres lul·lians: són transcrits els fragments documentals corresponents (291-339); els títols dels llibres són aplegats primer en llista cronològica (271-276), i tot seguit en llista alfabètica de títols (277-279); després els propietaris són agrupats d'acord amb la respectiva qualificació professional (279-290). Són recordats al final alguns dels volums actualment fora de Barcelona, amb seguretat copiats ací (290). Hi ha taula toponomàstica unitària (540-545). — J. P. E. [21.256

Sebastià TRIAS MERCANT, *Els escrits de Llorenç Pérez: la Causa Lul·liana i la Causa pia lul·liana*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XLV-XLVI (2005-2006), 71-74.

L'autor insisteix en la distinció entre els dos conceptes que respondrien a dos camps d'actuació, amb el benentès que la 'Causa Pia' va néixer com a institució pública. Causa lul·liana seria «el conjunt de processos canònics necessaris per tirar endavant la beatificació de Ramon Llull» (72) [encallats sobretot per les acusacions i les actuacions de l'inquisidor Nicolau Eimeric, salvats sobretot per l'actuació decidida del rei Pere el Cerimoniós, que trobà la manera que un altre inquisidor, Bernat Ermengol, defensés la veritat i Ramon Llull, operació confirmada amb autoritat apostòlica pel cardenal legat Adimaro Alamanni el 1419]; la Causa Pia Lul·liana, en canvi, era una institució oficial creada pel Gran i General Consell de Mallorca el 1610 per a «inquirir i cercar totes i qualsevols scriptures fahents per la santedat, vida i miracles de lo dit doctor Llull» (72) en vistes a la beatificació, que ha passat per moments diversos, però encara el 1993 s'ocupà del tema que era la seva raó d'ésser (72-73). L'autor aprofita l'avinetesca per donar a conèixer l'existència d'obres inèdites de Llorenç Pérez — J. P. E. [21.257

Miquela SACARÈS TABERNER, *Lullianae imagines: la iconografia de Ramon Llull i els principals episodis de la seva vida*, dins «Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 16 (2006), 139-156.

Aquestes pàgines repassen les successives representacions iconogràfiques de Ramon Llull, començant pel dibuix a tinta en l'exemplar llatí del *Liber contemplationum*, donat pel mateix autor a la Cartoixa de Vauvert, de París, i ara a la BN de França, o el Llull assegut, de Munic, BSB (140-141); però les representacions principals són les dotze miniatures del *Breviculum* de Karlsruhe, deu de les quals són autobiogràfiques, ací analitzades, bo i subratllant els desenvolupaments posteriors, sobretot els dels segles barrocs, que subratllen elements contemplatius, extàtics i martirials, com també la progressiva importància que hi té el tema de la Immaculada Concepció [segurament d'acord amb les modes piadoses del moment] (147-151). Són reproduïts en apèndix deu models d'altres tantes reproduccions de Ramon Llull (153-156). — J. P. E. [21.258]

Catalina CANTARELLAS CAMPS, *Iconografía lulliana: prototipos y desarrollo histórico*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 213-228 i làmines V-XII.

L'atenció a la iconografia lul·liana comparegué en el segle XVIII amb Jaume Custurer i Jean B. Sollier i arriba als nostres dies amb les compilacions de Mateu Gelabert i Sebastià Trias Mercant. La iconografia, en canvi, havia començat entorn el 1298 en oferir Llull mateix a la Cartoixa de Vauvert la traducció llatina del *Llibre de contemplació*, amb dedicatòria (autògrafa?) i dibuix del donant; seguiren les miniatures del *Breviculum*, el sepulcre de Llull a Sant Francesc de Palma i el retaule dedicat a Llull en l'església dels Trinitaris, ara en part a Barcelona, Museu d'Art de Catalunya, i Palma de Mallorca, Museu de Mallorca; amb l'arribada de l'edat moderna, seguirien les interpretacions pictòriques i s'hi afegirien les successives il·lustracions tipogràfiques, analitzades per l'autora, segons la qual s'ha d'aprofundir en el tema (227). — J. P. E. [21.259]

Marta M. M. ROMANO, *Il Mediterraneo nel '300: Raimondo Lullo e Federico III d'Aragona, re di Sicilia: Omaggio a Fernando Domínguez Reboiras*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 47 (2005), 232-255.

Resum de les aportacions exposades davant els assistents al «Seminario Internazionale di Studi Lulliani», celebrat a Palerm els dies 17-19 novembre 2005 pels autors dels títols següents: Fernando Domínguez Reboiras, *Il 'Dio maggiore': le ragioni di Raimondo Lullo in Sicilia*; Francesco Fiorentino, *Raimondo Lullo in Sicilia: itinerario bio-bibliografico*; Diego Ciccarelli, *Domino Frederico... domino Arnaldo de Rexa(c)*; Fernando Domínguez Reboiras, *L'edizione dell'Ars amativa boni*; Jaume Medina Casanovas, *L'amore, l'amico e l'amato: un'indagine a partire dalle domande dell'Ars*; María Asunción Sánchez Manzano, *Semantica e significazione di intento nell'Ars amativa e nei Libri principiorum di Raimondo Lullo*; Jordi Gayà Estelrich, *Sapientia ignota: la quarta virtù teologale*; Harvey J. Hames, *A Manual for Jewish Conversion: Ramon Llull's Liber per quem poterit cognosci quae lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera*; Giuseppe Roccaro, *Note sulla predicabilità in Opera Messanensia et Tuniciana di Lullo*; Cándida Ferrero Hernández, *Sulle due redazioni latine del Liber de consolatione eremitarum (op. 214)*; Francesca Emanuela Cimento, *Riflessioni sul Liber de intelligere Dei (op. 236)*; Patrizia Spallino, *Il Liber de Deo maiore et Deo minore (op. 239)*; Pietro Palmieri, *Sul Liber de persectate Dei (op. 248)*; Óscar de la Cruz Palma, *Culture in contatto nel Liber de gentili et tribus sapientibus di Ramon Llull*; Víctor Pallejà de Bustinza, *Ramon Llull influenced by Ibn-'Arabi? A Reappraisal of Asín Palacios hypothesis*; Alexander Fidora, *Ramon Llull, la familia Spinola di Genova y Federico III de Sicilia*; Marta M. M. Romano, *Vittorio da Palermo commentatore di Lullo: un link tra Sicilia e Catalogna*; Paolo Evangelisti, *Voi siete gli affini di Cristo. Paradigmi dell'identità comunitaria e strategie*

del confronto con gli infideles nei progetti politici di Arnau de Vilanova e Ramon Llull. Amb motiu d'aquell seminari foren exposats d'altres temes, dos d'entre els quals toquen directament Frederic III: Salvatore Fodale, *Federico III d'Aragona e la Chiesa Romana*; i Andrea Romano, *Compromessi istituzionali di Federico III e genesi della costituzione storica siciliana*. És promès el volum que ens posarà aquest bé de Déu a l'abast de la mà. — J. P. E. [21.260]

Linda BÁEZ-RUBÍ, *Die Rezeption der Lehre des Ramon Llull in der Rhetorica Christiana (Perugia, 1579) des Franziskaners Diego de Valadés* (Europäische Hochschulschriften. Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, 1005), Wien-Oxford, Peter Lang 2004, 244 pp i 34 il·lustracions.

Emmarcat en l'*Ars brevis*, però inspirat sobretot en una *In rhetoricam Isagoge* considerada de Ramon Llull, el franciscà Diego de Valadés escriví i publicà la *Rhetorica Christiana*, a través de la qual algunes idees de Ramon Llull haurien penetrat en l'Amèrica hispànica. — J. P. E. [21.261]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Bonifacio VIII fra Raimono Lullo e Arnaldo da Villanova*, dins *Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica*. «Atti del Convegno organizzato nell'ambito delle Celebrazioni per il VII Centenario della morte. Città del Vaticano - Roma, 26-28 aprile 2004». Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2006, 423-432.

Aquestes pàgines recorden, d'una banda, el fet que, trobant-se a Nàpols en els moments del 'gran rifiuto' de Celestí V, Llull, que ja havia escrit el *Blanquerna*, on aquest renunciava al papat i es consagrava a la contemplació, i molt pocs dies abans havia donat al papa la seva *Petició... al papa Celestí V per a la conversió del infidels*, és possible que confirmés Pietro da Murrone la decisió de renunciar i després de feta es convertís a Nàpols en propagandista de la renúncia i, doncs, en favorable al nou papa, Bonifaci VIII, el qual, en canvi, no tingué resposta favorable a la dita *Petició...*, traduïda al llatí per a ell (423-428); i de l'altra el fet que, ja mort Bonifaci VIII, Arnau de Vilanova no fou benivolent envers papa Gaetani, per haver estat impermeable a les seves peticions de reforma de l'Església, tal com l'ilegitim en la seva *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kalendas Iunii A. D. MCCCIV data*, on, contra la versió moderna, segons la qual, immediatament després de mort, ja fou sepultat en el mausoleu que s'havia fet preparar, al final esmenta el detall que, en el moment en què ell parlava a Benet XI, les despulles mortals de papa Gaetani encara no hi havien estat col·locades (428-432). — J. P. E. [21.262]

Gian Luca POTESTÀ, *Arnaldo da Villanova*, dins «Enciclopedia Filosofica». Volume primo A - *Aut*, Milano, Fondazione Centro Studi Filosofici di Gallarate - Bompiani 2006, 723-725.

Essent metge i pensador religiós, n'és presentat aquest doble biaix: metge seguidor de Galè, presentà salut i malaltia com a equilibri o desequilibri dels quatre humors; pensador religiós, alumne de Ramon Martí, cercà en un primer moment la clau de preveure curs i sentit del futur, que després, en la línia del llibre bíblic de *Daniel*, es concretà en la previsió de la vinguda de l'Anticrist, esperada per entorn el 1368, amb polèmica entre favorables i contraris inclosa; els darrers anys s'hauria inclinat a l'exposició d'idees reformistes d'impacte profètic. — J. P. E. [21.263]

Sebastià GIRALT, *Vides modernes d'Arnau de Vilanova*, dins «Faventia», 28 (2006), 137-145.

El Renaixement ens ha deixat les primeres edicions d'obres d'Arnau de Vilanova, quan aquest ja era oblidat i per això calgué aplegar els primers reculls de notícies biogràfiques, que encapçalaven les dites compilacions d'obres. Són ací transcrits en apèndix els fragments

,biogràfics' d'Arnau de Vilanova, en els quals inflüiren decididament tant la brama d'alquimista com el record de la *Sentència* de Tarragona del 1316 (Hartmann SCHEDEL, *Liber Chronicorum*, Symphorien CHAMPIER, *Libelli duo, primus, de medicine claris scriptoribus...*, Olaus BORRICHIVS, *De ortu et progressu chemiae*, dins la *Bibliotheca chemica curiosa*, de Jean-Jacques MANGET, i del mateix BORRICHIVS, *Conspectus scriptorum chemicorum celebriorum* (143-145). És també esmentada *La Vie d'Arnaud de Villeneuve* del provençal Pierre-Joseph de Haitze, del 1719. — J. P. E. [21.264

Jaume MENSA I VALLS, Joan REQUESENS I PIQUER, *Arnau de Vilanova: herència de vint-i-cinc anys d'estudis*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 529-564.

Els autors destinen la present presentació a un doble objectiu: «a fixar les darreres dates de la seva vida i obra, en una primera part. En una segona, mirarem d'avançar en l'esbós de la seva primera teologia i concepció escatològica ajustada a ell mateix» (530). En la primera són resumits els treballs publicats per les tres primeres generacions d'arnaldians entre 1879 i 1976, en què la troballa de texts ,espirituals' d'Arnau de Vilanova representà l'inici d'una nova generació i etapa, amb l'edició tant de les obres mèdiques com les teològiques en publicacions crítiques, a les quals s'han d'afegir les dues trobades internacionals d'estudis dels anys 1994 i 2004; d'ací n'han vingut les clarificacions d'autenticitat d'obres (*Expositio super Apocalypsi, Tractatus quidam, in quo respondetur obiectionibus...*, etc. 533-542). La segona part, partint de les dues dedicacions de mestre Arnau de Vilanova, segueix no pas la del metge, ans la del pensador cristià, que, per aquest camí començà sota el mestratge de fra Ramon Martí, però que després s'ha hagut de refiar de l'únic Mestre evangèlic per a la comprensió dels ensenyaments bíblics (546-547): ell ha vist clar el sentit còsmic del temps, sota l'influx de Déu cronològic i perfectiu alhora, que, amb l'ajut també de la raó i de tots els que hi contribueixin, desembocarà en la ,consummatio' (555-559). Cap coincidència amb Joaquim de Flore, ja que el camí vers la ,consummatio' consisteix en l'explicitació de les virtualitats sembrades dins la realitat (,semina-llavors'), de la mateixa manera que les lletres són ,semina scripturarum'. Més aviat, sis segles i escaig abans, tindria alguna retirada amb Pierre Teilhard de Chardin (563-564). — J. P. E. [21.265

Jaume MENSA I VALLS, *Les primeres obres teològiques d'Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXX (2005), 443-453.

L'autor documenta l'«esclat d'estudis arnaldians» dels darrers anys, tant en relació a les obres mèdiques com a les espirituals, dins el qual col·loca el primer volum de les «Arnaldi de Villanova opera theologica omnia» (AVOThO, III), que ha clarificat quins foren els primers títols teològics d'Arnau, els publicats en el dit volum: *Introductio in librum de semine scripturarum* i l'*Allocutio de significatione nominis tetragrammaton*, subratlla la seva vinculació a un tractat germànic anònim *De semine scripturarum*, també la seva concentració, doblada de vivència personal, a trobar el sentit teològic de la història, concretat en la comprensió i la realització plena del pla de Déu en la història humana. — J. P. E. [21.266

Josep PERARNAU I ESPELT, *Habent sua fata libelli. Sull'attribuzione ad Arnaldo da Villanova del Tractatus quidam, in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi «De adventu antichristi»*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 815-820.

[Cf. «ATCA», XXV (2006), 834, núm. 19.540]. L'autor recorda les dues posicions enfrontades durant deu anys entorn l'autenticitat arnaldiana del dit *Tractatus quidam...*, negativa la de l'autor, mentre la positiva ha estat defensada darrerament per Andrea Lo Bello, resu-

mida en la referència d'«ATCA», al començament d'aquestes línies. Ha calgut, doncs, col·locar en paral·lel dos fragments d'Arnau de Vilanova, datant les dues parts del *De tempore adventus anticristi*, els anys 1297 i el 1300, respectivament, i el del *Tractatus quidam...*, que li assigna el 1287 com a any de redacció, el 1294 com a any de presentació a uns cartoixans, i el 1299 com el de presentació a la Facultat de Teologia de París. L'autor, doncs, del *Tractatus quidam...*, no sols no és Arnau de Vilanova, ans encara ni havia llegit l'opuscle arnalidà que defensava. — J. P. E. [21.267]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Tractats espirituals d'Arnau de Vilanova en manuscrits de la University Library de Cambridge*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 443-451.

Descripció dels dos volums manuscrits Mm. i. 16, i Mm. vi. 12, el primer dels quals, entre texts anònims, conté una còpia del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (445-446), i el segon també una còpia de l'*Alphabetum catholicorum*, ambdós d'Arnau de Vilanova, encara que el mateix manuscrit atribuïu el segon a Alcuí (448). — J. P. E. [21.268]

Michael MCVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris: one Embassy or two?*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age», 73 (2006), 29-42.

Des dels investigadors pioners del tema Arnau de Vilanova fins als nostres dies, ha estat normal d'afirmar ell fou enviat pe Jaume II ambaixador al rei de França el 1299 i que aquest mateix any hauria presentat el *De adventu anticristi* a la Facultat de Teologia de París, la qual hauria reaccionat implicant-lo en un procés inquisitorial, allargassat amb una altra ambaixada durant l'any 1300. Enfront d'aquesta formulació, investigadors de la primera meitat del segle XX, seguits per algun de posterior, entre els quals es troba l'autor, haurien desestimat l'ambaixada del 1299 i concentrat tant ambaixada com presentació del llibre i procés inquisitorial l'any 1300. — J. P. E. [21.269]

Sebastià JANERAS, *Isaac de Nínive citat per Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXI (2006), 239-244.

Arnau de Vilanova es referí a l'«auctoritas» de l'«abbas Isaac», és a dir, d'Isaac de Nínive, en l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, sense que el signant editor arribés a identificar l'esmentat «abbas», cosa que faria dos anys després (239, nota 2); ací l'autor després de resseguir l'influx d'Isaac de Nínive en general i en particular a Catalunya, dóna el fragment de les tres referències en Arnau i en l'original (242), bo i afegint-hi les traduccions catalanes i aragoneses, encara manuscrites (243). — J. P. E. [21.270]

Donatella NEBBIAI, *L'école de Montpellier et les bibliothèques médicales: Arnaud de Villeneuve, son milieu, ses livres (XIIIe-XVe siècles)*, dins *L'Université de médecine de Montpellier et son rayonnement (XIIIe-XVe siècles)*. Actes du colloque international de Montpellier (Univ. Paul Valéry - Montpellier III, 17-19 mai 2001), Turnhout, Brepols 2004, 255-272.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[21.271]

Fabio TRONCARELLI, *La scrittura segreta: codici, copisti, inquisitori in Provenza e in Catalogna*, dins *La collaboration dans la production de l'écrit médiéval*, «Actes du XIIIe colloque du Comité international de paléographie latine (Weingarten, 22-25 septembre 2000) réunis par Herrad SPILLING (Matériaux pour l'histoire publiées par l'École des chartes, 4), Paris, École des chartes 2003, 89-103.

El primer apartat recorda l'obra editorial de reculls diversos d'obres d'Arnau de Vilanova de Barcelona a casa de l'apotecari Pere Judge, tancat i inventariat amb motiu de la mort del mestre, darrere el qual hi havia una intenció de fomentar la lectura dels dits títols (89-91). Segueix un resum de la diferència de posicions en l'atribució a Arnau de Vilanova de l'*Expositio super Apocalypsi* [ja conegudes pel volum XIII d'aquest anuari]; per la seva banda es fixa en l'exemplar primerenc del dit text, que és el manuscrit Vat., Ottob. lat. 536, qualificat de «codice di uso privato o semiprivato», amb «varianti di autore» i per tant «corretto da qualcuno che ha in mano la redazione definitiva dell'autore» (92); «non possiamo accettare la paternità arnaldiana del testo» (93), perquè l'autor ha d'ésser algun marsellès, que «pur non essendo Arnaldo, non è del tutto lontano da Arnaldo» (93) i l'autor proposa d'identificar-lo amb un monjo de Sant Víctor de Marsella, Hugo de Nevers (93-94). La secció terça (95-101) es fixa en el Vat., Borgh. 54 i en els volums de la mateixa col·lecció, n.ºs. 46, 69 i 173, que tenen notes marginals escrites de mà idèntica, però de qualitat millor en les notes marginals que la del copista del 54, on és indicat, en el f. 133r, el framenor rossellonès, fra Guillem Negre; analitzada l'escriptura i sobretot el contingut del volum, resulta ésser format de fragments de fra Pèire Joan (Oliu), procedents de fonts diverses, sense indicació de nom d'autor; aquesta i d'altres actuacions de fra Negre [qui sap si alumne de fra Pèire Joan (Oliu), al convent del Besers veí del Rosselló, essent ambdós de la mateixa província franciscana] foren conegudes de Joan XXII, que demanà informació reservada al bisbe d'Elna, Berenguer Batlle, serien una mostra de la transmissió amagada de texts sospitosos durant el pontificat de Joan XXII. Hi ha reproducció fotogràfica del Borgh. 54, f.133r (103). — J. P. E. [21.272]

M. S. CORRADINI BOZZI, *Per l'edizione del Corpus delle opere mediche in occitanico e in catalano: nuovo bilancio della tradizione manoscritta e analisi linguistica dei testi*, dins «Rivista di studi testuali», 3 (2001), 127-195.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.273]

Antoine CALVET, *Le Liber experimentorum attribué à Arnaud de Villeneuve, Parisinus 7349, déb. du XV siècle, f. 115-118*, dins *Alchimies, Occident-Orient*. «Actes du Colloque tenu en Sorbonne les 13, 14 et 15 décembre 2001», édité par C. KAPPLER et S. THOLIER-MÉJEAN, Paris 2006, 127-137.

Barthélemy Hauréau fou el primer a interessar-se per l'aleshores ms. 7319, ara 7349, de París, BN, en el qual un cert Guillaume de Périse, fent-se passar per secretari d'Arnau de Vilanova, li hauria copiat els seus tres darrers llibres: *Liber consecrationum*, *Tractatus liber medicine* i *Experimenta/Liber experimentorum*; aquest darrer hauria estat tramés al rei Robert d'Anjou, però n'hauria arribat un exemplar a la comtessa Sibila de Ventimiglia, que Guillaume hauria traduït del català al provençal; tothom, doncs, ha acceptat que els *Experimenta/Liber experimentorum* són títol falsament atribuït a Arnau de Vilanova. Resumides les seves tres parts (129-130), entrem en el tema de l'autenticitat, mai afirmada, ja que és impossible d'atribuir a Arnau de Vilanova un llibre que s'ocupa dels «aspects les plus prosaïques de l'âme humaine: vouloir du mal à son prochain, fabriquer de l'or, trafiquer, voler, guérir cette maladie plutôt qu'une autre, séduire une femme, invoquer les esprits, etc.» (133). Però si, en parlar de l'alquímia, ens fixem en el detall que el *Liber...* es limita a operacions realitzades a base de minerals (estany, or, argent), no pas d'animals o de vegetals, igual com l'apòcrif arnaldí *Rosarius philosophorum*, copsarem «un lointain rapport avec les textes astrologiques et alchimiques» col·locats sota l'empara d'Arnau de Vilanova (134), pensarem «que ce livre a été composé par un proche du médecin» (135), que, com aquest en l'*Alia informatio begbinorum*, també utilitza la paraula ‚musar‘ i n'hauria estat contemporani a Nàpols (135-136). Hi ha bibliografia (137). — J. P. E. [21.274]

Stéphane PÉQUIGNOT, *Las 'vistas reales' en la historiografía de la Corona de Aragón (siglos XIII-XIV)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1657-1674.

L'autor es fixa en com el tema de les 'vistes reials' és presentat en les *Cròniques* de Jaume I i de Ramon Muntaner. El *Llibre dels fets* recorda set vistes de Jaume I (1659-1667), l'anàlisi de les quals fa patent l'existència de connexions entre diverses seqüències narratives del *Llibre...* (1660): acceptada la multiplicitat d'elements, allò que és determinant és la paraula dels reis (1661-1662); les de Jaume I s'acaben amb una formulació general de principis polítics, que han de presidir l'actuació de qualsevol rei (1665-1666). Muntaner narra dotze vistes, en les quals l'autor troba tres punts: els objectius de cada vista, les condicions de llur procés i l'encaix dins el seu projecte historiogràfic filodinàstic (1667-1668): cada rei s'ha de presentar i comportar en les 'vistes' fent-hi tota la patxoca possible, sobretot en les festes, evitant qualsevol ocasió de nova brega (1668-1669); l'objectiu historiogràfic filodinàstic és clar en la vista (fictícia?) entre l'oncle Jaume II de Mallorca i el nebot Jaume II de Catalunya-Aragó [s'hi salva la concòrdia de la dinastia], però són silenciades les que acabaren en fracàs, com les de Guadalajara i Logroño del 1293 (1670). — J. P. E. [21.275]

Giulia ROSSI VAIRO, *Isabella d'Aragona, «Rainha Santa de Portugal», ambasciatrice di pace nella Conferenza di Torrellas*, dins «XVIII Congrès Corona», 2205-2213.

Santa Isabel d'Aragó, filla de Pere el Gran i de Constança Hohenstaufen, reina de Sicília, fou germana del nostre Jaume II i muller de Dinis de Portugal des del 1282; el 1304 acompanyà el marit, àrbitre entre els reis de Castella i d'Aragó en la trobada (Conferència de Torrellas) per a precisar la frontera entre els dos regnes citats, prenent com a base de la descripció les fonts portugueses, gestió pacífica recordada en la seva *Lenda* (Legenda) i en el procés de cano-nització, del 1625. — J. P. E. [21.276]

Verónica JIMÉNEZ FERRAN, *El martiri de santa Eulàlia de Barcelona. De la forma al significat*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XVIII (2005-2006), 111-157.

L'autora no s'encara directament amb el fet del martiri de la santa barcelonina, ans amb l'empenta del seu culte a partir del text de la seva vida en la *Legenda sanctorum* de Giacomo da Varazze els primers decennis del segle XIV. La primera part de l'article, guiada pel llibre del dr. Àngel Fàbrega sobre el tema, aplega els fragments textuais, des de la *Passio communis* dels darrers anys del segle VI fins a la *Passio sanctae Eulaliae Barcinonensis* de mestre Renall, dels primers anys del segle XII (115-125). La segona part parteix de la necessitat de les poblacions, particularment sentida en la Baixa Edat Mitjana, de saber-se celestialment protegides mitjançant 'Cossos Sants', Barcelona pel de la màrtir santa Eulàlia. N'és mostra el text català dedicat a la santa afegit a la *Llegenda àuria* conservada a la Catedral de Vic [edició de Nolas del Molar] i en la dotzena de representacions del seu martiri conservades o documentades sobretot en la Catalunya Vella (130-135); la solemnitat per a la col·locació de les despulles en el sepulcre gòtic de la cripta de la catedral de Barcelona el 1339 inclogué una processó que les portà a Santa Maria del Mar, a fi de repetir, d'allí a la Seu, la translació del segle X, en temps del bisbe Frodoí (126-130). La identificació de santa i ciutat, personificada en la Bandera de Santa Eulàlia, n'expandí la devoció (141). — J. P. E. [21.277]

Ilaria ZAMUNER, *La tradizione romanza del Secretum Secretorum pseudo-aristotelico. Regesto delle versioni e dei manoscritti*, dins «Studi Medievali», Serie 3ª, XLVI (2005), 31-116.

Resumit el contingut del pseudoaristotèlic *Sirr-al-'asrâr*, del segle X, lletra enciclopèdica amb consells polítics, morals i higiènics, que amb el temps cresqueren en temàtica astrològica, fisiognòmica, mèdica i màgica, conjunt donat dins un marc moral, digne d'un pare de l'Es-

glésia' (32), i la trajectòria des del text àrab a les traduccions occidentals, llatina o romàniques amb més de sis-cents còdexs, arribem a les traduccions catalanes, de dues línies, la interpolada dins el *Llibre de doctrina* de Jaume I, amb dues còpies de Madrid, BN, ms 921, i de El Escorial, ms M. I. 29, i la transmesa pels mss. de Barcelona, Santa Maria del Mar (salvat en fotografia a BC, fons Miquel i Planas), i de Madrid, BN 921 i 1474, i Oxford, Bodleian Library, *Can., it.* 147. Per a tots els casos, són assenyalats els manuscrits perduts, documentats en inventaris 'post mortem' (68-71) i les característiques individuals de les còpies (72-74). Un quadre permet de veure si cada un dels apartats es troba en els diversos manuscrits (76-81); d'altres coincidències i diferències entre les nostres còpies són assenyalades (82-91), com també entre totes les traduccions procedents de la versió tripolítana del *Secretum secretorum* (92-95), amb taula sinòptica per a cada apartat (96-105), en particular les de la versió sevillana de l'*Epistola ad Alexandrum de dieta servanda* (107-109). L'estudi es clou amb la llista de tots els manuscrits de totes les traduccions en llengua romànica (109-116). — J. P. E. [21.278

Flocel SABATÉ I CURULL, *El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura*, dins *Coups d'État...*, 483-527.

L'oposició rupturista al sobirà hauria tingut a Catalunya quatre formes de manifestació: la feudal, la de conspiració de palau, la dels representants de la 'terra' i la de la memòria. Els altres comtes d'origen carolingi eren contraris a la jurisdicció unitària del rei damunt tot el país, fidels a la legalitat feudal i forts per la jurisdicció i la possessió dels tributs: la corrua de topades amb el rei es manifestà en *Lletres de deseiximent* (489-492) i en les respostes reials, on el rei, recolzat per les universitats, recorda les obligacions de Pau i Treva (493-497). Les fractures procedents del mateix palau reial es concentren en les acusacions i procés contra els cortesans de Joan I (498-508). Els atacs justificats en la 'terra' seguirien en temps posteriors, en què (Compromís de Casp) la sentència «sanciona y legitima, sobre todo, la capacidad de los estamentos para designar a su soberano» (512), punt que és, encara, el sentit de la lluita amb Joan II (514). Quant a la memòria, la dels segles medievals des de la Marca Hispànica, presentava la identitat de Catalunya en la connexió entre monarquia i ciutats; i fins al darrer moment l'oligarquia, egoista, ha estat exalçada com a força bàsica del país (515-518). Hi ha fonts i bibliografia (519-527). — J. P. E. [21.279

Maria Teresa FERRER MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 59), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2005, 662 pp.

Aplec de treballs, normalment traduïts al castellà, de vegades reelaborats a partir de títols diversos i traduïts, i en un cas reproduït de l'original castellà. Són els següents: *La Corona catalano-aragonesa y Castilla (siglos XII-XIV). Elementos de coincidencia y de divergencia* (9-25); *La guerra con Castilla de 1296-1304. La conquista del reino de Murcia por Jaime II* (27-253); *La minoría islámica del reino de Murcia durante la conquista de Jaime II (1296-1304)* (255-290); *Entre dos guerras en la frontera meridional valenciana* (291-398); *Causas y antecedentes de la Guerra de los dos Pedros* (329-357); *La frontera meridional valenciana durante la guerra con Castilla de 1356-1369* (359-500); *El infante Martín y un proyecto de intervención en la Guerra de Portugal (1381)* (501-520); i *Ruptura comercial con Castilla y sus repercusiones en Valencia (1403-1409)* (521-595). Segueix la bibliografia (597-616) i taula única d'antropònims i de topònims (617-654). — J. P. E. [21.280

Agustín BERMÚDEZ, *Torrellas, 1304. Fisonomía jurídica de unas sentencias arbitrales*, dins «XVIII Congreso Corona», II, 1987-2031.

Aquestes pàgines resumeixen tant els elements d'aquell conflicte com la solució arbitrada a Torrellas i la seva aplicació. El conflicte procedia de la successió d'Alfons el Savi de Castella (1988-1990), en la qual estava implicat el rei de França, Felip III l'Ardit, el de la Croada contra Catalunya, i immediatament després de la seva mort i de la de Pere el Gran, també s'hi implicà Alfons II el Cast a favor dels infants de la Cerda, atacant així, alhora, França i la seva aliada Castella (1990-1991), que el 1296 portarà a l'ocupació militar de Múrcia per Jaume II (1992-1993). La complexitat de l'afer conduí a pensar en una solució arbitral, per a la qual calgué una treva (1994-1995): en aquell moment, l'arbitratge era figura jurídica descrita tant pel dret romà civil com pel canònic de sant Ramon de Penyafort en les *Decretals*, I/43, *De arbitris* i havia entrat en els *Furs de València* (1996-1998). Fou Jaume II qui proposà l'arbitratge. La treva fou proclamada l'abril del 1304 i duraria fins a la Mare de Déu d'Agost del mateix any (1998-2000); recordades les formalitats d'un arbitratge (2001-2006), la sentència arbitral decidí que fossin de Jaume II les ciutats murcianes de Cartagena, Oriola, Elx, Elda, Novelda i Alacant i les terres de Villena, de don Juan Manuel (2006-2007). És recordada la documentació que certifica l'acceptació de la sentència per ciutats dels respectius regnes (2009-2014), en particular la part relativa a l'establiment de la nova frontera. Cartagena fou liberal donació de Jaume II a petició del rei de Castella (2015-2016). — J. P. E. [21.281]

Agustín VENTURA CONEJERO, *Les cartes de Na Saurina de Besers des de Villena a Jaume II entre març de 1306 i 1312*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2215-2253.

La infanta Constança d'Aragó, filla de Jaume II i de Blanca d'Anjou, destinada a muller de D. Juan Manuel, tenia al seu costat com a persona de confiança Na Saurina de Besers, la qual informava constantment rei i reina de l'estat de la dita infanta per lletres conservades a l'ACA, CRD, ací transcrites almenys en part. Són quaranta-tres d'ella o d'altres (2222-2253), en les quals, ultra la contínua necessitat econòmica de la infanta, ressonen els preparatius de guerra o d'atacs d'escamots sarraïns contra comarques meridionals valencianes. — J. P. E. [21.282]

Vicent TEROL I REIG, *Un contenciós fronterer internacional entre la Corona d'Aragó i la Corona de Castella: la fixació de la frontera meridional valenciana i el plet dels Alforins*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2125-2145.

Malgrat les sentències de Torrelles i d'Elx, la frontera valenciana meridional era dubtosa. L'Alforí o Plet dels Alforins es refereix a un altiplà vora la Messeta, repartit entre els municipis de Villena (Alt Vinalopó) i Fontanars dels Alforins (la Vall d'Albaida): els seus límits a ponent són poc clars per manca d'elements orogràfics de referència. Fou polèmica l'adscripció d'aquell territori o de part del mateix a la o a les viles frontereres, sobretot Ontinyent i Villena, que repercutia en les mateixes corones; la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, València, ARV, *Real i Marquesat d'Albaida* i dels AM d'Ontinyent, Villena i Biar, permet de reconstruir aquell contenciós, que s'allargà segles (2131-2140). — J. P. E. [21.283]

Ann GILETTI, *Aristotle in medieval Spain. Writers of the Christian Kingdoms confronting the Eternity of the World*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXVII (2004), 23-47.

L'autora ressegueix l'impacte d'aquella doctrina aristotèlica en Ramon Martí, Ramon Llull, Guiu Terrena i Alfred Gonter, concentrant-se en la polèmica entorn l'eternitat del món, que els nostres esmentats filòsofs-teòlegs negaven, perquè la creació del món no pot ésser explicada com una 'generatio' a partir d'una base entitativa preexistent ans consisteix en el pas de no ésser a ésser; fragments dels quatre autors, barrejats uns amb altres, són reportats en les notes. — J. P. E. [21.284]

August BOVER, *La toponímia sarda en les cròniques de Ramon Muntaner i de Pere III*, dins «Randa», 56 (2006 = «Homenatge a Jordi Carbonell/2»), 11-20.

Ramon Muntaner féu entrar en la seva *Crònica* la primera expedició de conquesta de Sardenya el 1322-1323, i Pere III el Cerimoniós se n'hagué d'ocupar amb motiu de la reconquesta capitanejada personalment per ell els anys 1350-1355. Un i altre resumeixen l'itinerari de l'aleshores primogènit Alfons en la primera estada i campanya per a la conquesta de l'illa, amb els topònims afectats per les accions militars (12-16), en conjunt, onze de catalanitzats per Muntaner, que en deixa dos en sard, i trenta-nou de catalanitzats per Pere III, que només en deixà tres en sard. Hi ha bibliografia (17) i llista dels topònims, també dels urbans de Càller i de Vila d'Esglésies; també hi ha reproducció d'un croquis antic de la ciutat de Càller i localització dels topònims en el mapa de l'illa de Sardenya (18-20). — J. P. E. [21.285]

Christian GUILLERÉ, *Itinerance des princes et finances. L'exemple de la Couronne d'Aragon au début du XIV siècle*, dins *L'itinéraire des seigneurs*. «Actes du Colloque International de Lausanne et Romainmôtier, 29 novembre-19 décembre 2001». Études publiés par Agostino PARAVICINI-BAGLIANI, Eva PIBIRI, Denis REYNARD (Cahiers Lausannois d'histoire médiévale, 34), Lausanne, Université 2003, 327-350.

Resumit i transformat en quadre i en mapa l'itinerari de Jaume II de Catalunya-Aragó del 1302, a base de les datacions dels documents de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, l'autor assenyalava que la presència del rei en les diverses poblacions dels seus estats era un factor de forta repercussió en les finances reials. — J. P. E. [21.286]

Sylvain PIRON, *Censures et condamnation de Pierre de Jean Olivi. Enquête dans les marges du Vatican*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 118 (2006), 313-374.

El tema no entraria en el nostre anuari, però hi ha nombre de referències que l'hi introdueixen: Arnau Olivé, provincial de framenors d'Aragó, hauria estat coautor d'una enquesta sobre fra Pèire Joan (315 i 346, nota 209); el ms. de Graz, UB 1126, hauria estat portat a Seckau per un espiritual italià els primers decennis del segle XIV (317 i nota 20); un franciscà català, fra Guillem Negre, hauria aplegat i revisat els quaderns primitius de l'actual Vat., Borgh. 46 (324-325 i nota 173); hi ha referència a la gestió d'Arnau de Vilanova davant Carles d'Anjou, a favor dels espirituals (340), als extrets catalans de la *Lectura super Apocalypsim*, traduïts al llatí per Guiu Terrena, publicats per Josep M. Pou i Martí (344-345, i notes 195-196), a la versió corregida sobre el destí final de les despulles de fra Pèire Joan en la còpia del *Directorium Inquisitorum*, Vat., Ottob. lat. 1125 (152-153 i notes 243-248); i a les gestions de Jaume II a Avinyó amb vistes a la campanya de Sardenya, 1324/1325 (373, nota 345). — J. P. E. [21.287]

Veronique YZARD, *La «révolution industrielle» du XIV siècle. Pouvoirs, enjeux, gestion et conflits autour d'un patrimoine minier, sidérurgique et forestier convoité (Pyrénées catalanes. France)*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 43-62.

Volums diversos de la Sèrie 1 B dels ADPO, en particular el registre 1 B 94, han proporcionat a l'autora la informació de base, que ella reproduïx en nota en llatí o en català. Donat el croquis geogràfic del Nord dels Pirineus (46), recorda que els primers decennis del segle XIV haurien protagonitzat un autèntic esclat de la 'molina de ferra'; implicava tants d'interessos, que calgué reglamentar-la. Els establiments tant de terra com d'aigua i de boscos, consten en les concessions reials o monàstiques (48-49). Essent necessàries inversions considerables, prengueren la iniciativa algun hisendat local, els nobles i les institucions eclesiàstiques (51). Les con-

cessions reials prohibeixen la repetició d'instal·lacions en un mateix lloc, condicionen la utilització de l'aigua al costum (55) i sotmeten el producte a prova abans d'ésser segellat com a 'ferro català' (56-57). Entorn de les mines sorgiren els obradors dels menestrals del ferro i les cases dels minaires i el molí blader: es dibuixava un poble (58-60). Les concessions als molins frenaven l'aprofitament comunitari dels béns comuns i provocaven protestes. Les noves poblades eren sotmeses a les contribucions municipals (61-62). — J. P. E. [21.288]

Félix del BUEY, Cristóforo ALBI, *Orígenes de la Custodia de Tierra Santa. Ayuda de los Reinos de Aragón, Nápoles y Castilla*, dins «Archivo Ibero-Americano», LXV (2005), 7-96.

La documentació de Jerusalem, Arxiu Històric del Convent de Sant Salvador (unida al descobriment d'altres documents importants, 7), ha portat els autors a recordar la presència difícil de cristians i de franciscans a Palestina durant tot el segle XIII, amb el punt final tràgic de la caiguda de Sant Joan d'Acre (15-17). La represa d'aquella presència anà lligada amb l'expansió mercantil de Catalunya i fou patrocinada per Jaume II i pels seus successors de la Casa de Barcelona fins a Ferran I, que arribaren a tenir el patronat de la capella de Betlem, extrems documentats a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. (18-26 i 65-72); alguns dels dits documents són reproduïts en traducció castellana (78-80; 84-87). Hi ha cronologia de la documentació reial amb referència arxivística (88-90). — J. P. E. [21.289]

Stéphane PÉQUIGNOT, Enantar a tractar: *l'entrée en négociation comme objet d'histoire. L'exemple de la diplomatie de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, dins *Negociar en la Edad Media*, 265-301.

Donar el pas de negociar era una decisió que pressuposava nombre de condicionaments, tal com confirma l'anàlisi de la documentació de Jaume II (ACA, *Canc.*, CRD), car posava en joc la paraula del rei (273-276). És analitzat un cas concret, la successió al Regne de Mallorca en morir Sanç I el 1324; la solució fou particularment difícil per les posicions contraposades: la del tutor reial, infant Felip de Mallorca, i la dels ciutadans i nobles revoltats contra aquest, cadascú amb els seus representants i els propis interessos, sovint pals a les rodes de la solució (278-287). La situació amb vistes a col·locar Jaume II en la millor condició per a encetar els parlaments és analitzada a base de les informacions d'Ot de Montcada (287-291); la darrera paraula l'hauria tinguda Jaume II en exigir a cada un dels pretesos tractadors d'ambdós partits mallorquins que «vengués ab procuratori complit perquè no venguessen debades» (300, nota 91). — J. P. E. [21.290]

Stéphane PÉQUIGNOT, De nostro beneplacito et licentia: *la mediación de Pedro Fernández de Híjar en Italia, 1316-1317*, dins *Corona i entorn*, 273-307.

La missió d'aquell noble aragonès, ben documentada a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg., comparada amb les anteriors en la pacificació entre Frederic de Trinàcia i Robert d'Anjou (277), tingué característiques pròpies, car ell ja havia estat en relació amb el rei Frederic i empenia el viatge per desig d'aquest i Jaume II hi estava d'acord «por tratar el bien y la paç» (379-380). Les etapes d'aquella empresa es poden seguir en l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. i CRD, sobretot en les caixes 46 i 155 (282-297), on tenen una importància particular les lleials i detallades informacions per a totes les parts implicades (297-304); al final, d'altres s'implicaren en la negociació, però el mèrit de la treva fou del senyor d'Híjar. — J. P. E. [21.291]

Michele CURTO, *L'epistolario di Angelo Claveno nel ms. 1942 della Biblioteca Olivariana di Pesaro*, dins «Studia Olivariana», Terza serie, I-II (2001-2002), 9-307.

El ms. indicat en el títol conté la traducció ,in volgare' de l'aplec de lletres d'Angelo Clarenno encarregat per Simone da Cascia al seu secretari Giovanni da Salerno (24), conjunt que l'autor considera complementari del de Florència, BMagliabecchiana, XXXIX, 75; l'*Epistola 19. Allo padre reverente Pbilippo de Maiorica*, datable el 23 XII 1317, és ací transcrita (187-189) i considerada inèdita (189, nota 1); conté dos detalls personals: la reacció a la cúria papal d'Avinyó davant la renúncia del príncep Felip a ésser bisbe i el consell que en temes de salut no decidís pel seu compte ans «allo iudicio d'altrui» (189). — J. P. E. [21.292]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Negociacions per a una conquesta i rituals per a un canvi de sobirania. La conquesta del Regne de Múrcia per Jaume II*, dins *Negociar en la Edad Media*, 87-121.

Sobre la base de documentació ja publicada també per l'autora i d'accés directe a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc. reg.*, ella resumeix la situació de les relacions amb Castella els anys 1296-1304 i la intervenció en el Regne de Múrcia a favor dels hereus de La Cerda; les pàgines 90-101 descriuen les vicissituds de la invasió de Múrcia, causades pels successius canvis a Castella i a la Granada nassarí, que retardaven la signatura de la cessió; Jaume II proposà un arbitratge, que tenia precedents i seguiria aplicant-se (101-103); així arribà la *Sentència arbitral de Torrellas*, que determinava el límit d'aquella part del Regne de Múrcia que seguiria en poder de Jaume II «així com parteix l'aygua del riu de Segura» (110); les darreres pàgines precisen l'aplicació de la dita sentència arbitral i les dificultats que s'anaren presentant, sobretot la de definir el límit (112-120); hi ha croquis de la zona afectada per la divisió (121). — J. P. E. [21.293]

Marco ROSSINI, Christopher SCHABEL, *Time and Eternity among the Early Scotists: Texts on Future Contingents by Alexander of Alexandria, Rudolphus Brito, and Hugh de Novocastro*, dins «Documenti e Studi sulla tradizione filosofica medievale», 16 (2005), 237-338.

Des del punt de vista doctrinal, aquestes pàgines resumeixen la posició dels més immediats deixebles de Joan Duns Escot, entre els quals figuren Pere Tomàs, Pere d'Atarrabia o de Navarra, professors a Framenors de Barcelona, igual com Alfred Gonter, del qual és transcrita en les pàgines finals l'explicació del seu *In primum Sententiarum*, dist. 39, q. 1, articles 3-4. — J. P. E. [21.294]

Jean-Loup LEMAÎTRE, *Mort et sépulture des prieurs de la première province de Provence d'après Bernard Gui*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 36 (2001 = *L'ordre des Prêcheurs et son histoire en France méridionale*), 123-198.

El capítol general dominicà de París, 1242, creà un *Obituarium magistrorum generalium O. P.*, encapçalat per l'anotació del traspàs de sant Ramon de Penyafort: «Fratr Raymundus de Penna forti, magister ordinis tertius, obiit in die Epiphanie» (124); el capítol *De suffragiis mortuorum* és de les *Constitutiones O. P.* del nostre sant (125-126), text revisat el 1263 (127); aviat s'afegiren els epitafis, mostra dels quals és el dedicat a fr. Ramon de Foix, prior del convent de Perpinyà entre 1242 i 1258, reproduït en làpida (132) i en transcripció (133 i 194). Entre les anotacions cronològiques de priors aplegades per Bernat Guiu, trobem la de «Ferrarius, natione Catalanus, oriundus de Villa longa prope Perpinianum» (168), «Guillelmus Pagani», prior a Puigcerdà (1294) (177), i «Romeus, Catalanus», prior a Bordeus, 1260 (196). — J. P. E. [21.295]

Roberto LAMBERTINI, *Das Geld und sein Gebrauch. 'Pecunia' im Streit zwischen Michael von Cesena und Papst Johannes XXII*, dins *Geld im Mittelalter*, herausgegeben von Klaus GRUBMÜLLER, Markus STOCK, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2005, 216-243.

La polèmica entre Joan XXII i Michele da Cesena girava entorn la incidència de les exigències evangèliques de pobresa en la regla i la vida pràctica dels framenors; Guiu Terrena, teòleg de la confiança de Joan XXII, hauria influït en la decisió papal mitjançant el seu *De perfectione vitae* i el corresponent *Defensorium*. — J. P. E. [21.296]

Pere ORTI I GOST, *Les alienacions del patrimoni reial i el finançament de la conquesta de Sardenya de 1323-1324*, dins *Corona i entorn*, 239-272.

Aquesta és una «primera aproximació a un dels moments en què la monarquia catalano-aragonesa es veié forçada a alienar les primeres rendes: la conquesta de Sardenya de 1323-1324», extrem confirmat per la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *Gratiarum*, i *Batllia, reg.* (240). L'alienació començà el desembre del 1322 a fi de trobar les 60.000 lliures que calien per a aquella empresa (242) i les pàgines que segueixen ens informen de les passes vinents en l'afer (243-260). Set quadres sinòptics sistematitzen totes les dades d'aquelles operacions (262-272). — J. P. E. [21.297]

Marie A. KELLEHER, *Law and the Maiden. Inquisition, Fama and the Testimony of Children in Medieval Catalonia*, dins «Viator», 37 (2006), 351-367.

A base d'un procés trobat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Processos en quart* 321, del 1333, segons el qual una nena de nou anys d'Esponellà el 1327 hauria estat violada, l'autora subratlla que fets com aquell es donaven en moments en què una menor no anava amb els pares (en aquell cas, perquè treballava en una vinya); però sis anys després dels fets, la noia, examinada, era trobada verge (356-357 i 365); també subratlla que el procés era dut seguint el Dret Romà ja acceptat pels nostres jutges, els quals qualificaven l'acció de 'rapte' i emprengueren el procés perquè el fet era fama pública (353-355). No se sap per quins camins el violador resultà innocent. — J. P. E. [21.298]

Aymat CATAFAU, *À propos de l'épitaphe de Pere Batlle au couvent Saint-François de Perpignan: ascension et fidélité d'une famille anoblíe au service des rois de Mallorca (XIII-XIV siècles)*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 509-529.

L'antic convent de Framenors, hospital militar des del segle XVIII, propietat ara del Consell General dels Pirineus Orientals, ha conservat en una de les arcades del claustre una sepultura i una inscripció del 1336, en català, transcrita i traduïda al francès (581-582); Pere Batlle era «cavaler de ca[s]ja del rey en Sanxo de Malorcha e majordom de la regina» i és documentat en el *Llibre dels feus*, en registres de la Procuració reial (ADPO, 1B 22) i en la *Crònica* de Ramon Muntaner, de Peralada com els Batlle (584-586); s'hauria pogut trobar amb Ramon Llull en l'entorn de Jaume II de Mallorca (586); l'autor aplega dades sobre Arnau Batlle, pare del nostre Pere i de Berenguer, bisbe de Mallorca (588-591). — J. P. E. [21.299]

Eusebi AYENSA, *Eleonor de Aragón, reina de Chipre, en la tradició historiogràfica franciscana*, dins «Hispania Sacra», 56 (2004), 103-131.

Aquest tema ha estat exposat per l'autor sota un altre títol, resumit en notícia bibliogràfica d'«ATCA», XXV (2006), 861, núm. 19.639. — J. P. E. [21.300]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Dos ejemplos de negociación de la época del rey catalano-aragonés Alfonso el Benigno*, dins *Negociar en la Edad Media*, 527-551.

L'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i *CRD*, informa de dos casos, el de les conseqüències d'una lletra (carta) de marca de represàlies concedida a les acaballes de Jaume II: s'allargassà anys i en provocà una de contrària del rei de França contra naus catalanes i conduí a contactes directes amb la cort de França (539-541); l'altre cas feia referència a la pau després de la primera guerra naval de Gènova contra Catalunya i Mallorca, anys 1330-1336, i a la negociació, que fou tractada en la cort papal d'Avinyó (542-551). — J. P. E. [21.301]

Blake BEATTIE, *A Curial Sermon by cardinal Bertran du Poujet*, dins «*Medieval Studies*», 67 (2005), 75-97.

Entre les notícies donades en aquestes pàgines hi ha la de dos sermons de Bernat Oliver conservats a València, Catedral, ms. 215; i que el ms. de Cambridge, Pembroke College 87, conté una ‚collatio‘ predicada per ell a Avinyó (78, nota 12). — J. P. E. [21.302]

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Maestros de ultramar. Artistas italianos y franceses al servicio de la monarquía aragonesa*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1907-1921.

L'autor esbrina els mecanismes de selecció dels artistes estrangers a servei dels nostres reis, llur integració en la cort i en el país (1908). L'ACA, *Canc., reg.*, ha conservat els noms dels artistes convidats a treballar per a la cort reial en diversos camps d'art (1909-1912) entre Pere el Cerimoniós i Alfons IV Trastámara, ací recordats amb transcripció d'algunes lletres (1919); normalment eren integrats en la ‚família‘ reial, amb la qualificació d'‚homes de cavall‘ o d'‚homes de peu‘; també consten les obres que els foren encomanades i les formes de pagament (1913-1915); és possible que, defensant els propis membres, els gremis possessin entrebancs a la integració social dels artistes estrangers (1916). — J. P. E. [21.303]

Alexandra BEAUCHAMP, Françoise LAINÉ, *La chancellerie du roi d'Aragon vers 1345-1356: les effectifs*, dins *Minorités juives*, 65-80.

A base de l'Arxiu Reial (ACA), *Mestre racional*, i més en concret dels vuit registres dels *Albarans de quitació*, on consten les quantitats que l'escrivà de ració pagava als «scrivans e ajudants del registre de la scrivania, capellans e scolans e altres persones», les autores, tot i ésser conscients de les variants que es podien trobar, donen ací un tast dels resultats d'un estudi més ampli, en el qual ens assabentem de nombre de situacions personals (67-70); el recompte d'efectius es basa en els quitaments de ‚terços‘ anys pagats a cadascú (72). Els esmentats pagaments encaixen amb les *Ordinacions de Casa i Cort* de Pere III el Cerimoniós, amb tendència a multiplicar-se en el moment de les Unions aragonesa i valenciana i en el de l'expedició a Sardenya (74), i a disminuir amb motiu de la Pesta Negra (74-75); normalment es tractava de 42 persones (77); al final hi ha taula dels dies treballats i dels efectius entre el 1345 i el 1456 (79-80). — J. P. E. [21.304]

Rotuli Parisienses. Supplications to the Pope from the University of Paris, vol. I: 1316-1349 edited by William J. COURTENAY (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 14), Leiden-Boston-Köln, Brill 2002, 552 pp. Vol. II: 1352-1378 edited by William J. COURTENAY, Eric GODDARD (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 15), Leiden-Boston-Köln, Brill 2004, XII i 690 pp.

Mestre Francesc Cristófol, clergue de Tortosa i ‚socius‘ de la Sorbona, demanava al papa i obtingué canongia en la Seu de Tortosa, 22 V 1349 (327). El volum segon ens informa de Jaume Simó, entre el 1355-1363, beneficiat en les seus de Girona i València i canonge en la de Saragossa (521-522); de Jaume d'Abbeville, rector de Carlet, 1354 (512); altra vegada de Fran-

cesc Cristòfol, confirmat a Tortosa, 1358 (130 i 538-539); de Guillem Llnell, gironí, mestre en Arts, canonge d'Elna el 1371 (445); de Joan Baster, batxiller en Decrets, d'Elna, canonge a Chartres, 1371 (446); i de Bernat Cervera o Cescomes, beneficiat a la Seu de Lleida, 1365 (334). — J. P. E. [21.305-21.306]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Referències cronològiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la corona de Mallorca a la Corona catalanoaragonesa*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1867-1880.

Aquella reincorporació és narrada en el cap. III de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, però hi ha «d'altres textos menys divulgats i molt més breus» (1868) sobre aquells fets, aplegats en aquestes pàgines; són els fragments que segueixen: el poema occità de Thomàs Périz de Foces (1868-1869), el fragment de la *Crònica romana* en el *Tbalamus parvus* de Montpeller, AM (1869-1870); un altre del *Liber ostensor* de Joan de Rocatalhada (1870), un altre de la *Summula seu Breuiloquium super concordia Novi et Veteris Testamenti* (1870-1871); el *Text argumental de Lluís d'Anjou* (1872-1874); *La faula* de Guillem de Torrella (1874-1875); una frase de la *Crònica* de Joan Froissard (1876); els fragments de Pedro López de Ayala (1876-1877) i els de la *Crònica* dels comtes de Foix (1877-1878). — J. P. E. [21.307]

Josefina MUTGÉ VIVES, *La inseguretats en el Mediterrani Occidental. Acord entre el rei catalanoaragonsès Pere el Cerimoniós i el francès Joan II de Valois per a la solució de les marques existents entre els dos regnes* (1351), dins *Corona i entorn*, 184-203.

Ja en temps de Jaume II hom cercà una solució que evités les marques i el 1350 tornaren al tema Pere III i Joan II Valois, nomenant una comissió paritària, l'actuació de la qual és coneguda per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. 556: establí que totes les mercaderies que passaven per la frontera en qualsevulla de les dues direccions pagarien tres diners per lliura; la gestió de l'impost seria gestionada per aquell qui més en donés en pública subhasta i els possibles damnificats s'havien de posar en llista; la comissió paritària elaborà ordinacions per al pagament (194-198); hi ha la llista dels qui s'acolliren a la indemnització, amb la respectiva valoració de la mercaderia perduda (199-202). — J. P. E. [21.308]

José M. SOTO RÁBANOS, *Visión y tratamiento del pecado en los manuales de confesión de la baja edad media hispana*, dins «Hispania Sacra», LVIII (2006), 411-447.

Hi ha pàgines dedicades al *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, la segona part del qual és dedicada a l'administració de la penitència. Atendre els penitents en confessió era per a ell una de les quatre obligacions principals del rector de parròquia, d'acord amb la constitució *Omnis utriusque* del Laterà IV, del 1215, pas decisiu vers la penitència secreta (413); les explicacions del *Manipulus*... són doctrina elemental sobre el pecat i la pràctica de la penitència sacramental, amb insistència en la integritat de la confessió (421). — J. P. E. [21.309]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Diplomacia y guerra en el Mediterráneo medieval. La Liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 253-294.

Recordats els estudis anteriors sobre el tema (255) i la conflictivitat amb Gènova com a resultat de la presència catalana a Sicília i a Sardenya (1282-1324), amb la consegüent competència catalana al mig de la zona genovesa d'influència (257-259), ja el 1346 Venècia hi veié una possibilitat d'autodefensa (261); represa el 1350, desembocà en un tractat bilateral els darrers dies del 1351, ací resumit (263-268), com també ho són els complements posteriors

(271-276), com és ara la nova ambaixada a Venècia, encomanada a Bernat Oliver (280-287). La inutilitat de l'estol davant la fúria d'una galerna ajudà a plantejar-se la conveniència de mantenir-ne un, in partibus Romanie', també perquè el 1353 Gènova instigava nova rebel·lió a Sardenya, cosa que no permetia de mantenir la guerra a l'Egeu. També Gènova i Venècia arribaren a un acord i un fet inoportú encenia la guerra amb Castella (292-293). — J. P. E. [21.310]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Las Cortes de Cataluña en la financiación de la Guerra de Arborea (segunda mitad del siglo XIV)*, dins *Corona i entorn*, 363-393.

Per llei, la Cort de Catalunya només havia de sufragar la guerra en defensa de la terra; la de Sardenya no era de la terra, sinó del rei i per això foren reticents davant totes les peticions reials i l'autor analitza les respostes de les corts a cada petició. La primera secció estudia les dels anys 1353-1367, en què en acabar les guerres entorn Sardenya connectaren amb la de Castella i en què els diners arribarien a la corona només de les universitats del braç tercer (365-371). Des d'aleshores, l'ajut hauria de venir de la Cort, de moment de la dels anys 1368-69 i 1371-72, que, sota capa de defensa de Catalunya acceptaven finançar 'lo fet de Sardenya' (372-379). La de 1372-73 acceptà de contribuir al sosteniment actual de Sardenya, però sobretot exigien que una Cort General preparés el 'passatge i gran esforç' (380-383). La Cort de Lleida 1375 pagà 90.000 florins a defensa dels atacs del infant de Mallorca i les companyies; i la General de Montsó pagà la defensa contra Lluís d'Anjou, continuador de l'infant de Mallorca, i quant al 'fet de Sardenya', atemperat després de la mort de Mariano IV d'Arborea, es limità a preparar la gran proferta per al futur 'passatge' a la dita illa (377-379). — J. P. E. [21.311]

Prim BERTRAN ROIGÉ, *Les respostes de la Baixa Noblesa Catalana al reclam de Pere el Cerimoniós per anar a Sardenya (1354)*, dins *Corona i entorn*, 1-23.

L'alçament de Marià IV d'Arborea contra Pere III el 1353 s'estengué ràpid per Sardenya i en començar el 1354 el rei feia pública la intervenció militar aprovant les *Ordinacions sobre lo fet de la mar* i començava l'acordament; el rei amb l'estol (45 galeres i 55 naus menors) es feia a la mar el 15 de juny des de Roses i el 22 arribava a l'Alguer. Abans de marxar, el rei havia convocat nominalment nobles, cavallers, donzells i generosos; les respostes dels dos grups darrers, aplegades per vegueries, es conserven a l'Arxiu Reial (ACA), *CRD d'Alfons III el Benigne*, caps 32, moltes de les quals són condicionades per la pobresa o d'altres raons, i moltes són simplement negatives, també per raons diverses, com la de no haver rebut res encara per accions anteriors. Les respostes de tots i cada un són ací transcrites (10-22). — J. P. E. [21.312]

Alexandra BEAUCHAMP, «Que i vaçosament nos trametats la hajuda que demanada un havem».

L'organisation du soutien militaire au roi Pierre IV d'Aragon durant la campagne de Sardaigne (1354-1355), dins «XVIII Congrès Corona», I, 435-449.

Tant el rei com l'exèrcit reial a Sardenya depenien totalment de la intendència de rera-guarda. Concentrada en aquest tema, l'autora constata gràcies a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, i *CRD*, que el responsable suprem era fra Pere d'Aragó, lloctinent del rei a Barcelona, sota el qual actuava en cada un dels regnes peninsulars un *Consilium regium ad negotium armate deputatum*, amb preeminència del de Barcelona, responsable directe del Regne de Mallorca i amb intervenció a l'Aragó; hi ha notícia de la composició de cada un dels consells (438-440), també sabem que les peticions de vitualles i d'altre material eren molt precises i normalment transmeses a través del consell de Barcelona; és resumit el procediment de la compra de gra, de moldre'l, fer-ne bescuit i enviar-lo a Sardenya (442-443), també el de la recerca i esmerç de diners (444-445). La revolució militar medieval es començava a aplicar a Catalunya; amb l'existència de la Generalitat de Catalunya, la gestió dels diners seria completa (445). — J. P. E. [21.313]

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Centros de producción y redes de distribución en los espacios interiores de la Corona de Aragón: materias primas y productos básicos*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 903-938.

La meitat oriental dels 'espais interiors' es troben en zona catalana (croquis: 908) i s'estenen per la zona occidental de Catalunya i l'angle nordoest de València (904); en general, l'exposició depèn d'estudis ja realitzats, però la referència directa a la documentació escrita comença amb l'observació que «sería muy interesante rastrear los teóricos en el entorno de Pedro IV y Cataluña que lo redactaron (el pla de política fiscal de la Cort General de Montsó 1362), pues introduce conceptos de la doctrina mercantilista que luego serán fundamentales en el diseño de la economía moderna. Es la formulación de un auténtico mercado común» (920); i també en les dades sobre transport fluvial de productes com gra, mel, pells i fusta, ben documentades en els *Comptes de lleudes* del'AR (ACA) (924-926). — J. P. E. [21.314

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Els focs de jurisdicció eclesiàstica i el procés de recaptació del fogatge a Osona el 1360*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXII/155 (2005), 93-136.

[En el volum anterior (pp. 283-284) d'aquest anuari Jaume de Puig encetava i en el present completa la publicació dels documents del bisbe de Girona, Berenguer de Cruïlles, en tant que primer president de la Generalitat de Catalunya amb motiu del fogatge d'aquesta institució per a finançar la defensa de Pere el Cerimoniós i de Catalunya contra la guerra protagonitzada pel de Castella, Pedro el Cruel]. Les pàgines que ens ocupen confirmen que el dit fogatge fou aplicat al bisbat de Vic i concretament a les parròquies d'Osona, tal com consta en el ms. 289 de Vic, Arxiu i biblioteca episcopal, intítulat per l'autor *Llibre de comptes de la recaptació de la talla, en els focs d'església de les parròquies d'Osona, del segon pagament del primer any del fogatge ordenat per les corts de Cervera*; descriu el volum i recordada la circumstància històrica, a la qual corresponia (94-99), ve la transcripció del text manuscrit, començant per la llista de les parròquies osonenques, que hi consten (99-101), seguides per la llista dels 'homes d'església' contribuents de cada una d'elles, amb la quantitat pagada per cada un dels masos, començant per la parròquia de Vic i seguint per les altres, la primera la de Gurb (102-131). Segueixen dues sèries d'anotacions tant de les quantitats lliurades «a Berçalona... als deputats», com de les despeses fetes en ocasions diverses de les dues talles, també per les dificultats posades 'pel comte [d'Osona]', que volia percebre ell la talla dels homes d'església (131-136). — J. P. E. [21.315

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Negociación y fiscalidad en Cataluña a mediados del siglo XIV: las Cortes de Barcelona de 1365*, dins *Negociar en la Edad Media*, 123-164.

El segle XIII començà amb la *Magna Charta* del 1205 i s'acabà amb la Cort de Barcelona del 1283, d'on prové explícit el pactisme tant per a l'elaboració de les lleis com per a les concessions pecuniàries al rei, tant per a llocs reials com baronials; la cort del 1365 permet de veure com els anys 1363-1365 s'anà aclarint la fiscalitat de l'Estat, gràcies a la documentació de les *Cortes de Cataluña*, de la *Crònica* de Pere III i de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg. i Processos de cort*; però mentre Església i Nobles oferien una quantitat a base de generalitats, fogatge i altres imposicions, el braç reial oferia molt més a base d'imposició directa d'un onzè de tots els ingressos durant tres anys; s'encengué una gran controvèrsia, que s'allargà cinc mesos, durant els quals la reina Elionor, governadora, mirà d'apaivagar les discussions amb una al·locució sobre el perill extrem de Catalunya el 21 setembre 1365 (161-164); el donatiu, però, no arribà fins al desembre, ja sota la presidència del rei (148-149); simultàniament entraren les Companyies de Du Guesclin, que, després d'haver fet estralls pels volts de Barcelona, marxaren a l'Aragó i Castella. Hi ha quatre documents, ultra l'al·locució reginal (157-161). — J. P. E. [21.316

Enrique MAINE BURGUETE, *Ciudadanos honrados de Zaragoza. La oligarquía zaragozana en la Baja Edad Media (1370-1410)* (Colección Mancusos, 4), Saragossa, Universidad 2006, 266 pp.

El 35,5 % d'aquell patriciat era d'origen català (el 15,5 %, de Barcelona) i el 2 % valencià (68); entre aquests hi havia algun jurista com Bernat Miquel (86); Bertran Coscó, de més a més, es casà a Catalunya (147-156 i testament, 197-209), en gran part escrit autògraf en català. Hi ha la genealogia d'Andreu Coscó. — J. P. E. [21.317]

Francho NAGORE LAÍN, *El aragonés del siglo XIV (según el texto de la Crónica de San Juan de la Peña)* (Colección de estudios altoaragoneses, 48), Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses 2003.

Francho NAGORE LAÍN, *La conjugación verbal compuesta en aragonés medieval*, dins «Alazet. Revista de Filología», 13 (2002 [2003]), 65-88.

Francho NAGORE LAÍN, *Índices onomásticos de la Crónica de San Juan de la Peña (versión aragonesa, siglo XIV)*, dins «Alazet. Revista de Filología», 15 (2003 [2004]), 297-342.

Pere III, el Cerimoniós, impulsà una *Crònica de Sant Joan de la Peña* en tres redaccions, llatina, catalana i aragonesa; aquesta tingué edició crítica el 1986 a cura de Carmen Orcástegui Gros. L'autor, després d'haver estudiat la llengua aragonesa d'aquell llibre, en publicà en el primer dels tres títols el resultat relatiu a la grafia, a la fonètica, a la morfologia i a la sintaxi; dedica el segon article a aplegar tots els casos en què hi són usats els verbs 'haver' i 'ésser' complets amb el participi passat d'un altre verb amb complements en col·locacions diverses; i ha publicat en el terç les taules d'antropònims (300-324) i de topònims (325-342), on després de la grafia original tenim l'actual correspondència. I promet la publicació de les parts encara inèdites d'aquell estudi (297, nota, 2). — J. P. E. [21.318-21.319-21.320]

Renate BLUMENFELD-KOSINSKI, *Poets, Saints, and Visionaries of the Great Schism (1378-1417)*, Pennsylvania, State University 2006, XIV i 238 pp.

Aquest llibre és com un repàs del Gran Cisma d'Occident, vist amb els ulls dels qui n'escriviren; hi trobem ja en els primers moments l'infant fra Pere d'Aragó, clarament bel·ligerant a favor del papa de Roma, Urbà VI, i polèmic amb el d'Avinyó Climent VII, contraposat a la propaganda de Nicolau Eimeric (56-59); segueixen les *Revelacions de Constança de Rabastens*, només conservades en traducció catalana (62-75), la campanya avinyonesa de sant Vicent Ferrer en el *De moderno Ecclesiae schismate* (78-81) i la intervenció puntual del dominic Joan de Montsó contra la doctrina favorable a la Puríssima (148-149). El darrer capítol, 165-200, és dedicat a les 'profecies' i 'visions' anònimes, entre les quals, però (p. e., *Vaticinia Summorum Pontificum, Genus nequam, Ascende, calve*, etc.), destaquen les d'autoria ben coneguda, com les de Joan de Rocatalhada, en les quals, començant per les d'aquest, no és difícil de reconèixer l'influx d'Arnau de Vilanova. Hi ha llarga [però incompleta] bibliografia i taula d'antropònims. — J. P. E. [21.321]

Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *Il visconte Rocabertí e la missione nei ducati di Atene e Neopatria (1381-1382)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 189-200.

A base de la bibliografia i de les col·leccions documentals sobre el tema dels ducats catalans a Grècia ja publicades, l'autora recorda la engarbuixada situació internacional, complicada pel recent esclat Cisma d'Occident, i la no menys difícil de Sicília i dels ducats de Grècia, agreujada pel setge mantingut per Artal d'Alagona al castell d'Augusta, dins el qual es trobava Maria de Sicília, setge que s'hauria acabat amb l'alliberament i el lliurament de la reina fadrina; el pas del vescomte Rocabertí per Sicília hauria desbloquejat el setge i alliberat la jove reina siciliana. — J. P. E. [21.322]

Maria Giuseppina MELONI, *La Corsica nella politica mediterranea della Corona d'Aragona tra Tre e Quattrocento*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 251-260.

Documentació de seccions diverses de l'Arxiu Reial (ACA) permet de copsar allò que per als successius caps de la dinastia representava el problema de Còrsega en els segles XIV-XV; situació difícil per la constant intervenció de Gènova a través de Calvi i de Bonifacio i pel constant canvi d'aliances entre els senyors de l'illa. La Casa de Barcelona, però, seguia reafirmant el propi títol reial damunt Còrsega i mantenint la relació amb els senyors filocatalans, com, per exemple, en la segona meitat del XIV, Arrigo della Rocca, elevat per Pere III el Cerimoniós (i després pels seus dos fills) a lloctinent reial en l'illa (253-254); el seu nebot, Vicentello d'Istria, hauria continuat en el temps d'Alfons IV la trajectòria de l'oncle i fou nomenat virrei de Còrsega (255); la conquesta de Calvi convertí durant alguns mesos aquella ciutat en capital, però Gènova contraatacà, i en els darrers temps del rei Alfons es trobà a un pas de perdre-ho tot, però se'n salvà per la mort del rei (256); després el tema de Còrsega perdé virulència davant problemes interns més imperiosos. — J. P. E. [21.323]

Peter RYCRAFT, *The Return of the Count of Denia*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 417-434.

L'episodi bèl·lic, que, com a conseqüència de la batalla de Nájera, portà el comte de Dénia pres a Anglaterra; l'empresonament li fou canviat pel de dos fills seus [1367]; l'hereu Alfons, futur comte, hi sofrí durant vint anys humiliant captiveri; hom demanava per la seva alliberació 150.000 'dobles'. La documentació d'ACA, *Canc., reg.*, i *CRD*; de l'ARV, *Reial*; de Pamplona, *ARN, Comptos*; de Pau, *AD, E-312*; de Londres, *BL, Addit. ms.*, 24062; i d'altres, permeten a l'autor de presentar una narració seguida de totes les complicacions, la menor de les quals no fou l'econòmica, atesa la malifiança dels anglesos a acceptar que part del rescat seria satisfeta després de l'alliberació. Hi fou implicada bona part de la diplomàcia europea, en una situació complicada per les obediències del Cisma d'Occident. Tornat el comte a terres la Corona el 1396, s'hi anà apagant, i la nova dinastia volgué el comtat de Dénia quan ell enmig d'escàndols familiars morí el 1424 (430). — J. P. E. [21.324]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Català antic Vinyògol i un passatge d'Eiximenis*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 307-312.

L'aparició del dit mot en el *Dotzè del Crestià* serveix a l'autor per analitzar a fons l'estudi etimològic que en feia Coromines en el seu *Diccionari* i criticar-lo, adduint una bona rastellera d'exemples per a precisar molt millor la significació exacta del mot, que ja de ben antic significa 'guardador i guardià de vinya'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.325]

Jean-Pierre BARRAQUÉ, *Le prince chez Francesc Eiximenis*, dins *Minorités juives*, 443-456.

Pàgines basades en el *Dotzè del Crestià*: recorden la llibertat original de l'home-individu personal, conservada en la seva socialitat i dins l'estructura política, tenint en compte que només el papa és absolutament sobirà. El primer tema singular és el de la relació entre els dos poders, seguit del de poder civil i justícia, que desemboca en el de les limitacions del poder del príncep o en el de les condicions per a l'exercici legítim del poder, analitzat en dos casos concrets (447-450), que condueixen Eiximenis a esbossar la imatge del príncep ideal (451-546). — J. P. E. [21.326]

Carmen CLAUSELL NÁCHER, *La pervivència del Tractat de contemplació de Francesc Eiximenis, O. M., en la Castilla de los siglos XV y XVI*, dins *Congreso franciscanismo*, 445-457.

El *Carro de las donas*, traducció castellana reelaborada del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis era imprès a Valladolid el 1542, però ja durant el segle XV n'hi havia haguda traducció, conservada almenys en set manuscrits; el *Tractat de contemplació* era una part del dit *Llibre* i també tingué transmissió independent en castellà, utilitzat per l'abat de Montserrat, Garcías de Cisneros, per al seu *Exercitatorio de vida espiritual*, i fou molt poc retocat en la traducció castellana (447). L'autora aporta alguns exemples, en els quals una frase catalana no tingué traducció castellana (448-449), tampoc en la traducció d'«autoritats» eiximenianes, fora del cas de frases de Ricard de Sant Victor, sant Bonaventura o sant Agustí (450-451); una altra modificació rau a adreçar a tots els cristians allò que Eiximenis destinava a les religioses (452) o en afegir de col·lita pròpia un paràgraf de crítica als eclesiàstics (453) i referències al sagrament del baptisme com a primer pas de divinització (453-454); aquestes intervencions i els fragments afegits pel traductor (455-457), col·locaven el *Carro de las donas* «en plena sintonia con las obras místicas franciscanas del recogimiento de la primera mitad del siglo XVI» (455). — J. P. E. [21.327]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *El germen d'un volum antològic eiximenià sobre comportament cívic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 507-514.

Tal com ja indicà Jaume Massó i Torrents, l'actual ms. 235 de la Biblioteca Episcopal de Vic (aleshores de la BM) conté una còpia de la *Doctrina compendiosa* d'Eiximenis, procedent d'un còdex més antic, en el qual el darrer foli (actual f. 140) tenia el num. CCIII (514); En separar-se del volum primitiu, una mà diversa afegí en les darreres pàgines indicacions a fragments del *Llibre dels àngels* (cap. 38, tractat cinquè) o del *Llibre de les dones* (f. 140), el comú denominador de les quals eren les característiques que havien de destacar en qui volia dedicar-se al servei del bé públic (508-509), d'acord amb la indicació final de la mateixa *Doctrina compendiosa* (510-511); l'ideador del conjunt hauria estat «un lector interessat... a la bona sanitat de la cosa pública» (511) en el segle XV (514). — J. P. E. [21.328]

Robert E. LERNER, *Eiximenis i la tradició profètica*, dins «Llengua i Literatura», 17 (2006), 7-27.

Traducció catalana del capítol setè de *The feast of Saint Abraham: medieval millenarians and the Jews* (Univesity of Pennsylvania, 2001 [capítol resumit dins ATCA, XXII (2003), 947, núm. 17.797]), obra on és estudiada la idea de la fusió dels hebreus i dels gentils en un nou poble i en una nova Església a la fi dels temps, des de Joaquim de Fiore fins a la fi del segle XIV. [El fet que hom hagi considerat oportú de donar-lo a conèixer en català fora del context de l'obra, de la qual forma part, per molt d'interès que pugui tenir per al coneixement d'Eiximenis, no facilita la comprensió de la seva intencionalitat ni del rol que juga en el conjunt del llibre de Lerner]. L'article sembla basat en una bibliografia reduïda, i algunes informacions concretes, com és ara que el *Primer del cristià* es conserva en un sol manuscrit i en un incunable, evidencien que almenys en aquest aspecte l'accés a la bibliografia eiximeniana per part de Lerner ha estat limitat. El *Llibre dels àngels* i la *Vida de Crist* són citats de segona mà; l'autoria eiximeniana del *De triplici statu mundi*, a propòsit de la qual no es pot negar que hi ha polèmica, és reafirmada sense ulterior fonamentació. [Així, l'article es limita a constatar les anades i vingudes d'Eiximenis en matèria escatològica i mil·lenarista, sense aportar raons sòlides, basades en el conjunt de tots els textos i, per això mateix, eventualment definitives, sobre la posició dubtosa i anguilejant del gironí en aquesta matèria. Ni els textos manejats en el treball són sempre de primera mà, ni han pogut ésser objecte d'una crítica interna prou desenvolupada, ni han estat treballats a partir de les poques aportacions sòlides de què avui es pot disposar sobre l'obra del framenor gironí]. — J. de P. [21.329]

Lluís BRINES GARCIA, *Capítol sisè. Idees políticoescatològiques {d'Eiximenis}*, dins «Estudios Franciscanos», 108 (2007), 45-134.

El mateix títol diu que l'article és el capítol sisè [de la tesi doctoral de l'autor], sobre la qual hom pot veure la recensió publicada dins «ATCA», XXVI (2007), 815-816 [i l'estudi d'aquest volum intitulat *El De triplici statu mundi no és de Francesc Eiximenis*]. — J. P. E. [21.330]

Daniel DURAN DUELT, *Teoría y práctica de la negociación comercial bajomedieval en la Corona de Aragón*, dins *Negociar en la Edad Media*, 489-502.

Recordada la gran aportació italiana, l'autor es concentra en la catalana, que segons alguns hauria començat amb el *De modis iuste negociandi in gratiam mercatorum*, falsament atribuït a sant Ramon de Penyafort; continua presentant el *Regiment de la cosa pública* i el *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis (493-494), el contemporani *Art de la mercaderia* conservat a Palma de Mallorca i publicat per Manuel Gual i Camarena, i el *Manual mallorquí*, completat pel [coraller] barcelonès Gaspar Montmany, l'edició del qual és preparada per Antoni Riera i Melis, ací resumit a partir del manuscrit de l'ARM, Diversos 37 B² (495-500). L'expulsió dels mercaders italians per la Cort de Tortosa del 1400 plantejà forts problemes teòrics sobre el model econòmic que calia que fos aplicat a Catalunya (501). — J. P. E. [21.331]

Pawel KRUPA, *La lettre en défense de Saint Thomas d'Aquin de Jean de Monzon OP (1388)*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 633-647.

És cosa sabuda que la polèmica entre Joan de Montsó i la Facultat de Teologia de París s'engengué entorn la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria, acceptada per la Facultat i refusada per l'Ordo paedicatorum, perquè es mantenia en la línia negativa de Sant Tomàs d'Aquino; un dels primers documents d'aquell afer, ací resumit (634-640), fou la *Littera defensoria* de Joan de Montsó, escrita entre l'octubre del 1387 i el maig del 1388 (en la qual tot i que la controvèrsia hagués nascut entorn la Puríssima Concepció de Maria, aquesta no és ni esmentada), conservada a la BAV, Borgh. 102, del segle XIV, ara publicada novament, amb aparat crític i de fonts (643-647). — J. P. E. [21.332]

Sigrid MÜLLER, *Interpretación de Santo Tomás. Principios bermenéuticos al comienzo de la via moderna*, dins «Communio. Revista Católica Internacional. Sevilla», 36 (2003), 325-359.

Joan de Montsó hauria contribuït a formular la interpretació ortodoxa de Sant Tomàs d'Aquino amb el seu *Tractatus de electione pape ad materiam schismatis nunc currentis, qui dicitur Informatorium*, escrit en plena polèmica seva, primer contra la facultat de París [notícia bibliogràfica precedent] i després contra l'obediència avinyonesa. — J. P. E. [21.333]

Sandra SÁENZ-LÓPEZ PÉREZ, *La representación de Gog y Magog y la imagen del Anticristo en las cartas náuticas bajomedievales*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 263-276.

L'*Atlas català* de Cresques Abraham, potser en el punt dels Novíssims elaborat amb el seu fill Jafudà, i ara a París, BN, esp. 30, dibuixa a l'extrem nordoriental del continent asiàtic una terra closa pels 'Monts de Caspis', dins la qual són pintades figures, que l'autora interpreta d'acord amb la llegenda d'Alexandre el Gran, empresonant Gog i Magog dins dites muntanyes, destinades a obrir-se i deixar pas als dos monstres col·laboradors de l'Anticrist. Hi ha vuit reproduccions parcials de detalls de l'*Atlas*: l'autora no comparteix la interpretació paradisiàca de l'escena i defensa l'escatològica. Una variant de la dita escena es trobaria en la *Carta Mallorquina* d'Estambul d'entorn 1380 i en la de Juan de la Cosa, del 1500. — J. P. E. [21.334]

Giampaolo MELE, *Lettera inedita (31 luglio 1389) di Giovanni I, il Musico e Cacciatore, a Eleonora d'Arborea sullo Scisma d'Occidente, e due bolle di papa Clemente VII sul 'Regnum Sardiniae et Corsicae'*, dins *Chiesa, potere politico e cultura in Sardegna* «Atti del 2º Convegno Internazionale di Studi. Oristano, 7-10 Dicembre 2000», a cura di Giampaolo MELE, Oristano, Istar 2005, 321-344.

A l'Arxiu Reial (ACA) *Canc., reg.*, de Barcelona, s'havia conservat inèdita fins ara, tant la lletra reial com els documents que n'acompanyen l'edició: dues butlles de Climent VII al rei i dues lletres en català a dos nobles sards. La lletra reial a la Jutgessa d'Arborea s'ha de col·locar en els anys inicials del regnat de Joan I i en el reconeixement de Climent VII (d'Avinyó) com a papa legítim, cosa que provocà l'intent que totes les institucions dels regnes acceptessin la mateixa obediència. — J. P. E. [21.335]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Los secretos manuscritos y los manuscritos con secretos (Séneca en la Península Ibérica, ss. XIV-XV)*, dins *D'un principe philosophique à un genre littéraire: les 'secrets'. «Actes du colloque de la Newberry de Chicago, 11-14 septembre 2002»*, publiées par D[ominique] de COURCELLES, Paris, Honoré Champion éditeur 2005, 79-103.

Els mateixos autors poden ésser el primer sedàs d'un text, com per consideracions polítiques Ramon Muntaner o per raons morals els llibres *De secretis mulierum* (82-83); i quan en els segles XIV i XV, llibres que fins aleshores eren només accessibles als 'gramàtics', gràcies a la traducció arribaven a tothom, presentaven problemes de comprensió o d'ortodòxia, que hom mirava de solucionar comprimint la doctrina (la 'sententia') d'un llibre en els paràgrafs doctrinalment més rics o fins i tot en frases o definicions ('excerpta', 'compilationes', 'rapiaria' [com les *Auctoritates Aristotelis*] o les *Flors e autoritats tretes de les epístoles de Sèneca*) (92-95), o encarant-se amb allò que calia aclarir, tal com féu Antoni Canals en les seves traduccions de Sèneca, en concret el *De providentia*, posant en guàrdia contra l'acceptació del suïcidi o contra la doctrina del 'fat-mal fat' (91, nota 5), o col·locant un pròleg abans del text traduït, com el comentari de Coluccio Salutati en la traducció catalana de l'*Epistola ad Lucilium* (95-96); o amb altres expedients al servei de la comprensió d'un text traduït, que en facilitin la lectura, com és el cas de la versió del *Valeri Màxim* (86-98). Hi ha bibliografia (99-103). — J. P. E. [21.336]

Jaume de PUIG I OLIVER, *El tractat «Confessio fidei christianae» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 7-192.

Seguint les pautes habituals en aquest anuari, l'edició del text eimericià és precedida per un estudi que intenta donar el context històric d'un nou tractat antilul·lià d'Eimeric, centrat en la certificació de tres registradors de lletres apostòliques, els quals a petició del valencià Antoni Riera, atacat per l'inquisidor, certificaren que la butlla de Gregori XI que segons Eimeric prohibia i condemnava la doctrina de Ramon Llull, no es trobava en els registres de l'any sisè del pontificat d'aquell papa. L'inquisidor gironí reaccionà intentant de posar Benet XIII, que volia pau amb espirituals i lul·listes, davant les seves responsabilitats en defensa de la fe, perquè l'inquisidor seguia afirmant la validesa doctrinal de la dita butlla antilul·liana. Són tot seguit estudiades les fonts emprades per Eimeric i les vuit proposicions que, impugnant-les, en el seu tractat l'inquisidor atribueix a Ramon Llull. El text és editat amb els aparells habituals. Al final hi ha la taula dels mots emprats en el text i la de citacions bíbliques. — J. de P. [21.337]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit de l'Apologia de Bernat Metge (París, BN, ms. esp. 55)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 25 (2006), 461-477.

Sortint al pas de l'opinió d'alguns, segons la qual l'*Apologia* de Bernat Metge no hauria estat mai acabada, l'autor intenta de posar en relleu que la còpia que en transmet l'únic foli

conservat, fa pensar que el copista tenia davant ell un antígraf molt més llarg que la part al capdavant copiada. Després de la descripció de tot el manuscrit, és analitzada amb detall la composició del quadern que transmet el text medicí i la tècnica del copista, que deixa els espais convencionals per a les rúbriques, les inicials de capítols i la separació de frases entre els dos interlocutors, com havia fet en els folis anteriors copiats per ell mateix. Això portaria a admetre que l'*Apologia* era un text real i existent, que hom es disposava a copiar en condicions normals i que la seva còpia en el manuscrit sobredit fou possiblement interrompuda per una decisió deliberada, que implicaria una censura o almenys una reserva sobre l'obra moral de Metge. — J. de P. [21.338]

Bernat METGE, *Il Sogno*. Traduzione italiana di Giorgio FAGGIN. Introducció i notes de Lola BADIA (Gli Orsatti. Per un altro Medioevo, 18), Alessandria, Edizioni dell'Orso 2004, 285 pp.

La traducció tant del text de Metge com de la introducció de Badia és fidel. És subratllada la tendència a posar-se a favor del sexe femení en la discussió dels llibres III i IV en el marc de la comparació entre virtuts i defectes d'homes i de dones. — J. P. E. [21.339]

Henri BRESCH, *La pratique linguistique des municipalités. Sicile et Provence, 1300-1440*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 117 (2005), 641-664.

Llatí i sicilià en mobilitat constant foren les úniques llengües usades en la documentació de o adreçada als municipis, amb la sola excepció de la lletra en català de Martí l'Humà a la Ciutat de Palerm (Saragossa, 8 XI 1398), alhora que demanava a Martí el Jove d'enviar-li un notari que escrivís en sicilià, perquè no en tenia cap (Palerm, AComunale, 11: 653-654). — J. P. E. [21.340]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El fisco de les usures en la Corona de Aragón a principios del siglo XV*, dins *Credito e usura fra teologia, diritto e amministrazione. Linguaggi a confronto*, a cura di Diego QUAGLIONI, Giacomo TODESCHINI e Gian Maria VAGANINI (Collection de l'École Française de Rome, 346), Roma, École Française 2005, 197-228.

Primera elaboració del tema de les multes dels penalitzats per pràctica d'usura, concedides per Climent VII i Benet XIII a Joan I i a Martí l'Humà (1387-1410) per contribuir a una expedició militar a Sardenya: l'administració d'aquell fons creà una complicada maquinària administrativa. Hi ha pàgines dedicades a les necessitats de l'erari reial (198-204), a la natura i organització del dit 'Fisc...', forma d'identificar els usurers i dificultats de cobrament (205-217) i víctimes barcelonines i gironines conegudes (217-221). Hi ha onze documents relatius a l'afer, d'ACA, RP, MR 2532 i 2309 (224-228). — J. P. E. [21.341]

Josep HERNANDO, *Lletres de canvi i llurs protestes. Lletres de canvi girades des de l'illa de Sardenya*, dins *Corona i entorn*, 135-145.

A les comptades lletres de canvi originals dels segles XIV i XV, conegudes fins ara, s'han d'afegir les conservades, normalment en registres notarials, copiades en el moment en què el destinatari en feia el protest. A l'AHPB són documentades del 1395 ençà (137-139), a les quals s'han d'afegir les trameses des de Sardenya, protestades del 1387 al 1406, amb transcripció del text respectiu (141); també és copiada una acta completa de tots els passos inclosos en un protest, febrer-març 1406 (143-145). — J. P. E. [21.342]

Emanuela GUIDOBONI, Alberto COMASTRI, *Catalogue of earthquakes and tsunamis in the Mediterranean area from the 11th to the 15th century*, Roma, Istituto Nazionale di Geofisica e Vulcanologia 2005, pp. 497-606.

És ben documentada amb transcripció de fragments tant catalans com llatins, la sèrie de falconades en llocs diversos de Catalunya, des de la Val d'Aran i Perpinyà fins a Tortosa, del 3 III al 22 VII 1373 (497-519); també l'altra sèrie, documentada del 13 III 1427 al 2 II 1428 (579-542); hi ha mapes del 1373 (497), del març 1427 (583, 585, 587) i del 2 II 1428 (589); també hi ha notícia de la darrera, que abastà de Ripoll a Barcelona i de Girona a Calaf el 25 V 1448 (605-606, amb mapa). [Manca, però, la descripció de Felip de Malla del terratrèmol del 2 de febrer del 1428: cf. «ATCA», XXI (2002), 665-670]. — J. P. E. [21.343]

Carme OLIVERA, Esther REDONDO, Jérôme LAMBERT, Antoni RIERA MELIS, Antoni ROCA, *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya 2006, 408 pp.

Fruit de vint anys de treballs en col·laboració entre l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, entre geocientífics i historiadors, tenim a les mans aquest volum que estudia els terratrèmols que literalment devastaren contrades de Catalunya veïnes de la costa, de Nord a Sud (235) en moments diversos entre els anys 1373 i el 1448 i amb el màxim de força destructora el 2 de febrer del 1428. L'estudi tècnic d'aquells desastres pressuposa un coneixement precís dels fets i de la repercussió en les poblacions afectades, dades que són reunides en l'apèndix, on trobem, en tres-centes unitats documentals, resumides en registres o reproduïdes completes, les notícies de tota mena, datades entre el 3 de març del 1373 i el 19 de juny del 1478, aplegades en tota mena d'arxius [la llista dels quals seria excessivament llarga] (241-343). Les pàgines finals contenen la bibliografia (393-390) [que podria ésser més completa, car desconec que la lletra de Felip de Malla al rei en nom dels Diputats de la Generalitat de Catalunya residents a Barcelona (282-285), ja havia estat publicada l'any 2002 tal com consta en la notícia bibliogràfica precedent, acompanyada de la lletra al delegat de la Generalitat en cort reial, encarregant-li que procurés que el rei la llegís, desconeguda en aquestes pàgines]. — J. P. E. [21.344]

Teresa VINYOLES VIDAL, Mireia COMES VIA, *Relacions de gènere en el marc de l'expansió catalano-aragonesa a Sardenya*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1755-1765.

Des del 1323 a mitjan segle XV no mancaren a Sardenya intervencions de dones, començant per Teresa d'Entença, muller de l'infant Alfons; més informació porta l'ACA, *Processos en quart*, sobre la situació familiar de dos aspirants a castlà de Sardenya o sobre el comte de Quirra, demostració de la «impunitat amb què podien actuar aquests homes de la noblesa envers les dones del país» (1758), que es repetiria en relació als vençuts de la batalla de Sanluri (1759); també són documentades dones casades, que acompanyaren el marit a Sardenya, i, enviudades, volien tornar a Catalunya (1761-1762). — J. P. E. [21.345]

Maria Giuseppina MELONI, *Ordini religiosi e santuari mariani. I Mercedari e il culto per Nostra Signora di Bonaria a Cagliari tra Quattro e Cinquecento*, dins *Culti, santuari*, 339-369.

L'autora vol «prendre en esame lo sviluppo del culto per Nostra Signora di Bonaria a Cagliari tra il XV e XVI secolo» (344), a base de bibliografia tant barroca com moderna i de la documentació de Càller, AS. Conquerit el Castell de Càller per l'infant Alfons el 1325, tingué església parroquial i el 1335 hi entraven els mercedaris; en el pas del segle XIV al XV pertanyia realment a l'orde (347-348) i a mitjan segle XV els mercedaris de Bonaire eren relacionats amb la redempció de captius (350); és documentat el culte a la Mare de Déu de Bonaire

(a una imatge dita ‚Mare de Déu antiga‘ d’artista català del segle XIV: 358), relacionat amb el mar (356-357). Els darrers anys del segle XVI en què l’antiga fou substituïda per imatge nova, foren generosos en documentació escrita: *Informatio* oficial del 1592, conservada en còpia a l’Arxiu de Bonaire, després de la qual vingueren els llibres d’Antioco Brondo, *Parte primera y segunda del libro llamado Historia y milagros de N. S. de Buenayre...*, Càller 1595, i de Felip Guimerà, *Breve historia dela orden de N. S. de la Merced...*, València 1591. — J. P. E. [21.346]

Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *L’astronomia i l’astrologia en català a finals del’Edat Mitjana*, extret de *Conferències de les Jornades de Commemoració i Estudi de l’eclipsi total de Sol a la Mallorca de 1905*, «Monografies de la Societat d’Història Natural de les Balears», 13), 185-206.

Aquestes pàgines presenten dues parts: «la introducció general, que expliqui les causes i les grans línies» dels canvis en els coneixements sobre els astres, els seus moviments i les seves influències; i la que respon al tema, exposant «les manifestacions més notables, que en astronomia i astrologia es van donar en català entre finals del segle XIII i principis del segle XVI» (186). De la introducció interessen al nostre tema les pàgines 189-193, síntesi de la història científica dels Països Catalans en plena col·laboració amb els moviments lingüístics, culturals i científics de la Mediterrània occidental, entre Jaume II i Ferran II. Hi hagué un considerable debat intel·lectual entorn l’astrologia i el seu influx damunt l’actuació humana, en concret sobre si era compatible amb la llibertat humana (194-196); les darreres pàgines informen dels títols d’astronomia i d’astrologia en llengua catalana (196-202). Hi ha bibliografia (203-206). — J. P. E. [21.347]

José Luis VILLACAÑAS BERLANGA, *Pensamiento y cultura política en la Corona de Aragón*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1565-1610.

Assaig que intenta de respondre a quatre preguntes: si les terres de la Corona estaven més preparades que les de Castella per a evolucionar vers el sistema polític republicà; si intentaren realment d’evolucionar en aquest sentit; si fracassaren, quan començà el fracàs; i, si fracassaren, quin element mancava als ‚republicans‘, tot i estar disposats a morir (1567). L’autor repassa la història des del començament de la reconquesta, tant a l’Aragó com a Catalunya (i després, a València). Pere II, el Gran, amb les Corts de Barcelona del 1283 (1572), posà els primers passos de representació oficial del poble de Catalunya, l’èxit de les quals ve del fet que «se entendió la expansió mediterrànea como parte del bien común mismo de Cataluña» (1577), però no arribà (o no intentà) una representació oficial i unitària de tots els estats de la Corona, que només era el rei. El moment clau fou l’Interregne del 1410: «lo decisivo fue que los hombres de la comisión [de Casp] eran casi todos hechura de Benedicto XIII y que éste se entendía con Fernando de Antequera» (1584). La part més adient a les nostres pàgines és la del sotstítol *La ocupación del espacio cultural* (1586-1595) i es pot resumir en les línies següents: «el espacio que ocupó la cultura política no sólo implicó una sublimación de la figura del monarca, en la medida en que lo introdujo en el contexto de las aspiraciones escatológicas. Además, alentó sólo aquella política real que podía ser eficaz respecto a los fines de reforma eclesiástica definidos escatológicamente» (1590), cosa que s’esdevenia en els anys d’Interregne, en què, ja des d’abans, Benet XIII concentrà aquella política en Ferran d’Antequera [el qual no dubtà a donar-li la cossa quan veié que la política del papa ja no li servia]. — J. P. E. [21.348]

Amadeo SERRA DESFILIS, *La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón*, dins «Locus Amoenus», 6 (2002-2003), 57-74.

La «carte plegada...», on són tots los reys Daragó e Comtes de Barchinona figurats», inventariada en l’herència del rei Martí l’Humà és ací identificada amb el rotllo conservat ara

a Poblet, BMonestir, format per quatre peces de pergamí enganxades (72), que allarguen gairebé tres metres i mig: hi són els (onze) comtes de Barcelona i els (deu) comtes-reis d'Aragó (més Martí el Jove i els cinc reis aragonesos anteriors a la unió), per ordre de successió en el tron, no per derivació biològica. Pere III el Cerimoniós havia posat un precedent en voler que els busts dels comtes-reis presidissin el Tinell del Palau Reial Major, una altra manera de promoure el decòrum reial intentat amb les *Ordinacions de la Casa i Cort*. La correspondència i altres escrits del rei Martí demostren que ell compartia les directrius del seu pare (60-61): és un document de la nissaga reial, no pas de la família; la presència de Martí el Jove demostra que és anterior al 25 VII 1409. La figuració dels reis en subratlla la magestat, els quatre darrers inclouen detalls més personals (66), cada un d'ells amb les insígnies de la reialesa (corona, ceptre, pom, espasa: 67-70). Les característiques paleogràfiques i figuratives són exposades en les pàgines 71-73 i comparades amb les figuracions del manuscrit de Barcelona, BC, 246. — J. P. E. [21.349]

Francesc MASSIP, L. KOVACS, *Les franciscains et le genre macabre: les Danses de la mort et la prédication*, dins «European Medieval Drama», 8 (2004), 91-105.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [21.350]

Núria SILLERAS FERNÁNDEZ, *Negocios familiares: relaciones e intercambios entre las cortes de Sicilia y de Aragón (1392-1410)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 511-522.

La documentació ja publicada en *Cortes de los antiguos reinos...* i en altres llocs, i la manuscrita de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, permet de reconstruir l'ambient familiar de seguretat i confiança, que Martí l'Humà i Maria de Luna volgueren imprimir en la pròpia casa de Sicília mentre hi foren, i que després d'haver arribat a reis de la corona catalanoaragonesa volgueren que continués en la de llur fill Martí el Jove i de Blanca de Navarra, on, seguint les *Ordinacions de casa i cort* de Pere III el Cerimoniós, miraren d'assegurar que els càrrecs de la cort fossin ocupats per persones de l'estricta confiança de la casa reial. — J. P. E. [21.351]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc. La reacció després del saqueig de Barenys (1406)*, dins *Corona i entorn*, 101-134.

Després del saqueig de Torreblanca (1396), la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, i de l'AHCB, *Lletres comunes originals* informa que el 1403 hom signà pau amb Tunis, però per totes dues bandes continuà la pirateria i el 1406 el lloc de Barenys, prop Salou, fou arrasat, església inclosa (116). Hi hagué intents d'aplegar un estol comú dels tres regnes marítics, però foren infructuosos (124-128), i l'única defensa foren les naus particulars armades i legalitzades per al cors, que causaren la denúncia de la pau de Tunis (128-131); només el 1412-1413, Benet XIII armà un petit estol sota el comandament del seu nebot Rodrigo de Luna, que causà problemes en ambdues bandes de la Mediterrànea (132-133). — J. P. E. [21.352]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *A l'entorn de la vida i de l'activitat de Marc de Vilalba, primer abat de Montserrat (1409-1439)*, dins «Studia Monastica», 48 (2006), 101-164.

Des de Pere III el 1345 tots els reis havien demanat al papa que monjos i ermitans de Montserrat tinguessin abat propi (101-103), cosa que, per acord de Benet XIII i Martí l'Humà, arribaria el 1409 amb Marc de Vilalba de família de petita noblesa del Vallès, que ajudà el rei a Sicília i aquest fou fortament interessat en la seva promoció, primer a un priorat, després a abat de Banyoles, o de Ripoll o de Montserrat, que finalment fou elevat a abadia, cosa que comportà la integració de Montserrat en l'obediència avinyonesa i la consegüent actuació abacial

(110-124); n'és coneguda la institució de misses o altres oracions, ací transcrita ((121-122); pel seu càrrec i la seva fidelitat a Benet XIII intervingué en els esdeveniments que conduïren al final del Cisma d'Occident, sense oblidar la petició d'erecció del bisbat de Manresa/Montserrat (124-134); també intervingué en Corts de Catalunya -inclosa la de l'interregne- (135-140) i en la nova configuració i direcció de la Generalitat (141-143). No assistí per malaltia al Concili de Basilea i morí el gener del 1439 (143-146). És transcrita part de l'inventari de béns ,post mortem', on consten alguns llibres (155, 157). — J. P. E. [21.353

Francisco de MOXÓ Y DE MONTOLIU, *Un linaje aragonés con proyección mediterránea: los Luna. Cauces abiertos de investigación*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 275-284.

«...comunicación de despedida, a modo de ,testamento intelectual' de l'autor (275). El primer punt esbrina moment i circumstàncies de la mort de Benet XIII a Peníscola, que Moxó col·loca el 1422 i no el 1423; hauria nascut el 1342 i en morir tindria 80 anys (276-278). El segon és dedicat a la raguèlia dels Luna, a la qual pertangué la reina Maria de Luna (278), bisbes diversos de seus catalanes (Tarragona, Urgell, Vic), Anton de Luna, cap dels urgellistes aragonesos durant l'Interregne i Frederic de Luna, nét de Martí l'Humà (279-290). — J. P. E. [21.354

Andrea BARTOCCI, *La copia di dedica ad Urbano VI della Lectura super Clementinis di Giovanni da Legnano nelle Biblioteche di Benedetto XIII (1405-1423)*, dins *Manoscritti, editoria e biblioteche dal medioevo all'età contemporanea*, «Studi offerti a Domenico Maffei per il suo ottantesimo compleanno», a cura di Mario ASCHERI, Gaetano COLLI con la collaborazione di Paola MAFFEI. Indici analitici di Andrea BARTOCCI, Roma, Roma nel Rinascimento 2006, 21-45.

Ja d'entrada trobem l'afirmació bàsica: l'actual ms. 2 de Càller, BU, no sols es pot identificar com a pertanyent a la biblioteca de Benet XIII, ans encara és possible de reconstruir tot l'itinerari que el portà de Roma, 1378, a Càller, BU, com a conseqüència de l'expulsió dels jesuïtes el 1773. La documentació relativa a la biblioteca papal, en particular a la de Benet XIII, amb l'anàlisi de l'exemplar, que encara conserva en el marge inferior de la primera pàgina les ,armes' del cardenal Pero de Luna, permet de saber que el volum es trobava en les seves mans a Roma en els moments inicials del Cisma d'Occident i que ja compareix en els catàlegs de la biblioteca papal privada de Benet XIII entre els *Libri qui portantur ubique pro servitio domini nostri pape*, del 1405, i es troba en el darrer inventari del 1423, ja mort Benet XIII, dels *Libri in studio domini nostri pape*, on consta que fou venut per quaranta florins al cardenal aragonès Jimeno Dahe; un segle i mig més tard era en mans del jurista i bibliòfil de Càller, Montserrat Rosselló, que legà la seva biblioteca al Col·legi jesuític de la dita ciutat en morir el 1613, d'on passà a la BU en el moment de l'expulsió. Les darreres pàgines contenen una detallada descripció del volum actual (41-44); hi ha bibliografia (44-45). — J. P. E. [21.355

Paul-Bernard HODEL, *D'une édition à l'autre. La lettre de saint Vincent Ferrer à Jean de Puynoix du 17 décembre 1403*, dins *Ferrer romand*, 189-203.

La intenció de l'autor és la de publicar un text, al més fiable que es pugui, de la lletra del futur sant Vicent Ferrer a fra «Ioanni de Podionucis generali magistro ordinis predicatorum» (200); l'original es troba a Acireale (Sicília), Convento di San Rocco, en tan mal estat, ací fotografiada (desplegable entre 200-201), que, globalment, és impossible de reconstruir-la; per això, l'autor recorda els intents fets des de la segona meitat del segle XVI pels dominics valencians Vicent Justinià Antist i Francisco Diago a fi d'accedir a una còpia fidedigna i publicar-ne el text [però Diago no en donà una ,traduction catalane'(190), ans castellana, a base de la lla-

tina del primer] (190); alguns altres intentaren el mateix, i per això ara hi ha dues còpies manuscrites (Roma, Casanatense, ms. 2422, i Archivum Generale Ordinis Praedicatorum, XIV, AAA,I, i vuit intents d'edició de l'original, entre el 1591 i el 1892) (199: entre les quals no es troba ni la d'Antonino Teoli, *Vita di S. Vincenzo Ferrerio...*, Venècia 1740,² ni de la de H. D. Fages). L'autor dóna el text reconstruït per ell i en aparat crític les variants de les altres edicions (199-203). — J. P. E. [21.356

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente Ferrer y los patriarcas Santo Domingo de Guzmán y san Francisco de Asís*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2005), 109-147.

Aquestes pàgines s'enceten amb el fragment de la lletra de mestre Vicent a Benet XIII del 1412 que, emmarcant el mestre dins l'orde de sant Domènec, explica la vivència superior, que el guarí i l'impulsà a la vida apostòlica en línia dominicana, en la qual eren presents els dos grans sants fundadors (109-112); el cos de l'article resumeix en la seva primera part tres sermons vicentins sobre sant Domènec de Guzmán, els dels anys 1411 a Ocaña (113-118), i dos de temps i lloc indeterminats (119-133); la segona part també reporta dos sermons sobre sant Francesc d'Assís (134-141). En les darreres pàgines l'autor en subratlla l'aspecte hagiogràfic i en aquest la presència diabòlica, però sobretot l'escatològic/apocalíptic en els sermons de sant Domènec, concentrat en la comparació de *Les tres llances*, encara frenades durant cent anys en un primer ajornament, i ara durant una segona pròrroga, condicionada a 'si el món es converteix', per a la qual ell ha estat tramès (143-146). — J. P. E. [21.357

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Sermón de San Vicente Ferrer O. P. sobre las siete artes liberales*, dins «Studium. Revista cuatrimestral de filosofía y teología», XLVI (2006), 89-110.

Després d'haver informat de les aportacions recents sobre sermons de sant Vicent Ferrer, entra en el tema de la ciència i de la saviesa i defensa que el futur sant no veia clara la ciència en qui per aquesta es considerava superior (92-93); a partir d'ací analitza cada una de les set arts segons el *Sermo unius confessoris et septem artium spiritualium*, ja publicat el 1934 i també en traducció castellana medieval (90, nota 4), en què cada una és exposada en tant que ensenyament humà, però també en tant que coneixement més elevador; són indicades les diferències doctrinals entre l'original català i la traducció castellana; és particularment àmplia l'exposició de l'astrologia (105-108). L'exposició es clou amb un resum general de les característiques dels sermons vicentins, en els quals el sant se serveix de tot, des dels textos bíblics fins a les anècdotes de la vida i del llenguatge popular (108-110). — J. P. E. [21.358

Laura GAFFURI, «*In partibus illis ultra montanis*». *La missione subalpina di Vicent Ferrer (1402-1408)*, dins *Ferrier romand*, 105-120.

Investigadors precedents havien completat les dades de la lletra de mestre Vicent al general dominicà, Joan de Puignou (Ioannes de Podionucis) amb documentació de Torí i de Pinerolo. Ara l'autora es proposa de tornar a aquell recorregut a fi de col·locar-lo dins l'entrellat de les difícils relacions polítiques contemporànies des de la primavera del 1402 (106): per l'agost era a Torí, per la tardor a Vigone, per la quaresma del 1403 a Pinerolo, l'estiu a Ivrea, el desembre a Ginebra el març 1404 a Berna i a Fribourg, per Pasqua a Lausana, pel setembre a Lió: en aquest viatge, documentat en l'AS de Torí i en d'altres com el Comunale d'Ivrea (108, nota 14), predomina un objectiu que no és l'escatològic, ans el de la convivència ciutadana per damunt les parcialitats de güelfs i gibel·lins o d'altres (117), objectiu que coincideix amb el que pretenien els ducs de Savoia i que comportava una evolució en el concepte de sobirania, de més sentit personal i intentava de configurar «il modello del principe cristiano» (118-119). — J. P. E. [21.359

Franco MORENZONI, *Vincent Ferrier et la prédication mendiante à Genève au XV siècle*, dins *Ferrier romand*, 285-307.

Aquestes pàgines ens afecten doblement: per mestre Vicent, per un procés criminal del 1405 contra un ciutadà de Ginebra, el qual, despitat perquè el mestre havia predicat contra el concubinatge, s'hauria venjat devastant la 'logia' des de la qual predicava (287-289); i per Rafael de Cardona, dominic català estudiant a Tolosa de Llengüdoc, que s'associà a mestre Vicent en el seu pas per aquella ciutat, el seguí fins a la mort, i després restà vinculat al convent de Lió, des d'on s'hauria desplaçat a sermonar entre Ginebra i Fribourg (291-292). També som informats d'un convers aragonès, Ferran de Saragossa, que hauria viatjat fins a Ginebra per a obtenir una pensió de Martí V (289). — J. P. E. [21.360]

Jean-Daniel MOREROD, *Les étapes de Vincent Ferrier dans le diocèse de Lausanne*, dins *Ferrier romand*, 259-284.

A la lletra de mestre Vicent del 17. XII. 1403, i a les *Reportationes* de Friedrich vom Amberg, l'autor hi afegeix l'altra font, les «sources comptables existant pour 1404» (260), anotacions de comptabilitat municipal: a Croy/Romainmôtier 1547; a Fribourg, Archives de l'État, *Comptes des trésoriers*; de Lausanne, Archives de la Ville, *Chavannes*; Romont i Yverdon, Archives Communales, *Comptes*; i darrerament, Saint Maurice, Archives Communales i Archives de l'Abbaye, *Comptes de la ville* i *Comptes de Petrus Fornerii*, respectivament (260-272); el conjunt de les dades ha permès de refer el calendari dels desplaçaments de mestre Vicent del 17. XII. 1403 al 6 de setembre del 1404 (275) i l'itinerari que partint de Ginebra passaria per sant Maurice i Lausanne pujaria fins a Berna per Romont, es desplaçaria a Fribourg i voltants, tornaria a Lausanne i marxaria vers Lió (276). Hi ha consideracions finals sobre diversos extrems: qui organitzà la campanya de predicació, com era el cadafal (277-284). — J. P. E. [21.361]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente Ferrer y el arrepentimiento y salvación de Judas Iscariote*, dins «Anales Valentinus», 63 (2006), 143-147.

Lafer és documentat per Nicolau Eimeric els anys 1391-1392 i el consegüent procés del mateix inquisidor, que el condemnà, però mestre Vicent «appellavit ad curiam romanam»; Benet XIII demanà el procés i el llençà al foc (145-146). Els historiadors dominics valencians Seraffí Tomàs Miquel i Josep Teixidor, es decanten a considerar infundada l'acusació. Caldria aclarir la relació Eimeric-Ferrer. — J. P. E. [21.362]

Daniel BALOUP, *Corriger, réformer, gouverner. Les usages du pouvoir dans l'enseignement de Vincent Ferrier*, dins *Ferrier Romand*, 39-60.

El títol es podria completar precisant que el tema és exposat a base de les *Reportationes* de la predicació a Castella els anys 1411-1412. De fet l'autor partint de l'edició de Pedro M. Cátedra, es pregunta si l'interès de Ferran d'Antequera per mestre Vicent fou més polític que religiós i si els resultats de la seva predicació castellana responien a les intencions del predicador (42-44). Començant per les relacions de justícia entre empresari i obrer amb plena responsabilitat (44-47), l'exposició continua formulant la situació de l'home en tant que persona lliure i responsable, però també en tant que sol, davant tot interlocutor, Déu inclòs (47-52), no cal dir davant les autoritats humanes, car «le prédicateur enseigne à ses auditeurs la supériorité des Commandements divins (i dels costums antics) sur les lois du royaume» (49); l'atenció concentrada en la persona responsable porta a una intervenció radical i radicalment positiva a favor de la pau social i a il·lustrar la relació directa dels ciutadans-persones amb el poder públic, pel camí de la modernització i el de «l'apparition de l'État moderne» (60). — J. P. E. [21.363]

Jean-Christophe CASSARD, *Vincent Ferrer en Bretagne: une tournée triomphale, prélude à une riche carrière posthume*, dins *Ferrer romand*, 77-104.

Narració lineal, amb un cert color crític, dels esdeveniments finals i pòstums de mestre Vicent, des del moment que arriba a Bretanya, que emmalalteix i és objecte de totes les cures per part de la duquessa durant la malaltia, i la preparació del funeral i sepultura a la catedral de Vannes, la participació oficial del duc en el procés de canonització i en la recepció de testimonis, tot a base de les tres-centes declaracions rebudes en el *Procés de Vannes*, on resulta que ell predicava en ,cathalonicum' (81, nota 8) i que hom li mantingué sempre el qualificatiu de ,mestre' sense traduir-lo (91, nota 34). Hom s'hi encomanà per sortir de mals moments, però no sembla que la devoció arrelés profundament, car «les Bretons du XV siècle lui infligent un traitement peu valorisant sur le fond» (97); fins i tot ha calgut defensar-lo d'un dominicà del segle XVII, que l'hauria fet passar per llocs de tota la Bretanya només perquè hi trobava alguna mostra de culte, quan en realitat no hauria travessada la línia divisòria de la llengua (84). Retinguem els detalls que a Bretanya la ,Companyia' havia desaparegut i que alguns dels testimonis havien assistit al catecisme per a infants mentre els adults assistien al sermó del mestre. — J. P. E. [21.364

Catherine CHÈNE, *La plus ancienne vie de Vincent Ferrer racontée par le dominicain allemand Jean Nider (ca. 1380-1438)*, dins *Ferrer romand*, 121-166.

El *Formicarius* de Hans Nider conté el primer text dedicat a mestre Vicent Ferrer, sembla ja elaborat entorn el 1430 en el marc del concili de Basilea; l'autora resumeix vida i tractat de Nider i analitza el contingut de la *Vita* de mestre Vicent (122-123). Personalitat de la branca Observant del'orde dominicà, associat al concili de Basilea, actiu en la polèmica contra els Husites (123); el *Formicarius* és alhora aplec d',exempla', text de catequesi i llibre enciclopèdic (124); el capítol sobre mestre Vicent pertany a la segona part de l'obra, dedicada a visions versemblants (125): l'autora analitza i esquematitza les dades que Nider hi aplega: vida religiosa, ,Companyia', mort a Bretanya (127-128). Quant a llur validesa històrica, l'autora ha confrontat al detall les *Vides* de Nider i de Ranzano amb les informacions dels processos de canonització de Tolosa de Llenguadoc, de Vannes i d'altres de rebudes durant al concili de Basilea, confrontació que equival a una biografia de mestre Vicent (130-158), informacions que a través de Nider haurien contribuït a configurar l'hagiografia de s. Vicent Ferrer (169-161). En apèndix, llista de manuscrits, edició del capítol i traducció francesa (162-166). — J. P. E. [21.365

Carlo DELCORNO, *Da Vicent Ferrer a Bernardino da Siena. Il rinnovamento della predicazione alla fine del Medio Evo*, dins *Ferrer romand*, 7-38.

L'autor estableix la comparació entre els dos autors (entre els quals hi hauria hagut una trobada personal a Alessandria en 1407), predicació inclosa, en la qual els centres d'interès haurien estat aparentment diversos: el nom de Jesús o l'amenaça del Anticrist (8-14), i immediatament concreta el seu interès a establir un paral·lelisme entre dos autors per llur «voluntà di affrontare tutti i problemi della società contemporanea, in un estremo tentativo di riforma degli individui e della Chiesa» (15), i així suggereix «un confronto sistematico tra i testi di questi due grandi predicatori», de fet entre el conjunt ferrerià de València 1413 i el bernardinà de Florència 1424 (17) i més en concret entre els de la terça setmana de Quaresma: si Bernardí es concentra en temàtica econòmica i sexual, Ferrer ens posa davant els ulls tot un iris de referències a «la complessa realità sociale del suo tempo» (19), com és ara en el sermó *Ego veniam et curabo eum*, sobre les set actuacions d'un metge en relació al seu pacient, on els problemes s'enllacen els uns als altres i al final s'han repassat tots (19-21). Tots dos insisteixen en la necessitat de la pregària i Ferrer n'exposa les formes (23); en ambdós casos, l'èxit popular fou decidit pels procediments expressius que atreïen l'atenció i eren pròxims a plateigs teatrals (26-32),

semblants a ,exempla' portats a la pràctica; un ,exemplum', el de la monja adúltera (del final del darrer sermó d'Estavayer-Le-Lac), no ha entrat fins ara en l'*Index exemplorum* de F. C. Tubach, però era conegut de Bernardí (37-38). — J. P. E. [21.366]

Laura Ackermann SMOLLER, *Northern and southern sanctity in the canonisation of Vincent Ferrer: the effects of procedural differences on the image of the Saint*, dins *Procès de canonisation*, 289-308.

Malgrat les normes del segle XIII, no sols hi ha diferències entre uns i altres processos, ans també a l'interior d'un de sol i la tesi de l'autora és que «the different procedures utilized in the canonization itself hat an enormous impact on the resultant image of the new saint» (290). El procés de Roma ja no fou trobat el 1577, els de Bretanya, Tolosa i Nàpols foren copiats i publicats per H.D. Fages; el de Bretanya segueix intacte a Vannes, Archives Departementales de Morbihan, MS 87 G 11 (290-291); de fet, l'enquesta de Bretanya és diferent de les altres dues conservades (Tolosa i Nàpols, la d'Avinyó és perduda), les tres enquestes divergeixen en el nombre d',articles' o preguntes (a Vannes sembla que no hi havia ,articles': 293), també en el nombre de testimonis (18 a Avinyó, 48 a Tolosa, 28 a Nàpols i 310 a Bretanya): aquests donen sobretot testimoniatge de miracles, Tolosa de la processó penitencial de la ,Companyia', Nàpols de la predicació i conversió de jueus i d'ésser portador de pau (295-299); les diferències no serien explicables per la geografia, ans per altres causes: a Bretanya tant els ducs com la catedral s'en volien apropiari; a Nàpols, descarregar-lo de culpabilitat en la continuació del Cisma en Benet XIII; Calixt III i l'orde dominicà insistien en haver estat portador d'unió (306-307). — J. P. E. [21.367]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *El historiador J. V. Antist OP († 1599) y la predicación de S. Vicente Ferrer en la Suiza francesa*, dins *Ferrer romand*, 167-188.

En el marc espiritual de la reforma de l'orde dominicà a València, connectat amb el de la província de Lombardia, augmentà entre els dominics de València l'interès per sant Vicent Ferrer, el principal fruit històric del qual foren els treballs de Vicent Justinià Antist i de Francisco Diago; el primer, seguidor de la metodologia de Jerónimo Zurita, encarregat pel Capítol General Dominicà de col·laborar en una futura història de l'orde, cercà documentació tant a Barcelona com a Itàlia i ja el 1575 publicava la *Vida y historia del apostólico predicador sant Vicente Ferrer*, on feia conèixer les notícies donades pel mateix sant Vicent sobre l'acció apostòlica per les valls alpines el 1403 (175-180); el 1591, de les premses de Pere Patrici Mey, els *Vincentii Ferrarii Opuscula*, a fr. Vincentio Iustiniano Antistio collecta et schollis explicata, que transcrivia de l'original aleshores de Catània la lletra del 17. XII. 1403 a Joan de Puignou (181-182). Mort Antist, seguiria el mateix any la publicació d'històries, ara de Diago i a Barcelona, *Historia de la Provincia de Aragón...* i l'any sobre la *Historia de la vida... del bienaventurado... s. Vicente Ferrer*, d'on són extrets els fragments relatius a l'actuació en les valls del Dalminat (182-188 [però ni Antist, ni Diago ni en el s. XVIII Teixidor no conegué l'estada a Fribourg i encontres]). — J. P. E. [21.368]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente mártir en la vida del dominico San Vicente Ferrer*, dins «Teología Espiritual», XLVIII (2004), 113-130.

Repàs de la narració del baptisme i en particular de la imposició del nom ,Vincentius' en les successives biografies de mestre Vicent: Pietro Ranzano, Miquel Peris, Vicent Justinià Antist, Francisco Diago, V. Nadal Sancho, Jaume Falcó, Serafí Tomàs Miquel, Francesc Vidal Micó, Josep Teixidor, Henri Dominique Fages, Roc Chabàs, Josep Sanchis Sivera, on es repeteix que el capellà, En Pere Pertusa hauria imposat aquest nom perquè l'infant havia nascut d'endemà del sant màrtir. L'afirmació que les relíquies de sant Vicent màrtir eren a Castres ja no era vàlida en

els segles barrocs, car els hugonots les havien profanades; tampoc no és clar què hi ha darrere l'afirmació que mestre Vicent hauria visitat aquelles relíquies. — J. P. E. [21.369]

Juan MENGUAL MOLL, *La vida de Cristo y la Misa, según unos sermones vicentinos*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2005), 149-174.

L'article comença concentrant l'atenció en els trenta punts de relació entre vida de Crist i missa en quatre sermons: la versió catalana de *Col·lació feta en la Seu de Mallorca a preveres*, la versió llatina del mateix, i les versions catalana i castellana de la *Contemplació molt devota* (149-154); però en altres el nombre canvia i pot baixar a vint-i-cinc (159-162) i fins a vint (162-164) o pujar a trenta-tres (165-167); en altres ocasions concentra tota la vida de Crist en alguns punts, sense relació amb la missa (170-172), sempre, però, portant l'atenció de l'oient a Jesucrist (172-175) [el tema no és esgotat: el primer dels sermons de Fribourg relaciona una dotzena de passos de la missa amb les nou formes de pregar]. — J. P. E. [21.370]

María Belén AZORÍN LÓPEZ, *La predicación según la vida y doctrina de san Vicente Ferrer*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2005), 175-204.

Reelaboració d'«algunas de las partes más fundamentales de la tesina» de l'autora, tres, en cada una de les quals ha resumit algunes de les impressions sobre mestre Vicent manifestades per testimonis dels processos de canonització, transmesos per Vicent Justinià Antist (175-178); les figuracions amb les quals el mateix mestre comparava la missió del predicador, tretes de les predicacions de Castella (179-185), i la teoria ferreriana de la predicació, segons José Anta Jares (186-196); el conjunt s'acaba resumint dos sermons, el del martiri de sant Pau (197-200) i el de sant Gregori (201-204). — J. P. E. [21.371]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *De les Misses de sant Gregori a les Misses de sant Vicent Ferrer. Un breu recorregut per l'hagiografia vicentina*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 353-366.

Giacomo da Varazze no s'oblidà de consignar en la seva *Legenda aurea* la ,vida' de sant Amador, traduïda al català, ací resumida (354-355); també la recull, abreujada, la *Vida de sant Vicent Ferrer* de Miquel Peris, del 1510; en restà l'herència de les trenta-tres ,Misses de sant Amador', de gran vigència en els darrers segles medievals i el primer dels moderns; tant o més que elles, són conegudes les ,Misses de sant Gregori' o ,gregorianes' o ,trentenari gregorià' basat en els *Diàlegs* de sant Gregori el Gran i objecte de representacions en retaules (358-360). El 1497 un sínode de Canàries esmentava unes misses de sant Vicent (màrtir o fra?) al costat de les de sant Gregori i de sant Amador, i el 1519 compareixia en el *Llibre de memòries de Dionís Punyet* la germana difunta de mestre Vicent demanant-li les misses gregorianes, narració repetida el 1617 en una *Memoria de las misas...* de Madrid, BN, ms. 18728, i pel biògraf Pietro Ranzano; Francisco Diago diu que la germana fou alliberada quan s'acabaren les misses de sant Gregori celebrades per mestre Vicent (364), i Francisco Vidal i Micó ja les elevava a 48; Josep Teixidor ja parla del ,Trentenario de san Vicente» (364-365). — J. P. E. [21.372]

Hélène BIU, *Les traductions en occitan et en catalan de l'Arbre des batailles d'Honorat Bovet*, dins *Nouvelle recherche en domaine occitan*. Actes du colloque jeunes chercheurs ReDòc (UMR 5475). Avril 2002, à cura de H. LIEUTARD, M. J. VERNY, III, Montpellier, CEO Université Paul Valéry 2003, 201-228.

La traducció catalana es troba en dos manuscrits, el de París, BN *esp.* 206 i Barcelona, BU 83, dels quals és donada informació codicològica (213-218); el volum de Barcelona, precedent

de Sant Josep de Barcelona, és el més acurat i l'únic que porta l'arbre del dol il·lustrant el pròleg; el de París fou encarregat per Ramon de Caldes, escrit per Llorenç d'Eixarc el 1429 i dins el mateix segle ja es trobava a la Biblioteca Reial de Nàpols. Les dues còpies catalanes no donen una traducció unitària, ans cada una és diferent i realitzada a base d'una còpia francesa de tradició textual diversa. — J. P. E. [21.373]

Franco MORENZONI, avec la collaboration d'Isabelle JEGER, *Le prédicateur et l'inquisiteur. Les tribulations de Baptiste de Mantoue à Genève en 1430* (Collection d'Histoire et d'Archéologie Médiévales, 19), Lyon, Presses Universitaires 2006, 232 pp.

Partidari de la reforma dels monestirs benedictins impulsada per Ludovico Barbo des de Santa Giustina de Pàdua, dom Battista de Mantova fou destinat a la predicació i actuà en llocs on anys abans havia predicat mestre Vicent com és ara el Piemont i fins a Catalunya, on també seguia pronosticant la pròxima vinguda de l'anticrist el dominicà Manfredo de Vercelli (21). A Ginebra el dia de sant Pere del 1430 comparegué amb intencions polèmiques al sermó de dom Battista el dominic català Rafael de Cardona, membre de la 'Companyia' de mestre Vicent des de pasqua del 1416 (38-46), i després predicador itinerant per Savoia i voltants; fracassats els dos intents d'acordar Battista i Rafael, l'afer prengué altra volada, també implicat amb projectes polítics per al ducat de Savoia, el bisbat de Ginebra i el papa Martí V i, per part eclesiàstica desembocà en un procés conservat a Torí, Archivio di Stato, *Corte. Ginevra. Categoria 1*, que durà de l'agost a l'octubre de 1430; el text llatí de les declaracions amb traducció francesa (98-207) s'acaba amb el manament episcopal de publicació dels testimonis. Hi ha bibliografia (211-218) i taula única d'antropònims i de topònims (221-226). Hi ha nou il·lustracions. — J. P. E. [21.374]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Un procés per faltes de 1417 i el context de les banderies (Mallorca-Segle XV)*, dins «Bollef de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 13-37.

El dit procés s'ha de col·locar dins la guerra entre les bandositats mallorquines, el darrer episodi de les quals esclatà tant a Ciutat com en la Part Forana amb motiu de l'Interregne i del Compromís de Casp entre 'Mallorquins' (Jaume d'Urgell) i 'Aragonesos' (Ferran d'Antequera) (15-21); les dites bandositats es complicaven amb la criminalitat individual o col·lectiva dels captius, ni que només fos per la protecció dels respectius senyors (21-23), cosa que el procés esmentat prova, ja que és un conflicte entre prohoms, derivat d'una malifeta de captius, i tingué àmplies repercussions (29-33); la transcripció de les declaracions dels testimonis, de l'ARM, AA, *Reial Audiència criminal*, I/10, dels dies 13-14 de febrer del 1419, ocupa les pàgines 34-37. — J. P. E. [21.375]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Los artesanos aragoneses y valencianos del siglo XV. Prácticas sociales comparadas buscando un guión de vida*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1077-1088.

Dins un marc ideològic de psicologia evolutiva, l'autor es proposa d'esbrinar les condicions de vida dels menestrals, a fi de descobrir-hi el contrast en la forma de vida entre menestrals i mercaders a l'Aragó o a València. De moment dóna la llista dels menestrals encausats per la Inquisició aragonesa entre 1484-1518, conservats a Saragossa, Archivo Diocesano (on n'hi ha alguns de l'antic bisbat de Lleida) (1081); la dels inventaris de béns de menestrals de Castelló de la Plana, anys 1420-1527, AM, *Llibres de la cort de justícia* (1082-1083); i inventaris de béns de menestrals, 1441-1523, de València, ARV i APatriarca, *Prot., not.*, i de Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos (1084-1087). — J. P. E. [21.376]

Esther REDONDO GARCÍA, *Negociar un maridaje en Cataluña: el matrimonio de la infanta Leonor con Eduardo de Portugal*, dins *Negociar en la Edad Media*, 165-184.

Germana d'Alfons IV Trastámara, el 1428 contreia matrimoni amb el rei Dom Duarte, per al qual fou demanat 'maridatge'; l'autora resumeix els precedents tant històrics com políticoinstitucionals del tribut (166-170); davant les dificultats de percepció, rei i braç eclesiàstic arribaren el 1419 a la *Transacció de Sant Cugat*: el maridatge era exclusiu de les princeses legítimes del rei, per al qual cada foc d'Església pagaria 8 sous al batlle general de Catalunya, que nomenà comissaris per a bisbats o jurisdiccions 'nullius' (174-175), l'activitat dels quals és coneguda per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i *Reial Patrimoni. Mestre racional i Batllia*; i Vic, AM, *Llibre d'acords*; amb els terratrèmols dels anys 1427-1428 s'afegiren noves dificultats per al cobrament (178-180). D'acord amb el quadre de la pàgina 181, aquell maridatge donà la suma total de 176.076 sous. — J. P. E. [21.377]

Jesús MASSIP I FONOLLOSA, *Capítols per a la defensa de les mars i de les mercaderies*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 375-416.

El *Trasllat dels capítols...* ha deixat dues redaccions amb còpia de cada una (*Inventari de l'AH de Tortosa*, 788 i 789); el text de la més completa és ací resumit (378-379) i transcrit (385-414), amb taula d'imposicions per a cada una de les mercaderies sotmeses a tributació (379-382). Cap de les dues redaccions no porta data i, guiat per indicis, l'autor creu que foren escrits entre el 1435 i el 1443 (376-377) [la indicació que els *Capítols...* foren escrits mentre el rei Alfons es trobava en guerra amb el duc de Milà, no portaria a datar-los abans de la *Comedieta de Ponza*, 1435?]. — J. P. E. [21.378]

A[lfonso] POMPEI, *Sabunde, Raimondo*, dins *Enciclopedia Filosofica*. Volume decimo. *Rae-Sc*, Milano, Fondazione Centro Studi Filosofici di Gallarate 2006, 9990-9991.

Presentat el *Liber creaturarum* més conegut com a *Theologia Naturalis* amb les vicissituds sobretot del pròleg, el pensament d'autor i llibre és resumit com l'intent de descobrir a partir de la naturalesa i de l'home les veritats superiors contingudes en l'Escriptura, tot i que algunes, com la Trinitat cal llegir-les primer en aquesta per després descobrir-les en la natura. Com Ramon Llull, és realista, subratllant però, que per al ple coneixement dela veritat cal valdre's de l'amor. — J. P. E. [21.379]

L'écriture de scepticisme chez Montaigne. «Actes des journées d'étude (15-16 novembre 2001)» réunis et publiés par Marie-Luce DEMONNET et Alain LEGROS, Genève, Librairie Droz 2004, 347 pp.

Només conec aquest títol per referència, en la qual trobo la informació que tres autors s'han fixat en l'escepticisme de Michel de Montaigne a través de la seva *Apologie de Raymond Sebond*: Kristi Sellevoid que, utilitzant el concepte modern de polifonia, assenyalà una estratègia argumentativa de suspensió a través de refutacions indirectes; Mireille Habert assenyalà que la traducció del *Liber creaturarum* es destanca de l'original llatí enfortint la intenció edificant i rebaixant les demostracions racionals i teològiques; i Sylvia Giocanti, per a la qual Montaigne hauria exclòs coherentment la teologia del seu discurs i només per costum lingüístic es manifestaria cristià. — J. P. E. [21.380]

Ausiàs MARCH, *Páginas del Cancionero*. Introducción, edición y notas de Costanzo DI GIROLAMO, traducción de José M. MICÓ, (Colección La Cruz del Sur), Madrid, Buenos Aires, Valencia, Editorial Pre-textos 2004, 540 pp.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E.

[21.381]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Els catalans a Tunis a mitjan segle XV. A l'entorn de Vives i dels monopolis de la pesca del corall*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 985-1013.

Conegut des d'Antoni de Capmany, Rafael Vives, mercader barceloní afincat a Tunis, ara l'autora afegeix altra documentació d'AHCB, que confirma la seva alta influència davant la cort afsida (986-989), car ja el 13 d'agost 1446 els dos germans Rafael i Lluís Vives hi havien obtingut el monopoli de la pesca del corall (990-994); després, els contactes diplomàtics amb Tunis haurien continuat fins a un punt d'eufòria, que semblava correspondre a la signatura d'una pau amb la cort hafsida, llarg temps preparada, sense, però, que pugui ésser confirmada (996-1001). — J. P. E. [21.382]

Paul BOTLEY, *Gianozzo Manetti, Alfonso of Aragon and Pompey the Great: a Crusading Document of 1455*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXVII (2004), 129-156.

Inèdita fins ara, l'autor publica l'*Epistola ad Calistum III summum pontificem exhortatoria ut Alfonso bello adversus Turcum imperatorem proficeret Iannotii Manetti*, conservada en quatre manuscrits: Vat. Palat. lat. 1604; Urb. lat. 1159; Florència, BMedicea Laurentiana, Ms. S. Marco 465; i Vat. lat. 6898: l'edició es basa en el primer i és completada amb anotacions de crítica textual (146-156). L'estudi introductori dedica pàgines a recordar la reacció de Calixt III a la caiguda de Constantinoble [que s'ha de col·locar en el marc de les relacions entre papa i rei: cf. «ATCA», XXV (2006), 231-234; i XXVI (2007), 833-836] (130-134) i d'altres a esbrinar la significació literària de la lletra. — J. P. E. [21.383]

Amadeu SERRA DESFILIS, «È cosa catalana»: *la Gran Sala del Castel Nuovo en el contexto mediterráneo*, dins «Annali di Architettura», XII (2000), 716-730.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.384]

Marcello CICCUTO, *La biblioteca degli Aragona di Napoli dagli esordi tardo-gotici alla maturità umanistica*, dins «Napoli Nobilissima», Quinta Serie, VII (settembre-dicembre 2005), 179-188.

El tema de la Biblioteca dels Reis Trastámara a Nàpols, que després dels treballs de Tamaro de Marinis semblava que bàsicament s'havia elevat al nivell de l'intangible, els darrers anys ha fet un tomb important pel fet que, no havent-hi cap inventari complet d'aquella biblioteca, els descobriments de llistes parcials de llibres procedents de la mateixa, han obert pràcticament tots els interrogants, començant pel de la decisió d'Alfons Trastámara de fer-se una gran biblioteca, decisió que hauria madurat quan, després de Ponza, hauria coneguda la llibreria dels Sforza al castell de Pavia [però l'autor oblidava que el príncep Alfons tenia a Catalunya dos punts de referència: el projecte de la biblioteca reial de Poblet i la biblioteca papal de Peníscola]; per la raó que sigui, el rei hauria passat «da sovrano tardogotico ad appassionato cultore umanista» (180); la seva biblioteca encara seria completada pel successor Ferrante/Ferran en sentit humanista. La biblioteca ja no es referia de la desmembració causada per l'ocupació francesa de Nàpols en què 1440 volums, en general d'inferior categoria, sortiren vers França; els de primera categoria serien els 795 del Duc de Calàbria a València 1550, ara a la Biblioteca Universitària (184); cal afegir-hi els venuts per la darrera reina de Nàpols, Isabella del Balzo en dues ocasions, en la segona 132 volums al col·leccionista Celio Calcagnini (185 i notícia bibliogràfica següent). Aquestes darreres dades ja han entrat en el catàleg de la recent exposició de València i de Nàpols 1998. Hi ha cinc reproduccions de pàgines, una de cada una de les BN de França i d'Espanya i tres de València, BU. — J. P. E. [21.385]

Santiago LÓPEZ-RÍOS, *A New Inventory of the Royal Aragonese Library of Naples*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXV (2002), 201-237.

El nou inventari (en realitat són dos) s'ha(n) trobat a Madrid, AHN, *Códices* 562B, el primer en els ff. 17r-29r amb la llista dels cent trenta-dos volums de la Biblioteca Reial de Nàpols venuts el 1523 per la darrera reina de Nàpols, Isabella del Balzo, al col·leccionista de Ferrara, Celio Calcagnini (214-240); el segon en el f. 36v, amb deu unitats (240-241); dins l'article són reproduïdes cinc pàgines de les dites llistes. Per la descripció de cada un consta que la majoria contienien obres d'autors de l'antiguitat clàssica; també hi consta la qualitat del perganí, la de la lletra i l'enquadernació; ambdós fragments d'inventari procedirien de Ferrara, d'on haurien anat a València al duc de Calàbria després de la mort de la dita darrera reina el 1533; l'esmentat duc els deixà a Sant Miquel dels Reis i després de la desamortització a l'ARV, i el 1887 a Madrid, AHN. Alguns volums de la primera llista, han estat identificats en biblioteques italianes i un almenys a Nova York, Pierpont Morgan Library (204 i 273). Els deu de la segona llista es dispersaren en sortir d'aquella biblioteca, car consten donats a persones diverses (240). Hi ha llista d'antropònims i de títols d'obres (241-243). — J. P. E. [21.386]

Dispacci sforzeschi da Napoli. II (4 luglio 1458-30 dicembre 1459), a cura di Francesco SANATORE (Fonti per la storia di Napoli aragonese, 2), Salerno, Carlone editore 2004, XXXII i 485 pp.

Els primers moments de la successió d'Alfons IV Trastámara pel seu fill [i, sembla, d'una catalana], Ferrante I, ultra pel nou rei foren protagonitzats per Calixt III, que pretenia tenir a les seves mans el regne, però moriria al cap d'un mes, el 6 d'agost del mateix any. Aquest volum treu la informació sobre aquella temporada dels despatxos diplomàtics d'ambaixadors, sobretot milanesos, a Nàpols, conservats a Milà, AStato i BAmbrosiana, i a París, BN, que informen del retorn a casa, de catalans que portaven l'administració reial (109, 131-132) i d'altres punts com l'entrada de Lucrezia d'Alagno a un convent (71 i 96). — J. P. E. [21.387]

Francisco M. GIMENO BLAY, *De la 'Luxurians litera' a la 'Castigata et clara'. Del orden gráfico medieval al humanístico (siglos XV-XVI)*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1519-1564.

L'entrada solemne del rei Alfons IV Trastámara a Nàpols (3 II 1443) hauria incidit en la trajectòria que portà la lletra, des de la minúscula cencelleresca del segle XIV a la lletra arrodonida de la segona meitat del segle XV; el camí hauria seguit set passos, fita de cada un dels quals hauria estat un manuscrit: el primer seria el del *Compromís de Casp* de Sogorb, ACatedral, i el darrer el *Regiment de prínceps* de Francesc Eiximenis, de València, BCatedral 167 (1521); en la consegüent revista és analitzat el volum del 1449, de Francesco Filelfo, *Satyrae*, de València, BU 398 (1522-1524); també el *De arte scribendi*, de Gabriel Altadell, del 1468, que teoritza sobre les diverses classes de lletra (1524-1526). La novetat havia d'arribar també a les majúscules, analitzades en tres inscripcions contemporànies a honor del rei (1526-1527), amb un tipus de lletra plenament acceptat en inscripcions llatines de València del segle XVI dins pintures de Vicent Macip i Joan de Joanes (1534-1537). Hi ha sis pàgines de reproduccions de manuscrits (1549-1554), seguides d'altres nou d'inscripcions en majúscula (1555-1563). — J. P. E. [21.388]

Mariàngela VILALLONGA, *El bisbe Margarit i la seva època*, dins «Exposició Margarit», 7-9.

Devantal del catàleg de l'exposició dedicada al bisbe Margarit: conté resum biogràfic del bisbe i cardenal gironí, molt centrat en les seves activitats d'ambaixador i en els seus interessos i escrits humanistes, definidors del perfil cultural del personatge. L'autora posa Jeroni Pau

en relació —no personal— amb Margarit, de qui conegué bé l'obra i, a parer d'ella, fou Jeroni Pau, qui difongué l'humanisme italià i específicament el romà a Catalunya, a través sobretot de Pere Miquel Carbonell. — J. de P. [21.389

Lluís LUCERO COMAS, *Joan Margarit i la historiografia humanística*, dins «Exposició Margarit», 11-17.

L'autor examina dos aspectes dels escrits historiogràfics del cardenal Margarit: els elements que acosten la seva obra a la teoria i pràctica de la historiografia humanística a Itàlia, i la posició que ocupà en el panorama de la historiografia catalana contemporània. Pel que fa al primer aspecte, l'autor recorda la coincidència del gironí amb els humanistes -Salutati, Bruni, Biondo- que restauraren i desenvoluparen el concepte ciceronià de la història, entesa com a investigació del passat per a comprendre el present. Pel que fa al segon aspecte, l'autor constata les discrepàncies entre Margarit, Tomic i Carbonell: mentre ell s'interessa per la història de la 'Hispania' romana, els altres dos hi passen com gat damunt brases; Margarit s'entreté a clarificar topònims, mentre Carbonell els tracta superficialment i Tomic accepta a ulls clucs les fabulacions de Jiménez de Rada. Finalment, Margarit té fonts molt més nombroses i diversificades, en incloure autors grecs traduïts pels humanistes italians. I escriu en llatí, a l'inrevés dels altres dos, aferrats al català. — J. de P. [21.390

Isabel SEGARRA AÑON, *Joan Margarit i Pau i el seu 'Principe nuovo'*, dins «Exposició Margarit», 19-27.

Presentat breument el tractat *Corona regum* de Joan Margarit per a instrucció de Ferran II d'Aragó, l'autora l'emmarca en el gènere dels 'specula principum' del període humanístic - Bartolomeo Platina, Giovanni Pontano, Francesco Patrizi da Siena. Assenyalats els punts de contacte entre els tractats d'aquests autors i el de Margarit, Segarra compara *Corona regum* amb *Il principe* de Nicolò Macchiavelli en els conceptes següents: el príncep, la virtut, la monarquia o principat monàrquic, la prudència, la paraula donada, la justícia, l'accés al tron (o al principat o al poder), la pietat o indulgència, la magnificència, la veritat, la conservació del poder, els exemples paradigmàtics del governant. Els punts de coincidència de Margarit amb Maquiavel fan del gironí un tractadista polític renaixentista i premaquiavèl·lic; els punts, en què divergeixen, depenen de la relació estreta del pensament de Margarit amb els teòrics anteriors de l'imperialisme polític i religiós del papat. — J. de P. [21.391

Anna M. OLIVA, «Memorial de totes les coses que ha de fer, dir, aplicar per la Universitat de Càller davant lo senyor rey». *Ambasciatori della città di Cagliari alla corte catalano-aragonesa del Quattrocento. Prime note*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 327-348.

L'AComunale de Càller, *Lettere reali*, tot i ésser documentació, scarsa e gravement lacunosa', completada però amb els *Memorials* del consell municipal per als ambaixadors i les *Relacions* d'aquests, permeten a l'autora d'analitzar les notícies sobre els enviats per Càller al rei durant el segle XV (330-335), amb esment del *Privilegi vulgarment dit d'En Pere Canyelles* (332), els dedica una aproximació prosopogràfica (338-340) i estableix la llista d'ambaixadors entre el 1411 i el 1500. — J. P. E. [21.392

Maria BARCELÓ CRESPI, *Correspondència entre els jurats de Mallorca i els de València (1455-1521)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 349-359

L'autora posa a l'abast del públic notícia de la dita correspondència des que comença d'ésser copiada en 1455 fins a les Germanies i comença assenyalant els temes tractats: proveïment

de gra en ,mals anys', amb esment al ,Privilegi de virtualles' (350-352); defensa davant possibles atacs corsaris contra Mallorca o València o accions bèl·liques contra Joan II o l'Armada Santa (353-355); i avís davant perill d'epidèmia (355-356). Foren tractats d'altres temes, com la defensa de drets dels propis ciutadans, o demanant influir a l'anada a Mallorca d'un predicador o demanant el retorn a Mallorca del bisbe [el castellà Rodrigo Sánchez de Mercado] absent per presumpta malaltia. — J. P. E. [21.393]

Francisco ARENAS DOLZ, *Hacia el margen ético. Gabriel Altadell y un manuscrito ¿medieval? británico de la ,Ética Nicomaquea' de Aristóteles*, dins «Estudios Clásicos», 44 (2002), 73-85.

El dit volum es troba ara a Londres, BL, Add. 21 120; l'*Ètica a Nicòmac* és la traduïda el 1429 per Leonardo Bruni (Aretino), transcrita en el volum indicat per Gabriel Altadell els anys 1457-1458, copista ben valorat pel rei Alfons IV Trastámara, volum que a Nàpols hauria servit a Carles de Viana per a la seva traducció al castellà. — J. P. E. [21.394]

Marinela GARCÍA SEMPÈRE, Llúcia MARTÍN PASCUAL, *Les poesies catalanes de Mossèn Avinyó del Ms. B2280 de la Hispanic Society of America*, dins «Cultura Neolatina», LXVI (2006), 105-140.

El dit volum conté quatre composicions catalanes, atribuïdes a ,Mossèn Avinyó' o ,Avinyó', del qual també n'hi ha vuit a París, BN, *esp.*, 225, aquestes copiades en la segona meitat del segle XV; la identitat de l'autor es redueix, ara per ara, a hipòtesis (105-110). La llista de les vuitanta-quatre composicions del manuscrit americà (113-117), es completen amb els primers versos de les deu catalanes de París (118-119). La part central de l'article analitza i transcriu el text de cada una de les quatre composicions de Nova York: *Ab cor homill...* (120-124), *Dels mals cuberts...* (124-127), *Socors de les muses...* (127-132), i *S'inveja fos morta...* (133-136). Exceptuada la primera, cant a la Mare de Déu, les altres són queixes perquè la dama no es fixa en ell (139-140). — J. P. E. [21.395]

Miguel RAUFAST CHICO, *¿Negociar la entrada del Rey? La entrada real de Juan II en Barcelona (1458)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 201-240.

Recordada la bibliografia sobre les entrades reials en general i sobre la de llocs concrets, l'autor precisa que mira l'entrada també des del protagonisme de la Ciutat, manifestat no sols en l'acte solemne, ans sobretot en els preparatius, que podien arribar a negociació (298-300). L'entrada de Joan II tingué una preparació llarga i un pèl complicada (302), tal com documenten l'Arxiu Reial (ACA) i sobretot l'AHCB, seccions de *Consell de Cent* i de *Consellers*, de *Lletres closes*, *Lletres reials originals*, *Deliberacions*, *Claveria* i *Ordinacions originals*. D'una banda, tant rei com ciutat volien informar-se d'entrades anteriors perquè constituïen un precedent institucionalitzat «per la indempnitat de la ciutat» (310-314 i nota 59); de l'altra, en la preparació de l'entrada, la ciutat intervingué en les decisions entorn de si una o dues entrades, de la data i de la col·locació del príncep Ferran en el cadafal real (315-324). Hi ha quatre croquis d'itineraris (327-330) i dues lletres, una de la Generalitat i una de la Ciutat (331-333). — J. P. E. [21.396]

Miguel RAUFAST CHICO, «E vengueren los officis e confraries ab lurs entremeses e balls». *Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval. A partir del estudio de las ceremonias de entrada real*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 651-688.

L'autor es pregunta què representava en l'acte institucional de l'entrada solemne d'un rei a la ciutat el desplegament de confraries de menestrals, però en comptes de donar-hi resposta es limita a establir un pont entre ambdós temes, que inciti a noves investigacions (654-655).

Recorda que el 1257 Jaume I integrà els oficis en el govern de la ciutat de Barcelona, amb jerarquització entre ells (657-659). Alfons IV Trastámara n'establí la llista oficial, sis dels quals tenien representació doble en el Consell de Cent (661-663). Globalment, els oficis eren representats pel conseller cinquè (669) i el *Llibre de les solemnitats* estableix l'ordre de precedència, de menor a major, amb què desfilaren els oficis el 21 XI 1461 davant el príncep Ferran, futur Ferran II (675-679); no cal dir, i el *Tirant n'és prova*, que no mancaren entre els oficis les discussions per precedència o per altres punts d'honor. — J. P. E. [21.397]

Teresa VINYOLES, Mireia COMAS, *Estefanía Carròs i de Mur (ca. 1455-1511)*, (Biblioteca de Mujeres), Madrid, Ediciones del Orto 2004, 92 pp.

Llibre d'alta divulgació, documentalment basat en els contractes d'ensenyament i d'aprenentatge d'alumnes noies, en el testament i en l'inventari de béns de la protagonista, entre els quals hi havia una no petita biblioteca; damunt d'aquestes bases tenim una anàlisi de la casa d'aquesta fadrina, que no volgué entrar ni en el matrimoni ni en la vida religiosa, dedicà bona part de la seva activitat a l'educació de les noies i al final destinà els seus béns als pobres dels Hospitals de Barcelona i de Saragossa [la relació amb Saragossa venia pel possible oncle, Dalmau de Mur, arquebisbe d'aquella seu?]. — J. P. E. [21.398]

Antoni LÓPEZ QUILES, *Evolución y recepción de la obra de Joan Roís de Corella*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2004), 167-201.

L'autor es proposa d'esbrinar la valoració feta de l'obra religiosa de Roís de Corella, amb la consegüent atenció envers la mateixa, i comença preguntant-se com s'explica que un autor tan avaluat desaparegués de sobte de la memòria col·lectiva i només comencés de reaparèixer en la Il·lustració; també constata que els historiadors de la literatura i els crítics del segle XX han col·locada l'obra religiosa de Corella en segon pla en comparació amb la profana (158-176), tendència confirmada per les edicions d'obres corellianes entre el 1896 i el 2002, disset contra nou (177); l'autor, però, observa que la dita devaluació va lligada a pressupòsits ideològics i que la producció religiosa és posterior a la profana i, doncs, en principi, més madura (178-179), i indica que no cal estudiar la temàtica profana i la religiosa com si fossin independents, ans en continuïtat o coherència dins el treball de Corella (184-185), manifestada en l'acceptació de valors morals proclamats per la veritat de la paraula (187-188). L'autor veu l'obra de Roís de Corella com una línia ascendent de «la fe vivida en progreso, desde la inicial condena moralizadora, a través de la exaltación de las virtudes, para llegar a la excelstitud espiritual» (195). — J. P. E. [21.399]

Marie-Hélène LABARTHE, *La Suma de la art de arismètica de Francesch Sanct Climent*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 63-88.

Posterior només a dos tractats d'aritmètica publicats en italià, contemporani del primer alemany (d'Ulrich Wagner, Bamberg 1482) i trenta anys anterior a la primera aritmètica comercial en francès, la de Santcliment fou publicada per Pere Posa el 1482 a Barcelona i responia a l'empenta mercantil de la ciutat (66-68): destinada a la pràctica, exposa quinze operacions aritmètiques, per a cada una de les quals dóna definició, regles d'utilització, exemples teòrics, els falsament concrets i els reals (69). Nombre dels seus paràgrafs són idèntics als del *Manuscrit de Pamiers*, escrit en occità entorn el 1440 (70); la terminologia no era encara establitzada, tal com demostra la comparació del mot designant operacions o nombres en setze aritmètiques d'entre el 1210 i el 1492 (72-73), com eren diversos els noms de les monedes (75-76). A partir d'ací, l'autora resumeix l'explicació de les operacions aritmètiques (77-84) i l'a-

liatge de monedes (86). Els mètodes de càlcul serien moderns i alguns punts (mètode de sotració, regla d'oposició i remoció, problemes de particions) semblen específicament catalans (86-87). Hi ha bibliografia (87-88). — J. P. E. [21.400]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja*, dins *Señores y señoríos*, 31-66.

Les primeres pàgines recorden les negociacions entre Ferran II i l'aleshores cardinal Roderic de Borja que havien precedit el decret del 3 de desembre del 1485, amb el qual aquell monarca venia a Pere Lluís de Borja, Gandia i el castell de Bairèn, i el nomenament del mateix Pere Lluís a primer duc de Borja, operació que havia costat 631.214 sous, pagats a través dels banquers Spanocchi pel futur Alexandre VI; al cap de poc la successió en el ducat i baronies era vinculada als hereus Borja, primer mascles i després femelles (38-39); per a l'autor foren tres les raons de la predilecció per Gandia: la població sarraïna, la canyamel i la constel·lació de petites baronies de senyors intocables, escampades per la comarca entorn d'un duc que al final del segle XIV ascendí a ,reial' en la persona d'Alfons d'Aragó, ,el Vell', i en la primera meitat del segle XV seria del futur Joan II Trastámara (41-45). Segueixen pàgines on són transcrits fragments de les lletres d'Alexandre VI al seu fill, primer duc de Gandia, sobre el seu comportament, administració de la casa ducal i sobre ,entendre en los negocis' d'adquisició de noves baronies entorn Gandia, amb vistes a la producció de sucre (46-53), que els Borja haurien revolucionat (la ,Girada borgiana'), anant a una producció basada no pas en petites explotacions senyoriales, ans en el conjunt de les terres canyameleres de la comarca, comprades entre el 1485 i el 1550, tal com permet de veure el quadre de la pàgina 59, algunes de les quals foren adquirides per la duquessa vídua, Maria Enríquez, que hauria estat qui completà la ,Girada borgiana' i elevà Gandia a centre de cultura artística i literària amb la Universitat (64). — J. P. E. [21.401]

A. FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, *Alejandro VI y los Reyes Católicos. Relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)* (Dissertationes. Series Theologica, XVI), Roma, Università della Santa Croce 2005, 838 pp.

Tesi doctoral només coneguda per referència. — J. P. E. [21.402]

Francesco MANCONI, *La pesca y el comercio del coral en el Mediterráneo occidental (siglos XV-XVI)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1015-1028.

En la competició econòmica entorn la pesca del corall a la Mediterrània occidental, Barcelona pogué resistir les embestides de Gènova i de Marsella i basà la seva importància en els bancs corallers de Sardenya, entre l'Alguer i Bosa, que concentraven la pesca al port de l'Alguer; el trípede de pesca, obratge i comercialització del corall fou una de les bases de l'economia barcelonina que, amb els nous planteigs de rei Alfons IV Trastámara sofrí una crisi en el segon quart del segle XV; entre els nous centres destaca Trapani pel descobriment d'«una mina di curalli meraviglia» (1018), iniciant-se així una nova etapa, que duraria fins al final del segle XVI, oberta a la competència dels genovesos; malgrat tot, destacaria el barceloní Gaspar Montmany (1019), però l'aproximació de Gènova a l'emperador Carles I la superioritat econòmica dels mercaders genovesos inutilitzaren els privilegis atorgats per Pere III el Cerimoniós, tal com permet de seguir la documentació d'ACA, *Generalitat* (1021); i així els genovesos ho anirien acaparant tot fins a Tabarca, i fins que Marsella, amb la força de França, obligà els genovesos a compartir el negoci del corall amb els provençals (1023-1025). — J. P. E. [21.403]

Ronald E. SURTZ, *A Spanish Midwife's Use of the Word: The Inquisitorial Trial (1485/86) of Joana Torrellas*, dins «*Mediaevistik. Internationale Zeitschrift für interdisziplinäre Mittelalterforschung*», 19 (2006), 153-168.

La llevadora valenciana Joana Torrellas fou una de les primeres víctimes de la Inquisició Espanyola, imposada a Terol el 25 de març del 1485, no pas per criptojudaisme, ans per bruixa i fetillera. El procés es troba a Madrid, AHN, *Inq.*, lligall 528/7; s'hi ha conservat una pregària catalana per a estroncar una hemorràgia, allí intitolada *Para el mal de las tetas*: «Tres Marias passavan un pont sant./ Diu la una: Yo veig hun gran riu de sanch./ Diu l'altra: Yo lo estanch en nom del Spirit Sant./ Diu l'altra: Dins en Betlem és nat hun infant./ Versajusta, tin-te sanch» (157), i tres vegades el senyal de la creu. L'autor compara aquesta amb d'altres fórmules de bruixeria i de màgia com el *Testament de Crist* o l'*Oració de sant Cebrià*, amb el fragment de sant Vicent Ferrer contraposant-se a les dites pràctiques (160-162) o amb la recitació de noms sagrats (163-164). — J. P. E. [21.404]

Beatrice LAROY, *Le triomphe de l'Espagne catholique à la fin du Moyen Âge: écrits et témoignages*, Limoges, Presses Universitaires 2004, 213 pp.

Entre els escrits i testimoniatges que haurien desembocat en aquell triomf, l'autora assenyalava l'*Ordenamento* de Valladolid del 1412, alguns sermons de sant Vicent Ferrer i les disputes de Barcelona entre Nahmànides i Pau Cristià, i de Tortosa 1413 sota Benet XIII, també amb intervenció de sant Vicent Ferrer. — J. P. E. [21.405]

Chiara DE CAPRIO, *Fra codice e testo: il caso della Cronica di Napoli di notar Giacomo, con una riflessione sulla categoria di 'codice-archivio'*, dins «*Medioevo Romanzo*», XXVIII (2004), 390-419.

Una de les dites anotacions del notari, ben llarga en aquest cas, és la narració ben circumstanciada de la mort en la foguera de fra Savonarola, presidida pel futur cardenal [Francesc de] Remolins per encàrrec d'Alexandre VI; es troba a Nàpols, BN, Bibl. Brancacciana, II F 6, f. 115v (407). — J. P. E. [21.406]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Comiat a les Regles de esquivar vocables i a tots els qui s'han esforçat a escatir-ne l'autor, els continguts i la significació*, dins «*Estudis Romànics*», XXVIII (2006), 107-124.

Resumit el seu treball de mig segle entorn de les *Regles* i la polèmica que es desfermà a partir de l'any 2000 sobre l'autoria de l'obra, el prof. Badia exposa les raons de la seva decisió de posar-hi personalment punt i final, amb el desig exprés que l'estudi i la discussió segueixin. Torna a insistir en els arguments que l'han empès a proposar Pere Miquel Carbonell com a autor de les *Regles*: els de caràcter filològic (unitat d'autor, de temps, d'estil, text original [no copiat] i desordenat, amb un ordre arbitrari i amb concatenacions contingents), els de caràcter sociolingüístic (consciència de la unitat de la llengua) i els de caràcter històricocultural (el concepte de llengua culta segons els cànons humanistes). Hi afegeix tres nòtules: una sobre l'accepció de persones, per tal que els prejudicis subjectius sobre un determinat autor no entelin l'objectivitat d'una recerca; la segona és sobre la unitat de la llengua i la plausibilitat de l'eix València/Barcelona; la terça és sobre el contingut temàtic i el nivell lingüístic, amb una rectificació, suggerida per Germà Colon. Al capdavant ve el comiat final. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.407]

Enrique BENAVENT, *Jaime Pérez de Valencia y la doctrina de la doble justicia de Seripando*, dins «*Actas del X. Simposio de teología histórica*», Valencia, Facultad de Teología, 2000, 139-153.

L'autor analitza els comentaris als salms 1, 45 i 118 de Jaume Peres i arriba a la conclusió que el fet que ambdós teòlegs compartissin la doctrina de sant Agustí d'Hipona no permet d'afirmar que la doctrina de Seripando de la doble justificació (la íntima del cor [catòlica] i la imputada des de fora [luterana]) sigui un desplaçament de la doctrina de Jaume Peres. — J. P. E. [21.408]

Ma. Nieves MUNSURI ROSADO, *La aportación de los clérigos valencianos del siglo XV a la poesía en la Corona de Aragón*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1807-1824.

Presentat el tema, són resumides les biografies de Lluís de Castellví, Jordi Centelles, Benat Fenollar, Jaume Ferrer, Johan Garcia, Johan (Romeu) Llançol, Arnau March, Jacme Martí, Johan Nájera, Johan Pere (Pedro), Johan Serra i Johan Vidal (1808-1812); la majoria era d'origen noble i més de la majoria eren preveres (1818-1814); gairebé la meitat posseïa un sol benefici i altres tants eren canonges amb algun altre càrrec (1814-1816); entre el 1440 i el 1499, València celebrà deu certàmens poètics, la meitat a llaor de la Puríssima (1816-1817), dels quals s'han conservats texts des del de 1474, on participaren cinc dels esmentats, en *Llaors de la Verge Maria* (1817-1820). Les dades documentals procedeixen de València, ARV *Mestre racional*, de l'ADV, *Col·lacions de beneficis*, i de l'AMV, *Lletres missives*. — J. P. E. [21.409]

Alvaro RUGGERI, *Alessandro VI Borgia con ampi ragguagli sulla vita di Lucrezia docile strumento e vittima di disegni politici del padre e del fratello Cesare*, Roma, Bardi editore 2003, 280 pp.

L'autor precisa així les seves intencions: «riproporre le vicende tirrene, la politica e la figura morale di Alessandro VI in maniera distaccata e quanto più possibile asettica, evitando appologie e stroncature faziose» (12), i així ens ofereix una narració divulgativa, ben fonamentada en el diari de Burckard i en d'altra documentació, com són les lletres missives dels mateixos Borja o les informacions dels representants de les senyories italianes o dels estats europeus, que de vegades transcriu senceres, com succeeix en la narració de la solemnitat de coronació d'Alexandre VI (64-66). I així repassem els moments més importants de la biografia d'Alexandre VI des del moment que esdevingué personatge públic, com *La discesa di Carlo VIII in Italia* (85), *La Lega Santa contro la Francia. La disastrosa alluvione del Tevere del 1495* (95), *L'assassinio del Duca di Gandia* (107), *Alessandro VI si avvicina alla Francia. L'uccisione del duca Alfonso* (141). Són transcrites set lletres autògrafes de Lucrècia Borja, una de Roderic i una d'Adriana Milà (265-276). — J. P. E. [21.410]

Juan Francisco PARDO MELERO, *Cultura de la guerra y cultura de la defensa en la Europa del Renacimiento: Joan de Cervelló (1496-1551)*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 19-43.

Les fonts per a la reconstrucció del personatge són les històries específiques de fets de guerra, com les batalles de Pavia o el setge de Perpinyà, en particular les dels historiadors valencians (Beuter, Viciàna, Escolano) i sobretot els memorials familiars que galejaven els mèrits familiars del passat per a obtenir favors reials presents, conservats a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; a València, *Batllia i Reial Audiència. Processos de Madrid*; i encara a Toledo, AHN, *Nobleza. Fernán Núñez*. Les gestes de la batalla de Pavia i de la defensa de Perpinyà i la conseqüent gratitud de l'emperador Carles són ací recordades (22-29), també els treballs i projectes per a la defensa de les marines valencianes, amb la construcció de la Torre del Rei a Orpesa, que li valgueren el senyoriu d'aquesta vila (30-37). La reconstrucció de la Casa de la Dressana, a València, havia de servir a la representativitat de la família en el clos de les altes esferes (38-40). Hi ha bibliografia (42-43). — J. P. E. [21.411]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona: el llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (s. XVI-XVII), el llibre de notes de Francesc Joan Lleopart de*

Vilalleons (s. XVII-XVIII) i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatrecazes de Pruit (1686-1812) (Monografies, 25), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2005, 258 pp.

La part més important del present volum són els texts escrits per uns pagesos [segurament ,pagesos grassos'] dels segles XVI-XVIII que tenen l'al·licient de fer-nos assistir a la repercussió en aquells homes d'Osona d'esdeveniments realment importants; el més personal i local és el de Bernat Puigcarbó, també quan reporta episodis de bandolers, en particular d'En Trucafort i d'En Tallaferró; també resumeix el seu viatge a Sant Jaume de Galícia el 1593. Dels altres, l'editor n'ha donada alguna mostra d'allò més personal i ha transcrit del segon les anotacions sobre esdeveniments de mitjan segle XVII com la Guerra dels Segadors i la primera de les invasions franceses, del 1678; del darrer (que són en realitat tres, de generacions successives, del 1686 ençà), amb un episodi que degué restar gravat amb foc en el record de la família: el veure's trets de casa pels francesos el 1710; no cal dir que els més ben representats són els records dels primers decennis del segle XVIII: la nova dinastia i el nou rei, la guerra a Catalunya amb el final del 1714 i la caiguda de Barcelona i les seves conseqüències en particular al Collsacabra, com la incautació de totes les armes per part dels vencedors borbònics. — J. P. E. [21.412

Juan Alfredo OBARRIO MORENO, *La recepció del beneficium inventarii en les fonts i en la doctrina catalana*, dins «Revista de Dret Històric Català», 5 (2005 [2006]), 61-97.

L'autor, en començar, qualifica així aquestes pàgines: «intent de donar una primera aproximació a la imbricació que la institució del ,beneficium inventarii' va tenir en la tradició romanística»; i així trobem successivament la doctrina del Dret Romà (62-67), la de la *Lex Visigothorum* (68-70), i de fonts altomedievales (70-74), i baixmedievales, on ja trobem referència als *Costums de Tortosa*, a les *Constitucions de Catalunya* i als *Furs de València* (75-80); i finalment la de la cultura jurídica catalana moderna, on és exposada la resposta de Nicolau Bas i Galceran, Jaume Càncer, Josep Comes, Pere J. Perera i Blasco, Cristòfor Crespi de Valldaura, Tomàs Mieres, Vicent Gibert, Joan P. Fontanella, entorn els següents temes: «Quid sit inventarium, quae personae inventarium facere teneantur, quae personae sint citandae, a quo tempore debeat inventarium inchoari et intra quod tempus finiri, quae res sint describendae in inventario, qua forma fieri debeat, quae utilitates resultant ex confectione inventarii, quae poenae contra haeredem qui non confecerit inventarium» (80-97). — J. P. E. [21.413

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Una lluita per un mercat: catalans, algueresos i genovesos i el corall de Sardenya a la primeria del segle XVI*, dins *Corona i entorn*, 309-362.

Ja en la segona meitat del segle XIV Pere III promulgà mesures protectores a favor d'algueresos i catalans per a la pesca i comercialització del corall, però fou sobretot en els darrers decennis del segle XV i els dos primers del XVI quan la lluita fou forta (310-312). Basada en la «ingent riquesa documental i d'informació» conservada a l'ACA, *Generalitat*, l'autora recorda que les primeres notícies sobre la competitivitat són del 1466 i que aquesta s'endurí el 1475, coincidint amb la troballa de nous bancs a Còrsega, i així la cort de Barcelona del 1481 prohibí als no vassalls la pesca del corall en les mars de la corona (318); tres anys després, l'Alguer en demanava mitigació defensant el seu dret a corallar, però el 1491 Barcelona insistia a fer aplicar la constitució del 1481 perquè el corall era bàsic per al comerç català (321); el 1509 hi tornava, perquè les autoritats de l'Alguer jugaven a favor de Gènova, i mogué totes les influències davant Ferran II Trastámara a fi que tota la pesca del corall s'encaminés a Catalunya (327-332); s'encengué gran polèmica entre Barcelona i l'Alguer (332-354), que el 1514 obstaculitzà la campanya corallera dels catalans (355-360). Caldria estudiar les raons de fons. — J. P. E. [21.414

Montserrat DURAN I PUJOL, Gaspar FELIU I MONTFORT, *El comerç català amb l'illa de Rodas als primers anys del segle XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1217-1232.

Quan la pressió sarraïna obligà l'Orde de Sant Joan de Jerusalem a deixar Xipre, els Hospitalers s'hagueren d'ubicar a Rodes. Objectiu dels autors: «examinar els negocis de Francesc Ferrer i de l'Orde a través de la primera part del llibre Major, núm. 837», primer dels comptables del fons d'ACA, *Sant Joan de Jerusalem*. Es fixa en primer lloc en les relacions amb l'illa de Rodes, que eren unidireccionals de Catalunya a Rodes i consistien principalment en productes tèxtils de natura diversa, exposats amb més detall en les pàgines 1218-1224; després també presenta les relacions econòmiques, en certs moments més importants que el tràfec comercial, normalment per mitjà de lletres de canvi, en general girades a través de la Taula de la Ciutat, amb particular atenció als mecanismes de circulació monetària (1425-1428). — J. P. E. [21.415

Àngel CASALS, *Frontera, guerra, jurisdicció i plet: la Capitania General durant la primera meitat del segle XVI*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 153-165.

Amb poques excepcions, els autors han considerat que eren idèntics els càrrecs i títols de Capità General i de Virrei o Lloctinent, punt que l'autor vol veure més de prop en la documentació del segle XVI/I, de Simancas, AG, *Estado i Guerra i Marina*; i de Barcelona, ACA, *Generalitat i Canc., reg.*. Les *Constitucions de Catalunya* tenien un buit en tema de guerra, totalment en mans del rei, i propicià el nomenament directe pel Consejo de Guerra de responsables generals de situacions bèl·liques des del 1524, el 1529 (Consell de Guerra dels comtats de Rosselló i Cerdanya) i 1531 (Consell de Guerra de Principat i Comtats); el 1543, era el virrei el Consejo de Guerra «de los dichos Principado y Condados» (159); això no obstant, els alcaïds dels castells (p. e., el de Salses) consideraven en seu càrrec com si fos baronia independent, tant envers les estructures militars reials com envers les autoritats de Catalunya, situació que afectava d'altres afers com el contraban o l'ordre públic (162-163). El buit legal s'omplia poc a poc amb costums immemorials que afavorien les pretensions del poder reial i dels seus delegats, els capitans generals (163-164). — J. P. E. [21.416

Aldo SARI, *L'architettura militare in Sardegna in età spagnola*, dins «Sacer. Note su antichità e storia di Sardegna», 12 (2005), 23-64.

Des dels darrers decennis del XV, els reis estaven convençuts de la necessitat de reforçar les fortificacions de la Sardenya i també el Parlament sard se n'ocupà, tal com documenten els arxius de l'Alguer, Arxiu Històric Comunal; de Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio Regio*; i de Simancas, AG, *Guerra moderna*; i les corresponents actes de corts sardes de mitjan segle XVI; aquestes informacions permeten de resseguir l'estat penós de les fortificacions i els projectes de reconstruir les velles i de construir-ne de noves. Quant a l'Alguer, «les torres e muralla són bona part... en total ruïna» (24); s'anà construint tota una línia de torres de defensa (27, 29-30, 36-38) fins al decenni del 1570 (41), i la ciutat demanava que s'acabessin els baluards (44, 47); el segle XVII completaria les defenses de la costa, però sense defensors (51-53). — J. P. E. [21.417

Jaume BOVER, *L'epitafi del sepulcre del cardenal Francisco Ximénez de Cisneros, de Nicolau de Pax*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 287-288.

El dit epitafi, escrit el 1517 o poc després, mai no fou gravat, però ha deixat rastre bibliogràfic, ací resseguit des del 1673, en què fou publicat en traducció castellana per Pedro Fernández del Pulgar, traducció ací reproduïda (288), perquè «és desconeguda a Mallorca» (287). — J. P. E. [21.418

Margalida BERNAT I ROCA, *Dones i revolta. La presència femenina a les Germanies (Mallorca, 1521-1523)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 71-94.

Objectiu: «entrellucar almanco l'ombra d'unes dones amb paper actiu i destacat en aquella explosió». No havent-se conservat cap de les exposicions dels vençuts, les dels vencedors són les fonts úniques; tampoc no n'ha restat memòria popular. L'autora es basa en les *Informacions judicials...* publicades el 1896 per Josep M. Quadrado, on, entre els 5.134 agermanats confirmats per documents, 122 eren dones, diversament qualificades (74-75), denunciades per formes diverses de col·laboració amb la Germania (75-76). Hi havia hagut avalots a Mallorca en temps anteriors, però la novetat de la Germania era el fet que el malestar no es limitava a la Part Forana, ens sorgia de Ciutat i de la menestralia, que en portava el protagonisme, també les dones, dinou de les qualseren qualificades de ,sermonadores'; almenys cinc pronosticaven la vinguda de l'Esperit Sant i del seu regnat, que castigaria els opressors i premiaria els oprimits -la fe d'En Colom- (80-81); tot acabà concentrant-se en la figura de l'Encobert, que substituïria Carles I, i sintetitzant-se en el *Llibre de l'Encobert* (83-84). També les dones ,mascarades' foren perseguides pels agermanats (85-86). En la repressió contra aquests, «unes poques dones també varen ésser executades» (87) i totes sofriren enormes vexacions pecuniàries. Hi ha quadre sinòptic de totes i cada una, completada amb qualque indicació personal de la seva relació amb la Germania, tant de Ciutat (88-90), com de pobles de la Part Forana (90-93). — J. P. E. [21.419]

Pablo PÉREZ GARCÍA, *El Reino de Valencia como territorio abierto: el milenarismo agermanado y postagermanado*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1741-1754.

Amb la publicació d'*Epígonos del Encubertismo...* del 2000 [cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 568-570], l'autor hauria demostrat que ,Encubertisme' no és pas sinònim de ,Germania' i que així aquell nou procés del 1541 obligava a revisar les conclusions que es basaven en la publicació dels processos dels anys 1522 i 1525-1526, ja publicats el 1890 (1744-1745); l'autor arriba a la formulació següent: «El ,encubertismo' presenta todos los rasgos formales de un movimiento de naturaleza sectaria, probablemente nacido al socaire del llamado ,franciscanismo apocalíptico' en la Castilla comunera (o postcomunera), exportado después a la Valencia agermanada» (1749). — J. P. E. [21.420]

Xavier ANDREU MIRALLES, Josep Ramon SEGARRA ESTARELLES, *Representacions de l'Encobert. La Germania valenciana i la nació liberal en el segle XIX*, dins «Saitabi. Revista de la facultat de geografia i història», 56 (2006), 17-37.

Els fets de les Germanies (1519-1522) i en particular la figura de l'Encobert han estat utilitzats en cada moment per a potenciar els propis objectius del segle XIX, ja sigui per a assegurar les conquestes liberals, ja per a subratllar la vigència de la regió valenciana (18). Els dos objectius es concreten en la peça de teatre d'Antoni García Gutiérrez, *El Encubierto de Valencia*, del 1840 i en la novel·la de Vicent Boix, del mateix títol del 1852 (19-20): la primera exalta la decisió del poble ,español' a defensar els seus valors hereditaris de laboriositat, justícia i llibertat contra el de les minories aristocratitzants portades per la nova monarquia dels Habsburg (21-26); en línia idèntica quant a la defensa del liberalisme, Boix presenta el seu Encobert com a personificació de la història valenciana que defensava les pròpies llibertats garantides pels *Furs* (27-33). La generació posterior (Teodor Llorente, Constantí Llombart) modificaria el planteig d'aquest introduint la llengua en el lloc principal; però els historiadors objectius de la generació de Roc Chabàs, desmitificaren els esdeveniments i els col·locaren en el lloc que els pertocava (33-35). Hi ha bibliografia (36-37). — J. P. E. [21.421]

Jacqueline GUIRAL-HADZIOSSIF, *Les pérégrinations d'Hercule dans l'Espagne des Austrias*, dins *Minorités juives*, 469-481.

Sota la direcció intel·lectual del falsari Annio da Viterbo, Alexandre VI encarregà a Bernardino di Betto (Pinturicchio) la decoració de les cambres dels Borja al Vaticà, representant-los com a descendents d'Isis i d'Osiris a través del bou Apis i d'Hèrcules, i així els membres d'aquella família substitueixen els sants en aquella pintura; d'Alexandre VI a Ferran II Trastámara només hi havia un pas i Annio s'empescà els deu successors de Tubal, reis d'Hispania, i l'onzè, Hèrcules (470-472). Ja abans d'Alexandre VI, Joan de Margarit en el *Paralipomenon Hispaniae*, recordava una línia heroica alternativa, la d'Hesperus i Atles, exposada pels autors grecs i llatins, en els quals també s'informà Pere Miquel Carbonell; Ferran i Isabel, però, es decantaren per Annio, i així l'Hèrcules de Tebes substituï l'Egipci i esdevingué fundador de les ciutats de la Península Ibèrica, catalanes incloses (477). Antoni Beuter s'hi associà (477-478), també, sense renunciar totalment a la crítica, Francisco Diago (479-480). Les darreres referències es troben en la visita de Don Quijote a Barcelona (480-481). — J. P. E. [21.422]

Ernest BELENGUER, *Una aproximación a la Cataluña de Carlos V*, dins «Archivio Storico per le Province Napoletane», CXIX (2001 [2003]), 371-403.

L'autor s'encara amb els aspectes econòmics i també amb els polítics: l'emperador heretava de Ferran II l'atenció a les condicions tant agràries dels anys postremences, com urbanes d'alguns efectes del 'redreç', com, per exemple, el fet que entre el 1502 i 1530 el comerç saltà de 133.500 lliures catalanes a 192.500, empena que augmentava en temps de pau (371-381). Però el pacte de l'emperador amb els Doria de Gènova, favorable a aquesta ciutat, tingué efectes negatius per a Catalunya, contra els quals s'alçaren protestes en corts diverses (382-383); seguidament ens passen davant els ulls l'acapament per Gènova del comerç del 'drap', de l'obratge del corall i fins i tot de les seues episcopals i de les quantitats de la Generalitat, encaminades per l'emperador a pagar deutes als Doria; l'únic sector afavorit eren les dressanes per a la construcció de galeres militars, no pas mercantils ni tan sols defensores de les costes (383-386); Castella i el mercat americà fou l'únic recurs i encara allí Barcelona i Perpinyà es feien la competència; el 1552, Castella dificultava l'entrada de teixits (387-391) [i a partir d'ací sortim del temps de l'emperador i entrem en el següent i en el de les interpretacions historiogràfiques]. — J. P. E. [21.423]

Arturo LLIN CHÁFER, *Juan Bta. Agnesio, un testigo excepcional en los orígenes de la Universidad de Valencia*, dins «Actas del X. Simposio de teología histórica», València, Facultat de Teologia, 2000, 207-262.

Emmarcada en els inicis del 'Studi General' de València la figura i obra escrita de Joan Bta. Agnès, l'autor en subratlla les relacions amb els capdavaners de la cultura contemporània (Erasme, Vives), amb els mestres de l'Estudi i amb capdavaners de la Companyia de Jesús (Jeroni Domènec, Francesc de Borja). — J. P. E. [21.424]

Joan YEGUAS GASSÓ, *Giovanni da Nola e la tomba del viceré Ramon de Cardona. Il trasferimento da Napoli a Bellpuig e i legami con la scultura in Catalogna*, dins «Napoli Nobilissima», Quinta serie VI (2005), 3-20.

L'encàrrec d'aquella tomba a Giovanni Marigliano (Giovanni da Nola) hauria posat una frontera en l'obra del dit escultor entre l'abans i el després, entre d'altres raons perquè abans només hauria treballat amb fusta i a partir d'aleshores ho faria amb marbre. A Nàpols es perdé la seva memòria fins que reaparegué en un document el 1923. Recordats els contratemps soferts pel sarcòfag els segles XIX i XX, l'autor resumeix els treballs de construcció entre el 1522 i el

1530 (6) amb excel·lent domini de la tècnica però amb una certa pobresa d'idees. El transport de les peces del sepulcre per mar de Nàpols a Salou i d'ací per terra a Bellpuig, és conegut amb tot detall tant d'etapes del trajecte com de bastaixos i sous pagats, pel quadern de *Rendes de la Baronia de Bellpuig*, conservat a Cervera, AHC, *Bellpuig*, ací transcrit (15-17), com també ho són l'acta de la sepultura i l'examen de l'obra ja muntada, pels escultors Damià Forment i Martí Díaz de Liatzasolo (17-18). [La part d'història artística no entra en aquest anuari]. Hi ha croquis del camí Salou-Bellpuig (9) i dotze fotografies. — J. P. E. [21.425]

J. L. VIVES, *De officio mariti. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes*. Edited by Charles FANTAZZI (Selected Works of J. L. Vives, VIII), Leiden-Boston 2006, XXVI i 242 pp.

L'èxit del *De institutione feminae christianae* posà Joan Lluís Vives pràcticament en la necessitat de completar-lo amb aquest *De officio mariti*, que ja en les primeres edicions fou publicat juntament amb el títol anterior; de fet, però, no era una obra paral·lela, ans d'acord amb el títol, era dedicada al marit, que només és tal per la muller, i per això una gran part d'aquest llibre segon continua parlant de la dona, ara en tant que muller, fins que el darrer títol s'anomena *De uxore natu grandiore* (228-232). La introducció (IX-XXIII) resumeix les dades sobre l'origen del llibre, les idees dels capítols, les modificacions introduïdes pel mateix Vives en les successives edicions i la descripció d'aquestes abans de donar la 'ratio editionis'. Les pàgines XVIII-XIX presenten les edicions dels segles XVI i XVII, tres de les quals (les del 1529, 1538 i 1540), haurien estat realitzades sota el control de l'autor. A base d'aquestes, l'editor ha procurat donar un text correcte i fidel a l'original, en el qual el lector d'ara pot trobar una descripció de la convivència matrimonial, farcida de saviesa clàssica i cristiana tradicional. De més a més, ha estat traduït a l'anglès, dispostat en pàgines senars confrontades amb el text llatí; la pàgina del text és completada amb indicació de referències i amb notes crítiques; la pàgina anglesa és enriquida amb notes complementàries. Hi ha taules d'antropònims i de citacions (235-237 i 238-240). — J. P. E. [21.426]

Josep SOLERVICENS, *Fiction et argumentation dans les dialogues de la Renaissance de Vives, Despuig et Milán*, dins *El diálogo renacentista en la península ibérica / Der Renaissancedialog auf der iberischen Halbinsel*, herausgegeben von Roger FRIEDLEIN (Text und Kontext, Bd. 23), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2005, 144 pp.

L'autor subratlla en els diàlegs d'aquests tres literats la multiplicitat d'estratègies argumentatives. El *Sapiens* de Joan Lluís Vives (1514) se serveix del diàleg com a camí d'arribar a la veritat i alhora criticar els mètodes escolàstics; el *De Europae dissidiis et bello turcico* amb el diàleg descobreix les mancances culpables d'Europa davant el perill turc. En els *Colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig, tres interlocutors analitzen la situació sociopolítica contemporània, any 1557. Lluís Millà a *El Cortesano* crea una ficció per a la qual serveix més la fabulació poètica que l'argumentació. L'autor dona una llista dels diàlegs escrits a Catalunya i a València entre el 1471, de Joan Roís de Corella, i el 1592, de Marc Antoni Camós. — J. P. E. [21.427]

Juana HIDALGO OGÁYAR, *Doña Mencía de Mendoza y su residencia en el castillo de Jadraque*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 184-190.

Juana HIDALGO OGÁYAR, *Libro de Horas de Dª Mencía de Mendoza. Original conservado en el Instituto Valencia de D. Juan de Madrid* (Scriptorium), Madrid, Testamento Compañía Editorial 2002, 117 pp.

La que, pel seu casament amb Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, tants anys seria virreina de València, havia nascut al castell de Jadraque el 1508, filla del marquès de Cenete; passà la

infància i joventut allí i a Aiora, fins que, casada amb el comte de Nassau, s'estaria als Països Baixos. Amb motiu dels desplaçaments foren açats inventaris, conservats en l'Arxiu del Palau Requesens, ara a Sant Cugat del Vallès, Centre Borja, lligall 122/20; del primer, posterior al matrimoni, són extractades nombre de dades sobre objectes de valor i obres d'art, lliurades a l'alcaid del castell esmentat.

El *Llibre d'Hores* hauria estat copiat i il·luminat durant l'estada als Països Baixos, amb l'assessorament de Joan Lluís Vives. — J. P. E. [21.428-21.429]

Joan Lluís VIVES, *Tratado de socorro de los pobres (De subventione pauperum)*. Traducció de Bernardo PÉREZ DE CHINCHÓN. Edició de Joaquim PARELLADA (Humaniora, 2), València, Pre-textos 2006, 294 pp.

Encara que toledà, aquell traductor dels decenniis centrals de la primera meitat del s. XVI, era persona de confiança dels ducs de Gandia, degà de llur col·legiata i traductor d'alguns dels llibres d'Erasme, entre els quals hi havia el *De subventione pauperum*, ara finalment publicat perquè l'editor, Joaquim Parellada, tingué la sort de trobar-lo i d'identificar-lo a València, BM, *Fons Serrano Morales*; el manuscrit, autògraf i únic, ha presentat dificultats de transcripció, finalment i feliçment superades. — J. P. E. [21.430]

María COZAR, *Pico, le courtisan valencien: un manifeste (du) burlesque dans El cortesano de Luís Millán*, dins *Écriture, pouvoir et société en Espagne aux XVIe et XVIIe siècles*. Hommage à Agustín Redondo. Coordinateur Pierre CIVIL (Travaux du Centre de recherche sur l'Espagne des XVIe et XVIIe siècles, XVII), París, Publications de la Sorbonne 2001, 293-307.

Títol només conegut per referència. A la qual s'ha d'afegir que la primera de les col·laboracions d'aquest volum, de Pierre Civil, *Les martyrs de la foi dans l'Espagne de la Contre-Réforme* (25-36), dóna a conèixer un fulletó anònim publicat a Còrdova el 1577, que finalitzava *Con un milagro que Nuestra Señora de Montserrat bizo con un clérigo de missa*. — J. P. E. [21.431-21.432]

Helena RAUSELL GUILLOT, *Las Annotaciones decem in Sacram Scripturam de Pedro Antonio Beuter: un manual de teología del siglo XVI*, dins «Actas del X Simposio de Teología Histórica», València, Facultat de Teologia 2000, 217-225.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [21.433]

Helena RAUSELL GUILLOT, *Cosme Damián Çavall, un humanista en el Estudi General de Valencia*, dins «Estudis», 24 (1998), 63-78.

Helena RAUSELL GUILLOT, *La buella de Erasmo de Rotterdam en un discurso valenciano del siglo XVI*, dins «Estudis», 25 (1999), 25-37.

Helena RAUSELL GUILLOT, *Un texto escolar del siglo XVI: el epitome de Francisco Decio al De duplici copia verborum ac rerum de Erasmo de Rotterdam*, dins «Estudis», 28 (2002), 471-482.

Helena RAUSELL GUILLOT, *Oratoria y clasicismo: Un discurso valenciano del siglo XVI en sus fuentes clásicas*, dins *Señores y señoríos*, 439-457.

L'autora va oferint al públic els resultats de la seva dedicació als erasmistes de l'Estudi de València en la primera meitat del segle XVI, i en particular a l'oriolà Cosme Damià Çavall, ja catedràtic d'oratoría, en concret a la seva *Oratio parenetica de optimo statu reipublicae constituendo*, lliçó inaugural del curs 1531-1532 a l'esmentat estudi. L'autora subratlla que el discurs no sols fou una demostració del seu domini del llatí, ans també un exercici de crítica, exhortació i defensa dels ideals de l'humanisme cristià, entre ells el de la 'copia/abundància' del discurs, en el sentit que l'ensenyament sobreix enllà de les paraules (441-442). Com els seus mestres

immediats (Erasmus, Vives, Budé i abans d'aquests, Petrarca), insisteix en la importància d'iniciar l'ensenyament 'a pueris' (443-444). Quant a les fonts clàssiques, aquestes pàgines repassen les obres dels literats clàssics, Ciceró, Sèneca i Plutarc sobretot, i dels poetes Lucreci, Horaci, Virgili i Marcial (451-454) i encara els dos Plinis (455) i els grans noms cristians (456-457). — J. P. E. [21.434-21.435-21.436-21.437]

Juan Francisco PARDO MOLERO, *Imágenes indirectas. La Cristiandad y el Islam en los interrogatorios a cautivos*, dins «Saitabi. Revista de la Facultad de Geografía i Història», 55 (2005), 45-58.

Resum de les declaracions de Pedro de Vergara, antic captiu, conservades a Simancas, AG, *Estado, Razón del dicho e deposición de Pedro de Vergara*, del 20 III 1536, on hi ha dues referències al saqueig de Menorca per corsaris turcs el 1535 (49 i 54) i una a un estol corsari que afectà la Vila-joiosa el 1538 (49-50). — J. P. E. [21.438]

Lilith LEE, *Las Silvas de Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Revista de Literatura», LXVIII (2006), 447-469.

„Sylva’ és una selva o bosc on els arbres creixien per ells mateixos i s’aplica a informacions o ensenyaments esparsos; quatre són les de Palmireno: *Silva de vocablos de escribir...*, *Silva de vocablos y frases de moneda, medidas, comprar y vender...*, *Silva rhetorum apophthegmata complectens* i *Silva de cosas de pescar y nombres, o vocablos que tocan a los peces*; dels dos primers hi ha edicions fetes a València o a Barcelona (451-456). «Las ‚silvas’ están claramente marcadas por su desorden» (457), tal com ja exposaven els clàssics (entre els quals destaca Sant Climent d’Alexandria: 462), que hi veuen una varietat de temes com veuen en una pintura varietat de colors; i l’autor mateix dóna a entendre que la multiplicitat dels seus *Stromata* és paral·lela i reflex de la multiplicitat de la naturalesa, contemplada directament, passejant per la platja, tant en la mar com en una terra ufanosa com la de València (466-467). — J. P. E. [21.439]

Manuel F. FERRER ROMAGUERA, *Las doctrinas y la práctica mercantil sobre los cambios en la Valencia foral moderna*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 939-956.

Aquestes pàgines presenten un repàs de la doctrina de teòlegs i moralistes valencians del segle XVI i començaments del XVII sobre les condicions ètiques (és a dir, de justícia) dels canvis de moneda: Joan Llorenç de Salaia, Josep Anglès, Francesc Garcia, Miquel Bartomeu Saló, Vicent Justinià Antist, i Joan Gil Trullenç (940-945), amb particular atenció al punt de si era lícit de carregar interessos damunt les lletres de plaça a plaça (945-948) i les lletres endosables (848-849). La doctrina passà a llei en la *Reial Pragmàtica ab la qual la magestat del rei don Felip... reforma los cambis...*, ordena y mana la forma en què de buy avant se han de fer, de València 1616, que, però, tindria poca durada, car el 1634 era suprimida la *Taula de canvis* (947). — J. P. E. [21.440]

Josep MARTÍ FERRANDO, *Els virreis de la Corona d’Aragó davant l’enemic exterior al regnat de Carles V*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 467-487.

Anàlisi de les missives dels virreis contemporanis, conservades a Simancas, AG, *Estado*, en allò que toca la coordinació entre ells a l’interior de la corona catalanoaragonesa, començant per la defensa de la terra, tema que fou problemàtic per al virrei de Catalunya en la defensa del Rosselló car es trobà amb un doble, el duc d’Alba, nomenat ‚capitán general de toda la gente de guerra’ (468); al final el rei confirmà la responsabilitat del virrei (469). Els virreis es comunicaven les informacions sobre perills d’atac per mar del temut Barbarossa, com les anteriors a l’atac contra Maó; també n’arribaven dels virreis d’Itàlia (473-475). Els perills de les Balears

eren constantment un punt d'atenció per als virreis tant de Catalunya com de València (477-480). Les darreres pàgines informen de les comunicacions escrites sobre les obres de defensa de totes les costes mediterrànies (481-483). — J. P. E. [21.441]

Luis MARTÍNEZ-FALERO, *La teoría gramatical de Antonio Llull: las Instituciones absolutissimae in Grammaticam Latinam (1549)*, dins «Revista de Filología Española», LXXXVI (2006), 315-338.

L'article analitza les doctrines gramaticals d'Antoni Llull, ortodoxament aristotèlic amb alguna pinzellada d'Erasme de Rotterdam; restablerta la paternitat del llibre (ha passat per anònim o ha estat atribuït a d'altres), l'autor repassa la definició de gramàtica (318) i la seva distribució en parts, la primera de les quals és dedicada a l'ortografia (320), seguida de l'etimologia, la sintaxi, inspirada en Thomas Linacre (323-327, amb les definicions de les figures de construcció: 327-330), i la prosòdia, que desemboca en la mètrica (331-334). En el *De oratione*, la seva aportació personal a la teoria del discurs hauria estat «la teoria del ,afato'» (336), d'herència familiar lul·liana (336-337 [cf. «ATCA», II (1983), 23-121]), exposada per l'autor en el seu *Platonismo y discurso: Antonio Lulio y el concepto de ,afato'*, dins «Revista de Literatura», LX (1998), 349-367. — J. P. E. [21.442- 21.443]

Francisco PONS FUSTER, *El secretario real Juan Francisco de Villasempliz: tratamiento, inventario y subasta de sus bienes en Gandia en 1548*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 75-105.

Els darrers mesos del 1520 i els primers del 1521, l'emperador Carles encarregà aquell secretari d'intentar una darrera possibilitat de concòrdia amb els agermanats, i fracassà (75-79); aquell personatge féu testament i morí a Gandia el 1548, on també es conserva l'inventari i la subhasta dels béns (Gandia, Arxiu, *Fons Osuna*); la seva biografia fou paral·lela de la del futur s. Francesc de Borja i el fet d'haver traduït al castellà les *Collationes* de Joan Cassià ho confirma (78-85). Resumits testament, inventari i subhasta (86-96), els dos darrers són ací transcrits (96-105); els llibres (98-100) són significatius d'un secretari reial, que es féu sacerdot, llegia obres d'espiritualitat medieval, i arribà a alguna de Joan Lluís Vives; alguns foren venuts a l'encant i en consta la quantitat pagada, com són els tres sous per al de Vives; també fou venuda una *Theologia naturalis*, sense nom d'autor (104). — J. P. E. [21.444]

Compendio breve de ejercicios espirituales. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510 y 1555.

Edició preparada y presentada por Javier MELLONI (Clásicos de Espiritualidad, 29), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos 2006, LXII i 178 pp.

Resum del *Exercitatorio de la vida espiritual* i del *Directorio de las horas canónicas* de Garcías Jiménez de Cisneros realitzat per un monjo de Montserrat anònim entorn el 1550, possiblement utilitzat per sant Ignasi de Loiola al monestir o a Manresa. La primera part és dedicada a una curta biografia de l'abat Cisneros i a les dues obres esmentades (XIX-XXV); el resum hauria estat obra del futur abat Pedro de Burgos, deixeble i successor de Cisneros (XXV-XXIX); segueixen pàgines dedicades a les edicions del *Compendio* en diverses llengües (ja des del 1520?) (XXX-XXXV) i a precisar allò que aquest ha rebut del *Ejercitatorio*, del *Directorio* o d'altres fonts, com Gerard de Zutphen o Sant Bonaventura, també d'allò que els *Ejercicios* de sant Ignasi de Loiola han pogut rebre del *Compendio* i en general de Montserrat (XXXVI-XLVIII), tot i que els *Ejercicios* són obra independent amb finalitat pròpia, la de manual per a qui ha de dirigir un exercitant, mentre el *Compendio* és l'espiritualitat medieval informant la ,Devotio moderna' (XLIX-LIII). Hi ha bibliografia (LVII-LXI). El cos del volum conté el text anotat del *Compendio*, que reproduïx el de l'edició de Barcelona 1555 (1-125) i és completat amb un vocabulari

escollit, on cada concepte és explicat amb les frases que li són dedicades en el text (127-161) i amb el repertori de les edicions en les diverses llengües (163-174). — J. P. E. [21.445]

Eduardo Javier ALONSO ROMO, *Dominicos peninsulares amigos de los jesuitas: gestos y textos*, dins «Archivo Dominicano», XXVII (2006), 117-142.

El primer apartat del present articles és dedicat als dominicans de la província d'Aragó (118-123); hi són recordats detalls de la relació amb els jesuïtes de fr. Joan Micó, sant Lluís Bertran i del solsoní bisbe d'Elna, Pere Màrtir Coma. — J. P. E. [21.446]

Félix SANTOLARIA, *Un ballazgo significativo: la Doctrina muy proveitosa... tirado do Espelho de bem viuer, de Pedro Domènech (Lisboa 1550). Un manual de formación para la infancia marginada y mestiza en Portugal y Brasil*, dins «Bulletin Hispanique», 108 (2006), 223-242.

L'únic exemplar d'aquella edició (i no se'n coneix d'altra ni d'altres) ha estat localitzat a les Açores, Ponta Delgada, Biblioteca Pública y Archivo, signatura JC/A AR.1 A/2 RES-13208. El volum imprès reconeix el deute envers l'*Espelho de bem viuer* (d'autor valencià?) i publica cap al final, ff. 15-59, uns *Avisos...* del mateix Pere Domènech (Domeneco), qualificat de «reytor dos ,pobres orfãos de Iesu'», que no són un catecisme, ans un conjunt de normes per al comportament correcte dels ,pobres orfes de Jesús', de Lisboa (233-234); semblen haver-hi coincidències textuais entre el llibre de Domènech i l'*Espejo de las obras del cristiano* de sant Francesc de Borja (237). La *Doctrina muy proveitosa...* acompanyà els ,pobres orfãos de Iesu' en llur primera expedició de Lisboa al Brasil el 7 de gener del 1550. El coneixement del llibre farà créixer la importància pedagògica de Pere Domènech (240-241). — J. P. E. [21.447]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Actas de los capítulos generales de la Congregación de San Benito de Valladolid (s. XVI). III. 1553-1565*, dins «Studia Monastica», 48 (2006), 165-268; i IV, 1568-1586, *ibid.*, 325-427.

[Cf. «ATCA», XXVI (2007), 939, núm. 20.216]. En el capítol General del 1553, Montserrat fou representat pel procurador Bartomeu Garriga (167 i 174); al del 1555 sembla que no hi hagué representant; en el del 1556 ho fou per l'abat Diego de Lerma (180 i 183; cada tres anys, Montserrat ha d'enviar un estudiant al col·legi de Salamanca; i les ermites de Montserrat poden ésser ocupades per ermitans o per monjos, però tots han d'observar les constitucions del 1550: 184); durant la celebració del de 1559, a Montserrat no hi havia abat; i restava en suspens el tema si de els monjos que es feien ermitans tenien vot actiu i passiu (208 i 209-210, amb referència a Benet de Tocco); al de 1562 hi assistí l'abat Bartomeu Garriga (218), i que el tema dels ermitans segueixi igual com abans (221); al de 1565 hi assistiren Felipe de Santiago, abat de Montserrat (245 i 268), i Joan Casals, procurador de Sant Feliu de Guíxols (246); i fou confirmat que els ermitans no tenen vot ni veu en les eleccions del monestir (254).

Al del 1568, el procurador de Montserrat fou Pedro de Chaves (328 i 343); Bartomeu Garriga fou ensaculat per a l'elecció d'abat general, però no sortí (331-332); també fou decidit que S. Feliu de Guíxols fos representat en capítol general pel procurador de Montserrat (338); al del 1574, el capítol decidí sobre els mossos que havien d'acompanyar l'abat de Montserrat en els desplaçaments (362) i donà normes per a l'elecció del procurador de S. Feliu de Guíxols (367); al del 1577 el procurador de Montserrat fou Andrés de Entriago (372); el capítol decidí que el representant de S. Feliu de Guíxols en capítol general havia d'ésser d'aquell monestir (376); al del 1580, el procurador de Montserrat era Tomàs Moyo (Moxó?) (378, 384, 386, 370); el de S. Feliu de Guíxols, Rodrigo Gutiérrez, fou nomenat membre de la comissió comptable (379); al del 1583, el mateix abat de S. Feliu de Guíxols fou examinador dels poders (391-

393); el procurador de Montserrat fou Felipe de Santiago; era abat Andrés de Entriago (392 i 394): foren discutits afers d'ermitans i de donats de Montserrat (395-396) i algunes situacions particulars (396-397 i 403) i decidit que els monjos de Sant Feliu de Guíxols podien anar a la processó del Roser: fins i tot la universitat de la vila n'havia feta la petició (396-397); també fou tractada la malifeta d'un monjo castellà de Montserrat (404-405). En el capítol del 1586 fou tractat un rössec econòmic de Montserrat (419 i 425). — J. P. E. [21.448

Manuel CEREZO MAGÁN, *El mito clásico en la novela pastoril: Jorge de Montemayor y Gaspar Gil Polo*, dins «Faventia», 27 (2005), 101-119.

Fetes algunes reflexions sobre la novel·la i en concret sobre la del segle XVI, bàsicament de cavalleries, amb un sotsgènere 'pastoril', es fixa en la *Diana* de Jorge de Montemayor (106-107), i en la seva continuació pel notari valencià Gaspar Gil Polo, publicada a València el 1564 (107-108). Les pàgines 108-115 resumeixen o reporten fragments o frases significatius de Montemayor, i les 116-118 d'altres de Gil Polo. — J. P. E. [21.449

Carlos ALONSO, *Primer libro de profesiones del Convento de S. Agustín de Barcelona (1569-1598)*, dins «Analecta Augustiniana», LXVI (2003), 179-198.

Carlos ALONSO, *Segundo libro de profesiones del Convento de S. Agustín de Barcelona (1599-1617)*, dins «Analecta Augustiniana», LXVII (2004), 161-182.

La base d'ambdós títols es troba a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Monacals. Hisenda*, 710-711; el primer resumeix el *Liber professionum religiosorum monasterii S. P. N. Augustini Barcinonensis... inceptus 17 VII 1569*, i consisteix a sintetitzar seguint l'ordre cronològic de les cent vint-i-quatre professions l'acta corresponent amb el lloc d'origen, noms dels pares, acte de professió i testimonis (180-195); els resums d'actes són encara sintetitzats en taula final, també cronològica (196-198); el segon resumeix el *Libro de las profesiones hechas en el monasterio de N. P. S. Agustín de Barcelona... Començose el año del Señor de mill y quinientos noventa y nueve y acabó año 1617*. En aquest cas, les actes resumides són cent deu (164-181) i la taula final és per ordre alfabètic de cognoms (181-182). En algun cas, al marge de l'acte hom féu constar quelcom de la futura biografia de l'interessat, com l'haver estat provincial de l'orde. — J. P. E. [21.450-21.451

José SEGUÍ CANTOS, *El Patriarca Ribera y Felipe II: razones de una elección*, dins «Anales Valentinos», 63 (2006), 117-142.

José SEGUÍ CAMPOS, *El patriarca Ribera y las instituciones políticas valencianas*, dins «Estudios. Revista de Historia Moderna», 30 (2004), 241-257.

En un temps particularment mogut, els nomenaments reials de bisbes de València eren complicats, car ultra posseir les característiques normals, calia trobar un pretendent que donés garanties de fer tot el possible per a la integració dels musulmans conversos, tema en el qual s'esforçà tant com pogué l'arquebisbe Martín de Ayala, tot i que només s'estigué un any a València, 1565-1566 (105-108); resumida la trajectòria anterior (109-114), el 1568 era nomenat Juan de Ribera i actuà en tot d'acord amb la raó d'Estat i amb les directrius del papa i de la corona; d'acord amb la documentació dels arxius valencians (ARV, *Canc.*; AMV, *Lletres misives*; ACol·legi Patr. *Fons notar.*) i d'altres (Madrid, AHN, *Inquisición*, i Simancas, AG, *Estado*), per raó d'Estat passà de la integració a l'expulsió dels moriscs, per fidelitat a Trento insistí a celebrar sínodes diocesans i a practicar visita pastoral i fundà el seu Col·legi del Patriarca, cosa que comportà una major clericalització de la Universitat.

El títol segon comença exposant els majors problemes amb què es trobà Juan de Ribera en ésser nomenat arquebisbe de València, coneguts pels arxius valencians: ARV, AM, ACol·legi

Corpus Christi, ACatedral; per Madrid, AHN, *Inquisición*, i Simancas, AG, *Estado*: el principal hauria estat el dels moriscs, problema tant per a l'Estat (virulència dels atacs otomans que trobaven cinquena columna) com per a l'Església, complicat amb la intervenció de la Inquisición Española (104-108); l'encàrrec reial de 'visitar' la Universitat creà de seguida greus problemes i la posà més a mans de l'arquebisbe; el problema dels moriscs s'anà agreujant i les comissions d'estudi del tema dubtaven entre augmentar el control o decidir l'expulsió, que al final s'imposà amb satisfacció del patriarca (130-132). Al costat de la Universitat i en un ambient fortament espiritual sorgí el Col·legi del Corpus Christi per a la formació de la clerecia (115-120). Nomenat virrei, lluità fortament contra bandolers i altres formes de mala vida, p. e., el joc (125-128). — J. P. E. [21.452-21.453]

José M. MAESTRE MAESTRE, *Los humanistas como precursores de las actuales corrientes pedagógicas, entorno a Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Alazet. Revista de Filología», 14 (2002 [2004]), 157-174.

Aragonès professor d'oratoría del 'Studi General' de València, el 1568 hi publicava *El estudioso de la aldea...*, on, recordant la pròpia infantesa, es contraposava a l'ús del fuet com a instrument pedagògic per a l'aprenentatge del llatí, encara acceptat per Antonio de Nebrija; i, seguint Quintil·lià, propugnava d'obrir l'interès de l'alumne, ni que fos amb jocs o endevinalles, i d'aplicar mètodes de memòria artificial, i indicava als alumnes certs ajuts pedagògics com el 'proverbiator', llibreta per a frases que cridaven l'atenció, o l'esforç a clarificar les *Pbrases Ciceronis obscuriores...*, de València 1572, que els clàssics anomenaven 'Progymnasmata' i els humanistes 'Hypotyposes', o la representació teatral. — J. P. E. [21.454]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Savonarola y la corriente de reforma entre los Dominicos de Valencia en el siglo XVI*, dins *La figura de Jerónimo Savonarola O.P. y su influencia en España y Europa*. «Actas del Congreso (Valencia, 22-26 Mayo 2000)», a cura de J. BENAVENT, I. RODRÍGUEZ, D. WEINSTEIN, Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo 2004, X.i 312 pp. Article només conegut per referència. — J. P. E. [21.455]

Miquel de Giginta, chanoine d'Elna / Miguel de Giginta, canónigo de Elna, Perpinyà, Les Estivales de Perpignan, 2003.

Títol només conegut per referència. [Hi ha qualque informació sobre el personatge en la notícia següent]. — J. P. E. [21.456]

Mercè COMAS, Eulàlia MIRALLES, *La imprenta a Perpinyà: Samsó Arbús*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 347-373.

Perpinyanès, format llibreter a Barcelona sota Claudi Bornat, tornà a Perpinyà el 1584, on fins al 1591 desplegà notable activitat editorial adreçada al potencial públic lector del Rosselló (359-360), a base dels autors del país, començant pel solsoní bisbe d'Elna, Pere Màrtir Coma, *Libret intitulat Directorium Curatorum* (349-351); seguí el *Tratado intitulado Cadena de Oro*, de Miquel Giginta i d'Oms, obra, com d'altres de seves, destinada a l'establiment d'Hospitalitats; les *Constitutiones Concilii Provincialis Tarraconensis*, del 1585; el *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou; dos tractats sobre la pesta, el del montpellerenc Antoni Girauld, escrit en català, i el de Lluís Fabra, *Discurs sobre la peste...* (353-354); Miquel Llot de Ribera també invocà els sants patrons perpinyanesos, en *Llibre primer (segon) dels miracles... del gloriós sanct Joan Baptista* (355-356); no mancaren títols de preceptiva literària de Martí Esteve (354-355); o de Llorenç Palmireno (559); o d'algun foraster (357-358); hi ha un clar equilibri entre les tres llengües,

llatí, català i castellà, en què l'opció respon a criteris de mercat (361-363) i en el cas del castellà «per su elegancia y con el imperio de su rey» (362). Segueix el catàleg de les edicions perpinyaneses de Samsó Arbús, amb indicació d'exemplars coneguts (364-370), i bibliografia (370-373). — J. P. E. [21.457]

Rodolfo GALDEANO CARRETERO, *Historiografía i iconografía: la sèrie icònica dels Comtes de Barcelona del Palau de la Generalitat de Catalunya (1587-1588)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 375-409.

Els darrers decennis del segle XVI el pintor italià Filippo Ariosto rebé l'encàrrec de pintar els comtes de Barcelona i reis catalans en la Sala Nova o Saló Daurat de la Generalitat de Catalunya, sèrie paral·lela del *Llibre de deliberacions de la Generalitat*, d'ACA, *Generalitat*; i de l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona*, prèvia a l'edició de les *Constitucions de Catalunya* del 1588. Els darrers segles medievals s'havien succeït les versions dels reis Pere III el Cerimoniós i de Martí I l'Humà, sobre els Otger Cataló i els Nou barons, i dels humanistes, goticitzants (378-382), a manca d'una crònica oficial (383). Ariosto no es podia basar en una història sòlida i així l'inspirador de la sèrie fou Francesc Calça amb el seu *De Catalonia liber primus*, que s'associa a la tesi de l'autoalliberament del jou sarraí (385-388): hi hagué polèmica entorn els reis sarraïns substituïts per quatre de gots (389-92), que encengué un debat historiogràfic quan Ariosto els volgué introduir en la sèrie (392-396): aquesta arribà a quaranta-sis retrats, sis dels quals de reis gots; el possible pro-urgellisme no arribà a introduir en la sèrie el nét de Jaume d'Urgell, Pere, 'rei dels catalans' (396-398); Calça hi féu entrar el got Paulo contrincant del rei Wamba (398-403) i Pere Tomic el romà Bara (403-408). Darrere hi havia grans problemes historiogràfics vius en aquells moments. — J. P. E. [21.458]

Xavier SOLÀ COLOMER, *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals. els bisbats de Girona i de Vic (1587-1800)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 199-213.

L'exploració dels fons de *Visites pastorals* dels bisbats de Vic i de Girona, sortosament íntegres i ben conservats en els respectius arxius diocesans, i la consulta dels decrets tridentins, de les constitucions provincials tarraconenses i de les sinodals gironines i vigatanes, ha permès a l'autor de seguir amb detall la implantació lenta i progressiva, que no s'assoleix fins a mitjan segle XVIII i encara gràcies a la pressió borbònica, de les reformes del concili de Trento a les comarques anomenades la Muntanya en terminologia moderna. El fons documental al·ludit resulta especialment ric d'informacions de tota mena, que van molt més enllà de les qüestions religioses i serveixen per a documentar més de dos-cents anys d'història comuna: personalitat dels diferents bisbes, conflictivitat de les visites als monestirs claustrals, l'homogeneïtzació religiosa del territori, distància entre els manaments episcopals i la seva execució, difusió de la religiositat privada, incidència del bandolerisme, edificis religiosos i mobiliari litúrgic i artístic, presència de la dona, finances parroquials, obrieres, evolució de la percepció dels delmes i primícies, etc. La font no és clara en tots els aspectes i ha d'ésser completada amb d'altres fons arxivístics, però és imprescindible per a comprendre la dimensió exacta de molts fenòmens socials (superstició, ignorància, bruixeria, vicis públics, formes de mentalitat), que també són profitosament accessibles gràcies a d'altra documentació eclesial i civil. — J. de P. [21.459]

Javier ESPINO MARTÍN, *El influjo de la hispanización en las gramáticas latinas de la Corona de Aragón en el siglo XVIII: la sintaxis de Torrella*, dins «Alazet. Revista de Filología», 14 (2002 [2004]), 209-215.

Segons l'autor, Joan Torrella, de Canet de Rosselló, hauria nascut «en el siglo XVII», però ja el 1564 [1664?] hauria editat a València la *Brevis ac compendiosa syntaxis partium orationis institutio* (210) [sembla publicada el 1636] i el 1701 hauria tingut la primera edició barcelonina, hauria estat introduïda com a text pels jesuïtes del col·legi de Cordelles i durant tot el segle XVIII era constantment reeditada i venuda tant en català com en castellà en la Universitat de Cervera (211). La ,hispanització', en la Corona de Castella extrema, no tant en la d'Aragó, hauria consistit a substituir el llatí pel castellà, també en Torrella, en les notes explicatives a les regles gramaticals (215). — J. P. E. [21.460]

Oriol MIRÓ MARTÍ, *La llegenda de la pèrdua d'Espanya segons Onofre Manescal com a creació innovadora respecte del seu referent directe, Miguel de Luna*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 199-245.

Resumides les dades relatives a les llegendes sobre la ,pèrdua d'Espanya' i estudiada amb més detall *La verdadera historia del rey don Rodrigo* del morisc Miguel de Luna (1592), l'autor presenta el sermó en el funeral de Jaume II pronunciat a la catedral de Barcelona per Onofre Manescal, rector de Sant Andreu de la Selva, el 4 de novembre de 1597: hi estudia les dependències de Manescal a l'esguard de Luna i els aspectes en els quals se'n separa, que no són pocs ni irrellevants: concepcions discordants sobre la civilització invasora, sobre el concepte de Destí i Voluntat de Déu, diferència dels objectius de cada autor, fonts distintes per a les successions dels monarques àrabs i aspectes menors. En síntesi, prenent el text de Luna com a font primària i referent directe, Manescal hauria escrit una creació nova i original. — J. de P. [21.461]

Félix LOPE DE VEGA Y CARPIO, *Fiestas de Denia*. Introducción y texto crítico de Maria Grazia PROFETI. Apostillas históricas de B. J. GARCÍA GARCÍA (Secoli d'Oro, 41), Firenze, Alinea Editrice 2004, 260 pp.

Publicat a València per Diego de la Torre el 1599 amb motiu de l'estada del literat a la Capital del Túria per a les solemnitats del casament de Felip II (III de Castella), esdeveniment al qual també dedicà el *Romance de las venturosas bodas*, també de València 1599. Les *Fiestas* i el *Romance* tenien respectivament per protagonistes el marquès de Dénia, futur duc de Lerma i primer ministre de Felip II/III i els nobles assistents al casori reial, que desfilen per les notes aplegades per Bernardo García. — J. P. E. [21.462]

Josep Lluís ALAY, *Ambaixador a la cort del Gran Mogol. Viatges d'un jesuïta català del segle XVI a l'Índia, Pakistan, Afganistan i Himàlaia, Antoni de Montserrat*, Lleida, Pagès editors 2002, 342 pp.

Nat a Vic el 1536, ja jesuïta fou enviat en missió, també diplomàtica, a les zones i als regnes de l'Himàlaia, Karakorum i Hindukush; retornat a Goa el 1581 escriví el *Mongolicae Legationis Commentarius*, aci traduït, on aplega totes les seves anotacions cartogràfiques i etnogràfiques, i les experiències personals, de terres, persones i ètnies diverses. — J. P. E. [21.463]

Michael ROSSNER, *Ein älterer Bruder Don Juans und die parodistische (?) Umkehrung des Komödienthemas. Bemerkungen zu Guillén de Castros Los mal casados de Valencia und zu den Wechselwirkungen zwischen italienischer, spanischer und französischer Komödie um 1600*, dins «Iberoromania», 61 (2005), 1-17.

Ultra les grans figures, cal estudiar aportacions gairebé desconegudes com les dels autors valencians del pas del segle XVI al XVII, perquè s'hi descobreixen connexions amb els teatres

italià i francès. Els *Mal casados...* semblen un escarni i capgiren la novel·la pastoril perquè no acaben en casori sinó en nul·litat matrimonial. El mite de Don Juan seria el del transgressor de tota norma, la del mofeta de tot l'humà i el diví. Álvaro seria la contrafigura de Don Juan (6): com aquest, és incapaç d'estimar, però, en canvi, és capaç de tot a fi de demostrar-se generós; s'assemblaria a l'Alidor de Pierre Corneille, *La place royale...*(10-11). Trenca totes les regles el final esqueixat i trossejat del primer acte, una mena de joc de les mentides, però mai cap embolic no acaba en casori. El joc teatral de València al començament del segle XVII seria més veí d'Itàlia que de Castella. — J. P. E. [21.464]

Rosa VÁZQUEZ SANTOS, *La obra pía de Santa María de Montserrat en las guías de Roma y otras fuentes histórico-artísticas (siglos XVI-XIX)*, dins «Anthologica Annua», 47 (2000 [2004]), 635-652.

Les dues capelles de Sant Nicolau dels Catalans, fundada per la mallorquina Jacma Ferran, i de Santa Margarida, fundada per la barcelonina Margarida Pau [parenta de Jeroni Pau?] confluïren a començaments del segle XVI en església i acolliment únic, de Montserrat. Les dades arxivístiques foren integrades en el llibre de Justo FERNÁNDEZ ALONSO, *S. Maria di Monserrato* (Le chiese di Roma, 103), Roma 1968; ara l'autora completa les procedents d'obres publicades en els segles moderns: a començaments del segle XVII, Monserrato començà de figurar en les *Guies de Roma*, aplegades entorn el 1930 per l'austríac L. SCHUD, *Le Guide di Roma. Materialien zu einer Geschichte der römischen Topographie*; les informacions d'aquelles guies, ací transcrites, eren defectuoses i els errors es perpetuaven d'unes a altres (641-652); posaven particular atenció a indicar les obres d'art tant d'escultura com de pintura. Hi són particularment esmentats, ultra Alexandre VI, 'un cierto' Cosme de Montserrat [bibliotecari de Calixt III i després bisbe de Vic], i Domènec Ram, arquebisbe de Tarragona, tots del segle XV. — J. P. E. [21.465]

P. TRIGO, *San Pedro Claver, esclavo de los esclavos*, dins «Revista latinoamericana de Teología», 21 (2004), 159-178.

El resum de la bibliografia ens acompanya de Verdú a Cartagena de Indias a través de la integració espiritual en la Companyia de Jesús i la seva opció incondicional a l'atenció dels esclaus negres. L'autor posa particular atenció a precisar les característiques de les fonts biogràfiques a fi de subratllar el valor cristià de les atencions de Pere Claver envers els esclaus que arribaven de l'Àfrica en condicions inhumanes. — J. P. E. [21.466]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Un manuscrit de Joan Binimelis a l'Arxiu Torrella*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 289-294.

L'arxiu esmentat en el títol es troba ara a Palma de Mallorca, ARM, *Arxiu Torrella*, on el manuscrit té la signatura AT 646; bàsicament descrit en la seva materialitat i texts, trobem que conté: ff. 1-17: Joan Binimelis, *Tractat de la precedència entre Espanya i França*, Roma 1571; ff. 18-33: *Lo compendi*; f. 35r-v: *Regla que féu en Ramon de Corner*; f. 34: *Cansó fayta per mossèn Joban Sist, preveyres de València, a la sor de la senyora Dona Blanca, reyna de Sicília*; f. 34r-v: *Qüestió moguda per l'onrat En Benet Taulari, notari de Ayafons, de Gay sauber*; f. 35-36: anotacions esparses; ff. 37-50: Joan Binimelis, *Medicorum nomenclatura per Alphabetum, eorum scilicet quorum opera adhuc apud nos extant*; ff. 50-56; Joan Binimelis, *Mulierum non vulgariter doctarum nomenclatura*; ff. 57-59: problemes entorn la composició de fórmules mèdiques; ff. 61-63: figures i escrits diversos; ff. 64-86: Joan Binimelis, *De mulierum vitiis ac variis earum motibus*. Al final del volum ha estat afegida fotocòpia, datada el 1989, de Joan Binimelis, *De morbo gallico tractatus quam brevis de necessariis*. — J. P. E. [21.467]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La presencia de obras de historia en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del Seiscientos*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 23 (2006), 163-191.

L'autor ha treballat damunt 3.324 inventaris 'post mortem' dels anys 1600-1652 en els manuals de l'AHPB, en sis-cents noranta-quatre dels quals hi ha títols de llibres, ací aplegats per temes: Història universal i de l'Església (164-167), Història d'Europa (168-174), Història d'Àsia, Àfrica i Amèrica (174-178), Història d'Espanya (178-183), Història dels regnes de la Corona d'Aragó (183-184) i Història de Catalunya (185-190). Hi ha quadre de les llengües emprades en els dits llibres (191); el 50 % de les obres d'història es referien a Catalunya, però la llengua catalana no passava del 10 % de les edicions, per pressió dels editors damunt els autors. — J. P. E. [21.468]

José SÁNCHEZ REAL, *La biblioteca de Pere Balle (1610), párroco de Alcover (Tarragona)*, dins «Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Butlletí», XIX (2005), 117-141.

L'inventari d'aquella biblioteca, ara conservat a Tarragona, AHA, forma part de l'inventari general 'post mortem' del difunt, únic punt en el qual l'autor es fixa. Hi consten 372 títols explícits (120-129), després, dins el possible, identificats (130-139). [El 'Laurenti, Jerónimo' és el cerverí Jeroni Lloret, monjo de Montserrat, autor de la cèlebre *Sylva allegoriarum totius sacrae Scripturae*], present a la rectoria de l'Alcover el 1610. — J. P. E. [21.469]

Xavier BARÓ I QUERALT, «Defender lo que queda»: *algunes cartes de don Francesc de Montcada (1586-1635)*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 135-160.

Estudi de la doble vessant del personatge: «erudit barroc i diplomàtic i polític», a través de la seva correspondència. Els anys d'estudi haurien estat els de 1610-1623, en què publicà la *Expedición...*, preparada en una versió prèvia, conservada a la Reial Acadèmia de Belles Lletres de Barcelona, i repetida ja pòstuma el 1642; hauria estat més citada que llegida (147-148); ultra el sentit providencial de la història, s'hi manifesta una objectivitat absoluta i un gran sentit crític (150-152); en la *Vida de... Boecio* donà la seva filosofia eticopolítica (146-147). Després d'un encàrrec reeixit a Barcelona arribà l'ambaixada a Viena, després a Brussel·les, sempre al servei de l'imperi dels Habsburgs i sempre assetjat per la manca de diners fins que morí el 1634 (139-145). Són transcrits en apèndix vint-i-tres documents o fragments de Madrid, BN, manuscrits diversos, de Simancas, AG, *Estado* (?); de l'Archivo Medinaceli; de Brussel·les, BR; i de Barcelona, AHCB, *Deliberacions*. Hi ha bibliografia (136-137). — J. P. E. [21.470]

Xavier SITJES I MOLINS, *Salvador Gros, retaulista del segle XVII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXII/155 (2005), 77-81.

Documentat com a autor de retaules entre el 1610 i 1629, per Manresa, AHC; Mojà, AM; i Calders, AP, *Protocolos o Manuale instrumentorum*; coneixem tant dades biogràfiques com professionals, pel Moianès, el Bages i el Berguedà; de dos dels seus retaules, de Santpedor i Sant Vicens de Calders, ambdós cremats el 1936, tenim reproducció fotogràfica en les pàgines 79 i 80. — J. P. E. [21.471]

James S. AMELANG, *Los loros de Parets: reflexiones sobre una fuente autobiográfica*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 7-20.

L'inventari de béns relictos de l'assonador Miquel Parets, enmig d'un conjunt de quadres políticament correctes, en fa constar un que representava «una florida ab dos ocells» (AHPB). L'autor es pregunta quina relació hi havia entre aquell quadre i l'(auto)biografia de Parets en *De molts successos... dins Barcelona...* (Barcelona, BU, 224-225), és a dir, sobre la relació amb la societat bar-

celonina contemporània, i s'adona que més que els documents notariais són rics d'informació els llibres personals contemporanis (13); com Ícar, el menestral escriptor, pel sol fet d'escriure, s'elevava a una categoria social superior a la seva (16-17): el quadre amb un jardí florit i dos ocells era una 'rara avis' entre els menestrals barcelonins de mitjan segle XVII (19-20). — J. P. E. [21.472

Òscar JANÉ CHECA, *Una lectura alternativa de la revolta dels Angelets (v. 1663-¿2004?)*, dins «Manuscrits», 22 (2004), 121-138.

Els fets d'aquells anys dividiren rossellonesos i francesos, que ara segueixen mantenint interpretacions divergents entorn de si foren alçament només econòmic o amb rerefons nacional català. L'autor, basat en la documentació de Vincennes, *Service historique de l'Armée de Terre*, subratlla que eren justament les autoritats franceses les que temien que aquells esdeveniments repercutissin a favor d'Espanya i que la contraposició a França arribés a fer-se incontrolable per la pressió dels rumors i de l'opinió pública, sobretot si l'exèrcit d'Espanya fes alguna incursió al Rosselló. La resposta defensiva de França consistí a ofegar la relació amb el Principat i a impermeabilitzar la frontera: i així sorgí Montlluís. — J. P. E. [21.473

Emilio CALLADO ESTELA, *Inmunidad eclesiástica y delincuencia en el siglo XVII. Los arzobispos de Valencia y la pacificación del Reino (1612-1699)*, València, Generalitat Valenciana 2003, 194 pp.

La supervivència de la figura del 'clericus simplex o tonsuratus' i fins i tot del 'clericus coniugatus', fou encara en els temps posteriors al Concili de Trento una de les formes de fer befa de la justícia, car el possible criminal podia al·legar 'corona', és a dir, tonsura, i això el col·locava automàticament sota la jurisdicció eclesiàstica, sempre més favorable al reu que la civil. Aquest fet causà múltiples situacions de tensió entre els successius virreis de València i els successius arquebisbes, qualche vegada fins al frec de la ruptura. En aquest títol, l'autor aplega els casos que provocaren més escàndol durant tot el segle XVII, i causaren més situacions de crisi entre els dos governs: casos de bandejats, de clergues delinqüents, de robatoris en lloc sagrat i de sacrilegis, coneguts per la documentació de l'ARV, *Processos*, o de l'ADV. — J. P. E. [21.474

Emilio CALLADO ESTELA, *El Inquisidor General fray Juan Tomás de Rocabertí: un dominico en la corte del último Austria (1695-1699)*, dins *Praedicatores, inquisitores, II. Los dominicos y la Inquisición en el mundo ibérico e hispanoamericano*. «Actas del 2º Seminario Internacional sobre los Dominicos y la Inquisición. Sevilla, 3-6 de marzo de 2004». edició de Arturo BERNAL PALACIOS (*Dissertationes Historicae, XXXI*), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 277-305.

Arquebisbe de València des del 1675, sembla que per influència de la reina, Anna Maria de Neuburg, el 1695 era nomenat Inquisidor General; hagué de viure a Madrid. Al cap de poc es posà a favor d'un súbdit seu, membre de la Inquisició Espanyola a Catalunya, cosa que el contraposà a les institucions catalanes, que defensaven les pròpies prerrogatives (282-289). Una dotzena de manuscrits de Madrid, BN (292-294, notes 55-59), informen entorn les seves actuacions en relació a la salut del rei Carles II, ja que a través d'uns endimoniats d'Astúries intentà que un exorcista obligués el dimoni a revelar informació sobre la situació del rei, amb una repercussió social d'alt escàndol (290-295); en la divisió entre partidaris dels Habsburg i dels Anjou amb vistes a la successió de Carles II, fou acusat de pertànyer al partit filofrancès, punt en el qual Josep Torras i Bages es manifestà totalment contrari (295-300). El 1299, fruint de perfecta salut, morí en poques hores l'11 de juny; el testament es troba a València, APredicadors (303, nota 54). — J. P. E. [21.475

Daniel GENÍS I MAS, «*Historia de Catalunya compuesta por Bernardo Desclot*»: notícia d'una traducció castellana de la «*Crònica*» de Bernat Desclot de l'any 1616, dins «*Llengua i Literatura*», 17 (2006), 227-256.

L'autor dona notícia de l'exemplar conservat a la Biblioteca Lambert Mata, de Ripoll, de l'edició de la traducció castellana de la crònica esmentada, feta per Rafael Cervera i publicada a Barcelona, a la impremta de Sebastià Cormellas, el 1616. Resumides les dades essencials avui conegudes de la dita *Crònica* i de la seva difusió manuscrita, l'autor assenjala que en l'època moderna fou Jerónimo Zurita qui li reconegué valor de testimoni històric objectiu. Rafael Cervera seria en l'època moderna un representant autèntic de la tradició historiogràfica que pretén reivindicar el paper de la Corona d'Aragó en la construcció d'Espanya i el paper preponderant que Catalunya i els catalans hi havien tingut. A les vigílies de la Guerra dels Trenta Anys, la difusió en castellà de la *Crònica* d'En Desclot tenia el sentit de subratllar la fidelitat al seu monarca i els sentiments antifrancesos dels catalans. Sengles apèndixs donen un capítol de la *Crònica* acarada amb el corresponent de la traducció de Cervera, on es veu que aquesta és una recreació literària segons els gustos estilístics del seu temps; també la *Tabla de los capítulos d'esta historia*. L'autor anuncia que prepara la publicació de la traducció de Desclot. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.476

Vicente MONTOJO MONTOJO, *El comercio de Levante durante el valimiento del Conde Duque de Olivares (1622-1643)*, dins *Señores y señoríos*, 459-486.

[Encara que no figuri en el títol, aquest estudi se centra en el port d'Alacant]. Olivares intentà de fer la competència a anglesos i holandesos en el comerç de Llevant, ensorrat per les guerres amb Holanda (1621) i amb Anglaterra (1625). La documentació de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*; d'Alacant i de Cartagena, AMunicipal; i de Múrcia, AProvincial; els testaments de l'arxiu dels marquesos del Bosch i en el dels Someruelos a l'AHN, *Nobleza* (483) han facilitat l'aplec en aquestes pàgines de notícies sobre comerciants italians treballant entre Alacant i Cartagena (466-475), no tantes sobre francesos i anglesos (475-478) i menys sobre castellans, valencians i catalans (478-480). Sabem de la intervenció d'alacantins en la 'Flota del Mar Mediterráneo' promoguda per Olivares (481-482) i sobretot de l'activitat de mercaders a través dels protocols notariaus (482-484), manifestades en documents de naturalesa diversa (nòlits, lletres). — J. P. E. [21.477

Llibre dels quatre senyals. Edició facsímil, Barcelona, Editorial Base 2006, 340 pp. (més la *Deliberació dels capítols*, afegit al començament, sense numerar; i *Repertori de las cosas contingudas en lo present llibre*, també sense numerar).

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *Llibre dels quatre senyals*. Edició facsímil. Estudi introductori, Barcelona, Editorial Base 2006, 104 pp.

L'autor de l'estudi introductori ens adverteix d'entrada que el *Llibre dels quatre senyals* reflecteix l'estructura orgànica i el funcionament de la Generalitat de Catalunya, on la pluralitat medieval de jurisdiccions no fou obstacle perquè en la cort del 1413 hom decidís d'aplegar en un llibre les bases jurídiques del poder cosobirà de la Generalitat de Catalunya, el *Llibre dels quatre senyals*; les dificultats s'haurien presentat com a conseqüència de la idea, cada vegada més absolutista de la sobirania dels Habsburgs espanyols, que no es parà ni davant contrafurs tan evidents i extrems com el *Tractat dels Pirineus* (21-22). En aquell clima de tensió, la Generalitat de Catalunya encarregà l'aplec de les disposicions de corts, que establien la seva autoritat, primer en volums manuscrits, després en edicions impreses durant el segle XVII: 1634, 1683 i 1689, en un primer moment els senyals coneguts eren vuit (25-33: «Arxiu Reial» (ACA), *Generalitat*, ja a darreries del segle XV reduïts a quatre (34-36); la publicació de l'aplec ja de bell antuvi creà problemes (37-46), però posà a mans de tothom un conjunt de normativa heterogènia de fonts

i de modalitats diverses (48-49), tot completat amb regest de cada una de les unitats i resum de llur contingut i amb sengles repertoris de capítols, títols i paràgrafs i de les coses o matèries tractades, «veritable sumari del llibre» (49-50), que li atorga valor gairebé suprem, car algú hi veu «com a veritable abdicació del monarca» (52). L'autor proposa una sistematització del contingut (54-57), presenta les tres edicions del segle XVII (57-59) i les tres llengües originals (59), i en sintetitza el contingut (60-62). No era un nou codi, ans només «un instrument de consulta» (62), que no donava una solució al problema de la constitució mateixa de Catalunya com a ,Universitas Cataloniae' amb jurisdicció privativa rebuda del rei, però revocable o irrevocable (63-68). La bibliografia i les notes ocupen les pàgines 73-97. — J. P. E. [21.478-21.479]

Manuel GÜELL JUNKERT, *El setge de Tarragona de 1641* (Els llibres del Consell), Tarragona, Arola Editors 2003, 224 pp.

El setge de Tarragona 1641 fou un dels més durs de la Guerra de Separació i dels que ha sofert la ciutat en el curs de la història. Els esdeveniments d'aquell temps són coneguts per documentació municipal de Tarragona, Reus, la Selva i Alcover; també de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; de Simancas, Archivo General, *Guerra y Marina*; de Madrid, AHN, i sobretot BN, ms. 2372, diari d'un oficial hispànic assetjat a Tarragona (17, nota 4-6); del conegut *Diari* de Miquel Parets i d'altres cronistes contemporanis, i per una nombrosa bibliografia (217-223). Anorreat el Marquès de los Vélez en la batalla de Montjuïc (26 gener 1641), reculà fins a Tarragona, on l'exèrcit hispànic preparà la resistència davant l'ofensiva dels catalanofrancesos. Un primer capítol ens presenta els dos exèrcits que s'enfrontaren a Tarragona, els respectius caps (35-73) i les posicions entorn la ciutat (77-92), la reorganització dels comandaments hispànics, un cop Los Vélez fou apartat a Sicília ni que fos com a virrei (95-103), i l'estat de les defenses (107-110: amb descoberta de restes romanes: 108). Segons l'autor, el setge hauria començat el 4 (o potser el 6) de maig i hauria durat fins al 23 (o potser el 31) d'agost; no foren tres mesos i mig (gairebé quatre) de calma, ans de batusses constants, entre les quals es compta l'intent castellà fallit de trencar el setge per mar, el 4 de juliol; un segon intent, ajudat per forta ventada, permeté a l'estol hispànic d'arribar i ajudar Tarragona (113-135). El capítol següent (139-145) exposa un detall d'aquella guerra: si entre castellans i francesos vigien les lleis de la guerra en el tracte envers els enemics (,quarter'), els castellans tenien prohibit d'aplicar-les als catalans, tractats només com a rebels al rei, amb totes les conseqüències, penoses per als presoners, penjats almenys a centenars, i tracte idèntic als presoners castellans. Els dos apartats següents ens informen de l'espionatge (147-151) i de les desercions i canvis de bàndol (153-160), i així arriben les pàgines sobre la situació de la ciutat durant el bloqueig, les moltes malvestats del qual es poden resumir en dues paraules: fam i mortaldats (161-176); el mateix virrei i capità general, Federico di Colonna, morí d'una ferida en una cama, gangrenada (179-185); la població civil, també la de les poblacions del Camp, dividida entre favorables a uns o a altres, hagué de compartir els sofriments dels exèrcits i els sacrificis que aquests abocaven damunt la gent per ells maltractada (189-208). Aquell setge es pot resumir en dues paraules: fam per a tothom i per al rei Felip IV el punt sòlid que frenà el desastre de Montjuïc i permeté la preparació d'un exèrcit que reconquerí Catalunya (211-217). — J. P. E. [21.480]

Núria de LUCAS VAL, *Literatura i història. Identitats col·lectives i visions de l',altre' al segle XVII*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 167-192.

En amdós fronts de la Guerra dels Segadors sorgiren composicions literàries que parlaven del contrari. Recordada la situació literària de la llengua catalana en el segle XVII, l'autora aplega en ambdues literatures i transcriu fragments textuais que parlen de l',altre' en vers o en prosa, anònims o d'autors com Félix Lope de Vega o Góngora, sovint en situació bèl·lica (174-188). — J. P. E. [21.481]

Davide MAFFI, *Il potere delle armi. La monarchia spagnola e i suoi eserciti (1635-1700); una revisione del mito della decadenza*, dins «Rivista Storica Italiana», CXVIII (2006), 394-445.

Aquest article ens ofereix qualque pinzellada que afecta Catalunya, com la que fins i tot en els pitjors moments de la Guerra de Separació, el Consell d'Estat de Felip III (IV de Castella) tingué clar que el punt realment important per a la monarquia hispànica dels Habsburgs era Flandes, ocupant l'exèrcit reial de Catalunya una menor atenció, tal com consta a Simancas, AG, *Estado* 2083 (400-401); la decisió de deixar Nàpols i Milà a llurs forces de defensa fou prèvia a la concentració de l'exèrcit reial per a la conquesta de Lleida (406, nota 37: cf. *ibid.*, 3842/153 i 154). En canvi, cap al final del segle, malgrat la resistència de Girona (1684), la de Puigcerdà (1678) i la de Barcelona (1697), la penetració francesa al Principat no s'arribà a estroncar (434-435). En els nou anys entre el 1689 i el 1697 només foren destinats 45.534.744 reials d'argent a la defensa de la frontera entre Catalunya i França (443). — J. P. E. [21.482]

Miguel Ángel ASIAIN, *Páginas inéditas de un diario. Autobiografía íntima de san José de Calasanz*, dins «Analecta Calasanciana», LVII (2003), 5-620.

A base de fragments de lletres del sant o d'informacions d'altri, l'autor refà els passos de la vida de Josep de Calassanç i reporta allò que hom pot saber que influí en la configuració del seu esperit o el manifestà als altres. Els dits moments van de l'any 1617 al 1648. — J. P. E. [21.483]

Antoni SIMON I TARRÉS, *L'estatus de Barcelona després de la Pau dels Pirineus, presidí o ciutadella*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 32 (2006), 237-262.

L'autor es proposa de mesurar el grau de la desconfiança política entre Barcelona i Madrid després del 1659 (Pau dels Pirineus) i «veure com va afectar les relacions institucionals a l'inici» d'aquella etapa (238), a base sobretot de Simancas, AG, *Estado*. La nova de la pau arribà a Barcelona el 18 XI 1659, però el document oficial tramés pel rei només el 19 II 1660. Immediatament es plantejà el tema de la fortificació i defensa de Catalunya i, de sotamà, la construcció d'una ciutadella a la Ciutat (243); essent impossible de construir-la per manca de diners, mentrestant es proposaven de substituir-la amb un destacament de 1200 homes i quatre galeres (244-245). Les institucions, en canvi, exigien el compliment de l'article 55 del *Tractat*, interpretat ací com a garantia de retorn a la situació anterior al 1640 (246). Els Consells Reials es dividiren entorn la proposta de Barcelona (246-251) i prevalgué el parer de no exasperar més els catalans, ans de convertir-los en mostra de la suavitat reial a presentar als portuguesos (251-254) i així foren restituïdes a la Ciutat les baronies (exceptuades les de Flix i la Palma d'Ebre) i el control de les portes; però mantenien el projecte de convertir les Dressanes en allotjament de l'exèrcit, a manca de ciutadella (254-258), per a uns 2000 soldats i 500 cavalls, ultra els 1610 soldats escampats per Catalunya (259). Les institucions catalanes acabaren contribuint a les despeses de les fortificacions (261). — J. P. E. [21.484]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Recluta de tropas y bandolerismo durante el reinado de Carlos II: el caso de la compañía ilicitana del capitán Gaspar Irlas (1677)*, dins *Señores y señoríos*, 487-511.

L'acordament de delinqüents en cossos d'exèrcit reial era un remei d'eficàcia doble, car ajudava a defensar les fronteres i ajudava a buidar la terra de bandolers, solucionant alhora el problema de la manutenció dels empresonats; les primeres pàgines apleguen notícies de resolucions dels virreis de València en aquest sentit i de les gestions que calgué fer per a assegurar-los la remissió de culpes després d'alguns anys de servei i per a enviar-los a destí, des de Nàpols i Milà, i Menorca i Eivissa o a Catalunya, en el moment de les guerres amb França cap a darre-

ries del segle XVII (489-496); no resultaren tan reeixits els intents d'aplicar el mateix remei a Mallorca (497-499). Les gestions són conegudes per Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*. No cal dir que tot l'intent es trobà més o menys frenat per la manca de recursos econòmics. L'intent de facultar Gaspar Irles, d'Elx, a formar una companyia a fi d'enviar-la on calgués, és documentat per Simancas, AG, *Guerra antiga*, amb llista que conté nom i qualque altra dada dels 154 acordats, i dels sis comandaments (501-507). — J. P. E. [21.485]

Vicente REYNAL, *Los capuchinos valencianos y su obra en Hispanoamérica*, dins «Estudios Franciscanos», 103 (2002), 401-436.

Després de diversos intents individuals o col·lectius de fer-se presents en les missions d'Amèrica, el 1691 un petit grup de caputxins valencians rebien l'encàrrec de missionar una part del Maracaibo, la dels indis Macoaes i Aratomos; llur actuació és coneguda per fons manuscrits de València, Arxiu de la Província Caputxina, i per d'altres de Sevilla, Archivo de Indias; la primera missió pròpia fou la de Santa Marta, el 1694 (406), a la qual s'afegiria el 1716 la de La Guajira (408) i cap al final de segle, la del Darién (418); les pàgines següents informen de les dificultats (fins a la rebel·lió: 414) en la 'civilització' dels nadius i construcció de poblats (410), que al final tindria la direcció de fra Domingo de Petrés, llec 'obrer' ja de família i allí arquitecte des de catedrals a col·legis, observatori astronòmic i ponts (422). — J. P. E. [21.486]

Julien LUGAND, *Être peintre en Roussillon à l'époque moderne (1650-1730): État de la question*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 4 (2003), 37-56.

Tema pràcticament inèdit. L'autor es basa en els *Estatuts de la Confraria de Sant Lluc* del 1630 i del 1698 (ADPO, Sèrie 4E58) i resumeix els moments principals de la vida associativa i dels seus responsables (39-40), les relacions interpersonals dels confreres (aprenentatge, companyonia, examen i reconeixement de mestratge: 40-43) i l'exercici de la professió (obrador, tipus més comuns de treballs —el més comú era la pintura de banderes i d'escuts d'armes—, valoracions d'experts sobre treballs d'altri); dins el municipi pertanyien a la mà menor, la dels menestrals o artesans (49). Hi ha llista dels nomenats per a càrrecs de la confraria entre el 1698 i el 1725 (51), i transcripció de set fragments, dos dels quals tenen algunes línies en llengua catalana (52-55); també hi ha taula de contractes d'aprenentatge. — J. P. E. [21.487]

Emilio CALLADO ESTELA, *La biblioteca de Juan Tomàs de Rocabertí*, dins «Archivo Dominicano», XXVI (2005), 61-74.

Les primeres pàgines contenen un resum biogràfic de la «intensa vida y oscura muerte» (135-136) d'aquell dominic i arquebisbe Rocabertí: el 1665, provincial d'Aragó; el 1670, mestre general de l'orde dominicà; el 1676, arquebisbe de València; el 1695, inquisidor general; mort de sobte el 13 VI 1699, potser enverinat (136-139); editor dels comentaris bíblics de Nicolau Eimeric el 1692, dels sermons de Vicent Ferrer i de Lluís Bertran. Abans de prendre el govern del bisbat de València féu inventari de la biblioteca, de 458 volums corresponents a 236 obres, conservat a València, BU, ms. 799 (140, nota 18); la deficient llista de títols ha permès d'identificar-ne 182 (141-154); el 81,32 % eren en llatí. Hi ha retrat contemporani del personatge (159). — J. P. E. [21.488]

Andrés de Sales FERRI CHULIÓ, *La beata Inés de Benigànim (Datos para la historia)*, València, 2004, 79 pp.

Andrés de Sales FERRI CHULIÓ, *Iconografía de la beata Inés de Benigànim (1696-1896)*, València, 2004, 87 pp.

Andrés de Sales FERRI CHULIÓ, *Oración fúnebre en las exequias a la memoria de la venerable madre sor Josefa María de Santa Inés*, Benigànim, Festes de la beata Inés 2005, VIII i 48 pp.

El primer títol resumeix la bibliografia de la religiosa aprofitant documentació del segle XVIII.

El segon aplega iconografia de la mateixa: una làmina del segle XVII i trenta-una del segle XVIII, amb notícies dels artistes que les dibuixaren.

El terç és l'elogi panegíric de la venerable, predicat a Sant Salvador de València per l'oratorià José Fernández de Marmanillo el 2 de juliol del 1696, dins el qual són reportades frases de la proposada com a exemplar de vida religiosa. — J. P. E. [21.489-21.490-21.491]

Josep M. PLANES I CLOSA, *Francesc de Perelló (1640?-1703), entre la Segarra i l'Urgell, entre la polèmica i el negoci*, Tàrraga, Ajuntament i Museu Comarcal de l'Urgell 2006, 348 pp.

Des del començament, l'autor no treu la seva vista de sobre la personalitat de l'autor: «Com era, per tant, Francesc de Perelló?» (21); però ja a partir de la pàgina següent en comptes d'embadalir-se en les profunditats psicològiques de la fesomia d'un segarreta trasplantat a Tàrraga en el segle XVII i començament del XVIII, s'ha de capbussar en cobraments de censals i arrendaments de drets senyorials o d'altres, en compres i vendes destinades a augmentar el patrimoni familiar, en plets i batusses jurídiques amb malpagadors, primer a l'Ametlla de Segarra i després, amb més volada, a Tàrraga. I tot el llibre, més ben dit, tot el cos del llibre manté la mateixa tesi, sempre tocant de peus a la terra ferma dels pergamins de propietat o d'imposicions en censals, de la paperassa dels contractes d'arrendament. L'autor ens condueix fins al final per un camí, constantment protegit per les indicacions als AHC de Tàrraga i de Cervera (i en aquest, tant al *Fons notarial* de la mateixa Cervera com al de Tàrraga) i qualche vegada a l'Arxiu Arxiprestal de Cervera; per aquest camí trobem referència a les «típiques vendes de gra a deute» (seran les que sant Vicent Ferrer anomenava ‚vendes a espera?) (73-74), en el qual camí, dins la seva monotonia, trobem les variacions de les grans etapes biogràfiques: el 1666 esdevenia ciutadà honorat de Barcelona (76); el 1676 era l'any del casament, amb variants novel·lesques, essent la núvia una noia de cognom ‚Roger de Llúria’ (103) i entorn d'aquells moments compareixia un Francesc Magí Perelló per a un matrimoni sense fills (107). El 1679 compareix el ‚de’ entre nom i cognom (113), el 1681 comprava un pati a Tàrraga (123) i, malgrat les males anyades del 1680 i 1683 i les passes del 1681 i 1684, el 1683 arribava un primer grau d'ennobliment (174), el 1685 era nomenat veguer de Tàrraga i el mateix any al cap de pocs mesos, i per compra, baró de Renau (198); a partir d'aquest moment comença d'alguna manera la davallada: s'acumulen els problemes (229, 236), i comencen els anys de vellesa en un entorn hostil (209), fins a la mort el 9 de juny del 1703; no s'ha trobat el text del testament, encara que se'n coneixen alguns extrems (308-311). Les darreres pàgines publiquen arbres genealògics (337-341). Hi ha fascicles de fotografies tant de l'Ametlla de Segarra com de Tàrraga. — J. P. E. [21.492]

Enric QUEROL COLL, *Una obra recuperada i altres notícies sobre Pere Vicent Zabata, poeta santmateuà*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 411-421.

Format en l'escola d'humanitats dels jesuïtes de Sogorb, que completà a Roma, tornat a Sant Mateu, es féu càrrec de la vila en el pas del segle XVII al XVIII, temps en el qual no dissimulà les seves preferències per l'arxiduc Carles III. Escriví obres diverses, de les quals són conegudes composicions en vers (*Goigs/Gozos*) a devocions locals (Sants Nicolau, Roc, Antoni Abat) i sobretot la narració de les repercussions de la Guerra dels Segadors a Sant Mateu, el Maestrat i contrada, *Diaria y verídica relación de lo sucedido en los asedios de la villa de*

San Matheo... en los años 1649, 1705 y 1706, publicada a València el darrer any (415-419). Hi ha notícies sobre l'escola de gramàtica de Sant Mateu, per als alumnes de la qual eren els goigs a sant Nicolau. Deixà inèdits uns *Dialogos latinos*. — J. P. E. [21.493]

Imprenta valenciana. Siglos XVIII-XIX. Colección de entalladuras de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de Valencia. Fundación Carlos de Amberes del 13 de diciembre de 2006 al 8 de enero de 2007, València, Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat 2006, XVIII i 80 pp.

Les 'entalladures', «(matrices xilogràficas)» (XI), eren els elements decoratius o il·lustratius que acompanyaven i completaven edicions de texts dedicats al poble: «los pliegos de cordel, las aucas, los coloquios y aleluyas, las estampas y los numerosos folletos... como eficaces recursos comunicativos» (XIV). Dos estudis acompanyen la publicació commemorativa d'aquella mostra: els d'Adela Espinós Díaz, *Imprenta valenciana. Siglos XVIII-XIX* (1-44) i de Rosa Cañada Solaz, *Aproximación a la literatura popular de los siglos XVIII y XIX en Valencia* (45-68), que contenen abundant informació d'edicions populars d'aquells dos segles amb bon nombre d'il·lustracions. — J. P. E. [21.494]

Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona al segle XVIII: l'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006),

Resum de tesi doctoral de l'autora, que es proposà de fer una síntesi de l'activitat acadèmica de la institució, referida en l'àmbit de la historiografia, de l'interès per la llengua catalana i la literatura pròpiament dita. A part de valorar la planificació que van fer els acadèmics i les iniciatives que van escometre, l'autora fa saber que ha pogut reconstruir el primer volum de la *Crònica de Catalunya*, de Pau Ignasi de Dalmases, i individuar diverses mostres escrites sobre la recepció d'aquesta obra, a part d'un gran nombre de manuscrits, que caldria estudiar individualment. En l'aspecte de la llengua catalana, és coneguda la disglòssia acadèmica: si entre 1803 i 1805 era finalment publicat el *Diccionario catalán-castellano-latín* de Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Jutglà, l'Acadèmia féu una opció clara pel castellà com a llengua de cultura. Pel que fa a la literatura pròpiament dita, polaritzada en la poesia, l'autora valora la tasca feta per Josep Salat i Cirus Valls en relació a l'edició del 1820 de les *Poetas catalanas impresas e inéditas*. La vida acadèmica tingué els seus alts i baixos. L'arxiu necessita una exploració sistemàtica i probablement una nova reordenació, en la qual es podrà constatar que hi ha peces que manquen ara en aquell arxiu perquè ja en època reculada foren prestades a privats, que no les restituïren. Un treball sistemàtic d'aquesta mena permetria també la reconstrucció, a través de testimonis indirectes, d'alguns dels treballs acadèmics més importants. Mancaria encara valorar la relació de l'Acadèmia amb altres institucions culturals semblants d'Espanya i d'Europa. — J. de P. [21.495]

La Degollació de sant Joan Baptista, un drama bíblic representat a Foixà, Estudi, transcripció i notes d'Enric PRAT i Pep VILA, Girona, Diputació 2004, 201 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.496]

Teresa AVELLÍ CASADEMONT, *À travers l'art des retables roussillonnais vers 1700: Quelques exemples*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 15-28.

Aquestes pàgines comencen com un itinerari bibliogràfic i geogràfic per les actuals comarques dels Comtats del Nord, l'herència artística de les quals «est la source la plus précieuse

dont on dispose pour restituer l'image d'une époque fondamentale de l'histoire de l'Art catalan» (17). El viatge comença a Sant Joan de Perpinyà, on l'autora troba i documenta els dos Llätzer Tramulles, pare i fill (17: ADPO, *Memòries de Sant Joan* i registres notarials d'Honorat Altafulla); segueix fins a Prada, on de segles l'esperava el manresà Josep Sunyer i Raurell (que s'hi havia establert entre 1673 i 1751) i l'acompanyà arreu perquè havia treballat en molts llocs; fora de Perpinyà, les esglésies conserven intacte llur tresor artístic.- Hi ha deu reproduccions fotogràfiques. — J. P. E. [21.497

Valentí SERRA DE MANRESA, *Capuchinos catalanes en tierras de América*, dins «Estudios Franciscanos», 103 (2002), 229-238.

Les primeres pàgines d'aquest article recorden la primera presència de caputxins catalans en terres d'Amèrica el 1678 com a col·laboradors dels aragonesos; Carles II el 1687 els encomanava els territoris de Trinidad i Guayana, i quant al segle XVIII l'AProvincial dels Caputxins de Catalunya conserva informacions de la situació d'aquelles missions, ací resumides i en part transcrites (230-231), com també ho és la d'Alexander von Humbolt (233). — J. P. E. [21.498

Josep M. CAMARASA, *De col·lecció privada a museu públic. El Gabinet Salvador de l'Institut Botànic de Barcelona*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XIX/49 (2004), 721-727.

Josep M. CAMARASA, *Joan Salvador - James Petiver. Xarxes epistolars*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 37-49.

Durant els anys de l'arxiduc Carles (III), Joan Salvador inicià a Barcelona la col·lecció de botànica, que sobrevisqué a la desfeta del 1714; conservada dins el clos familiar gairebé dos segles, redescoberta el 1923 per Pius Font i Quer, el 1937 integrada i conservada en l'Institut Botànic de Barcelona. Prova del seu naixement és la correspondència d'entorn el 1710 entre el nostre i l'anglès James Petiver, conservada en part en el fons Salvador de l'Institut Botànic i en part a Londres, BL, *Sloane* (39), a través de la qual s'hauria estès a d'altres botànics europeus; també coneixem els llibres de la seva biblioteca, en particular els enviats per Petiver (43-44), les informacions ofertes per Salvador i els treballs de preparació del seu *Botanomasticon Catalanicum, sive catalogus plantarum...*, que per les conseqüències del 1714 no pogué acabar (45-46); també treballà a Menorca (44). Les seves lletres contenen notícies sobre la Guerra de Successió. Hi ha bibliografia (48-49). — J. P. E. [21.499-21.500

De los elogios a Felipe V. Edició e introducció de Ricardo GARCÍA CÁRCCEL (Clásicos del Pensamiento Político y Constitucional Español), Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales 2002, CXVIII i 182 pp.

L'editor vol «analizar las corrientes de opinión sobre Felipe V a lo largo del siglo XVIII» (XV) i destina la primera part a resumir la història dels primers anys del dit segle en tant que marc de la lluita provocada per la successió del duc d'Anjou en les corones dels regnes fins aleshores d'una de les cases d'Habsburg: resumeix les raons, per les quals, fora d'un primer moment, Catalunya i tota la Corona catalano-aragonesa fou contrària a Felip V (XXI-XXIV) i els successius canvis de fortuna tant de maulets com de botiflers durant les hostilitats, fins que a Almansa el 1707 i a Brihuega el 1710, la sort bèl·lica es posà a favor del francès (XXVII-XLIII). Des d'ací aquestes pàgines són resum d'allò que s'anà publicant sobre aquell canvi de dinastia i guerra corresponent i de com cada aportació dibuixava Felip V. Així coneixem els títols del primerenc valencià Melo i Giron, del 1707, les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví, els *Comentarios a la guerra de España*, del sard Vicente Bacallar, el *De bello rustico valentino* de Josep Manuel Miñana, les *Memorias históricas* d'Antoni de Capmany i l'*Ensayo*

de una biblioteca..., de Joan Sempere i Guarinos. La segona part, dedicada a reproducció de texts contemporanis, copia els *Villancicos que se cantaron en la solemne fiesta que celebró su excelentísima ciudad de Barcelona en la Iglesia Catedral en los días 10-11 marzo 1701, en acción de gracias a su Divina Magestad, por el feliz arribo del Rey Nuestro Sr. D. Felipe V* (3-5); *Festivas aclamaciones que celebró la Diputación de Cataluña* (9-10); *Oración panegírica en acción de gracias a Dios uno en la Trinidad de sus divinas personas por el acertado llamamiento, feliz venida y gloriosa exaltación del Rey nuestro Señor Felipe V de Castilla y IV de Aragón, en la solemníssima fiesta que celebró el Domingo de Pasión de este año 1701, el muy ilustre y fidelísimo consistorio de la Diputación del Principado de Catalunya*. Dìxola el reverendíssim P. M. fr. Raymundo Costa (fragments: 11-13); i encara *Coplas* (14-15), tots de la BC, *Fulletons Bonsoms*; i *Discurso pronunciado el día 19 de diciembre de 1783 en la Universidad de Cervera en el funeral aniversario de Felipe V por D. Raimundo Lázaro de Dou y de Bassols, doctor en Derecho Civil, licenciado en Canónico, profesor real de Decreto de Graciano en la Universidad de Cervera*, Barcelona en la imprenta de Francisco Surià y Burgada (131-152), al qual són dedicades les pàgines XCIX-CVII. Els altres texts aplegats en aquest recull normalment contenen referències tant a l'enduriment de Catalunya i en particular de Barcelona en la defensa de les *Constitucions de Catalunya* com de les operacions bèl·liques de l'exèrcit reial. — J. P. E. [21.501

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 19-43.

Barcelona es posà en mans de l'arxiduc el 14 octubre 1705 i, doncs, aquest hagué d'organitzar un exèrcit, per al qual demanà la iniciativa de la capital, que vencé l'atac de Felip V el 1706 (128-134). Després de la desfeta d'Almansa, es concentraren a Catalunya tots els exèrcits (de Carles i de Felip, de les institucions del país, dels miquelets, del sometent i dels voluntaris, cada un dels quals exigia o es prenia per força tot el que volia), amb la consegüent desesperació popular, manifestada en els múltiples dietaris, tant els oficials com els privats, uns i altres indicats en la bibliografia final (149-150); eren constants les peticions a la corona perquè pagués i controlés les tropes i les crides desesperades d'aquesta a les institucions perquè assegurés la formació i maneniment dels cossos de guerra (135-146). Després del *Tractat d'Utrecht*, Catalunya, reduïda a Barcelona i la seva rodalia i a escamots sobreviscuts dels respectius exèrcits escampats pel país, es llençà a l'heroicitat de la resistència total (146-149), fins al punt que l'invasor acceptà de tenir Barcelona per capitulació: «a las horas comensaven los més grans treballs que may Catalunya agués passats dels moros ansà», escriví un diarista (149). — J. P. E. [21.502

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Les etapes de l'ocupació borbònica a Catalunya (1706-1713). Un debat pendent sobre el conflicte successori a Catalunya: aixecaments populars, guerra peninsular i conjuntura internacional*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 9-35.

Centrat en els episodis bèl·lics que s'esdevingueren a Catalunya durant el període referit, l'article assenyalava des del seu inici que el paper de Catalunya fou «manifestament perifèric i subordinat als interessos de les potències europees» (10), i que el decantament de Catalunya a favor de l'arxiduc fou efecte de «l'acció propagandística i el clientelisme polític executat de manera perseverant pels aliats a partir de l'any 1703» (11). Mitjançant bibliografia publicada i amb recurs a fons arxivístics de l'ACA, de la BC i de la BUB; de Simancas, AG; i de Madrid, AHN, l'autor analitza els anys de guerra, des del doble desembarcament aliat de 1704 i 1705 fins a l'ocupació del territori per les tropes borbòniques el 1713, destacant-ne les característiques militars fonamentals, les causes de la progressiva victòria borbònica i les repercussions negatives que tingué el moviment militar, ben abans que s'acabés del tot, en territori català,

amb un lluminós capítol sobre el *Tractat d'Utrecht* i les clàusules que deixaven els catalans a la intempèrie total. — J. de P. [21.503]

Francisco Javier GUILLAMÓN ÁLVAREZ, Julio D. MUÑOZ RODRÍGUEZ, *La Lealtad castellana en la Guerra de Sucesión. Movilización social y representación del poder en una sociedad en guerra*, dins *Señores y señoríos*, 513-535.

Aquestes pàgines exposen la situació del poble de Múrcia en els primers anys de la Guerra de Successió (els anteriors a la batalla d'Almansa), i poden ésser esmentades en aquest anuari perquè durant aquells anys la fidelitat a la causa borbònica estigué en perill davant les victòries dels exèrcits aliats sobretot a Catalunya i València i la previsió que des del regne de València aquests envaïssin victoriosament Múrcia, ajudats per la cinquena columna austriacista interior (518-522). — J. P. E. [21.504]

Neus BALLBÉ I SANS, *L'Epítome de Llorenç Tomàs, canceller del Principat de Catalunya (1705-1714). Un document fins ara desconegut sobre els precedents de la Guerra de Successió*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 193-212.

Després de les dades biogràfiques del personatge (195-196: la Seu d'Urgell, c. 1640- Viena 1738), l'autora resumeix els darrers anys de Carles II, els del canvi de dinastia i els de la Guerra de Successió (197-199), en els quals Tomàs exposa per al coneixement de Carles III la seva participació en aquells esdeveniments, sempre a favor dels Habsburg: *Epítome de los sucesos, en qué se esmeró el valor, fidelidad y constancia de los caballeros de Vique y de otros particulares, que gloriosamente y gustosos se declararon vasallos y soldados de Vuestra Magestad* (200-211); [no n'he sabuda veure la referència arxivística]. Hi ha bibliografia (211-212). — J. P. E. [21.505]

Amparo FELIPO ORTS, *La repercusión de la política de confiscaciones de Felipe V sobre don Juan Basilio de Castellví, conde de Cervelló y marqués de Villatorcas*, dins «Estudios. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 253-268.

El dit noble fou perseguit tant pels maulets com pels botiflers; nomenat virrei de Mallorca per Felip V en el moment de l'entrada a la Península, hagué de defensar Palma i l'illa contra l'atac de les potències aliades, raó per la qual l'arxiduc li segrestà els béns; passat a l'arxiduc el 1710, els seus béns tornaren a ésser segrestats, però per Felip V. Malgrat que la Pau de Viena establís el retorn dels béns als propietaris d'ambdós bàndols, l'administració borbònica féu el sord durant anys i el problema cuejà fins al 1739. L'AHN, *Nobleza*, lligall 1375-A conté la llista, ací transcrita, dels béns segrestats el 1710 tant al comte com a la comtessa (265-268). — J. P. E. [21.506]

Joaquim E. LÓPEZ I CAMPS, *Cultura, pàtria i nació en el regnat de Felip V. Algunes precisions conceptuals*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 56 (2006), 73-91.

El 1785, Joan Sempere i Guarinos s'atreia la benvolença de Carles III afirmant que Felip V havia introduït des de França amb la Il·lustració, la «gènesi per a un nou temps per a la política, per a l'economia i per a la cultura espanyoles» (74), tesi que d'alguna manera ha sobreviscut fins a mitjan segle XX. L'autor, en canvi, creu que, sense negar les institucions creades a Madrid pel primer Borbó, destinades a irradiar a tot l'estat, l'empenta per a la renovació venia dels darrers decennis del segle XVII i l'haurien protagonitzada els 'novatores', ben representats a Barcelona per l'Acadèmia dels Desconfiats i a València per Manuel Martí i Saragossà, per Vicent Tosca (76) i d'altres, [com és ara el grup de jesuïtes, del qual formava part l'astrònom Josep Saragossà: cf. ATCA, XXVI (2007), 1069-1070, núm. 20.733]. — J. P. E. [21.507]

Ricardo FRANCH BENAVENT, *El cambio de naturaleza de las rentas de la Generalitat Valenciana tras la abolición de los Fueros: la reacción del clero en defensa de su inmunidad y los conflictos provocados por la gestión de los intendentes*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 269-297.

La Nova Planta suprimia tot caràcter representatiu i pactista de l'administració valenciana i imposava la voluntat reial tant en la designació de persones com en la percepció de tributs; automàticament la clerecia, pel principi d'immunitat que el rei proclamava respectar (278), es considerà alliberada de les obligacions abans exceptades dins el sistema pactista i fins i tot el Consejo de Castilla li donava la raó i arribava a suggerir un retorn al ,statu quo' anterior. En aquestes pàgines són recordats episodis d'aquella tensió i manifestacions diverses, també escrites, del Capítol de València (279-284), també les decisions preses per l'administració reial a fi de controlar les conseqüències econòmiques d'un problema que s'allargassà fins al regnat de Carles III. Al final, la hisenda del Regne s'havia convertit en hisenda del rei (285-297). La documentació de l'afer és sobretot de Simancas, AG, *Secretaría de Hacienda*. — J. P. E. [21.508

Carles DíAZ MARTÍ, *La comunitat monàstica de Montalegre durant els priorats d'Agustí Massot i Francesc Vidal (1713-1732)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 119-169.

Carles DíAZ MARTÍ, *El continu desplaçament dels visitadors de la província catalana: els viatges de dom Agustí Massot*, dins *La província cartoixana de Catalunya. La Cartoixa de Montalegre* (Actes del XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa), Barcelona, Diputació 2006, 359-364.

L'AHPB conserva els actes documentats de la cartoixa de Montalegre entre el 1684 i el 1730, ací resumis en regist (154-169). Es tracta dels testaments en virtut dels quals els futurs monjos renunciaven als propis béns en general a favor de familiars (sense oblidar alguna donació a Montalegre) o dels actes de donació dels donats i corresponent acceptació per part de la Cartoixa; aquests són particularment abundants des del 1701; una d'aquestes actes, la del donat Joan Guiteres, de Sant Joan d'Avinyó, és transcrita íntegra (160-161). Important informació complementària es troba en l'Arxiu Reial (ACA), *Monacals d'Hisenda, lligalls*: són els expedients personals anteriors a la professió o al compromís, i en la BU, mss. 1312-1313 i 1449-1450, que permeten de refer la llista completa dels tres grups de Montalegre: monjos, frares i donats (121-125, notes 12 i 15). En les pàgines següents l'autor exposa els aspectes diversos dels tres grups esmentats (124-126), llistes dels primers (preveres) i dels altres dos (laics) (127-134), equivalència de nom anterior i posterior a l'entrada en cartoixa (135-139), procedència geogràfica i social (140-147) i disposició dels béns segons els testaments (148-152); des d'un punt de vista numèric, aquells foren uns bons anys per a Montalegre, potser gràcies a la personalitat del prior Agustí Massot, a la qual és dedicat el títol segon. — J. P. E. [21.509-21.510

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 2005, 406 pp.

Absent de Catalunya Carles III arxiduc en esdevenir emperador, el desenllaç de la Guerra de Successió a favor de Felip V era qüestionat de temps i el seu reconeixement en el tractat d'Utrecht el 1713 com a rei legítim dels regnes d'Espanya acabà de decantar la balança; el 14 de juliol del mateix any queia Tarragona i malgrat de no haver oposada resistència el tracte ja fou inhumà i dos dies després, en la batalla de Torredembarra un 10 % foren executats i els altres enviats a galeres per a tota la vida (el rei havia ordenat que «se pase a cuchillo, se hagan ahorcar a todos los que se defendieren»); el 25 d'aquell mes, l'exèrcit Borbó era davant Barcelona i el general en cap duc de Pòpuli demanà la rendició; denegada, mentre arribaven reforços per a

la darrera embestida, nombre de soldats es dedicaren a caçar miquelets arreu del país o a ofegar els darrers brots de resistència, com a Sant Quintí de Mediona, passat a foc i sang ,manu militari', o a cremar sistemàticament les poblacions, com en el cas de Manresa, sotmetent la terra pel camí del terrorisme, o amb la imposició de ,quinzenades', tribut pagador cada dues setmanes. L'atac definitiu contra Barcelona per bombardeig d'artilleria causà esvorancs en els murs; després de la capitulació fou introduït l'estat d'excepció i l'ocupació militar, la mort de les institucions catalanes, substituïdes per la Junta Superior de Justicia y Gobierno, que imposà el cadastre, arrasà el Barri de Ribera, alçà la Ciutadella com a centre de l'ocupació militar, detingué i deportà els defensors i en algun cas els afusellà, com el general Moragues o el cap valencià Joan Bta. Basset, o el vigatà Bac de Roda (Francesc Macià); no se salvà ni la campana Honorata de la Catedral de Barcelona i el primer capità general, marquès de Castelrodrigo, proposà que «para abatir por cuantas partes se pueda las esperanzas malignas de estos naturales será conveniente que haga un acto público y solemne... de abolición de todos los privilegios de esta Ciudad y Principado... para que se cancelen, borren y quemem, que no quede memoria de ellos». Els fets narrats es basen en documentació oficial dels arxius de Simancas, AG, i de Madrid, AHN. — J. P. E. [21.511

Fina PARÉS RIGAU, *Dedicatòria d'esquellots (Gironès, vers 1730)*, dins «Arxiu de textos catalans antics», XXV (2006), 515-521.

La troballa del text ací publicat (520-521) en un arxíu familiar de Quart (Gironès) dins un plec en octau, on són escrites d'altres notes, és ocasió de recordar la ,celebració' popular d'esquellots per tot Catalunya, sobre els quals el 1725 cridava l'atenció en *Instrucció pastoral* el bisbe de Girona Josep de Taverner i d'Ardena (518, nota 11); els esquellots i la seva proclama era ocasió per a la crítica social i qualque vegada per a la invectiva personal. — J. P. E. [21.512

Jorge Antonio CATALÀ SANZ, *El guardián de la sal. Economía oculta y conflicto de jurisdicción en el valle de Cofrentes a mediados del siglo XVIII*, dins *Señores y señoríos*, 333-362.

[De la mateixa manera que després de la Pau dels Pirineus, la sobirania francesa havia exigít als Comtats catalans l'impost sobre la sal, després d'Almansa la sobirania gavatxa de Felip V s'aproprià de les salines i exigí el propi impost sobre la sal]. L'autor, basat en l'ARV, *Procesos d'intendència*, lligalls diversos, i altra documentació de la casa de Gandia a l'AHN, *Nobleza. Osuna*, reconstrueix el fet anecdòtic del control d'unes salines il·legals a la Vall de Cofrents el 1747, que deixà dos morts (339-344); la investigació consegüent demostrà l'existència no sols de les dites salines, ans encara d'una xarxa comercial de sal de contraban, en la qual era implicada la meitat almenys dels veïns de Cofrents (350-351), que amb bèsties de bast la distribuïen amb gran negoci a institucions religioses per tota la zona central del País Valencià, del monestir de la Vallidigna a València, inclòs el monestir de Sant Miquel dels Reis, davant la qual el mateix Intendent del Reial Patrimoni restà perplex davant els «inconvenientes que se pueden temer de opresión tan notable quasi a todo un pueblo» (354). És desconeguda la sentència del procés. — J. P. E. [21.513

Olivier POISSON, *Inscriptions commemoratives des grades universitaires en Roussillon au XVIII siècle*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 57-61.

L'autor descobrí a l'església d'Illa de Conflent i després a Sant Joan de Perpinyà incipcions presidides per un sol cognom sota la ,V' de ,Victor', i sota el cognom les lletres I. M. i encara sota, una data, inscripcions ací transcrites també en fotografia. Els cognoms són normalment documentats com a professionals de títol universitari a l'ADPO, sèrie D. — J. P. E. [21.514

Fabrice CHARTON, *Les divertissements royaux: pouvoir et persuasion en Roussillon sous l'ancien régime*, dins «Domitia. Revue du Centre des Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 143-153.

Els esforços de la corona de França per captar l'adhesió dels rossellonesos tenen una bona mostra en les Festes de Tardor del 1729, destinades a celebrar el naixement del Dalí de França. Les *Relations de fêtes de 1729*, dels ADPO (1 C 1532) informen que duraren tres dies, començant amb una gran desfilada ciutadana que desembocà a Sant Joan per a un *Te Deum* i continuà amb saraus, sopars de gala i representació de l'òpera *Atys*, «véritable ode au roi de France» (152); es clogueren amb uns focs d'artifici. Els actes dels vespres produïen la impressió d'introduir en un món divers, esclatant de llum i de bones maneres, o eren exaltacions de la «grandeur de la France» (149-150); darrere totes les solemnitats hi havia un missatge: «propager l'absolutisme en Roussillon» (151). — J. P. E. [21.515]

Alain BOURNETON, *Comment une brochure, inconnue, mène à un texte inédit dans le pyrénéisme*, dins «Pyrénées. Bulletin Pyrénéen», (2006/1), 93-99.

El text, desconegut dels pirineòlegs, és el capítol intitulat *Observations de Physique et d'Histoire Naturelle faite (!) dans la Province de Roussillon*, del 1739, publicades el 1744 en la secció de M. Le Mounier del llibre *La Méridienne de l'Observatoire royal de Paris...*, on amb transcripció de paràgrafs són narrades dues ascensions al Canigó formant part dels treballs per a establir el meridià de França; hi ha observacions geogràfiques, botàniques i un croquis orogràfic de la zona del Canigó. — J. P. E. [21.516]

R. FRANCH BENAVENT, V. GIMÉNEZ CHORNET, *Una aproximación a la gestión territorial de la Real Hacienda: las cuentas del tesorero del Ejército de Valencia (1751-1907)*, dins «Estudis», 29 (2003), 105-129.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[21.517]

Joseph FINESTRES ET DE MONSALVO, *Praelectio Cervariensis*, sive commentarius academicus ad titulum Pandectarum, de vulgari et pupillari substitutione (Textos Jurídics Catalans, 25), Barcelona, Parlament de Catalunya i Departament de Justícia 2005.

Carles SÁNCHEZ-MORENO I ELLART, *Josep Finestres i el presumpte origen atenès de la substitució pupillar*, dins «Revista del Dret Històric Català», 5 (2005 [2006]), 157-164.

La recent reedició del text de Josep Finestres ha estat bona ocasió per a donar nou impuls a l'estudi del seu mestratge en història del dret, de la qual és mostra el segon títol.

El 1752 sortien a Cervera les *Praelectiones Cervarienses, sive commentarii ad titulos Pandectarum...*, on Finestres aventurava una hipòtesi sobre l'origen grec de les substitucions vulgar i pupillar. L'autor es proposa clarificar «l'actitud metodològica, amb la qual Finestres... enfrontava la comparació entre una institució del dret successori romà... i la seva possible arrel grega», en afirmar que les lleis de Soló, i per tant el punt concret objecte d'estudi, s'havien introduït en el Dret Romà (157). Realitzades les comprovacions bibliogràfiques tant de l'època del Renaixement com de la moderna, l'autor arriba a la conclusió que «la hipòtesi de Finestres depèn de [S.] Petit i de l'estat dels estudis del dret grec en aquell moment» (164). — J. P. E. [21.518-21.519]

Antoni HOMS I GUZMÁN, *Terra Santa o Seràfich Jardí Històrich. Una traducció catalana del segle XVIII*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 77 (2004), 17-155.

Donada notícia de la presència i procedència d'aquell volum manuscrit en la Biblioteca Mariana, ara a la BU de Barcelona, on primer tingué la signatura 2-1-17 i ara és el ms. 90, de

346 folis, on és copiada una única obra, el *Serafic Jardí Històric*, dividit en dues parts, cada una de les quals és partida en set llibres, essent ací transcrits els títols dels capítols (21-31); consta que era copiat (ell o el seu antígraf) el 1753 (31); hi són traduïdes de l'italià dues obres: *Giardino Serafico Istorico* de Pietro Antonio di Venezia i *Terra Santa nuovamente illustrata* de Mariano Morone di Maleo (20: 34-38). Són transcrits el fragment inicial que explica les relacions dels successius superiors amb les autoritats sarraïnes (57-93), els capítols XXII i XXIII sobre les qualitats del religiós destinat a Terra Santa (93-96), descripció de Damasc (96-103), viatge de Jerusalem a Egipte (103-139), la monarquia dels turcs (139-150) i costums dels orientals (150-155). Dins els fragments, alguns documents són transcrits en català. — J. P. E. [21.520]

Joan VILAMALA, *Quatre retaules més de Josep Pujol*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonecs», XXII (2006), 551-561.

La raguèlia Pujol omplí amb una seixantena de retaules la Catalunya central, sobretot les comarques del Berguedà i del Solsonès. Josep Pujol és l'escultor de l'extraordinari retaule de la Mare de Déu dels Colls, a Sant Llorenç de Morunys. L'autor pot provar documentalment (Solsona, AD, *La Selva*: 555 i 561) que són de Josep Pujol, treballats durant els trenta darrers anys del segle XVIII, els retules de S. Climent de la Selva i de S. Martí de les Serres i per la identitat d'elements pictòrics o escultòrics els de la Mare de Déu dels Àngels de Trasserra, el de S. Quirze de Travil i S. Miquel de Marsenyac. Hi ha nou fotografies. — J. P. E. [21.521]

Virginia ALBARRÁN MARTÍN, *Escultores académicos del siglo XVIII en el Diccionario de Ceán Bermúdez. Nuevas adiciones*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 145-162.

Basant-se en Madrid, BN, ms. 21.455, l'autora presenta un resum biogràfic de Josep Esteve (València 1741), amb llista i comentari de les seves escriptures (157-162); i el del barceloní Jaume Folch, que el 1786 ja havia completada la seva temporada de formació a Roma (398-399). — J. P. E. [21.522]

Antoni MUT CALAFELL, *Fórmules espanyoles de tinta cal·ligràfica de color groc (segles XVI-XIX)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 143-162.

Entre les fonts impreses n'hi ha dues dels Països Catalans: fra Lluís d'Olot, *Origen y arte de escribir...*, i el «Semenario de Mallorca», XVI/31 (1794), 9 d'agost (147); són copiades les fórmules d'aquests dos escrits (154-156); potser és del segle XVIII la Jaume Palmer, *Plageta... de diferentes colores* (156-157). — J. P. E. [21.523]

Clément RIOT, *Les Almanachs en Roussillon, 1761-1939*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 63-92.

Set són els títols que durant la segona meitat del segle XVIII aparegueren al Rosselló sota el nom d'«Almanach» o equivalent; en plena Revolució Francesa, els anys 1792-1793, fou publicat en català: *Calendari curiós y útil o Almanach Rossellonès* (64), encara que l'autor deplora no haver-ne pogut veure cap exemplar; només després, en ple segle XX i durant vint anys sortiria l'*Almanach català Roussellonès de La Veu del Canigó*, 1921-1939; n'hi hauria hagut algun de bilingüe. Les informacions d'aquells almanacs del segle XVIII tiraven a oficialistes. — J. P. E. [21.524]

Manuel ARDIT LUCAS, Miquel Àngel BADENES MARTÍN, Joan Serafi BERNAT I MARTÍ, *El País Valencià en el Cens d'Aranda* (Col·lecció Oberta. Història, 58), Castelló i València, Universitat Jaume I i Universitat de València 2001, 464 pp.

Aquest llibre és format per dues parts ben clares: l'estudi introductori, dedicat a l'anàlisi demogràfica (13-77), i la presentació (81-87), llista de parròquies aplegades per comarques (88-96) i reproducció de totes i cada una de les respostes parroquials al recompte demogràfic manat pel Comte d'Aranda, conservat a Madrid, Real Academia de la Historia (97-391); segueix el recompte de la població eclesiàstica per comarques (393-426), i, també per comarques, la llista de senyories de cada una de les poblacions (427-441), llista única alfabètica de parròquies (443-448) i bibliografia (449-462); no cal dir que és de doldre que entre la documentació de base no s'hagi conservat la relativa al bisbat de Tortosa, car no permet de tenir completes les dades per a tot el País Valencià (75). L'estudi introductori destaca el fet que el *Cens d'Aranda* és el primer dels recomptes estatals que engloba tots els habitants d'un lloc «sense deixar de banda grups socials que en els anteriors recomptes no interessaven...: pobres, clergues, militars, nobles, vídues, etc.» (13); també reconeix que hom el considerà poc fiable, perquè, realitzat a base de circumscripcions eclesiàstiques, no hi havien entrat les jurisdiccions ,nullius' (19); de fet arribà a ésser quasi oblidat, tot i que certes acusacions com les del buit dels ,nullius' fos errada i que té una qualitat no inferior a la dels altres, com ho demostra l'aplicació als diversos extrems d'aquell cens dels índexs de fiabilitat de les estadístiques com la proporció homes-dones, índexs de natalitat o percentatge de darrers dígitos en 0 o 5 (13-43). Defensada la credibilitat del *Cens d'Aranda*, tenim que el 1768 la població del País Valencià hauria estat de 682.882 habitants i, aplicada la previsible correcció, de 733.351 (45): som en el segon capítol dedicat a la població, on són presentades i reduïdes a quadre les cinc poblacions de més de 10.000 habitants i les set que en tenien entre cinc i deu-mil (49-58); segueixen les pàgines dedicades a exposar l'estructura d'aquella població, primer per edat i sexe (58-70) i seguidament per estat civil (71-75), tot completat amb bon nombre de quadres sinòptics. I així arriben les conclusions de l'estudi.- — J. P. E. [21.525]

Michael BLECH, Dirce MARZOLI, *Cambios en el paisaje costero del Empordà. Las investigaciones interdisciplinarias llevadas a cabo por el Instituto Arqueológico Alemán, Madrid*, dins «Empúries», 54 (2005), 45-50.

Un dels elements de judici per a l'avaluació dels canvis soferts per aquell paisatge en els darrers segles és un plànol de la desembocadura del Ter, del 1780, obra dels arquitectes Franco, Mestre i J. Fàbregas (48); hi ha identificació dels punts assenyalats en el plànol. — J. P. E. [21.526]

Elisa D'ANDREA, *Fra Letteratura e Storia: la cultura di Antico Regime nelle Cartas Familiares di Juan Andrés*, dins «Annali Cà Foscari. Rivista della Facoltà di Lingue e Letterature Straniere dell'Università Cà Foscari di Venezia», XLIV (2005), 147-171.

Membre de la Província Societatis Jesu d'Aragó, expulsat el 1773, establert durant mig segle entre Ferrara i Nàpols, i en ciutats diverses de l'entremig, el seu afany de saber li permeté d'escriure l'imponent *Dell'origine, progresso e statu attuale d'ogni letteratura* (1782-1799); les observacions fetes durant els seus viatges per Itàlia els anys 1785-1791 eren comunicades al seu germà Carles, que les aplegà i publicà en els quatre volums de *Cartas Familiares* a partir del 1786; les seves impressions sobre allò que trobava en les ciutats italianes es concentren en elements favorables a les reformes del segle XVIII: acadèmies de tota mena de saber (157-161), societats econòmiques o agrícoles (161-163), ciències experimentals (164-168) i jardins botànics (170). — J. P. E. [21.527]

M. A. PICÓ, *El Padre José Antonio Eximeno Pujades* (Biografias, 33), València, Institut Alfons el Magnànim 2003, 418 pp.

Jesuïta expulsat a Itàlia per Carles III Borbó, destacà per raons diverses: pel seu mestratge en humanitats en el Col·legi de Sant Pau de València, en matemàtiques en la Reial Acadèmia de Artilleria de Segovia, i en música sobretot els anys d'Itàlia després de l'expulsió, tema que constitueix el centre del llibre: són així successivament presentats *Del origen y reglas de la música*, que encetà polèmica, a la qual pertanyen *Defensa de la música i Duda de D. Antonio Eximeno sobre el Ensayo Fundamental Práctico de Contrapunto*, del M. R. P. Juan Bta. Marini. Hi ha bibliografia i dues reproduccions de pàgines. — J. P. E. [21.528]

Carlos Damián FUENTES FOS, *Juan Andrés, entre la Ilustración y la fe*, dins «Estudios. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 321-339.

Valencià i jesuïta, Juan Andrés i Morell es formà a València, Tarragona i Cervera ja en la segona meitat del segle XVIII; professor de retòrica i poesia a Gandia, tractà Gregori Maians, aleshores resident a Oliva; expulsat el 1767 i resident a Ferrara, al cap de poc es dedicà plenament a la preparació dels set volums de la seva obra *Dell'origine e progressi e stato attuale d'ogni letteratura*, publicats entre el 1782 i el 1799; eren d'alguna manera una alternativa a l'*Encyclopédie...* francesa (328) perquè no era polèmic ans integrava l'herència cristiana i no es limitava a ésser una constatació dels avenços científics i polítics del segle XVIII, ans era obert al dinamisme de la història vers un futur, que facilités les condicions de vida mitjançant l'aplicació dels avenços científics primer a la intel·ligència i després a la vida de la gent en els camps empírics i racionals (332-334). El *Dell'origine...* fou positivament avaluat per Carles III i Carles IV (336). — J. P. E. [21.529]

Ramon PLANES I ALBETS, *El Viatge a Madrid de 1784, d'Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 411-439.

Entre mitjan segle XVII i el 1746, els Duran anaren pujant els graons que d'adroguers, mercaders, ciutadans honorats i cavallers els conduïren a barons de Ribelles. Anton de Duran i de Bastero fou un ric il·lustrat, que esmerçà part dels seus béns construint un embassament en el riu Llobregós per a molins i regadiu. Personalitat i posició social són conegudes per testament i inventari, on hi havia alguns llibres i més documents (412-416). L'abril del 1784 emprengué amb el seu germà Lluís un viatge, del qual deixà descripció, inèdita a Sant Cugat del Vallès, ANde Catalunya, ms. 42, ací transcrit amb anotacions de l'editor (419-439). Eixint per l'Aragó («A Fraga admirarem que parlassen català y castellà...»: 420), Duran hi feia constar etapes i accidents de viatge, característiques de les poblacions i anotació de les obres més dignes d'atenció, sobretot de les de Madrid i encontorns, i preus dels serveis o productes comprats (419-439). Tornaren per València i en ésser a Vallada, constataren que «ja-s veuen las casas de 2 y 3 pisos, y ja parlan català» (435). — J. P. E. [21.530]

Marie-Hélène SANGLÀ, *Le déplacement du mobilier conventuel de 1790 à 1793: aux sources de la conscience patrimoniale dans les Pyrénées Orientales*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 7 (2006), 35-44.

L'ADPO, sèrie L (correspondència de l'administració pública), Q i QP (inventaris de monestirs i de convents), documenta l'aplicació de les lleis de l'Assemblea Nacional sobre la conservació dels béns nacionals procedents de cases religioses, actuacions que restaren sempre protocolitzades en inventaris, alçats entre el 22 de gener i el 16 de juliol de 1790; molts objectes foren desestimats per la seva nul·la valor i els altres foren col·locats en dipòsits, el principal dels quals era el de Sant Joan (38), seguit pels de la Mercè i Sant Francesc (39). La força de les tradicions populars de la Contrareforma, encaminades per confraries ben actives, tingué el resultat que molts objectes que no foren destinats a un futur museu, fossin cedits a les parrò-

quies: els objectes foren salvats i els temples dels pobles convertits en petits museus d'art barroc català (42-43). — J. P. E. [21.531]

Manuel-Reyes GARCÍA HURTADO, *Guerra y propaganda a finales del siglo XVIII. José Felipe de Olivé y el Correo de Gerona (1795)*, dins «Manuscrits», 21 (2003), 133-160.

El títol complet era *Correo de Gerona. Dedicado únicamente a la Instrucción Militar* ('instrucció' no pas en sentit militar específic, ans humà general). Les seves notícies familiars col·loquen l'autor a Múrcia, segle XVIII, i les personals en el segle XIX. El 1796 es trobava a Barcelona i havia entrat a l'Acadèmia de Bones Lletres, tal com consta en el seu arxiu (139-142). El «Correo de Gerona» publicà 52 núms. entre el 5 de febrer i el 3 d'agost del 1795 i, tot i trobar-se en els pitjors moments de la guerra amb França, el «Correo» «no ofereix ni una sola notícia sobre la guerra contra França» (146): els seus objectius eren informació i formació humana del militar, que elevessin les virtuts cíviques i específiques de la classe; les notícies sobre Catalunya ocupaven un espai destacat (150-157). Encara que sembla haver estat una coincidència, el «Correo» desaparegué en el moment en què arribava l'armistici amb França. Hi ha bibliografia (159-160). — J. P. E. [21.532]

Peter MCPHEE, *La contre-révolution dans les Pyrénées: spiritualité, classe et éthicité dans le Haut-Vallespir, 1793-1794*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 57-81.

Treball que descriu les repercussions polítiques de les successives etapes de la Revolució Francesa en un ambient religiós fortament estimulat per la trajectòria extremista de l'abbé Xaupí, complicat per la intervenció militar espanyola, a Sant Llorenç de Cerdans, anys ha publicat en anglès dins «French History» (1993), i ara traduït al francès. — J. P. E. [21.533]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Mn. Antoni Roig i Rexac, un mestre espiritual contemporani de la Revolució Francesa (1750-1808)*, extret de «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núms. 115-116 (2006), 185-206.

El curs d'estudis en teologia i ambdós drets de Roig i Rexac hauria estat fet a Mallorca; després hauria anat a Avinyó a examinar-se i obtenir el doctorat el 1770. Les fonts per al seu coneixement han de comptar amb la vintena de sermons, amb un nombre important de lletres i amb les *Reflexiones crítico-apologéticas sobre algunos escritos relativos a la Isla de Menorca...* d'entorn el 1780 (188-189 i 191). Emmarcat i format en cultura barroca, en crítica textual (edició de l'*Epistola Severi Minoricensis*) s'acostà als Il·lustrats, dels quals rebé i transportà a les reflexions pastorals la idea de la utilitat (192-194). La part central resumeix, amb abundant transcripció de fragments textuais, el missatge d'Antoni Roig: fortament bíblic, amb important regust evangèlic, subratllant el culte a Déu en 'esperit i veritat', misericordiós envers els desvalguts (també en el càrrec de comissari de la Inquisición Española, que li corresponia com a vicari general), insistent en la necessitat de les virtuts cristianes (196-204). Hi ha bibliografia de les seves onze obres publicades (205-206). — J. P. E. [21.534]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALACANT

M. Luisa CABANES CATALÀ, *Varios cartularios elaborados en la época de Jaime II conservados en los archivos alicantinos*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2147-2158.

L'AM d'Alacant, cod. 48, és factici, format per agregació de tres unitats: *Los privilegios de Alicante*, atorgats pel rei de Castella, Alfons el Savi, i tres privilegis de Jaume II (1248-1249); *Los privilegios de Oriuela* del mateix rei castellà i un altre (2149); i *Copia rubricarum omnium privilegiorum consistentium in libro maiori seu volumine scribanie de la Sala civitatis Valentie*, dels reis entre Jaume I i Jaume II (2150-2151). L'AHM d'Elx, b 337, conté el *Llibre de privilegis d'Elx* (2151-2155); en ambdós casos, ultra la descripció material del volum i paleogràfica de la lletra, són transcrits els paràgrafs que defineixen o validen els textos. — J. P. E. [21.535]

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Wolf GERT, *Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg 4° Cod 1-150* (Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, 6), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1999, XVI i 324 pp.

Wolf GERT, *Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg 4° Cod 151-304* (Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, 7), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2005, XX i 228 pp.

El primer volum ens ofereix les següents informacions: 4° Cod 2, ff. 113-121: Joan de Palomar, *De esu carniarum* (4); 4° Cod 5, 9-54, *Commentum in Summam Raimundi de Pennaforte* (8); 4° Cod 6, 9-173: Adam [Alderspacensis], *Summula de Summa Raimundi cum commento* (10); 4° Cod 19, 10-33: Joan Serra, *Ars nova epistolarum* (30); 4° Cod 44, 2-151: Adam [Alderspacensis], *Summula de Summa Raimundi cum commento* (78-79): diferent de la del ms. 4° Cod 6); 4° Cod 45, 1-184: *Quaestiones circa Summulam Adami [Alderspacensis] de Summa Raimundi* (81); 4° Cod 54, 2-27: Adam [Alderspacensis], *Summula de Summa Raimundi* (103-104); 51-261; *Apparatus ad Adami Teutonici Sumulam de Summa Raimundi* (104); 4° Cod 63, 2-25: *Grammatica lulliana ad modum Logicae novae*; 29-44: *Introductorium magnae Artis Generalis*; *Alphabetum secundum Artem generalem*; 57-62: *Ars infusa*; 67-84: *Ars brevis*; 85-88: *Definitiones lulliane*: «Sensuale est id...»; 89-90: *Disputatio Raimundi et Heremite de dubiis circa Sententias Petri Lombardi*, cap. XCVI: *Utrum beata virgo contraxerit peccatum originale*; 90-91: *Scala graduum*; 93-161: *Tabula generalis*; 165-176: *Ars abbreviata*; 177: *Excerptum ex Arte Magna, De celo*; 191-221: *Liber apostrophe, sive de articulis fidei catholicae* (122-124); 4° Cod 126, 52: Pseudo Raimundus Lulli, *Compendium animae transmutationis metallorum*; 4° Cod 148, 377: Hilarius Costa: *Bericht von der Gefangenschaft der Dominicaner Franciscus Gil de Frederic und... in Tonkin 1745* (nach dem Drucke, Rom 1716 (193).

Trobem en el segon volum: 4° Cod 180, 231-240, Arnaldi de Villanova, *De somniorum interpretatione*, i 240-241: Pseudo Arnaldi de Villanova, *Aurea rosa*; 4° Cod 193, 72-81: Pseudo Vincentii Ferrarii, *De fine mundi*; 4° Cod 218, 5-12: *Legenda sancti Narcissi Gerunda Augustam ducta 1485* (75); 4° 238, 10-16: Calixti III: *Regulae Cancellariae Apostolicae*. — J. P. E. [21.536-21.537]

Elisabeth WUNDERLE, *Die mittelalterlichen Handschriften der Studienbibliothek Dillingen*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2006, XXXVIII i 570 pp.

El Ms. XV 70, f. 21r, conté Calixti III, *Votum de Constantinopoli recuperanda 1455* (139); ms. XV 95, ff. 123-133: Pseudo Vicent Ferrer, *Sermo de fine mundi* (225); ms. XV 128, ff. 18-20: Arnaldi de Villanova, *Signa leprosorum* (267); *Ibid.*, ff. 71-76, Johannis Jacobi (Joan Jaume), *Tractatus de pestilentia* (269); tot el volum ms. XV 142, procedent d'Augsburg, Fürstbischöfliche Hofbibliothek, és d'obres mèdiques d'Arnau de Vilanova: ff. II-VII, *Medicationis parabola*e i *Aphorismi particulares*; ff. 1-105, *Speculum medicinae*; ff. 105-112: *Practica summaria*; ff. 113-124: *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*; ff. 125-127: *Epistola de dosi tyriacalium medicinarum*; ff. 128-160: *Tractatus de considerationibus operis medicine*; ff. 160v-170: *De vinis*; i ff. 171-175, *De aquis laxativis* (346-349). — J. P. E. [21.538]

Hardo HILG, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt*, Erster Band. *Aus Cod. st 1-Cod. st 275* (Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt, I. Die mittelalterlichen Handschriften, 1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1994, XXXII i 324 pp. i 13 làmines.

Karl Heinz KELLER, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt*, Zweiter Band. *Aus Cod. st 276 - Cod. st 470* (Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt, I. Die mittelalterlichen Handschriften, 2), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1999, XXVIII i 422 pp. i 18 làmines.

Karl Heinz KELLER, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt*. Dritter Band. *Aus Cod. st 471 - Cod. st 688* (Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt, I. Die mittelalterlichen Handschriften, 3), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2004, XXXII + 640 i 16 làmines.

El primer volum conté en el Cod. st 199, ff. 225-227, un *Tractatus bonus de pestilentia*, és la part inicial del de Joan Jaume (104); en el Cod. st 218, bloc VI, f. 529, lletra de l'emperador Frederic III al cardenal Roderic de Borja (152); i en el Cod. st 266, el *Breviarium in Iure Canonico* de Pere de Lleida (Petrus Ilerdensis) (234).

Troblem en el segon volum, Cod. st 360, ff. 271-287, *Quaestiones super Adami (Aderspacensis) Summulam*, que es basa en les *Summae* de sant Ramon de Penyafort (108; també es trobaria a Praga, Universitätsbibliothek, cod. XI. E. 4, ff. 40-56); Cod. st 374, ff. 18v-19r, commemoració litúrgica de st. Vicent Ferrer (133-134); Cod. st 377, ff. 211-212, Formulari per a breus apostòlics d'Alexandre VI (139-140); i Cod. st 463, ff. 71-128, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, copiat el 1468 (302).

El volum terç és més generós: hi trobem: un títol veí d'un de Nicolau Eimeric: Cod., st 471, f. 187: *Isti sunt articuli in quibus magister [Sententiarum] communiter non tenetur, Inc.*: «In primo libro: quod caritas qua Deum...» (8); Cod. st 483, f. 1r-v: Joan de Palomar, *Scala spiritalis* (61); Cod. st. 498, ff. 344-354: Bernat Oliver, *Tractatus contra cecitatem iudaeorum* (115-116); Cod. st 508, f. 30-31: Pere de Lleida, *Breviarium ad omnes materias in iure canonico inveniendas* (141); Cod. st 515, ff. 272-278: *Tabulae repetitionum et disputationum Studii Bononiensis*, intervencions en escoles de lleis o de cànons, en què un ponent, professor o estudiant, exposa un tema, que després és comentat per un estudiant o un professor: ff. 272v-273r: professor, Petrus de Ancharano; estudiant: Martinus de Turribus, de Valentia; f. 273: Johannes de Castilionis, de nacione Cathalanorum, scholaris in iure canonico: professor: Antonius de Butrio; f. 278r. Dominus Michael de Navés, de Cathalonia, licenciatius in iure civili...; professor: Mattheus de Matheselanis (166-167); Cod. st 532, ff. 36-42: Ps. Arnau de Vilanova, *De virtute quaerens*, trad. alemanya (209); Cod. st 683, ff. 73-84: Ramon Llull, *Ars compendiosa medicine, Inc.*: «Ars ista hac intentione compilata est...»; i ff. 132-144: Ramon Llull, *Ars Brevis, Inc.*: «Racio, quare facimus istam artem brevem...» (390-391); Cod. st 685, ff. 73-108: Joan Bolons?, *Theorica artis generalis, Inc.*: «Quoniam obiectum intellectus et est universale...»; ff. 109-171: Ramon Llull: *Lectura super figuras artis demonstrativae*; ff. 173-179: Ramon Llull, *Figurae artis demonstrativae* (399-400); Cod. st 688, ff. 390r-v: Mag. Pauli de

Bononia, *Narrationes quatuor circa praedicationem s. Vincentii Ferrarii* (427); Cod. st 698, ff. 347-348: Benedicti XIII *Epistola ad Porcellum de Ursinis*; ff. 348-359: Benedicti XIII et Gregorii XII epistulae et compactata pro unione Ecclesiae (502); i ff. 495-499: Fratris Bernardi [Oliver?], *Exhibitio Ludowici {de Bavaria} imperatoris ad obedientiam papae Clementis VI...* (513-514). — J. P. E. [21.539-21.540-21.541]

Gerhard LIST, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz*, III. OHs. I 251-Hs. I 350, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2006, 496 pp.

Trobem en el ms. I 253, ff. 154-156: ms. I, 257, ff. 1-95: Ramon de Penyafort, *Summa de Paenitentia* (30); ms. 274b, ff. 237-249, *Commentarius in Adami Alderspacensis Summulam metricam De Summa Raymundi* (65-66); ms. I, 277, ff. 1-102: Ramon de Penyafort, *Summa de paenitentia et matrimonio* (68-69); ms. I 283, Guillelmi Redonensis, *Quaestiones Summae de casibus Raymundi de Pennaforti adiectae* (82); ms. I 285, ff. 92-102, *De sponsalibus et matrimonio* (91: «Stark gekürzte Bearbeitung von Raymundi de Penyafort, *Summa de matrimonio*) (91); ms. I 300, Excerptum ex Ps. Arnaldi de Villanova, *De virtutibus roris marini* (169); ms. I 301, ff. 101-103: *De oratione secundum Raimundum Lullum*: «Oratio est forma cum qua...» (176); ms. I 302, ff. 139-150: Adami Alderspacensis, *Summa de Summa Raimundi*, «In summis festis...» (181-182); ms. I 320, f. 198: *De sancta Eulalia*: «Beatissima Virgo Dei Eulalia, Barcinonensium civitate orta...» (256); ms. I 334, ff. 64-65: *Quaestio de divinatione*. Respondetur secundum Raymundum, Q. III, Regulariter (328); i ms. I 342, ff. 105-112: Arnaldi de Villanova, *De non esu carni in Carthusia* (356). — J. P. E. [21.542]

Peter BURKHART, Christine SAUER, *Die gotischen Handschriften der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart*. II. Vom späten 13. bis zum frühen 15. Jahrhundert 1. Textband 2. Tafelband (Katalog der illuminierten Handschriften der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart, 3/2), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2005, 414 pp. en dos volums.

El Cod. Iur. 2º 145 conté les dues *Summae*, la *de casibus penitentiae* i la *de matrimonio*, de sant Ramon de Penyafort en còpia del primer terç del segle XIV. — J. P. E. [21.543]

Gertraud GAMPER, Rudolf GAMPER, et al., *Sammlung Karl Mayer in der Kantonsbibliothek Appenzell Ausserboden in Trogen. Katalog der Handschriften und der Drucke bis 1600*, herausgegeben von Rudolf GAMPER und Matthias WEISHAUPT, Dietikon (Zurich), Urs-Graf-Verlag 2005, 207 pp. i làmines.

Un exemplar de la dita col·lecció és el *Manipulus curatorum* Guidonis de Monte roquiero (Guiu de Montroquer), Ink. 39, imprès a Basilea abans del 1475. — J. P. E. [21.544]

Josep PERARNAU I ESPELT, *El Boeci català complet de Munic (BSB, Hisp. 145)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 453-460.

Exemplar desconegut fins ara, ingressat en la BSB de Munic el 1925 per compra en subhasta Rosenthal, la presentació de la qual és ací transcrita (453, nota 1); el camí del volum abans d'aquella data és desconegut. Segueix la descripció de l'exemplar en la seva situació actual (454-457); l'actual text de Munic és l'únic complet de la quarta revisió, la part final de la qual, altrament desconeguda, és ací transcrita (458-460). — J. P. E. [21.545]

AMÈRICA

The Inventory of H. P. Kraus, vente 4 et 5 décembre 2003. Catalogue de vente 7956 «I-Kraus», New York, Sotheby's 2003, 540 pp.

L'objecte que en aquella subhasta portava el núm. 357 era un exemplar fins ara desconegut del *Breviarium super concordia Novi et Veteris Testamenti*, copiat possiblement a Nàpols en la segona meitat del segle XV. — J. P. E. [21.546]

BARCELONA

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Edició i estudi del fragment del més antic manuscrit conservat dels «Tractatus» de Zenó de Verona (segle X)*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 78-79 (2005-2006), 5-9.

L'autor ha identificat a l'Arxiu Reial (ACA), *Fragments* 117, sembla procedent del *Reial Patrimoni* del mateix arxiu, el bifoli ací descrit, les quatre pàgines del qual són fotogràficament reproduïdes i paleogràficament analitzada la lletra carolíngia de l'escriptura, amb indicació de detalls semblants en pergamins del mateix arxiu i de l'ACB, *Pergamins*. El text pertany a un dels noranta-dos *Tractatus* o homilies de Zenó de Verona, en són per ara la còpia més antiga i el text només presenta poques variants en relació al publicat per B. Löfstedt (5). — J. P. E. [21.547]

Robert Ignatius BURNS, *Huellas del Conquistador: los registros en papel del rey Jaime I de Aragón*, dins «*XVIII Congrès Corona*», II, 2256-2266.

A fi de presentar la multiplicat d'interessos de Jaume I, l'autor repassa els registres de l'ACA, *Canc.*, dels tres anys entorn el 1270, dels quals esmenta i de vegades resumeix nombre de casos que passaren per les mans del rei i podem constatar documentats en els dits registres. — J. P. E. [21.548]

Luisa D'ARIENZO, *Un cifrario segreto pisano nella Sardegna del Trecento*, dins «*XVIII Congrès Corona*», II, 1923-1938.

L'ACA, *Canc.*, *CRD Jaume II*, 100/10.044, conté lletra xifrada i xifra d'origen pisà amb la corresponent interpretació, interceptades a Oristano el 29 d'agost del 1335, arribades a Barcelona i ara conservades en l'Arxiu Reial [cf. «*ATCA*», XXVI (2007), 1031, núms, 20583-20585]. — J. P. E. [21.549]

Diplomatario aragonés de Ugone II de Arborea. Edizione di Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA (Raccolta di Documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna, 6), [Sassari], Fondazione Banco di Sardegna 2005, 448 pp.

En un moment de relacions dolces entre Roma i Barcelona, el papa Bonifaci VIII féu un present (entuiuégat?) al nostre rei Jaume II, declarant-lo oficialment rei del «*Regnum Corsicae et Sardiniae*», però ell, amb l'ajut polític i de vegades econòmic del papa, havia de fer passar la situació d'oficial a real, tenint en compte que dues 'potències' marítimes medievals tenien ulls i mans i peus posats en les dites illes, Gènova i Pisa, i que, per tant, aquell pas de la situació oficial a la real comportava la presa de possessió militar dels territoris. Passaven els anys i alguns cardenals s'inquietaven i insistien al papa a fer-se enrere de la concessió. Finalment

entorn el 1320 semblava que la situació havia madurat i que l'adquisició real del ,Regnum' era imminent. La documentació aplegada en el present volum, tres-centes cinquanta-cinc lletres reials (de Jaume II i del seu successor, Alfons III) o almenys d'alguna manera oficials datades entre el maig del 1321 i el mateix mes del 1335, escrites en llatí o en català (alguna en aragonès?) i conservades en l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* i *CRD*, totes enviades per, o adreçades a, o referents a Hug (Ugone) II d'Arborea i limitades al temps de la ,judicatura' d'aquest (1321-1334, amb la de condol per la seva mort, ja del 1335), ens permeten d'assistir a una empresa de tot un poble, encapçalat pel seu rei, que no fou pas un camí de roses, sinó que comportà moltes més espines que les inicialment previstes, potser perquè els responsables de la campanya no preveïeren que caldria arribar a una guerra tan dura i inhumana com qualsevol de les altres. Ara tenim a les mans la possibilitat de conèixer la versió oficial sobre aquella empresa, que caldria completar amb la possible documentació sobre els mateixos fets conservada en els riquíssims arxius de Gènova i de Pisa. La taula final conté llista cronològica de les tres-centes cinquanta-cinc lletres (439-446). La transcripció dels documents realitzada pel malaguanyat Rafael Conde i Delgado de Molina és garantia que el text dels documents és el que es troba en els originals. — J. P. E. [21.550]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *Rastro documental de judíos navarros en tierras aragonesas*, dins *Minorités juives*, 241-258.

Bona part dels casos recordats en aquestes pàgines i en particular els relacionats amb la raguèlia Ablitas/Abenabaz (242-247) són documentats a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg.* i *CRD*; també són d'ACA els dos primers documents transcrits en apèndix, *reg.* 872, del 1342, i 877, del 1344, respectivament, el primer dels quals és un testament traduït a l'aragonès (253-256). — J. P. E. [21.551]

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Los aragoneses en la proyección mediterránea de la Corona. Sobre Cerdeña en 1356*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 201-208.

El registre 1465 de l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni, Mestre racional*, conté notícia de «qualssevol quantitats de diners al dit senyor rey en l'any present (1356) atorgades per les universitats d'Aragó... en ajuda de la guerra de Sardenya» (207); l'autor subratlla tant l'aportació personal de nobles aragonesos (204), com les objeccions d'alguna vila a pagar, al·legant privilegis, en un cas almenys, perquè ja els havien al·legat en ocasió de «semblant demanda a ellos e al dito consello... feyta por razón del viaje de Almería» (205). — J. P. E. [21.552]

Coloma LLEAL, *La ,desaparición' del aragonés literario*, dins «Iberoromania», 62 (2005), 87-96.

D'una banda, en els darrers temps medievals no mancaren notaris de la zona nord-est aragonesa que redactessin les seves minutes en català (89); però de l'altra, en la cancelleria reial dels Trastámara (ACA, *Canc., reg.*) entre el 1430 i el 1450 s'anaren perdent les característiques pròpies de l'aragonès per les corresponents fórmules castellanès; algunes de les aragoneses només es mantindrien en frases fetes. — J. P. E. [21.553]

José Antonio MATEOS ROYO, *Pensamiento mercantilista y circulación monetaria en el Reino de Aragón durante el siglo XVII*, dins «Brocar. Cuadernos de Investigación Histórica», 28 (2004), 167-194.

L'autor constata que abans del 1640 s'introduïa a l'Aragó gran quantitat de moneda de plata tant catalana com valenciana, utilitzada en les transaccions comercials i en els pagaments al fisc; la presència i utilització de moneda valenciana hauria crescut després del 1640

(168-177). La informació es basa en queixes pel curs de monedes vàlides o falses, adreçades al Consell d'Aragó, conservades a l'Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, lligalls 59, 91, 485. — J. P. E. [21.554]

Aquilino IGLESIA Y FERREIRÓS, *Un ejemplo práctico: el ms. n.º. 23 de Ripoll*, dins «Initium», 11 (2006), 603-866.

El manuscrit d'ACA, *Ripoll*, 23, és ací estudiat en la seva relació amb la història dels *Usatges*, en particular pel darrer dels texts d'aquell volum, *Consuetudines recitate per Petrum Albertum*. L'extensa i detallada descripció del volum (605-626) desemboca en la pregunta de si es tracta de capítols aliens als *Usatges de Barcelona* (626-632), els col·loca en el camí que portà al 'ius condendi legem' (632-637) i els considera una primera compilació (o còpia d'una primera compilació) (637-653). Segueix una extensa anàlisi dels signes gràfics emprats en la dita còpia (655-707) i dels consegüents criteris de transcripció (707-728). La del text de les *Consuetudines*, acompanyat d'algunes anotacions, ocupa les pàgines 731-862. L'apèndix conté els títols dels capítols 5-49 (865-866). — J. P. E. [21.555]

Louis FAIVRE D'ARCIER, *Histoire et Géographie d'un mythe. La circulation des manuscrits du De excidio Troiae Historia de Darès le Phrygien (VIIIe-XVe siècles)* (Mémoires et Documents de l'École des Chartes, 82), París, École des Chartes 2006, [IV] i 540 pp.

La secció de *Manuscrits rejetés* inclou el de Barcelona, ACatedral, còdex 126, per les seves «confusions inexplicables», segons afirma A. Pavano, *Contributo allo studio della tradizione manoscritta dello De excidio Troiae Historia de Darete Frigio*, dins «Silenio», 19 (1993), 530; el mateix autor diu en nota que possiblement hi ha confusió amb Burgo de Osma, Catedral, ms. 126. — J. P. E. [21.556]

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona. IV. Segle XVII (1651-1700)* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 30), Barcelona, Fundació Noguera 2006, 440 pp.

Les característiques d'aquest nou volum són les que els nostres lectors coneixen per les presentacions dels anteriors [cf. «ATCA», XXV (2006), 944-946, núms. 19.948-19.949]. Bàsicament, doncs, tenim en aquestes pàgines la indicació dels manuals dels notaris barcelonins de la segona meitat del segle XVII, dels quals es conserven registres en l'AHPB; cal però, precisar, car és important, que les indicacions de volums no s'acaben amb el començament de l'any 1701, ans segueixen tant com el notari allargà la seva activitat professional, amb la qual cosa tenim en aquestes pàgines notícia d'actes notariaus que arriben al 1714 i encara més enllà, donant-nos alguns dels conjunts documentals més interessants. No cal dir que l'activitat professional dels notaris s'aplega en els llibres que segueixen dia per dia el curs dels esdeveniments, qualsevol que sigui la seva denominació; són normals aquells que s'especialitzen en accions determinades, com poden ésser els testaments o els capítols matrimonials, en les pàgines següents: 18, 30, 35, 37, 43, 50, 62,, 65, 72, 77, 79-80, 84, 89, 95, 103-104, 108-109, 113, 116, 117-118, 119, 129, 134, , 136, 141, 144, 146, 149, 154, 156-157, 158, 159, 166-167, 172, 175, 176, 177, 183-184, 186, 191, 195, 202-203, 209, 212, 215-216, 217, 221, 227, 231, 238, 242-243, 248, 252-253, 264. 265, 269, 274-275, 282-284, 293, 301, 308, 310, 317, 328, 329, 331, 336, 340, 346, 349, 351, 365-366, 367, 371,373, 378-379, 382, 386, 393, 399, 416, 419, 423 i 424; capbreus: 18-20, 30, 35, 37, 44, 52-54, 56, 58, 63-64, 73, 85-87, 97, 104, 117, 120, 129, 150, 168, 254-255, 259, 278, 279, 284, 298, 307-308, 332-333, 341, 357-359, 368, 375-377, 394. 405 i 416; plets: 56, 63, 74, 82, 89, 90, 126, 134, 142, 186, 206, 227, 324, 375, 394, 397 i 419; tutories: 176; confraries i gremis: 66,

104, 129-130, 137, 144, 150, 155, 185, 192, 289, 293, 308, 315, 371, 402 i 428; també hi ha un procés contra un soldat: 157; una gran quantitat de documentació que ha estat aplegada en protocols individuals, començant per la més o menys oficial de la Governació de Catalunya: 23, 318, 322, 351; de la Reial Audiència: 204, 336, 386 i 401 (?); del Tribunal del Regent de la Cancelleria: 142, 299; de la Batllia General de Catalunya: 379; de la Generalitat de Catalunya: 217; del Protomedicat visitant farmàcies: 77; del Protomanescal del Principat de Catalunya: 204; de la Llotja de Mar 124, 308; de la Taula de Canvi de la Ciutat de Barcelona: 134 (?), 142, 276-277, 308, 315, 333-334, 341, 366, 402; de la Guarda del Port de la Santa Creu: 275; són nombroses les institucions d'Església, de la ciutat de Barcelona, començant pel seminari del bisbe: 216; el capítol de la Seu: 109; el monestir de Sant Pere de les Puelles: 87, 89, 168; l'Hospital de Sant Sever i el de Pere Desvilars: 294; de la Congregació Benedictina Claustral: 169; de Sant Joan de Jerusalem a Catalunya: 21-22, 116, 243; del Convent de Santa Ceterina: 2, 168; de la Santa Croada: 109, 138; també són abundoses les institucions d'Església de fora la Ciutat de Barcelona, començant pel Monestir de Montserrat: 85, 98-99, 406; seguint pel de Sant Cugat del Vallès: 277; Sant Pau de Casserres: 219; i parròquies o poblacions: Cervera: 249; Mollet: 57, 210; Sant Boi de Llobregat: 64; Sant Pere de Ribas: 299; Sant Vicenç dels Horts: 206, 261; Torredembarra: 232; Viladecavalls: 255. Hi ha documentació de cases nobles: Cardona: 31, 228, 370; marquesat de Martorell: 38-39, 178; Santa Coloma de Queralt: 184, 227-229; Galceran de Pinós (i Mataplana): 276; i Joan de Carbonell: 249; i, sembla, el genovès Jacomo de Negro: 250. Hi ha dos registres relacionats amb la Guerra de Successió: el del segrest dels béns del bisbat de Solsona el 1708 [el bisbe devia ésser botifler]: 249; i el segrest general de joies el 1713 [per a pagar la defensa de la Ciutat?]: 193. Assenyalem, finalment, un plet contra un mestre de minyons: 142; i un *Llibre de memòries*, de Pau Bofarull: 207. Hi ha taules tant onomàstica com cronològica dels notaris (429-437). [La informació d'aquest volum es limita al bloc de cada registre notarial, sense entrar en detalls de contingut]. — J. P. E. [21.557]

Alejandra GUZMÁN ALMAGRO, *Una inscripció inèdita de transmissió manuscrita*, dins «Faventia», 27 (2005), 17-24.

El ms. 99 de Barcelona, BU, és volum copiat per dues mans a Itàlia; la primera transcriu en cursiva inscripcions d'esglésies de Roma, la segona inscripcions antigues en lletra capital; entre aquestes hi ha l'ací transcrita i reproduïda fotogràficament per al sepulcre familiar d'Helicurus Regulianus, llibert de la filla de l'emperador Titus (20-21); el copista la considerava 'antiquíssima' i la ubicava a Amatrice, prop Rieti. Entre les hipòtesis per a l'explicació del text hi ha la de si aquest fou conegut d'Antoni Agostí (18). — J. P. E. [21.558]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *El «Chronicon Siculum» i la historiografia sicilocatalana*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1971-1985.

El text llatí de la referida *Crònica* és documentat en els volums mss. perduts de Joaquim de Colbert, bisbe de Magalona (publicat en el *Thesaurus Novus Anecdotorum*, III, 1719, de Martène/Durand) i en els de les biblioteques de Palerm, Settìmiana i Comunale, i en la de Messina, Biblioteca Regale, base de la publicació de Rosario di Gregorio en la *Biblioteca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere*, Palerm 1782; l'autor n'ha identificat un altre en el ms. 488 de Barcelona, BC, posseït per Jerónimo Zurita, ací descrit (1974-1975), amb notícies d'un altre ms. de la mateixa BC 1034 (1975); presentat el *Chronicon Siculum* en les seves quatre parts (1975-1976), subratllant que un dels seus valors és el de basar-se en documentació oficial, l'autor ens dóna la transcripció dels seus vint primers capítols, del *Probemium* al *De coronatione imperatoris Henrici et aliis incidentibus* (1977-1983). — J. P. E. [21.559]

Anna GUDAYOL, *Un recull miscel·lani de tractats morals: Biblioteca de Catalunya, ms. 2012*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 329-344.

L'autora dona notícia de la procedència immediata del manuscrit (donació Perdígó), i en descriu les característiques físiques i el contingut. Acèfal i àpode, el manuscrit no es deixa conèixer fàcilment i la notícia que en donà Pere Bohigas era millorable en alguns aspectes. L'autora reprèn la identificació dels textos morals, els compara amb els d'altres manuscrits que també els transmeten i exposa algunes de les diferències entre les distintes versions. Els textos són: a) la traducció catalana de *Fiori di virtù*, ja editada per Anna Cornagliotti; b) la traducció en català del *Breviloquium* de Joan de Gal·les, editada per Norbert de l'Ordal; i c) els ff. 43-50 contenen el *Tractat fet de providència sobre consell*. Són donats en apèndix els incipits dels capítols del *Flors de virtut* segons l'edició d'Anna Cornagliotti i segons el ms. 2012 i els dels capítols del *Tractat fet de providència sobre consell* segons el ms. de la BC i el de la BUB, ms. 80. — J. de P. [21.560

Memòria d'Arxius 2004, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Subdirecció General d'Arxius 2006, 474 pp.

Aquesta memòria oficial informa de la situació del servei d'arxius i en concret de les adquisicions: fons documental dels Barons de Savassona; *Llibre de las señorias mitjanas que los hereus del dr. Francisco Estalella tenen i réban en la vila i terme de Igualada*; i el volum *Mas Carbonell. Llib. 10*, de Santa Maria de Palautordera (20); també dels AHC (només esmentaré aquells, que aquell any tingueren nous ingressos de documentació anterior al 1801, amb indicació de l'any més reculat): AGeneral d'Aran: 1582 (47-80); AHC de Figueres: 1754 (71-74); AHC de Manresa: 1384 (90-97); AHC de Montblanc: s. XVIII (102-106); AHC d'Olot: 1254 (110-114); AHC d'Osona: XVII (116-117); AHC de Reus: s. XVIII (121-123); AHC de Ripoll: 1694 (125-128); AHC de Santa Coloma de Farners: 1396 (135-140); AHC de Sort: 1672 (145-149); AHC de Valls: s. XVIII (175-177); en molts casos és indicada la bibliografia recent basada en documents del respectiu AHC. Segueix el quadre de fons de tots i cada un dels AHC de Catalunya, normalment posseïdors de documentació anterior al segle XIX (194-333). També hi hagué ingress de documentació antiga en l'AHN de Catalunya a Sant Cugat del Vallès: s. XII (335-348). — J. P. E. [21.561

MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA, *Guia*, Barcelona, MNAC 2004, 400 pp.

La *Guia* és un instrument per a donar a conèixer les pròpies col·leccions al màxim de persones i en particular per a ajut dels visitants. Hi són presentades per separat les seccions d'art romànic (16-73), on la part principal és destinada a reproduccions en color de cada una de les peces, en les quals o en les explicacions annexes trobem les inscripcions de la pintura original o en transcripció. L'art gòtic (74-141) amplia la relació amb els texts, com en la reproducció de la conquesta de Mallorca, relacionada amb el *Llibre dels fets* de Jaume I (78-79), o en altres obres d'art amb el *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis (80-81) o amb *Llibres d'Hores* (88-89). La secció *Renaixement i Barroc* (142-181) presenta una nova relació entre pintura i text, com en el retrat de Ramon Llull amb llibres i fulls escrits, de Francesc Ribalta (166-167); segueixen els legats de Francesc Cambó (190-203) i de Thyssen-Bornemisza (204-217). La secció d'art modern pertany, amb alguna excepció, al segle XIX. En la secció de Numismàtica tenim des de peces ibèriques al Tresor de Puig-reig, gairebé totes les reproduccions porten la corresponent inscripció (370-385). Hi ha taula única d'antropònims i de temes (393-399). — J. P. E. [21.562

Inocencio CARDIÑANOS BARDECI, *Documentos para la historia del arte en la Corona de Aragón. II. Principado de Cataluña*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar», 96 (2005), 41-245.

Aplec documental només conegut per referència. — J. P. E.

[21.563]

BESCANÓ

Xavier GIRONÈS I GÜELL, *Els pergamins del mas Ferrer de Bescanó*, Bescanó, Ajuntament 2005.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.564]

BOHÈMIA I MORÀVIA

Jiri KEJR, *„Summae confessorum‘ a jiná díla pro foro interno v rudopisech ceskych a moravskych knihoven* (= ‚Summae confessorum‘ i d'altres tractats ‚pro foro interno‘ conservats en manuscrits de biblioteques de Bohèmia i de Moràvia), Praha, Archiv Akademie ved České Republiky 2003, 143 pp.

Entre les dites summae, ocupa el primer lloc la *Summa de paenitentia* de s. Ramon de Penafort. — J. P. E.

[21.565]

CIUTAT DEL VATICÀ

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *De Paciani Barcinonensis Episcopi codice Reginensi latino 331*, dins «*Vetera Christianorum*», 41 (2004), 207-223.

Les obres del bisbe Pacià de Barcelona foren salvades per Florus de Lió (se les hauria endutes en refugiar-se en el regne carolingi?), el qual de més a més deixà correccions en el volum indicat en el títol. Acabada la seva descripció (207-210), l'autor subratlla les anotacions de Florus, de les quals el còdex ‚plenus est‘, raó per la qual és datable, no del segle X, ans d'entre el 842 i el 860; dóna la llista de les obres de Pacià en el volum, de les seves característiques paleogràfiques, de totes les faltes (210-213) i de les correccions de Florus (213-216). Les notes de l'autor són al final (217-223). — J. P. E.

[21.566]

DÈNIA

Albert S. GARCÍA CARRIÓ, Ofèlia RAMIS RAMIS (+), Xavier SERRA ESTELLÉS, Miquel VIVES SIGNES, *Inventari dels Arxius Parroquials de la Marina Alta. I/1. Arxiprestat del Marquesat de Dènia* (Monumenta Archivorum Valentina, VII), València, Facultat de Teologia «San Vicente Ferrer» 2006, 198 i X pp.

Les pàgines introductòries, amb el seu resum d'història dels gairebé vuit segles després de la reconquesta són també una explicació de la situació dels arxius eclesiàstics en la comarca: Jaume I només creà la parròquia de Dènia, aquesta féu néixer la de Xàbia, restant poblats de musulmans els pobles de la comarca; per això no hi ha arxius eclesiàstics medievals; només després de la creació de les parròquies de moriscs en temps de l'emperador Carles haurien començat els respectius arxius, dels quals, però, en general no se n'ha conservat res (5-9); i així, tant l'arxiu parroquial de Beniarbeig (11-20) i el de Benidoleig (21-29), com el de Gata de Gorgos (31-58) no posseeixen cap fons que entri en el període d'ATCA. Ondara ja posseeix una llista consistent de *Quinque libri* dels segles XVII i XVIII (65-66); Pedreguer també salvà cinc

volums dels *Quinque libri* (86) i algun document del Tribunal d'Amortització, del 1791 (97), tot exposat amb més detall en en *Catàleg de l'arxiu de la parròquia de la Santíssima Creu de Pedreguer*, obra d'Ofèlia Ramis i Ramis (115-137). Ni Els Poblets, ni Sanet i Negrals posseeixen documentació anterior al segle XIX (139-158); a El Verger trobem documentació del Roser del 1728 (167), i un *Llibre censal* (168); Xàbia, ultra la *Instrucció de sacristanes* (cf. ATCA, XXVI (2007), 1087, núm. 20.7949), té les *Visites pastorals*, del 1791 (179). — J. P. E. [21.567

ESPANYA

Pilar HERNÁNDEZ APARICIO, M. Victoria SALINAS CANO DE SANTAYANA, *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, XV, Madrid, Biblioteca Nacional 2002, XVI i 584 pp.

Les notícies sobre cada manuscrit són mínimes, concentrades a donar alguna idea del contingut textual a través de títols, sense cap informació sobre on fou copiat el text del manuscrit, raó per la qual no poden constar ací els volums possiblement copiats en terra catalana. Em limito, doncs, a donar notícia d'allò que em consta que pertany al camp d'«ATCA»: Ms. 10206, ff. 21-22: *Investitio Regni Siciliae Ferdinando II regi Aragonum* (copiat del Vat. lat. 3924, 123) (6); *ibid.*, ff. 23-24: sobre els dos pobles de l'abadia de la Grassa en terra de Catalunya, en italià (6); *ibid.*, ff. 53-54: sobre el Breu papal contra bandolerisme en la corona catalanoaragonesa (8); *ibid.*, ff. 85-96: lletres de Pere III als bisbes de Barcelona, Tortosa, Girona i Elna, i ff. 97-112, d'Alfons III i d'Alfons IV als de Girona i Tortosa (9-10). Ms. 10211: Palladii, *De re rustica*, traducció castellana de la catalana de Ferrer Saiol (13). Ms. 10215: Guido delle Colonne, *Historia troiana* en traducció catalana de Jaume Conesa (15). Ms. 10235: Guillem de Sant Dionís, *Narració del començament del món al temps meu* (25). Ms. 10253: Francesc Eiximenis, *De natura angélica*, trad. castellana (33). Ms. 10264, ff. 92-93, *Cançó* d'Aznar Pardo de la Casta, i ff. 93-94, *Lo canviador* de Jordi de Sant Jordi (38). Ms. 10265, ff. 1-77: Joan Cassià, *Col·lacions dels sants Pares*; i ff. 79-107; Francesc Eiximenis, *Doctrina de viure a cascuna persona* (38). Ms. 10276: Jerónimo de Santa Fe, *Razones que expuso ante Benedicto XIII*, agost 1412 (43). Ms. 10299, *Summa magistris Raimundi* (57). Ms. 10343, ff. 103-110: Els documents de l'acord entre l'Orde del Temple i Ramon Berenguer IV; i d'altres de Pere el Catòlic (74). Ms. 10350, ff., 265-300, Lletres entre Gregori Maians i diversos corresponsals (86). Ms. 10388: Miscel·lània sobre moriscs (93). Ms. 10392: Problemes d'herència privada de Martí l'Humà (95). Ms. 10394: Joan Binimelis, *Descripción particular de las islas y villas de Mallorca. Vida de la beata Catherina Tbmasa...* (95). Ms. 10436, ff. 103-118: Carta de Galceran Albanell al comte duc d'Olivares sobre les enraonies per les sortides nocturnes de Felip IV (114). Ms. 10437, Pere III, *Ordinacions de casa i cort...* (114). Ms. 10444, *Llibres del repartiment de València*, còpia del segle XVIII (116-117). Ms. 10466, Posició del bisbe de Vic sobre el Tribunal del Breu (131). Ms. 10514 i 10516, *Guerras de Cataluña* de final del s. XVII (152-153). Ms. 10529, Josep Taberner i d'Ardena, *Guía de los caminos... de Cataluña* (156). Ms. 10559: *Trobes de Mn. Jaume Febrer* (166). Ms. 10562: Joan Bta. Noguera, *Institutiones Metaphysicae...* (167). Ms. 10569: Josep Nadal, *Libro de escudos de armas...* València (169). Ms. 10579: Lletres de Gregori Maians i d'altres valencians (172). Ms. 10603: Félix Colón de Larreátegui, *Descripción de la Plaza de... Figueras* (179). Ms. 10622: Francisco de Orozco, marquès de Mortara, *Conquista de Cataluña* (185). Ms. 10629: Pere III, *Ordinacions de casa i cort* (186). Ms. 10651: *Historia expulsión moriscos España* (195). Ms. 10659: Galcerán Albarez (! Albanell), *Carta al conde-duque de Olivares...* (198). Ms. 10714, ff. 73-85: *Exposición de los nobles de Cataluña... sobre novalés* (218). Ms. 10753: *Respuesta... de la admisión de los caballeros de Malta* (impres, Barcelona 1762, 25 folis). Ms. 10770: Anton Josep Cabanilles, *Apuntamientos lógicos...* (244). Ms. 10790 (factici), ff. 1-42: Festes d'Alacant en la proclamació de Lluís I (impres) i de Ferran VI (250). Ms. 10794, ff. 127-150: Lletra de Juan de Ribera, arquebisbe de València, contra la pau amb Anglaterra (252-253). Ms. 10807: Valeri

Màxim, *Dictorum factorumque memorabilium*, traducció castellana de la catalana d'Antoni Canals (200); i Gaspar Alonso de Valeria, bisbe de Solsona, *Noticias dadas al señor Carlos 2º...* (268). Ms. 10818 (factici: plec 22): Benet XIV, *Breve sobre culto a Raimundo Lulio {Avento Noi...}* (275). Ms. 10825: Ramon de Perellós, *Viatge al purgatori...*, trad. castellana de Francisco de Ojeda (286). Ms. 10858, ff. 233-237: Galcerán Alvarez (! Albanell), *Lletra al comte-duc d'Olivares...* (307). Ms. 10887, ff. 9-13: Manifest sobre l'elector de Brandenburg (Regensburg, 1689), imprès a Barcelona 1689; i Informació sobre el plet entre Mercedaris de València i d'Aquitània (319). Ms. 10923, f. 78: *Catálogo de los condes de Barcelona* (341). Ms. 10930, ff. 159-161: Lletres de Joan d'Àustria al Regne de València i al Principat de Catalunya, 1668 (347). Ms. 10951, ff. 84-85: *Octavas...en las fiestas del bto. fray Miquel {dels Sants}* (359). Ms. 10989: Joseph Niño, *Descripción de Cataluña...*, Càller 1661 (367). Ms. 10999, Informacions sobre problemes jurídics de valencians, s. XVIII, algunes d'elles impreses (371-373). Ms. 11000, ff. 1-6: Batalla de Lleida 1664 (373); ff. 41-43: *Oratio habita a Josepbo Estefano [Esteve] ad Sixtum V*, 1586 (375). Al final del volum hi ha taula unitària onomàstica, de títols i de matèries (385-548), d'incipits (549-554), de primers versos (555-559), de procedències amb predomini del duc d'Osuna (561-576) i de correspondències (577-582). — J. P. E. [21.568]

María del Rosario HERNANDO SOBRINO, *Manuscritos de contenido epigráfico de la Biblioteca Nacional de Madrid: curiosidades y malentendidos*, dins «Gerión», 23 (2005), 59-88.

Aquestes pàgines presenten el contingut dels següents volums: Juan Fernández Franco, *Itinerario y discurso de la vía pública que los Romanos dexaron edificada... desde los Pyreneos y por la Citerior hasta la Bética...*, Madrid, BN, ms. 1033, del 1596 (60-66); Francesc Pérez Bayer, *Discurso del viaje desde Valencia a Andalucía... año 1782*, en dos volums, Madrid, BN, mss. 5.953 i 5.954: el primer informa de les jornades de viatge per València i Alacant (70-74); i Alejandro Javier Panel: tres caps de fitxes tretes de publicacions anteriors al segle XVIII, entre les quals n'hi ha de Barcelona, Castelló de la Plana, Lleida, Tarragona i València (74-81). Les pàgines que segueixen cada títol informen del fet que l'obra dels dos primers autors ha estat utilitzada per al *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL II) i el primer també per Emil von Hübnér. — J. P. E. [21.569]

Francisco A. CHACÓN, *La biblioteca medieval de la catedral de Cuenca. Ubicación y reconstrucción bibliográfica*, dins «Bulletin Hispanique», 108 (2006), 7-66.

A base de deixes documentades en el mateix AC de Conca i d'anotacions de préstecs de llibres de la catedral (36-41), l'autor fa la llista dels llibres d'aquella biblioteca, bàsicament de temàtica de dret canònic (50-64). Hi havia dos exemplars de Francesc Eiximenis, *Pastorale i De natura angélica* (55); també un *De laudibus virginis Marie*, que sembla ésser el de Ramon Llull (62). — J. P. E. [21.570]

FRANÇA I FRANCOFONIA

Pierre-Vincent CLAVERIE, *Le fonds de Majorque des Archives Nationales de France*, dins «Domitia. Revue du Centre d'Études Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 19-41.

No tota la documentació sobre el Regne Privatiu de Mallorca fou aprofitada per A. Lecoy de la Marche i l'autor dóna a conèixer trenta documents conservats en la sèrie *J. 598* dels Archives Nationales de París, cinc dels quals són repetits i un ho és tres vegades. Una primera presentació subratlla l'interès dels segells originals (21-22); segueix llur regist completat amb d'altres indicacions arxivístiques i d'edicions: formen dos grups ben diferenciats, els contem-

poranis de la Croada contra Catalunya, en què Jaume II de Mallorca, es posà contra la pròpia casa i germà hereu, tal com consta pel document núm. 5, del 17 d'agost del 1283, *Traité de Carcassonne conclu entre Jacques II de Majorque et Philippe le Hardi à fin de s'emparer des états de la Couronne d'Aragon* (27-28: la data del document podria ajudar a posar-ne al publicat per Giulio Battelli dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 8-10); és transcrit sencer el núm. 9, en què, en nom de Jaume II de Catalunya-Aragó, el vescomte Ramon Folch de Cardona, governador del Regne de Mallorca, es comprometia a tornar-lo a Jaume II de Mallorca, quan ell hagués restituit les poblacions per ell ocupades (38-39); l'altre document publicat defensava els jueus del Regne, expulsats d'Occitània, de la rapacitat dels delegats del rei de França (39-41). — J. P. E. [21.571]

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *De Paciano in codicibus Lugdunensi 5804 et Vitryatensi 2*, dins «Vetera Christianorum», 43 (2006), 31-52.

Són en primer lloc resumides les vicissituds de cada un dels dos manuscrits: l'actual de Lió anà de la Gran Cartoixa a Oxford, on fou comprat i entrà a la biblioteca de sir Thomas Phillips, núm. 14036; en ésser aquesta posada en venda, el compraren el govern francès i la ciutat de Lió, on ara es troba des del 1951. El de Vitry-le-François fou destruït en el bombardeig del 21 juny 1944, però sortosament n'hi havia reproducció fotogràfica de propietat particular a Lió, ara al monestir de Maredsous; ambdós contenen l'obra de Florus de Lió, *Collectio ex dictis XII Patrum*, un dels quals és Pacià de Barcelona; aci hi ha les variants assenyalades en la comparació dels fragments de cada un dels dos còdexs amb el text del Vat., Reg. lat. 331. — J. P. E. [21.572]

Romain JUROT, *Catalogue des manuscrits médiévaux de la Bibliothèque cantonale et universitaire de Fribourg*, Dietikon-Zurich, Urs Graf Verlag 2006, 352 pp.

Ms. L 161, ff. 193-195: Pseudo Raimundi Lulli, *Ars operativa medica* (extrets); i f. 195: Eiusdem, *Liber de lapide et oleo philosophorum* (166-168); i dins el Ms. In Incunable Z 190, part impresa: *Descriptiones morborum*, d'Arnau de Vilanova, i *De virtutibus benedictae quaercus*, atribuït al mateix, publicat a Memmingen 1496 (276-277). — J. P. E. [21.573]

David N. BELL, *The Library of the Abbey of Quincy from the twelfth Century to the French Revolution*, dins «Analecta Cistercensia», LIV (2002), 22-106.

Aquella biblioteca posseïa un exemplar de Jaume Peres de València, *Expositio in psalmos Davidis et canticos (!) Salomonis*, edició de París 1533 (60). — J. P. E. [21.574]

Valérie NEVEU, *Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France. XVII. Haute Normandie* (Histoire et civilisation du livre, 28), Genève, Droz 2005, 488 pp.

En biblioteques d'aquell departament trobem els següents incunables d'obres d'autors nostres: Ferrer, Vicent, *Sermones de tempore et de sanctis*, Estrasburg 1489, vols. 2 i 3; i Lió, 1490, vol. 2 (126/242-243); Florus Lugdunensis, *Expositio Divi Augustini in omnes Pauli Epistolas*, París 1499 (128/248); Garsias, Petrus, *Determinationes magistrales contra conclusiones Johannis Pici Mirandolani*, Roma 1489 (130/154); Guido de Monte Rochen (!: Rocherii), *Manipulus curatorum*, onze exemplars de París 1474; Lió 1477-1478; París 1480; Rouen 1493, 1494, 1495, 1495-1496, 1497-1498, 1444-1498 i 1498-1499 (139-141/281-291); Lullus, Raymundus, *De laudibus beatissime Virginis Mariae. De natali pueri parvuli Ihesu Christi. Clericus. Phantasticus*, París 1499 (174/401); i Malla, Felip de, *Memorial del pecador venut*, Barcelona 1495 (175/405: exemplar procedent de Sant Francesc de Barcelona). — J. P. E. [21.575]

Dominique FRASSON-COCHET, *Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France*. XVI. *Auvergne* (Histoire et civilisation du livre, 29), Genève, Droz 2006, 408 pp.

En biblioteques de la regió d'Alvèrnia, sobretot a Clarmont-Ferrand, hi ha tres conjunts dels tres volums dels *Sermones de tempore et de sanctis*, de sant Vicent Ferrer, tots tres publicats a Lió els anys 1490, 1493 i 1497 (84/118-119bis); quatre exemplars de Guido de Monte Rochen (! Rocherio), *Manipulus curatorum*, edicions de Milà 1481, dos de Lió, circa 1487, i un de Ginebra del mateix any (95-96/145-148); i Pseudo-Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis salernitanum cum commento*, París 1493 (141/236). També hi ha notícia d'haver existit un exemplar de Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis*, de Strasbourg, Flasch 1501 (193). — J. P. E. [21.576

GIRONA

[Lluís LUCERO, Joan MOLINA, Inès PADROSA, Maria TOLDRÀ], *Catàleg*, dins «Exposició Margarit», 45-80.

Ultra l'interès intrínsec que ofereixen totes les fotografies i notes informatives del *Catàleg* sobre els objectes artístics que formen l'«Exposició Margarit», interpel·len especialment la curiositat del lector les notes i imatges sobre manuscrits exposats. El primer és el ms. 10 de l'ACG, exemplar del *Pontificale* de Guillem Durand, escrit ca. 1409-1415, encàrrec del bisbe Ramon Descatllar [-no ,de Castellà', com diu el *Catàleg*], amb decoració de luxe. El segon és el ms. Reservat 6-10 de la BNM, lletres als reis d'Aragó, de Castella i de Portugal de Fernando de Bolea i Galloz, amb una esplèndida imatge del príncep Carles de Viana. El terç és el *Llibre d'hores*, dit d'Isabel la Catòlica, de fet propietat de la reina Joana Enríquez, ms. s. n., ara conservat a la Biblioteca del Palacio Real de Madrid. Segueix un exemplar de les *Pandectes* i un de les *Decretals* del s. XIV, ms. de la Biblioteca del Castell de Peralada, a la qual també pertanyen un ms. de les *Històries e conquestes dels Reis d'Aragó*, de Pere Tomic, i el ms. de *Roma Triumfants* de Flavio Biondo, del s.XV. De la Biblioteca del Seminari de Girona hi ha el ms. 10, còpia del 1407 de la traducció d'Arnau Estanyol del *Regiment de prínceps* de Gil de Roma. Hi ha, encara, el ms. 2586 de la BU de Salamanca, traducció en llatí, feta el 1456 per Iacopo Angeli da Scarperia de la *Cosmographia* de Claudi Ptolomeu; el ms. C. 79 de l'Arxiu Capitular de Barcelona, exemplar de l'obra de Joan Ferrer, *De pronomibus sui que natura*, del s. XV; l'exemplar del *Templum Domini* de Joan Margarit, del mateix arxiu, ms. C. 83; el volum del *Manual d'Acords* de l'Ajuntament de Girona, que conté la lletra del cardenal Margarit sobre l'Estudi de Girona, del 1484; el volum 136 de l'AH de Girona, Notaria 7 de Girona ciutat, que conté el *Memorial* de Margarit, ja esmentat. L'AC de la Seu de Girona ha contribuït a l'exposició amb el ms. 69, *Adversaria* de Pere Miquel Carbonell, que conté, entre d'altres coses, les darrerament tan discutides *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*. En l'apartat d'incunables i edicions cincinques, cal esmentar els nombrosos exemplars de la BSeminari de Girona: Inc. 3: *Liber de vita Christi ac pontificum omnium* del Platina [Treviso], 1485: Inc. 8. *Epistolae ad familiares* de Ciceró, [Lió] 1497; Inc. 11, *De situ orbis*, de Pomponi Mela, s.l 1498; S/106, *De genealogia deorum gentilium*, de Giovanni Boccaccio, Basilea 1532; S/110, *De rebus Hispaniae memorabilibus*, de Lucio Marineo, Sícul, Alcalà 1533; S/8, *De civitate Dei*, de sant Agustí, París 1555; S/630, *Dictionarium* d'Elio Antonio de Nebrija, Barcelona 1560-1562; S/418, *Practica Cancellariae Apostolicae*, de Jeroni Pau, Lió 1580. De la BCastell de Peralada hi ha l'incunable del *Liber Chronicarum* de Hartmann Schedel, Nüremberg 1463. La BU de Barcelona ha prestat l'exemplar del *Paralipomenon Hispaniae* de Margarit, Granada 1545; i la BP de Girona les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell, Barcelona 1547. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.577

La cultura jurídica dels advocats gironins del segle XVI. Una visió a través dels llibres conservats en biblioteques i arxius de Girona, Girona, Il·lustre Col·legi d'Advocats 2005, 95 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.578]

GRANOLLERS

Jaume DANTÍ I RIU, *L'inventari de l'antic arxiu notarial de Granollers (1903)*, dins «Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers», 2005, 127-132.

L'arxiu parroquial desaparegué totalment el 1936 i el notarial, amb uns 3000 volums, «fou saquejat i cremat de manera completa la tarda del 4 de maig del 1937»; però sortosament, el notari arxiver Domènec Roca n'havia dreçat inventari el 1902; l'inventari s'ha salvat i l'autor en fa una presentació: té 128 folis mecanografiats i conté indicació dels manuals pertanyents a cada notari i aquests segueixen l'ordre alfabètic (vegeu p. 828). — J. P. E.

[21.579]

ITÀLIA

Alessandra CIOPPI, *I registri di Jordi de Planella, «batlle general» di Sardegna. Note sull'amministrazione di un ufficiale regio alla fine del XIV secolo*, dins *Corona i entorn*, 23-63.

Els dits registres són tres i es troben a l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 2484-2486; en els pitjors moments de la guerra dels Arborea contra la Corona, el 1391 hi hagué una modificació estructural a Sardenya, l'establiment de la batllia general i el nomenament del primer batlle general, Jordi de Planella, a través del qual foren distribuïts els diners que havien d'enfortir la resistència; el contingut de cada un dels registres és ací resumit (43-60) i reduït a quadre sinòptic (61-63). — J. P. E.

[21.580]

Anna M. OLIVA, *Il Consiglio Regio nel Regno di Sardegna. Prime ricerche*, dins *Corona i entorn*, 206-238.

El Consell Reial per al Regne de Sardenya, desconegut fins ara, pot avançar a ésser conegut mitjançant «una recerca de tipo prosopografico» (207) a base de les *Acta Curiarum Regni Sardiniae* publicades fins ara, de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*; i de Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio Regio*; i d'estudis sobre elements constitucionals de Sardenya (208-211), on el consell reial fou conseqüència del nomenament de virrei o lloctinent general del dit regne des de començaments del segle XV (213); les actes de reunions, salvades a Càller, Archivio Comunale, *Sezione antica*, fan conèixer els membres d'aquell consell des del 1407 al 1511 (215-230), alguns dels quals són qualificats «de domo generalis locumtenentis» (231-234). Hi ha llista dels diferents càrrecs convocats al Consell Reial, amb els noms dels personatges que els ocuparen (235-238). — J. P. E.

[21.581]

Maria Giuseppina MELONI, *Ufficiali della Corona d'Aragona in Corsica (secoli XIV-XV)*, dins *Corona i entorn*, 167-184.

Objectiu de l'autora: «individuare le figure che, tra Tre e Quattrocento, rappresentarono in Corsica la Corona d'Aragona» (168). Bonifaci VIII concedí els drets reials damunt Còrsega a Jaume II, que esdevenia així «rex Sardiniae et Corsicae»; segons la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, l'exercici de la sobirania fou encarregat per Pere III al governador del Cap del Lugo-doro, però en realitat els representants de la Corona foren els caps del partit procatalà: Arrigo

della Rocca en el segle XIV, i en el XV Vicentello d'Istria en temps del rei Alfons IV, el qual el 1451 nomenà virrei de Còrsega Jaume de Besora i, mort aquest, Antoni Olzina i Berenguer d'Erill, però qui de fet decidia era el corsari Bernat de Vilamarí, capaç de parar els peus a Gènova; el 1460, Joan II nomenà Nicolau Carroç d'Arborea i l'afer cuejava en temps de Ferran II Trastámara (183-184). — J. P. E. [21.582]

Olivetta SCHENA, *Notai iberici a Cagliari nel XV secolo. Proposte per uno studio prosopografico*, dins *Corona i entorn*, 395-412.

L'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*; l'AComunale de Càller, *Sezione Antica*, i l'Adi Stato, *Antico Archivio Regio* de la mateixa ciutat són font documental d'aquestes pàgines, on són resumits els estudis anteriors sobre el tema (397-399); recordada la funció dels notaris, pels seus diversos serveis, en la societat callaritana dels segles XIV i XV (401-403), arriba l'aplec de notícies entorn algun d'ells, tots catalans (404-411). — J. P. E. [21.583]

Elena CECCHI ASTE, *L'Archivio di Francesco di Marco Datini. Fondo di Avignone. Inventario* (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Strumenti, CLXIII), Roma, Direzione Generale per gli Archivi 2004, XXX i 288 + 18 pp. de làmines i taules sense numerar.

Després de les presentacions del volum (I-XXX), una primera secció de l'inventari presenta els llibres i les llibretes de comptes globals d'aquell arxiu (25-128); la segona, sota el títol de *Carteggio commerciale*, anuncia seccions per a Barcelona, València i Mallorca (13), on trobem notícia d'ésser arxivats conjunts de lletres *Da Barcellona ad Avignone* (134-137), *Da Maiorca ad Avignone* (135), *Da Perpignano ad Avignone* (165), i *Da Valenza ad Avignone* (177). L'*Appendice di documenti commerciali* informa d'altres lletres de Barcelona a Avinyó (180), de Mallorca a Avinyó (181), de Perpinyà a Avinyó (182), de Mallorca a Montpellier (183), de Barcelona a Aigües Mortes (183), de Mallorca a Arles (184), de Barcelona a Montpellier (185), de Mallorca a Montpellier (186), de València a Montpellier (186-187), de Mallorca a París (187), de València a París (187) i d'Avinyó, Barcelona, Mallorca, Montpellier i València a Perpinyà (188). La secció següent, *Frammenti e fogli*, també conserva reculls de Barcelona a Avinyó (190-191), de Barcelona a Montpellier (196), de València a Montpellier (197); també la sotssecció de *Mandati di mercanzia*: de Barcelona a Avinyó i a Aigües Mortes i de Mallorca a Aigües Mortes (202). Hi ha taula de signes mercantils (247-256), de corresponsals i de destinataris (259-268) i taula general (271-285). — J. P. E. [21.584]

Mathieu ARNOUX, Caroline BOURTET, Jérôme HAYEZ, *Les lettres parisiennes du Carteggio Datini. Première approche de dossier*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome», 117 (2005), 193-222.

Important des del 1393, l'agència de Barcelona ocupa el primer lloc el 1399 i següents. Entre el 1393 i el 1410, les lletres ara a Prato, Archivio Datini, escrites a París i destinades a Barcelona foren 453, a Palma, 49, i a València, 49 (202-204: quadre per anys i destins: 203). — J. P. E. [21.585]

Giampiero NIGRO, *Mercanti in Maiorca. Il carteggio datiniano d'all'isola (1387-1396)*, I-III (Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini» di Prato. Serie I, documenti, 4), Firenze, Le Monnier 2003.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.586]

Paola ERRANI, Marco PALMA, et al., *I manoscritti datati delle provincie di Forlì-Cesena* (Manoscritti datati d'Italia, 13), Firenze, SISMELE-Edizioni del Galluzzo 2006, X i 131 pp. i 115 làmines.

La Biblioteca Comunale Malatestiana Piana de Cesena, posseeix en el ms. 3.153 un exemplar de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, la Biblioteca della Rubiconia Accademia dei Filopatridi, de Savignano sul Rubicone, ms. 44, posseeix còpies del *Flos florum*, *Novum testamentum*; *Quaestiones tam essentiales quam accidentales ad Bonifacium VIII papam*; i *Semita Semitae*, atribuïts a Arnau de Vilanova. — J. P. E. [21.587]

Chiara CLEMENTE, *I manoscritti miniati* (Accademia delle Scienze di Torino. I libri dell'Accademia, 2), Firenze, L. S. Olschki 2005, 143 pp. i 52 làmines.

En el ms. 0443 hi són copiats dos tractats alquímics atribuïts a Arnau de Vilanova: *De coriandro* i *Tractatus de conferentibus et nocentibus principalibus membris corporis humani*. — J. P. E. [21.588]

Carlo PASTENNA (coord.), *I tesori della Biblioteca centrale della Regione Siciliana «Alberto Bombace»*. II edizione. Palermo, Assessorato dei Beni Culturali 2005, 120 pp.

A la pàgina 69 és presentat un manuscrit, ara de Palerm, del pas del segle XIV al XV, on hi ha còpia de l'anònim *Lu rebellamentu di Sicilia*, el protagonista del qual és Giovanni de Procida. Són reproduïdes dues pàgines del manuscrit, potser els ff. VIII-IX. — J. P. E. [21.589]

Riccardo QUINTO, *Manoscritti medievali nella Biblioteca dei Redentoristi di Venezia (S. Maria della Consolazione, detta 'Della Fava')*. *Catalogo dei manoscritti. Catalogo dei sermoni. Identificazione dei codici dell'antica biblioteca del convento domenicano dei Sant Giovanni e Paolo di Venezia*. Con una prefazione di Louis-Jacques BATAILLON (Subsidia Mediaevalia Patavina, 9), Padova, Il Poligrafo 2006, 448 pp.

El ms. 30 conté dos sermons fins ara desconeguts de Ferrer de Catalunya (Ferrarius Catalanus), *Sermo et collatio in dominica XV*, *Sermo in quadragesima (?)* i *Sermo in resurrectione Domini*; el ms. 31 la *Summa de casibus* de s. Ramon de Penyafort, i el 33, de Guillem de Rennes (Gulielmi Redonensis), *Abbreuiatio apparatus in summam de casibus Raimundi de Pennafortie*; el ms. 45, de Joan de Palomar, *Abbreuiatio expositionis Alberti de Saxonia in librum Ethicorum*; i el ms. 54, de s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis* i l'espuri *De fine mundi*. — J. P. E. [21.590]

Magia, alchimia, scienza dal '400 al '700. L'influsso di Ermete Trismegisto, II°, a cura di Carlos GILLY, Cis VAN HEERTUM, Firenze, CentroDi 2005, 234 pp., 95 làmines.

Volum segon del catàleg de l'exposició de Venècia, Biblioteca Marciana, maig-juliol 2002, on és presentat el ms. de la dita biblioteca, lat. Z. 324, que conté del Pseudo-Arnau de Vilanova, *Epistola ad papam Bonifacium* i *De secretis naturae*; lat. VI. 215, del mateix Pseudo Arnau, *Quaestiones tam essentiales quam accidentales (Flos florum)* i *Novum lumen*; i d'un Pseudo-Ramon Llull, *De investigatione secreti occulti* i *Lucidarium*; i del lat. VI. 214, del 1472, altra vegada del Pseudo-Arnau, *Verba commonitoria*. — J. P. E. [21.591]

Tino FOFFANO, *I libri di un agostiniano umanista: Andrea Biglia*, dins «Italia Medievale e Umanistica», XLVI (2005), 119-148.

Aquell frare agustinianà (c. 1393-1435), ultra volums de traduccions del grec al llatí escampats per moltes biblioteques, deixà l'actual manuscrit de la BAmbrosiana H 117 inf., d'on ja

fou publicat el seu *Tractatus ad Barchinonenses de littera H in nomine Ihesu* (124, nota 28), i on encara hi ha el *Liber in quo De Paniscolaria, ad Alphonsum regem Aragonum adversum schisma Benedicti*, posterior al 1425, que ja figurava en el catàleg del 1452. — J. P. E. [21.592]

LLEIDA

Javier TERRADO, Jesús MARTÍN DE LAS PUEBLAS, Moisés SELFA, *Las Décimas de Castejón de Sos, ¿Vestigios del primitivo romance Ribagorzano?*, dins «Alazet. Revista de Filología», 12 (2000 [2002]), 161-200.

Els delmes de Castejón de Sos és la denominació donada a un document en pergamí del primer quart del segle XI procedent de Sant Vicenç de Roda i ara a Lleida, ACatedral, C2, núm. 56, ací transcrit (163-166) i fotografiat (165), possible reconstrucció d'un document destruït el 1006 en la 'razzia' d'Abd al-Malik, datable entre 1006 i 1020 (167); les seves característiques filològiques són analitzades en els punts de vocalització (168-170), morfoxicontaxi (171-172), toponímia (173-180) i antroponímia (180-196); damunt una bona base d'origen bascònic hi ha una capa de noms germànics d'afinitat catalana, poc després reforçada per població catalana (197-198). Hi ha bibliografia (199-200). — J. P. E. [21.593]

MALLORCA

Antonio ORTEGA VILLOSLADA, ... Et secum diferebant usque ad femoralia. *Actitud de mercaderes y corsarios frente a la violencia*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1175-1190.

Ja Ramon Llull es queixava de la duresa dels corsaris; el 1250, Jaume I els prohibia l'activitat, però el cors fou un fet general i alguns castellans volgueren justificar el seu en la prohibició eclesiàstica de comerç amb els infidels per assaltar i depredar mercaders cristians, també catalans i mallorquins, extrem documentat en Palma de Mallorca, ARM, *Suplicacions I, i Pergamins. Castella*, 2, que l'autor resumeix, també amb transcripció de fragments sobre els moments més durs d'aquell assalt mariner. — J. P. E. [21.594]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Propiedad, custodia y transmisión de los protocolos notariales en la Mallorca del Antiguo Régimen*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 57-70.

L'autor aplega les notícies que certifiquen que els llibres notariais passaven a altres notaris; les ordenances dels jurats dels anys 1390 i 1413 confirmaven el costum i el lloctinent reial Pelai Urís el mateix 1413 n'oficialitzava l'obligació; també resumeix els casos en què l'herència de registres notariais presentà problemes jurídics fins al segle XIX, sempre solucionats d'acord amb el principi recordat. Al final és transcrita una crida del 1479, reafirmant la llei i obligant a posar en coneixement de l'autoritat els moviments de registres notariais; i una exposició del 1639 en què el Col·legi de Notaris de Mallorca demanava la creació d'un arxiu notarial únic i el càrrec de notari arxiver en la Casa de la Ciutat (67-69). — J. P. E. [21.595]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Biografía eclesiástica a través de los archivos diocesanos*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIX (2006), 395-441.

[En realitat tenim en aquestes pàgines presentació de les possibilitats que l'AD de Mallorca pot oferir als estudis de prosopografia], mitjançant la informació de les diverses sèries docu-

mentals, la sola enumeració de les quals omple la primera pàgina. Les dites sèries es troben agrupades en les seccions de Causes dels sants (397-398), de registres de cúria (398-416), on entre les vint-i-cinc es troben les sèries més importants i antigues; de tribunal eclesiàstic (416-421), d'expedients (421-435), de Junta de reparació de temples (435-436), de Comissió d'Art Sagrat, de Comissió de Croada (436), de «Butlletí Oficial del Bisbat», de Guia del bisbat, de Sinode Diocesà (437), de documentació de cancelleria (437-438), i d'altres institucions (438-440); al final, hi ha el fitxer de títols de l'arxiu (440). — J. P. E. [21.596

MONTSERRAT

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Les edicions cinc-centistes de l'antiga biblioteca dels Comtes d'Aiamans conservades a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat*, dins «Randa», 57 (2006 = Homeatge a Jordi Carbonell/3), 29-54.

Formada durant el segle XVIII, heretada pels comtes d'Aiamans en acabar aquell segle, enriquida amb la privada d'Antoni Furió i Sastre a mitjan segle XIX, fou venuda a Montserrat el 1927; recordades les edicions cinc-centistes d'autors catalans presents en la dita biblioteca (31-34), Altés ens dóna llista alfabètica d'autors de les tres-centes quaranta-vuit edicions cinc-centistes, d'Agripa de Nettesheim a Wild, Johann, amb indicació de signatura o signatures anteriors (35-54). Hi ha deu edicions d'obres de Ramon Llull (45). — J. P. E. [21.597

PERPINYÀ

Sylvie CAUCANAS, *Chronique des Archives. Année 2003*, dins «Annales du Midi», CXVII (2005), 105-123.

Per als ADPO, C. Langé innova de la donació de l'arxiu familiar d'Alain Noyer amb documentació relativa a Banyoles i a la Cerdanya, amb més de cent pergamins dels segles XIII-XVIII; també d'haver classificat i inventariat els capbreus de Sallagossa (Cerdanya francesa), corresponents als anys 1568-1788 (119-120). — J. P. E. [21.598

POLÒNIA

Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur, curantibus Maria KOWALCZYK et aliis. Vol. VIII, *Numerus continens inde 1271 usque ad 1353*, Cracòvia, Biblioteka Jagiellonska-Ksiegarnia Akademicka 2004, XXIII i 533 pp.

El ms. BJ 1288 conserva la butlla del 1318, amb la qual Joan XXII dividia en dues, la de Tarragona i la de Saragossa, la fins aleshores única Província Eclesiàstica Tarraconense, f. 175rv. — J. P. E. [21.599

RIBAGORÇA

Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'Arxius parroquials de l'Alta Ribagorça*, dins Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'arxius parro-*

quials de la diòcesi de Tortosa i de l'Alta Ribagorça (Arxius i Documents. Eines de recerca, 1), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2006, 271-337.

Les primeres pàgines delimiten l'Alta Ribagorça fins i tot amb l'ajuda d'un croquis, en la qual es delimiten tres zones, les de Vilaller, Vall de Boí i Pont de Suert (277), que en part pertanyen a al bisbat de Lleida i en part al d'Urgell. En la zona de Vilaller només dues parròquies han conservada documentació anterior al segle XIX: l'*Arxiu parroquial de Senet de Barrovés* (179), conserva actes de visita pastoral (en endavant: v.) del 1786 ençà; els *Arxius parroquials de Llesp i Castelló de Tor* (282-283) tenen *Quinque libri* (en endavant: q. l.), que comencen el 1739. En la zona de la Vall de Boí, l'*Arxiu parroquial de Saravís* (285-286) posseeix q. l., del 1775; i v. del 1786; l'*Arxiu parroquial de Cardet* (287), posseeix testaments (enendavant: t.) del 1660; un llibre de fundacions, consuetu i delmari del 1752; i capítols matrimonials del 1710; l'*Arxiu parroquial de Barruera* (288), té actes notariais (en endavant: n.) del segle XVII i t. del 1570; l'*Arxiu parroquial de Santa Maria de Durro* (289-290), posseeix q. l. del 1689 i t. del 1766; en l'*Arxiu parroquial de Sant Joan de Boí* (193-195) trobem q. l. del 1688; t. del 1627, n. del 1673, llibres de confraria del 1684 i capítols matrimonials del 1609; finalment, l'*Arxiu parroquial de Santa Maria i Sant Climent de Taiüll* (296-297) ens ofereix els q. l., del 1760, t. del 1697 i un capbreu del 1702. En la zona de Pont de Suert conserven documentació anterior al segle XIX els arxius següents: l'*Arxiu parroquial de Pont de Suert* (298), t. del 1667; l'*Arxiu parroquial de Pont de Suert i de la seva sufragània Sant Esteve de Ventolà, sota la jurisdicció del monestir de Lavaix* (299-301), q. l. des del 1664; i baptismes del 1756; l'*Arxiu parroquial (monestir) de Lavaix* (302), q. l., del 1701; l'*Arxiu parroquial d'Ingo* (304-305), q. l., del 1694; l'*Arxiu parroquial de Sant Sadurn d'Esperan i de la seva sufragània Sant Esteve de Raons* (307-308), ens ofereix els seus q. l., del 1631; l'*Arxiu parroquial de Sant Llorenç de Montiverri, partida de Tremp, abadia de Nostra Senyora de Lavaix* (312), conserva dades de compliment pasqual del 1631; els *Arxius parroquials de Viu de Llavata* (315-316), tenen b. del 1663; els *Arxius parroquials de Sas, Castellars, Peranera i Benés* (322-325) posseeixen q. l. del 1760; els *Arxius parroquials de Perves i de la seva sufragània les Esglésies* (326-329), també tenen els q. l., de 1718; i finalment, els *Arxius parroquials de Niens i la seva sufragània Cadolla* (334-337), conserven q. l., del 1631 i capítols matrimonials del 1690. [Hauria calgut en cada cas informar del bisbat al qual cada parròquia pertany, sobretot en aquests moments en què hi ha una certa tendència a concentrar en els arxius diocesans els fons antics d'arxius parroquials]. — J. P. E. [21.600

RÚSSIA

Ludmila KISSELEVA, *Catalogue des manuscrits médiévaux en écriture latine de la bibliothèque de l'Académie des Sciences de Russie de Saint-Petersburg*. Catalogue établi par L. K. et complété par Patricia STIRNEMANN (Documents, études et répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 73), Paris, CNRS éditions 2005, 190 pp.

El còdex O.164 (Inv. 1925/A. 1215), ff. 55v-57, conté uns folis atribuïts a un [Pseudo-] Ramon Llull, *De modo sublimandi argentum*, excerpta (71); O. 172 (Inv. 1925/A. 1216), sant Ramon de Penyafort, *Summa de casibus poenitentiae*. Tabula et excerpta (procedent de la Biblioteca de Sir Thomas Phillipps) (71-72: mostra d'escriptura: Planche II); Q 168 (XXJ/27f), Raimundi Martini, *Capistrum iudaeorum*, de procedència italiana (91-92: mostra d'escriptura: Planche I); Q 171 (XXJ/27v): sant Ramon de Penyafort, *Summae de casibus poenitentiae et de matrimonio, cum Glossa Guillelmi Redonensis*, de procedència italiana (93); Q 242, f. 166r-v. [Petri de Villanova], *Opus lunare* (107); i Arnaldi de Villanova, F. 121/(XXJ/II), f. 165r-v, *Abbreuiatio registri acutorum* (124). — J. P. E. [21.601

SANT CUGAT DEL VALLÈS

Antoni BORRÀS I FELIU, *Principals fons històrics de la família Joan conservats a l'Arxiu del Palau-Requesens a Sant Cugat del Vallès*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 651-660.

Una catalogació dels fons del dit arxiu, començada els darrers anys del segle XIX, s'ha completat recentment; en destaquen el 'Fons Joan', amb setze lligalls i catorze pergamins, i el de la virreina Mencía de Mendoza, de trenta-nou lligalls; ací són inventariats tant els lligalls (653-657) com els pergamins (658-659) del 'Fons Joan' amb mínim resum del contingut de cada un, i esment dels processos. Tot el conjunt va del 1360 al 1559. Alguns dels documents fan referència al Grau de València, per la particular relació amb la família Joan, l'arbre genealògic de la qual (1455-1520) es troba en la darrera pàgina (660). — J. P. E. [21.602

SANT JOAN DE LES ABADESSES

Joan FERRER, *Les notes marginals dels llibres de registres parroquials de Sant Joan de les Abadesses, Sant Martí d'Ogassa i Sant Martí de Surroca*, dins «Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (2005-2006), 65-85.

[Tot i no constar la ubicació actual dels esmentats registres parroquials, que cal suposar en el de Sant Joan de les Abadesses], en són transcrites les anotacions discrecionals, espontàniament afegides pels rectors 'ad perpetuam rei memoriam', ací aplegades sota sis títols: normes per a la correcta redacció de les actes (67-69), consuetes i costums en l'administració dels sagraments (69-70), càrrecs eclesiàstics: ordenacions, preses de possessió, nomenaments (70-72), referències meteorològiques (72-73), conflictes i guerres [dels segles moderns] (73-80) i d'altres esdeveniments (80-83). — J. P. E. [21.603

TARRAGONA

Montserrat SANMARTÍ ROSET, *L'arxiu patrimonial dels Ardenya*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 85-109.

Estudi resumit de la família Martí, resident a Tarragona i vinculada a Tamarit, i Ardenya, que tocà totes les cordes de la lira econòmica històrica: terres immobles i censals, societats de comerç marítim, primer a Europa i després a Amèrica, empreses tèxtils a Tarragona, Barcelona i Manresa, magatzems i botiques portuàries a Tarragona i Barcelona. Després l'autora descriu l'arxiu: formació, dipòsit actual i composició, amb una anàlisi succinta del contingut dels llibres majors, la documentació comptable, la documentació judicial i els pergamins. L'arxiu comença el 1335. És donat en annex el quadre esquemàtic dels fons. — J. de P. [21.604

TERRASSA

AJUNTAMENT DE TERRASSA, *Fides Historiae. El fons del Districte Notarial de Terrassa* (Col·lecció El Portal de la Guia, 1), Terrassa, Arxiu Històric i Arxiu Comarcal del Vallès Occidental 2006, 16 pàgines dobles.

Trobem en aquestes pàgines en primer lloc una exposició d'allò que representen per al coneixement del passat els llibres notariais (3-6); segueix un resum de les vicissituds de la nota-

ria de Terrassa des del moment en què el prior de Santa Maria, ja notari públic d'acord amb la legislació visigòtica i carolíngia, acceptà d'ésser notari reial el 1254 i ell, titular, establí la notaria en notari útil, i així aquesta passà als successors fins al 1862 (7-8); la documentació generada pels notaris de Terrassa, en pergami o en paper, aquesta sobretot de tipologia múltiple, és part important de l'Arxiu Històric de Terrassa i aquesta ho és de l'Arxiu Municipal de la ciutat, tot ell ubicat en l'AHC de Terrassa (9-11). Part de l'Arxiu Històric de Terrassa és l'Arxiu General de Protocols del Districte [notarial] de Terrassa «amb una tradició lligada a la realitat de l'Arxiu Històric de Terrassa» (12), amb fons del 1237 ençà; també conserva els llibres antics de la parròquia de Sant Pere de Terrassa posteriors al 1370, els d'Olesa de Montserrat i de Sant Cugat del Vallès, ambdós del segle XVIII (12), i alguns de fora del districte, ja del segle XV (13); tenen particular importància els capbreus de monestirs de la contrada (14). Hi ha bibliografia (16). El text és traduït al castellà, al francès i a l'anglès. — J. P. E. [21.605]

TORTOSA

Carles SIMÓ I NOGUERA, *Inventaris d'arxius parroquials de la diòcesi de Tortosa*, dins Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'arxius parroquials de la diòcesi de Tortosa i de l'Alta Ribagorça* (Arxius i Documents. Eines de recerca, 1), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2006, 13-269.

[Cal advertir que les parròquies contemplades en el present inventari són les tortosines que pertanyen al Principat de Catalunya; també, que no entren en la present *Notícia bibliogràfica*, tot i trobar-se a Catalunya, aquelles que no tenen en llurs arxius parroquials documentació anterior al 1 de gener del 1801; a fi d'evitar repeticions enutjoses, ací, b. equival a registre de baptisme; c. a registre de confraria, m. de matrimoni, n. de notaris, o. d'òbit, q. l. volum de *Quinque libri*, t. a testament i v. a visita pastoral]. Segons el present inventari, l'*Arxiu parroquial d'Alcanar* (21-27) conserva b. des del 1738, m. del 1600, ò. del 1606; *Arxiu parroquial de l'Alfara de Carles* (31-37) té q. l. des del 1635, ò. de 1768, n. del 1653, v. del 1768 i comptes, censos i obligacions des de mitjan s. XVII; l'*Arxiu parroquial d'Arnes* (42-45) posseeix b. del 1676 i q. l. del 1680; l'*Arxiu parroquial de Cabassers* (50-60) guarda q. l. des del 1554; b. del 1625; m. del 1773; ò. del 1554; índexs, del mateix any; compliment pasqual, del 1700; censals, del mateix any; capítols matrimonials del 1404; t. del final del XV; i sermons des del XVIII; a l'*Arxiu parroquial de Capçanes* trobem q. l. del 1585; n. del 1584; v. del 1744; confraria del Roser de 1692 i de Jesús, de 1701; i un capbreu del 1713; a l'*Arxiu parroquial de Caseres* (67-69) tenim q. l. de 1685 i n. de 1786; l'*Arxiu parroquial de Corbera d'Ebre* (72-75) custodia índex de q. l. des de 1749; b. de 1694; m. del mateix any; n. d'entorn el 1300; i v. des del 1608; l'*Arxiu parroquial de la Galera* (78-84) inclou q. l. de 1688; b. i m. de 1762; ò. de 1767; t. de 1732; v. de 1754; Confraria del Roser, de 1619; i rendes i comptes de 1732; l'*Arxiu parroquial de Gandesa* (85-92) engloba b. del 1571; m. del 1593; ò. de 1566; n. 1575; t. de 1697; confirmacions del 1764; Confraria del Roser del 1794; capbreu, de 1632; i llicència de predicar de 1787; l'*Arxiu parroquial de Godall* (93-102) presenta q. l. de 11688; m. de 1752; ò. de 1762; n. de 1692; ò. de 1762; v. del 1774; rendes del 1636; comptes de 1784; l'*Arxiu parroquial del Lloar* (106-110) pot oferir b. del 1748; m. del 1751; ò. de 1748; t. de 1611; confraria del Roser, de 1752; i de Sant Miquel del 1739; circulars, de 1791; fundacions de misses 1748; i censals 1697; l'*Arxiu parroquial de Margalef* (111-115) només posseeix índex de b. i de m., del 1707; l'*Arxiu parroquial de Mas de Barberans* (116-121) té b. del 1734; m. del 1737; ò. del 1733 i t. de 1766; i confirmacions del 1761; l'*Arxiu parroquial de Miravet* (132-137) ens pot oferir q. l. del 1614 i índex dels q. l., del 1613; b. i m. de 1773; n. de 1683; confirmacions del 1766; compliment pasqual, del 1773; i capítols matrimonials, del 1614; l'*Arxiu parroquial de Móra la Nova* (138-139) només presenta q. l. des del 1787; l'*Arxiu parroquial de Palma d'Ebre* (140-

143), posseïx q. l. del 1706; b. del 1775; ò. del 1775; Confraria del Sant Crist, del 1745, i fundacions de misses del 1751; l'*Arxiu parroquial de Paiils* (144-149), és ric de b., de m. i d'ò. des del 1772; de n. del 1778; i d'índex de b. de 1573; l'*Arxiu parroquial del Perelló* (150-158), té q. l. del 1773; n. del 1760; i índex de b. de 1685; l'*Arxiu parroquial de Prat de Comte* (159-164), té q. l. del 1641; m., ò. i índexs de b., m. i ò. del 1785; l'*Arxiu parroquial de Pratedip* (165-172) conserva b. de 1695; m. de 1602; ò. de 1789; n. de 1611; i capítols matrimonials des de 1619; l'*Arxiu parroquial de Rasquera* (173-177), té q. l. de 1629; i t. de 1673; l'*Arxiu parroquial de Riba-roja d'Ebre* (178-181) posseïx b. del 1767; m. del 1760; ò del 1758; i t. del 1768; l'*Arxiu parroquial de Sant Carles de la Ràpita* (182-187) conté b., m. i ò. del 1791; en l'*Arxiu parroquial de Tivenys* (189-196), els q. l. comencen el 1574; b. el 1765; ò. amb m. el 1706; ò. sol el 1758; n. el 1794; l'*Arxiu parroquial de Tivissa* (197-202) compta amb m. i índex de m. del 1696; índex de b. del 1728; comptes, del 1597 i 1626; capbreu del 1794; i censals del 1583; l'*Arxiu parroquial de Torre de l'Espanyol* (203-206) té b. i ò. del 1554 i q. l. del 1710; l'*Arxiu parroquial de la catedral de Tortosa* (206-228) compta amb b. del 1493; m. del 1701; ò. del 1593; ò. albat de 1635; i confirmacions de 1788; l'*Arxiu parroquial d'Ulldecona* (229-242), posseïx b. des del 1722 i índex de b. del 1792; m. de 1607 i índex de m. del 1608; ò. de 1647; v. de 1604; confraria del Santíssim, del 1730; Comunitat de Preveres, de 1558; fundacions de 1792; comptes del 1768; l'*Arxiu Parroquial de Vandellós* (243-249), té q. l. del 1667; n. del s. XVIII; índexs del 1799; i comptes del s. XV; l'*Arxiu parroquial de Vilalba dels Arcs* (250-255) posseïx q. l. del 1677; b. del 1778; m. del 1768; i n. del 1706; l'*Arxiu parroquial de la Vilella Baixa* (256-261), conserva q. l. del 1745; n. del 1503; i índexs del 1778; i l'*Arxiu parroquial de Xerta* (262-269) presenta actes fundacionals de la parròquia, del 1607; b., confirmacions, m. i ò. del 1661; n. del 1628; v. del 1589; índexs del 1643; confraria del Roser del 1732; capítols matrimonials del 1644; i fundacions del 1798. — J. P. E. [21.606

VALÈNCIA

María Cruz CABEZA SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Sobre la historia del Códice*, dins PUBLIO VIRGILIO MARONE, *Bucólicas, Geórgicas, Eneida*. Facsímil del còdex de Virgilio, ms. 837 de la Biblioteca de la Universidad de València, edició a cargo de Antoine VLOSOK, València, Vicent Garcia Editors, 2001, 27-32.

Maria Cristina PETRILLO, *Le miniature del Virgilio Aragonese della Biblioteca Universitaria di Valenza*, dins «Nuovi Annali della Scuola Speciale per Archivisti e Bibliotecari», XX (2006), 19-29 i divuit reproduccions en làmines fora text.

El còdex 837 de València, BHistòrica Universitària, *Opera omnia* de Virgili amb nombroses il·lustracions, havia passat per Ferrara i Sant Miquel dels Reis (València) abans d'entrar a la BUiversitària; possiblement copiat a Florència entorn el 1460, ja a Nàpols entorn del 1470 hom li hauria completat la miniatura de la pàgina inicial i després hi hauria afegit les trenta-vuit escenes, obra d'almenys cinc miniaturistes, amb diverses altres obres dels quals l'autora assenyala nombroses semblances (24-28). La miniatura núm. 6 conté inscripció datada: «Dominus Arnaldus Sans, Castri Novi Castellanus, intravit domum sancte Marthe anno M CCCC XXXIX». — J. P. E. [21.607-21.608

Benito NAVARRETE PRIETO, *El Vignola del Colegio de Arquitectos de Valencia y sus retablos de traza sevillana: Juan Martínez Montañés*, dins «Archivo Español de Arte», LXXXVIII (2005), 235-244.

La biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de València posseïx un exemplar de l'edició 'princeps' de Iacomo Varozzio da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, a alguns fulls del

qual són agafats un cert nombre de dibuixos de Francisco de Herrera, el Viejo, entre els quals hi ha algunes portades de llibres de la primera meitat del segle XVI. L'autor analitza tres dels dits dibuixos. — J. P. E. [21.609]

Romà SEGUÍ I FRANCÈS, *La Biblioteca del País Valencià*, dins «Afers- Fulls de recerca i pensament», XXI/55 (2006), 601-629.

Recordats els fets deis dies 18-19 de juliol del 1936 i següents a València, immediatament calgué pensar en la salvaguarda del patrimoni cultural valencià i el 24 de juliol era creada la Junta de Confiscació; clarificada mínimament la situació, el Consell Provincial de València (antiga Diputació) creà en línia amb Catalunya, l'Institut d'Estudis Valencians, i el dotà de la Biblioteca del País Valencià (611-615); simultàniament, el Govern Central, establert a València, creava en la Universitat un Centre d'Estudis Històrics del País Valencià, amb l'encàrrec de salvar els fons documentals i bibliogràfics de les mans dels fabricants de paper a base del vell (606-610) en el Col·legi del Patriarca, on el Consell Provincial també volia col·locar l'Arxiu del Regne de València. Com la de Catalunya, la Biblioteca del País Valencià, nasqué en l'edifici de la Generalitat/Diputació a base de la particular de Francesc Martínez i Martínez (624-628). Dos noms propis presidiren tot l'afer: Francesc Bosch i Morata, Conseller, i Felip Mateu i Llopis, del Cos d'Arxivers. — J. P. E. [21.610]

VALLS

Josep M. T. GRAU PUJOL, *Documents dels Bellver de Valls en el fons patrimonial Peirí, de Vilanova d'Escornalbou, conservat a l'Arxiu Comarcal de Reus (segles XV-XIX)*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 49 (2006), 61-66.

El fons patrimonial Peirí n'engloba de famílies diverses, entre les quals hi ha el dels Bellver, de Valls, i el dels Portell, de Barcelona, ací mínimament presentats. En el fons Bellver destaquen el *Llevador de censos de la casa de Càncer*, dels anys 1769-1791, i el *Llevador major de la renda de Bellver...*, començat el 1793; l'autor n'ha extret la llista de censalistes (64-65); també hi ha cinc pergamins datats entre darrereries del segle XV i començament del XVII (65-66). — J. P. E. [21.611]

LLOCS DIVERSOS

«ARXIUS. Butlletí de la Subdirecció General d'Arxius», núm.45 (hivern 2005), 24 pp.; núm.

46 (Primavera 2006), 24 pp.; núm. 47 (estiu 2006), 24 pp; núm. 48 (tardor 2006), 24 pp.

Subratllem en el núm. 45 la notícia que l'ANacional de Catalunya ha digitalitzat els fons catalans del Archivo Ducal de Híjar, ara a Saragossa, Diputació General de Aragón, en el qual són integrats els de dues importants nissagues, la dels Castre-Pinós (títols nobiliaris de Vallfogona i Guimerà, Illa, Canet i Èvol, Milany, Pinós i Mataplana, Lluçà, la Portella i Peramola) i la dels Ponts de Mendoza (títols de Vilanant, Robres, Montagut, Jóc, Jorba, Rupit i Orcau) (45/9); l'AHC de Valls, ha ingressat el de l'ajuntament de Bonastre, amb documentació des del 1562 (45/11); dos capbreus dels anys 1754 i 1781 que afecten els termes de Rocafort de Queralt, Montagut i Salmella, han estat dipositats a l'AHC de Montblanc (45/11); el *Liber apocarium Generalis Cataloniae*, dels anys 1395-1410 ha estat dipositat a l'AH de Girona, on també ha ingressat la documentació patrimonial Clapés, de Sant Hilari Sacalm, que va del segle XIII al XVII (45/12).

Segons el núm. 46, la sotsdirecció editora ha adquirit en pública subhasta el *Liber genealogie Stephani Gilaberti Bruniquer*, del segle XVII; *Ordenanzas formadas para el mejor régimen y gobierno del ayuntamiento de la Ciudad de Barcelona*, del 1789; i documentació diversa de la família Freixas de Vilafranca del Penedès, s. XVIII (46/6); també la que l'arxiu antic de la vila de Monistrol de Montserrat, amb documentació dels segles XVI-XVIII, ha ingressat a l'AHC de Manresa (46/10); la que l'AH de Lleida ha recuperat cinquanta-un pergamins procedents de cobertes (46/14); i la que l'AHC de Falset ha ingressat l'arxiu familiar de Cal Pascó de Falset, amb fons del segle XVIII (46/16).

Troblem en el núm. següent una presentació de Pere Puig i Ustrell del *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa, 1228-1652* (47/3-5); la notícia que la sotsdirecció editora ha adquirit en subhasta el pergami amb les *Ordinacions de la confraria d'assaonadors de Vilafranca del Penedès*, del 1527 (47/6); la que l'AHCB ha adquirit el volum manuscrit atribuïble a Esteve Gilabert Bruniquer, *Rubrica Regiorum Privilegiorum Civitati Barchinonae Concessorum*, del segle XVII (47/11).

El núm. 48 ens innova d'haver tornat a l'AM de Palafrugell «en tant que secció de l'AHC del Baix Empordà», com a «cessió en comodat» del *Llibre de privilegis* de la vila, comprat el 1926 a antiquari per la Biblioteca de Catalunya (48/1-2); d'haver ingressat a l'AHC del Vendrell l'arxiu municipal de Cabra del Camp, amb documentació del 1688 ençà (48/10); i a l'AHC de l'Alt Empordà a Figueres dos llibres mestres d'un adroguer del segle XVIII (48/10); i que l'AHC del Vallès Oriental, de Granollers, ha ingressat l'inventari dels protocols del districte notarial de la vila realitzat el 1903 per Santiago Montagud (48/26). Fem-nos ressò que el març 2007 l'AM i la Universitat de Lleida organitzaren una jornada sobre la sèrie de l'AM, *Llibres de crims*, formada per vuitanta volums (48/19). — J. P. E. [21.612-21.613-21.614-21.615-21.616]

ABREVIATURES EMPRADES EN LES PRESENTS NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- «XVIII Congrès Corona», I/II = «XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó». *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004. Actes*, a cura de Rafael NARBONA. I/II, València, Universitat de València 2005, 1148 i 1149 i 2294 pp.
- Concepto provincial* = *El concepto de lo provincial en el mundo antiguo*. Homenaje a la profesora Pilar León Alonso. D. VAQUERIZO, J. F. MURILLO (eds.). I, Córdoba, Universidad y Ayuntamiento 2006, 502 pp.
- Congreso franciscanismo* = *El franciscanismo en la Península Ibérica. Balance y Perspectivas*. «I Congreso Internacional. Madrid, 22-27 de septiembre de 2003». Edició de Maria del Mar GRAÑA CID, Barcelona, Griselda Bonet Girabet editora 2005, 1024 pp.
- Corona i entorn* = *La corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*. «Actes del seminari celebrat a Barcelona els dies 27 i 28 de novembre de 2003». Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGÉ I VIVES, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (eds.) (Anuario de Estudios Medievales, Annex 58), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2005, XIV i 418 pp.
- Coups d'État...* = *Coups d'État à la fin du Moyen Age? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale* sous la direction de François FORONDA, Jean-Philippe GÉNET et José Manuel NIETO SORIA (Collection de la Casa de Velázquez, 91), Madrid, Casa de Velázquez 2005, 646 pp.

- Culti, santuari* = *Culti, santuari, pellegrinaggi in Sardegna e nella Penisola Iberica tra medioevo ed età contemporanea*, a cura di Maria Giuseppina MELONI e Olivetta SCHENA. Nota introduttiva di Giorgio GRACCO, Genova, Brigati Glauco editore, 2006, 638 pp.
- «Exposició Margarit» = «Exposició: El bisbe Margarit i la seva època. Del 10 de novembre al 17 de desembre de 2006», Girona, Fundació Caixa de Girona 2006.
- Ferrier romand* = *Mirificus praedicator. À l'occasion du sixième centenaire du passage de saint Vincent Ferrier en pays romand*. «Actes du Colloque d'Estavayer-le-Lac, 7-9 octobre 2004». Études réunies par Paul-Bernard HODEL OP et Franco MORENZONI (Dissertationes Historicae, XXXII), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 336 pp.
- Minorités juives* = *Minorités juives, pouvoirs, littérature politique en péninsule ibérique, France et Italie au Moyen Âge*. «Études offerts à Béatrice Leroy». Textes réunis par Jean-Pierre BARRAQUÉ, Veronique LAMAZOU-DUPLAN. Préface Michel ZIMMERMANN. Biarritz, Atlantica 2006, 528 pp.
- «Misc. Vándor» = «Anuari de Filologia. Secció E: Estudis Hebreus i Arameus», XXIV-XXV/11 (2002-2003 = «Homenatge al Dr. Jaime Vándor». Edició a cura de Gregorio del OLMO LETE i Adelina MILLET ALBA), 412 pp. i vuit mapes.
- Negociar en la Edad Media* = Maria Teresa FERRER MALLOL, Jean Marie MOEGLIN, Stéphane PÉGUIGNOT, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (Eds.), *Negociar en la Edad Media / Negociar au Moyen Âge*. «Actas del Coloquio celebrado en Barcelona los días 14, 15 y 16 de octubre 2004». (Anejos de Anuario de Estudios Medievales. Anejo 61), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Casa de Velázquez, Université de Paris - XII (Val-de-Marne) 2005, 600 pp.
- Notaires et crédit* = *Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval* sous la direction de François MENANT et Odile REDON (Collection de l'École française de Rome, 343), École française de Rome 2004, [IV] i 366 pp.
- Poblet-Prades* = *Els límits de la pressió humana en el medi natural*. «Actes de les Segones Jornades sobre el Bosc de Poblet i les Muntanyes de Prades. Poblet, 17 i 18 de novembre de 2006»: Poblet i Barcelona, Paratge Natural i Departament de Medi Ambient, 2006, 534 pp.
- Procès de canonisation* = *Procès de canonisation au Moyen Âge. Aspects juridiques et religieux*, sous la direction de Gábor KLANICZAY (Collection de l'École française de Rome, 340), Roma, École française de Rome 2004, 394 pp.
- Señores y señoríos* = *Señores y señoríos: Aspectos sociales y económicos*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 24 (2006), 540 pp.